

Národní knihovna
České republiky

Odkazy ženských klášterů v Klementinu

Lucie Heilandová
Renáta Modráková
a kol.

Praha 2025

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Heilandová, Lucie, 1980-

Odkazy ženských klášterů v Klementinu / Lucie Heilandová, Renáta Modráková a kol.

-- Vydání první. -- Praha : Národní knihovna České republiky, 2025. -- 283 stran

Anglické resumé

Obsahuje bibliografie a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7050-835-0 (brožováno)

* 2-523.6-788-1/-9-028.83/85 * 27-788-055.2 * 27-788-1/-9 * 930.85:08/09 * 027.2 * 025:09 *
27-528-1 * 091.31 * 094 * 930.253 * (437.3) * (048.8:082) * (083.82)

– Národní knihovna (Praha, Česko)

– zrušené kláštery -- Česko -- 1780-1790

– ženské řeholní řády -- Česko -- 1780-1790

– řeholní život -- Česko

– knižní kultura -- Česko

– klášterní knihovny -- Česko

– vzácné knihovní fondy -- Česko

– liturgika -- Česko

– iluminované rukopisy -- Česko

– staré tisky -- Česko

– archiválie -- Česko

– kolektivní monografie

– katalogy

27-78 - Křesťanská sdružení, spolky a organizace. Řeholní řády [5]

Katalog výstavy

Galerie Klementinum

1. 11. 2025 – 31. 1. 2026

Tato publikace byla vydána s finanční podporou Ministerstva kultury ČR poskytnutou v rámci Programu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity (NAKI III) ***Písemné bohatství zrušených klášterů v Čechách*** (DH23P03OVV056).

Odborně lektorovala: PhDr. Jindra Pavelková, Ph.D.

© Národní knihovna České republiky, 2025

ISBN 978-80-7050-835-0

Obsah

Úvod	5
Poděkování	9
Proměny klášterního života v osvěcenském století	11
Exkluzivní klášter	
Klášter benediktinek u sv. Jiří v Praze	19
Klášter sněhobílých panen	
Klášter premonstrátek v Doksanech	79
Slovo v klášteře ticha	
Klášter premonstrátek v Chotěšově	113
V tichosti a modlitbě	
Klášter dominikánek sv. Anny a sv. Vavřince v Praze	140
Klášter na pomezí	
Klášter cisterciáček v Pohledu	167
Klášter zmizelý v těžebních jámách	
Klášter magdalenitek v Zahražanech u Mostu	180
Klášter červené růže	
Klášter klarisek v Českém Krumlově	184
Reformovaný německý ženský klášter v Čechách	
Klášter klarisek v Chebu	202
Paměť v tichu klauzury	
Klášter bosých karmelitek u sv. Josefa v Praze	218
Proměny ženské vzdělanosti a zbožnosti v 17. a 18. století	
Klášter voršilek u sv. Jana Nepomuckého na Hradčanech	241
Resumé	259
Seznam zkratk	261
Seznam pramenů a literatury	262

Úvod

Odkazy ženských klášterů v Klementinu zůstávají dodnes živé a patrné. Otevírají před námi fascinující svět duchovního života mnoha žen, které se rozhodly pro život za klášterními zdmi. Všechny tyto kláštery byly však rozhodnutím vyšší moci náhle zrušeny a jejich obyvatelky se musely vyrovnávat s náročnou životní situací. Na stejnojmenné výstavě a v této publikaci chceme těmto často zapomenutým ženám vrátit hlas a připomenout místa, kde žily – mnohdy zcela zmizelá beze stopy.

Výstava je výsledkem výzkumu v rámci projektu *Písemné bohatství zrušených klášterů v Čechách* (DH23P03OVV056) podpořeného Ministerstvem kultury ČR v rámci programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI III). Základ výstavy i jejího doprovodného katalogu tvoří dochované rukopisy a tištěné knihy uložené v Národní knihovně ČR a listiny z fondu Národního archivu, které jsou rovněž předmětem projektového výzkumu primárně zaměřeného na české země, což vychází právě z charakteru těchto dochovaných pramenů. Fondy moravských klášterů byly přesunuty do Olomouce (nyní se nacházejí ve Vědecké knihovně v Olomouci), většina archivního materiálu pak do Moravského zemského archivu v Brně. Hraničním případem je klášter cisterciáček v Pohledu, ležící na pomezí Čech a Moravy.

Spojujícím momentem příběhů těchto klášterů je rok 1782, kdy císař Josef II. vydal zrušovací dekret a následné reskripty, na jejichž základě zanikly především kláštery zaměřené čistě na kontemplaci a duchovní život, tedy bez „praktického“ přínosu pro stát. Masivní rušení klášterů za Josefa II. představovalo nejen zásah do osudů mnoha jedinců, ale rovněž znamenalo rozsáhlé majetkové změny týkající se movitého i nemovitého majetku. Postup rušení klášterů byl vždy stejný: po vydání reskriptu klášter navštívila jmenovaná komise, která vstoupila do konventu, oznámila shromážděné komunitě jeho zrušení a provedla inventarizaci veškerého movitého i nemovitého majetku. Evidovány byly i předměty v celách řeholnic. Při rušení klášterů se mělo zabránit nejen rabování, ale také rozptýlení písemností, ať už se jednalo o listiny a dokumenty archivní povahy, rukopisy nebo tisky. Proto měl být komisi vydán knihovní katalog, pokud neexistoval, měl být pořízen, stejně tak měl být pořízen soupis listin v klášterních archivech. Následně komisaři zapečetili místnosti, v nichž se nacházela knihovna, archiv či pokladnice. Sestry měly poté jen několik měsíců na to, aby vyklidily klášter a rozhodly se, jak naloží se svým osudem. Některé se vrátily do rodin, jiné se pokusily založit společné komunity jinde, některé vstoupily do nezrušených klášterů. Veškerý majetek klášterů, movitý i nemovitý, byl zabaven. Řeholnicím byla přiznána penze, často však jen symbolická.

Knihy a listiny putovaly do Klementina – pokud si je klementinští knihovníci vyžádali. Ze vzdálenějších klášterů dorazily často jen nejvzácnější či nejzajímavější exempláře. Mnohé vzácné rukopisy měly být přemístěny do Vídně, avšak tehdejší ředitel knihovny Karel Rafael Ungar dokázal řadu knih uchránit a zařadit do fondu Univerzitní knihovny. Díky němu tak v Klementinu zůstaly skvosty jako tzv. Pasionál abatyše Kunhuty, Chotěšovský misál nebo Sedlecký antifonář. Duplicity byly nabídnuty k prodeji na aukcích či předány jiným institucím. Velké množství svazků bylo rovněž prodáno či zničeno jako makulatura.

Sekularizace klášterů v rámci josefínských reforem probíhala bez ohledu na historické, náboženské, společenské či národní hodnoty, zrušení se tak nevyhnulo ani nejstaršímu ženskému klášteru v českých zemích – benediktinskému klášteru u sv. Jiří na Pražském hradě. Na zpracování jeho dějin a knihovního bohatství se v rámci výstavy podílel rozsáhlý tým, a proto mu v publikaci patří největší prostor. Nebylo snadné zachytit 800 let historie na několika stránkách či vybrat jen několik rukopisů z mimořádně bohaté sbírky. Stejně obtížné bylo zkrátit rozsáhlé texty a vybrat jen pár ilustrací nebo jmen žen, které si zasloužily být po staletích opět připomenuty. Klášterem prošlo množství přemyslovských princezen a žen z předních českých rodů a právě zde se dochoval největší počet středověkých rukopisů ze všech knihoven ženských klášterů na území Čech. Jen v náznamech se podařilo zmínit řadu aspektů tohoto kláštera, především vyspělou hudební kulturu svatojiřského konventu.

Podobně náročný úkol stál před autorkou kapitoly věnované klášteru premonstrátek v Doksanech, jenž významem stál hned za svatojiřským. Tato královská fundace byla místem, kde vzdělání získaly významné ženy českých dějin, například svatá Anežka Česká. Dochované knihy z doksanské knihovny dokládají zajímavý fenomén budování novověkých klášterních knihoven. I tehdy měly ženské klášterní knihovny odlišnou skladbu od knihoven mužských řádů, s důrazem na duchovní literaturu a liturgické knihy.

Ve většině případů dnes dochované knihy odrážejí původní složení klášterních knihoven. Umožňují zkoumat, které tituly a autoři oslovovali řeholnice, která díla pro ně měla zásadní význam, a v některých případech dokonce rekonstruovat jejich čtenářské návyky. Přesto je třeba opatrnosti. Autorka kapitoly o klášteře premonstrátek v Chotěšově upozornila, že do Klementina se nedostaly jen knihy sester, ale často i knihy místních proboštů. Právě tyto příklady ilustrují rozdíly v intelektuální úrovni mezi vzdělanými muži a ženami té doby a zároveň nutnost pečlivého bádání při průzkumu klášterních knihoven.

Tatáž autorka přináší fascinující pohled na knižní kulturu dominikánek na Starém Městě pražském. Tento řád kladl důraz na vzdělání, avšak ženám – na rozdíl

od mužských členů řádu – nebylo dovoleno kázat ani oficiálně vyučovat. Mnišky se proto vedle modliteb a drobných prací intenzivně věnovaly sebevzdělávání. Systematicky budovaly vlastní knihovnu, kterou postupně rozšiřovaly o rukopisné i tištěné knihy. Z původního fondu se bohužel dochovalo jen několik jednotlivých svazků.

V některých klášterech se dochovaly rozsáhlé knihovní fondy, jinde zbyla jen torza. To je případ kláštera cisterciáček v Pohledu, odkud autor kapitoly identifikoval pouze několik knižních fragmentů. Přitom tento klášter sehrál důležitou roli nejen v lokálních, ale i státních dějinách, zejména díky reformní skupině sester na sklonku 16. století, která spoluvytvářela předbělohorské kulturní prostředí a stála u zrodu rekatolizace českých zemí.

Z kláštera magdalenitek se nedochovalo téměř nic, jen jediný rukopis a několik listin. Autorka příslušné kapitoly přibližuje smutný osud tohoto kláštera, jehož budovy zmizely beze stopy v mosteckých uhelných lomech. A přesto bílé sestry, jak byly magdalenitky nazývány, již od 13. století významně formovaly kulturní prostředí Mostu. Mluvíme-li o zrušených klášterech jako o domech zmizelých v proudu času, zde to platí dvojnásob. I proto jsme chtěli na výstavě zviditelnit i tyto „zmizelé“ řeholní domy.

Naopak konvent klarisek v Chebu měl proti magdalenitkám nebyvalé štěstí. Dochované pozdně středověké rukopisy představují cenné svědectví o reformách, kterými tento ženský klášter v Čechách prošel po polovině 15. století. Reforma znamenala i zásadní proměnu klášterní knihovny – sestry se aktivně zapojily do opisování a iluminování duchovních textů s mystickými náměty. Zatímco zbytek Českého království žil v izolaci kvůli utrakvismu, Cheb jako říšské město zůstal napojen na německý kulturní prostor a tamní klarisky se staly součástí širší vlny reformem ženských řádů.

Autorka stati o klášteře klarisek v Českém Krumlově představila vysokou kulturní úroveň tohoto domu, odrážející atmosféru dvora pánů z Rožmberka. Ač je někdy těžké rozlišit knihy klarisek a františkánů – tvořili totiž dvojklášter – právě zde lokalizujeme unikáty jako vídeňský *Liber depictus* či Krumlovský sborník. I dochované klášterní budovy dosud připomínají význam tohoto rožmberského kláštera.

Většina výstavy se věnuje řádům, které do českých zemí přišly už ve středověku. Prostor však dostávají i řády novověké, zejména ty spojené s obdobím rekatolizace. Mezi nimi karmelitky, které sice podlehly josefínským reformám, ale později byly znovu obnoveny. Až donedávna mohli lidé spatřit mumifikovanou tvář sestry Marie Elekty, první abatyše českého karmelitánského kláštera. Autorka této části ukazuje, že příslušnice řádu byly vysoce vzdělané, ovládaly několik jazyků a pocházely často z rodin zapojených do rekatolizačního úsilí. Kontinuálně od svého

příchodu do Čech až do dnešních dnů se starají o Pražské Jezulátko, dnes jeden z oblíbených turistických cílů v kostele na Újezdě.

V kontextu josefínských reforem je pozoruhodné zrušení kláštera sv. Voršily na Hradčanech – šlo totiž o klášter školského řádu, jehož činnost císař naopak podporoval. Klášter voršilek však po celou svou relativně krátkou existenci zápasil s vážnými finančními problémy a jeho zrušení bylo zvažováno již za vlády Marie Terezie. Vzhledem k zadluženosti a neutěšenému stavu budov tak bylo jeho zrušení v roce 1782 logickým krokem. Řádové sestry byly přestěhovány do druhého kláštera voršilek na Novém Městě pražském a spolu s nezbytnými věcmi tam pravděpodobně putovala i část knihovního fondu. Většina knih však byla rozprodána v aukcích, jejichž výnos posloužil k úhradě dluhů věřitelům. Ve fondu Národní knihovny ČR se dosud nepodařilo s jistotou identifikovat žádný exemplář z původní knihovny hradčanských voršilek, přesto zde jejich stopu najdeme – v podobě příležitostných tisků vydaných k obláčkám, duchovní četby či životopisů sv. Voršily a Angely Merici, které tvořily přirozenou součást výbavy ženských klášterních knihoven.

Součástí každé kapitoly jsou kromě četných ilustrací i popisy všech vystavených originálů. Do katalogu jsme navíc zařadili i ty exponáty, jejichž fyzický stav vystavení neumožnil, avšak které jsme chtěli znovu zpřístupnit alespoň touto cestou. V závěru publikace čtenář najde seznam originálů, edic a vybrané sekundární literatury. Jsme si vědomi, že rozsah knihy neumožňuje obsáhnout veškeré prameny a literaturu k tématu, naším cílem však bylo představit klíčové prameny a hlavní tituly, které napomohou dalšímu bádání.

Naším hlavním záměrem bylo vrátit do povědomí kláštery, které poskytovaly útočiště našim předkyním a umožňovaly jim duchovní i kulturní rozvoj. Ve zdech těchto klášterů ženy plnily své hlavní poslání – chránit svět modlitbou. Dochované knihy nám dnes umožňují nahlédnout do jejich duchovního světa, kulturních zájmů i každodenního života. Věříme, že se nám podařilo alespoň částečně znovu zviditelnit tyto ženy, jejich knihy i kláštery.

Poděkování

Rádi bychom poděkovali především Ministerstvu kultury ČR, díky jehož podpoře v rámci projektu NAKI III. *Písemné bohatství zrušených klášterů v Čechách* (DH23P03OVV056) bylo možné realizovat tuto výstavu. Velké díky patří také vedení Národní knihovny ČR, které celý projekt podpořilo.

Zvláštní poděkování patří našim kolegyním a kolegům z Oddělení rukopisů a starých tisků za jejich neocenitelnou pomoc při přípravných pracích, stejně jako kolegyním a kolegovi z Oddělení nakladatelství a výstavnictví, bez jejichž spolupráce by nebylo možné uskutečnit jak samotnou výstavu, tak vydání této publikace.

Velmi děkujeme dr. Kateřině Hekrdlové, archivářce Národní knihovny ČR, a Zdeňkovi Rerychovi za skvělé fotografie, které publikaci doprovázejí. Stejně tak jsme vděční dr. Jindře Pavelkové za odbornou podporu a pečlivé lektorování textu.

Naše poděkování patří rovněž kolegům z dalších institucí, kteří nám pomohli radou, umožnili publikování obrazového materiálu či nás podpořili – zejména Národnímu archivu ČR (II. oddělení), Knihovně Národního muzea, Královské premonstrátské kanonii na Strahově a Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni. Bez jejich pomoci a spolupráce by nebylo možné tuto práci úspěšně dokončit.

A hlavně a především – celý autorský tým děkuje všem našim nejbližším, bez jejichž pomoci by kniha a výstava nikdy nevznikly.

Proměny klášterního života v osvícenském století

Proměna vztahu mezi státní mocí a církví patří k nejvýraznějším rysům pozdního 18. století. Osvícenská racionalita, prosazující řád, centralizaci a užitek, narušila po staletí ustálenou podobu duchovního života a postavila církev do služeb státu. Tento proces nabyl v habsburské monarchii mimořádné intenzity – nejprve prostřednictvím reformy Marie Terezie a poté v radikálních opatřeních jejího syna Josefa II., která zasáhla samotnou podstatu klášterního života. Nová vládní nařízení realizovaná od konce 60. let 18. století zasahovala hluboko do majetkových a právních poměrů církve i do řeholního života. Jejich cílem bylo postupné podřízení katolické církve státu, její izolování od zahraničních vlivů a v neposlední řadě zbavení církve politické moci.¹

Jedním z prvních kroků, které předznamenal pozdější josefínskou sekularizaci, byla opatření přijatá již za vlády Marie Terezie. V roce 1767 vydala panovnice nařízení, jímž omezila počet klášterů v habsburské monarchii a zastavila zakládání nových řeholních domů. Následoval dvorský dekret zavádějící takzvaný *numerus clausus*, který určoval maximální počet řeholníků a řeholnic a tím omezoval přijímání nových členů pouze na doplnění stávajících komunit. Krátce poté, roku 1770, byla vydána další opatření zpřísňující podmínky vstupu do řeholního života: novicem nebo novickou se mohl stát zájemce až po dosažení věku jednadvaceti let a věčné sliby bylo možné skládat nejdříve ve čtyřicetiletosti.²

Na reformní opatření z konce šedesátých let navázala v následujícím desetiletí celá řada dalších zásahů do klášterního života. V roce 1771 vydala Marie Terezie patent upravující hospodaření řeholních domů, který podrobil klášterní příjmy přísnější kontrole státu a zároveň omezil jejich soudní a správní pravomoc. Byla zrušena klášterní vězení a dozor nad správou majetku převzali zemští úředníci. Ve stejném roce byli duchovní zbaveni pravomoci cenzurovat náboženské texty a o rok později byla cenzura podřízena výhradně státní správě. Všechna tato opatření měla zabránit šíření publikací, které by mohly stát v rozporu s ideály osvícenské politiky, a zároveň posílit dozor nad náboženskou literaturou.

Další nařízení z let 1772–1775 se zaměřila na ekonomické fungování klášterů a jejich vztah ke státní správě. Marie Terezie zakázala převádět klášterní kapitál

1 MIKULEC Jiří, *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 92.

2 KADLEC Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin. 2.*, Praha 1991, s. 154; TINKOVÁ Daniela, *Osvícenství v českých zemích. I., Formování moderního státu (1740–1792)*, Praha 2022, s. 209–210.

a příjmy do zahraničí, čímž chtěla zabránit odlivu finančních prostředků mimo hranice monarchie. Každé nakládání s církevním majetkem nově podléhalo souhlasu státních úřadů, které dohlížely i na správu statků. Žebravým řádům bylo omezeno vybírání almužen, duchovní ztratili právo působit jako svědci při závětech a příjmy z církevních beneficií byly přeměrovány do vojenského fondu.³ V tomto období, v roce 1773, také došlo ke zrušení jezuitského řádu, který představoval nejvlivnější a nejlépe organizovanou řeholní instituci monarchie. Zásah, vycházející z rozhodnutí papeže Klementa XIV., měl v habsburské říši dalekosáhlé důsledky – nejenže znamenal konec řádu, jenž po staletí ovlivňoval vzdělávání a misijní činnost, ale stal se i určitým precedentem pro pozdější sekularizační kroky.

Ačkoliv Marie Terezie nehodlala zasáhnout do samotné existence klášterů, její reformy jasně vymezily nový rámec vztahu mezi církví a státem. Kláštery měly být disciplinované, hospodárné a řízené podle racionálních zásad. Tímto přístupem panovnice vytvořila základ, z něhož později Josef II. vyšel při uskutečňování svých radikálnějších reforem, jež už neusilovaly pouze o dohled nad církví, ale o její zásadní přetvoření.

Josef II. v matčiných reformách pokračoval, avšak s mnohem větší rozhodností a ideovou jednoznačností. Na rozdíl od své matky, jež církev považovala za nezbytnou morální oporu státu, v ní viděl především nástroj, který musí být zcela podřízen zájmům monarchie. Jeho cílem bylo vytvořit racionálně organizovanou, na Římu nezávislou státní církev, jejíž činnost bude řízena z centra a bude zaměřena výhradně na praktické a společensky prospěšné působení.

Bezprostředně po svém nástupu na trůn v roce 1780 vydal Josef II. řadu opatření, která zásadně omezila samostatnost církevních institucí. Dekretem z 24. března 1781 zakázal veškeré styky klášterů se zahraničními řádovými centry a přerušil jejich správní závislost na generálech v Římě. Současně zakázal jmenovat cizince do duchovních úřadů i jejich volbu za klášterní představené.⁴ Přísné kontrole byl také podroben dovoz zahraniční náboženské literatury. Založení nových klášterních fundací bylo napříště možné jen ve zcela výjimečných případech. Tato opatření měla upevnit církevní nezávislost na papežské kurii a současně podřídit duchovní život zájmům monarchie.

K rozhodujícímu kroku vedoucímu k sekularizaci klášterů přistoupil Josef II. dne 29. listopadu 1781, kdy nařídil dvorské kanceláři sepsat seznam takzvaných „společensky neužitečných“ klášterů meditativních a žebravých řádů, které se

3 HEILANDOVÁ, Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefínských reforem*, Praha 2023, s. 8–10.

4 KULÍŘOVÁ Květa – SANDER Rudolf, *Patenty: katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze*, Praha 1956, s. 180–189.

nezabývaly vědeckou, pedagogickou, charitativní ani pastorační činností. Tento příkaz vycházel z osvícenského přesvědčení, že hodnota člověka i instituce se měří užitečností a konkrétním přínosem pro společnost. Na základě tohoto hlediska byla řada řeholních domů označena za přebytečné, ba dokonce škodlivé pro církev i stát. Následujícího roku byl 12. ledna vydán dekret, jímž císař nařídil zrušení všech klášterů, které „nepřinášejí společnosti užitek“, a 16. ledna téhož roku bylo toto rozhodnutí zveřejněno guberniálním nařízením.⁵ Podle stanoveného kritéria mohly nadále existovat pouze ty řehole, jejichž členové se věnovali výuce, duchovní správě nebo péči o nemocné. Kontemplativní komunity, jejichž život spočíval v modlitbě a uzavřené klauzuře, byly označeny za společensky „neužitečné“ a určeny k zániku.

Nejvíce se tato opatření dotkla ženských klášterů, jejichž existence byla po staletí spjata s kontemplativní tradicí a vnitřním duchovním životem. Řeholnice zde žily v přísné klauzuře a považovaly modlitbu a rozjímání za své hlavní poslání. Řády jako klarisky, karmelitky, františkánky či kapucínky patřily po staletí k oporám duchovního života. V očích osvícenského státu však postrádaly „praktický“ přínos společnosti, a jejich kláštery se proto staly jedněmi z prvních, které postihl likvidační zásah.

Podobný osud postihl i ženské domy starších řádů s bohatou kulturní a vzdělanostní tradicí – benediktinky, cisterciáčky či premonstrátky. Tyto komunity se sice často podílely na výuce a charitativní činnosti, přesto se nevyhnuly rušení, zvláště tam, kde jejich působení nebylo shledáno dostatečně „užitečným“. Výjimku tvořily pouze výukové řády, jako například voršílky, které mohly pokračovat ve své pedagogické činnosti a jejichž konventy byly vnímány jako prospěšné státu.

Až v druhém sledu zasáhla josefínská reforma i mužské kontemplativní řády – především kartuziány, kamalduly, kapucíny a část františkánských komunit. Také jejich domy byly postupně uzavírány a jejich majetek převáděn do správy nově zřízeného Náboženského fondu.

Provádění josefínského dekretu bylo svěřeno zemským komisím, které měly kláštery inventarizovat, uzavřít a převzít jejich majetek. Rušení postupovalo mimořádně rychle a s velkou důsledností. Během několika let zanikly desítky řeholních domů a řada ženských klášterů. Jejich budovy a pozemky byly prodávány nebo převáděny na jiné účely, zatímco výnosy z majetku byly soustředěny do výše zmíněného Náboženského fondu, který byl určen k financování farní sítě a duchovní správy.

5 WINTER Eduard, *Josefinismus a jeho dějiny: příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*, Praha 1945, s. 117–119; JAKSCH Peter Karl ed., *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache, wie auch in Güter- Stiftungs- Studien- und Zensurssachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800. III.*, Prag 1828, s. 436–471; Beránek Karel – Beránková Věra, *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994, s. 211–213.

Karmelitka. SCHOONEBEEK Adriaan, *Kurtze doch Gründliche Histori, Von dem Anfang und Ursprung Der Gott-geweyhten Orden Aller Closter-Jungfrauen*, Augspurg: Gottlieb Göbel Erben, 1702. (NK ČR, sign. 21 J 307/adl.1)

Benediktinka. SCHOONEBEEK Adriaan, *Kurtze doch Gründliche Histori, Von dem Anfang und Ursprung Der Gott-geweyhten Orden Aller Closter-Jungfrauen*, Augspurg: Gottlieb Göbel Erben, 1702. (NK ČR, sign. 21 J 307/adl.1)

V první vlně sekularizace, probíhající mezi lednem 1782 a říjnem 1784, bylo v Čechách zrušeno 5 mužských a 12 ženských klášterů, na Moravě 34 mužských a 4 ženské, v Horním Rakousku pak 20 mužských a 3 ženské kláštery. Své domovy tehdy muselo opustit celkem 7 354 mnichů a jeptišek. Společně s další vlnou rušení završenou roku 1789, bylo v Čechách sekularizováno celkem 74 klášterů (z toho 61 mužských s 960 řeholníky a 13 ženských s 380 řeholnicemi), zatímco na Moravě zaniklo 34 mužských a 7 ženských klášterů.⁶

Sekularizace klášterů probíhala bez ohledu na jejich historickou tradici, duchovní význam či kulturní hodnotu. Dotkla se nejen samotných řeholních komunit, ale

⁶ WINTER, *Josefinismus a jeho dějiny*, s. 119; BASTL Ondřej, *Rušení klášterů v Čechách a na Moravě za Josefa II.*, *Historická geografie* 28, 1995, s. 155–173.

i širšího kulturního prostředí, které kláštery po staletí utvářely. Způsob a rychlost, s níž byla reforma provedena, vedly k významným ztrátám duchovní i intelektuální povahy. Z klášterního jmění připadlo Náboženskému fondu v Čechách téměř 12 milionů zlatých, na Moravě přes 10 milionů a ve Slezsku asi 50 tisíc zlatých. Ačkoli se tato suma může jevit vysoká, představovala jen zlomek skutečné hodnoty zabaveného majetku, která přesahovala jednu miliardu zlatých.⁷

Významnou součástí josefínské sekularizace představovalo nakládání s knihovnami, archivy a dalšími písemnostmi zrušených klášterů. Již při samotném rušení bylo cílem zabránit nejen rabování a ztrátám, ale také rozptýlení písemného bohatství, které po staletí uchovávaly řeholní komunity. V rámci tohoto procesu měly být pečlivě zajištěny všechny listiny, rukopisy i tisky, které tvořily nedílnou součást kulturní paměti jednotlivých klášterů. Postup byl dále upřesněn během roku 1782 několika doplňujícími nařízeními. Z podnětu Gottfrieda van Swietena, osvícenského mecenáše a tehdejšího prefekta dvorní knihovny, vydala vídeňská dvorská kancelář 15. ledna 1782 pokyn, jímž bylo komisařům přikázáno věnovat zvláštní péči veškerým knihám, rukopisům a dokumentům nacházejícím se ve zrušených kláštorech. Jejich seznamy měly být zasílány vídeňské dvorní knihovně, která si z nich mohla vybrat tituly určené k doplnění svých sbírek.

V českých zemích se zásadní obrat v nakládání s knihovnými fondy zrušených klášterů odehrál díky iniciativě Františka Josefa hraběte Kinského, který již od založení c. k. Universitní knihovny v roce 1777 usiloval o její rozvoj i systematické doplňování a upozorňoval, že knihovny zrušených klášterů by mohly posloužit jako cenný zdroj pro doplnění univerzitních sbírek.⁸ Také na základě jeho intervence vydala dvorská kancelář 20. května 1782 dekret, kterým bylo českému zemskému guberniu nařízeno, aby všechny knihy a rukopisy ze zrušených klášterů byly převezeny do Prahy a odevzdány c. k. Universitní knihovně v Klementinu. Jejím knihovníkem byl tehdy Karel Rafael Ungar, jemuž byla svěřena správa, třídění a katalogizace rozsáhlého množství svazků.

Ustanovením z 23. září 1782 bylo toto opatření potvrzeno a rozšířeno. Bylo stanoveno, že rukopisy, staré tisky i listiny ze zrušených klášterů mají být odevzdány univerzitním a lycejním knihovnám v jednotlivých zemích monarchie, v Čechách tedy výhradně c. k. Universitní knihovně v Praze, zatímco na Moravě byla inventarizací a přerozdělením fondů zrušených klášterů pověřena lycejní knihovna

7 TINKOVÁ, *Osvícenství v českých zemích*, s. 288; BÍLEK Tomáš Václav, *Statky a jmění kolejií jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893.

8 PAVLÍKOVÁ Marie, *Pražská univerzitní knihovna za správy K. R. Ungara*, Ročenka Universitní knihovny v Praze 1957, s. 17.

v Olomouci.⁹ Tyto instituce byly zároveň pověřeny převzetím a zpracováním i archivních fondů. Všechny dokumenty měly být zařazeny do fondu podle odborného členění, přičemž multiplikáty a tzv. neužitečné knihy byly vyřazeny a prodávány v aukcích nebo likvidovány jako makulatura.¹⁰

Dvorským dekretem z 23. září 1782 byla c. k. Universitní knihovna v Praze rovněž pověřena převzetím a zpracováním archiválií zrušených klášterů.¹¹ Na inventarizaci a třídění archiválií se podílel první skriptor knihovny Josef Arnošt Karmaschek (1746–1809) a od roku 1791 Karl Fischer (1757–1844), který je autorem řady soupisů a seznamů klášterních listin.¹² Archiválie byly do fondu knihovny začleňovány buď samostatně, nebo volně svazovány do konvolutů uložených v oddělení II. Spolu s rukopisy literární povahy tak byly do fondu zařazeny i četné dokumenty administrativního a právního charakteru.¹³ Při třídění a inventarizaci archivního materiálu probíhající v 18. a na počátku 19. století byl vyřazen aktový materiál a úřední knihy, ty byly předány příslušným úřadům, které byly pověřeny správou bývalého klášterního majetku.¹⁴ Ostatní archivní materiál byl podle předpisu jako nepotřebný zničen.¹⁵

Zrušení klášterů v době josefínských reforem představovalo zásadní zásah nejen do církevní struktury, ale i do kulturního a duchovního života země. Zatímco některé instituce zanikly beze stopy, jiné po sobě zanechaly stopy výrazné, ať již v krajině, architektuře, umění nebo v písemné kultuře. Paměť těchto klášterů

9 LASCHNITZER Simon, *Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive der aufgehobenen Klöster in Österreich*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 2, 1881, s. 401–440.

10 PAVLÍKOVÁ, *Pražská Universitní knihovna*, s. 16–20; HEILANDOVÁ Lucie, *K výzkumu písemného bohatství klášterů zrušených v době josefínských reforem*, Bibliotheca antiqua 2024, s. 118–122.

11 Seznam sekularizovaných knihoven a osud listin popisuje HANSLIK Josef Adolf, *Geschichte und Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek*, Prag 1851, s. 78–89.

12 CERMANOVÁ Iveta – MAREK Jindřich, *Na rozhraní křesťanského a židovského světa: Příběh hebrejského cenzora a klementinského knihovníka Karla Fischera (1757–1844)*, Praha 2007, s. 83–84.

13 Celkem se jednalo o 162 knih konvolutů označených signaturou II.A–E. Při vytváření konvolutu nebylo bráno na zřetel provenienční hledisko a vedle sebe byly svázány papírové listiny, listy, různé knihy sešitového formátu, a dokonce i tisky. To, že bylo vyhledávání v těchto konvolutech velmi obtížné, dokládá nejen Karlem Fischerem vytvořená kartotéka, ale i rukopisný inventář Ferdinanda Tadry C.R. *Bibliotheca publica et Universitatis Pragensis. Libri manuscripti foruli II. scilicet Fasciculi actorum*. NK ČR, sign. IX A 29.

14 Spisy hospodářské agendy (jednalo se např. o urbáře, pozemkové a účetní knihy) byly odevzdány příslušným správním a státním úřadům – registratuře zemského gubernia, státní účtárně, administraci státních statků a fiskálnímu úřadu.

15 SCHUBERT Anton, *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*. Innsbruck 1907, s. VII–XXVII; BERÁNEK Karel – HOLINKA Rudolf, *Archivy zrušených klášterů za Josefa II.*, Praha 1960–1961; BERÁNEK Karel – BERÁNKOVÁ Věra, *Archivy zrušených klášterů za Josefa II. díl II. – dodatky k listinám, knihy, spisy*, Praha 1973.

dnes uchovávají nejen archivní a knihovní fondy, ale také samotné prameny, které vypovídají o každodenním životě řeholníků a řeholnic, jejich duchovním světě i proměnách, jimiž prošly v čase.

Katalog výstavy *Odkazy ženských klášterů v Klementinu* představuje dvanáct ženských klášterů na území Čech, které byly v době josefínských reforem zrušeny. Přibližuje jejich dějiny, duchovní poslání i písemné dědictví, které se, navzdory zániku ženských komunit, dochovalo v rukopisech, tiscích a archivních pramenech uložených především v pražském Klementinu. Každý z představených klášterů přináší jiný obraz řeholního života, jiné pojetí služby a jiný kulturní projev, od liturgických rukopisů po texty osobní zbožnosti.

Autoři chtějí připomenout ženské kláštery jako centra duchovního života, vzdělanosti a umělecké tvorby – instituce, které po staletí formovaly duchovní krajinu českých zemí. Zároveň otevírají prostor k novému pohledu na dějiny ženské spirituality, vzdělanosti a kultury, jejichž význam zůstává i dnes živý.

Shromáždění františkánů a klarisek
při pohřebních obřadech.
Confessarius Caeremoniis Clarissarum.
(NK ČR, sign. Cheb MS 156, fol. 29r)

Exkluzivní klášter

Klášter benediktinek u sv. Jiří v Praze

Alžběta Bendová – Cosima Jánská – Markéta Merklová
– Julie Mizerová – Renáta Modráková

Klášter benediktinek u sv. Jiří byl bezesporu exkluzivním řeholním domem, v jehož zdech prožily svůj pozemský a duchovní život převážně ženy z nejvyšších společenských vrstev, nevyjímaje příslušnice vládnoucích rodů. Nejen díky tomu se řadí tento klášter mezi nejvýznamnější ženské řeholní instituce českých zemí. Byl to nejstarší klášter, založený v Čechách spolu s pražským biskupstvím nejspíše kolem roku 973.¹ Díky poloze na pražském hradním okrsku měl blízko jak k duchovnímu sídlu Čech, tedy ke svatovítské katedrále, tak k vládnoucímu dvoru, pokud na Hradu sídlil. Tato blízkost podporovala vhodné kontakty, ale zároveň vedla také k četným sporům. Dále to bylo místo posledního spočinutí pramáti přemyslovského rodu a první světice českých zemí, svaté Ludmily (cca 860–921),² a také ctihodné Mlady (930/935–994), přemyslovské knížecí dcery a první abatyše kláštera, která dosud nebyla svatořečena.³ Byl to klášter se značným ekonomickým kapitálem a rozsáhlou sítí prebend, které mu skýtaly (po jistou dobu) ekonomickou soběstačnost. V jeho zdech se ukrývala rozsáhlá knihovna, jejíž knižní relikty se nyní nacházejí v historických sbírkách Národní knihovny ČR.⁴ Tento unikátní celek je (zatím) největší známou rukopisnou knihovnou ženského kláštera v Čechách. Mezi rukopisy se nedávno podařilo identifikovat několik kodexů, které si nechala zhotovit přemyslovská královská dcera a svatojiřská abatyše Kunhuta (1265–1321). Tento soubor lze považovat za nejstarší známou knihovnu ženské majitelky ze středověkého českého kulturního prostředí.⁵ Také to byl klášter se zajímavou hudební kulturou, která

1 *Tisíc a padesát let pražského biskupství*, eds. Jan Kotous – Petr Sommer – Vratislav Vaniček, Praha 2023.

2 PROFANTOVÁ Naďa, *Kněžna Ludmila. Vládkyně a světice, zakladatelka rodu*, Praha 1996; *Ludmila. Kněžna a světice*, ed. Jakub Iždny et al., Praha 2020; *Kniha a závoj: 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily*, eds. Renáta Modráková – Jan Vojtíšek, Praha 2022; *Saint Ludmila – Women in the Christianization of Central Europe: Heilige Ludmila – Frauen in der Zeit der Christianisierung Mitteleuropas*, eds. Jakub Iždny et al. (v tisku).

3 KUBÍN Petr, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 151–160; *Ctihodná Mlada kněžna a abatyše*, eds. Jan Frolík – Dominika J. Bohušová, Praha 2024.

4 MODRÁKOVÁ Renáta, *Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě*, Praha 2022; PACOVSKÝ Karel, *Svatojiřský klášter očima pisatelů předhusitské doby*, Praha 2024.

5 MODRÁKOVÁ Renáta, *Kunhuta: královská dcera a svatojiřská abatyše*, Praha 2023.

v určitých časových obdobích předčila jiné duchovní instituce českých zemí.⁶ Bylo to místo, ve kterém se na vysoké úrovni rozvíjela umělecká kultura a dodnes zrcadlí to nejlepší z tehdejších uměleckých trendů.⁷

Průčelí kláštera sv. Jiří na Pražském hradu.
Foto: Zdeněk Rerych

6 PLOCEK Václav, *Zwei Studien zur ältesten geistlichen Musik in Böhmen. Teil 1. Texte und Analysen*, Giessen 1985.

7 Dále v textu.

Od vzniku kláštera do roku 1300

Klášter byl založen s největší pravděpodobností kolem roku 973 spolu s pražským biskupstvím. Stalo se tak po úspěšné diplomatické misi Mlady, dcery přemyslovského knížete Boleslava I. (asi 915?–972?) a sestry knížete Boleslava II. (920?–999), v Římě. Předpokládáme, že Mlada se seznámila s klášterním prostředím v Řezně, a to buď v klášteře Obermünster, nebo v klášteře Niedermünster. Oba tehdy fungovaly jako kláštery kanovnic. Podle Kosmy složila během pobytu v Římě pevné sliby a přijala řeholní jméno Marie.⁸ Po návratu do Čech stanula v čele řeholní komunity, jež získala majetek staršího kostelíka sv. Jiří v pražském hradním okrsku spolu se sborem kanovníků.⁹ Klášter byl jistě také nadán patřičným knižním fundusem.

Svatojiřský tympanon s vyobrazením abatyše Mlady.
(Sbírky Pražského hradu, inv. č. HS 03151a-f)
© Správa Pražského hradu, foto: Jan Gloc.

⁸ *Kosmova kronika česká*, ed. Karel HRDINA, 4. vydání, Praha 1950, kap. XXVI. s. 47.

⁹ PACOVSKÝ Karel, *The Canons of St. George's Church in Prague. Men in the Service of Women*, in: *The Ladies on the Hill*, eds. Jeffrey Hamburger – Eva Schlotheuber, Böhlau 2024, s. 101–118.

Starší dějiny kláštera zůstávají víceméně neobjasněny. Z mála záznamů se dovídáme o sporu svatojiřské abatyše s knížetem Svytihněvem (1031–1061) ohledně pece, která patřila klášteru a bránila stavbě fortifikačního systému.¹⁰ Dobová kronika zanechala zprávu o rozsáhlém požáru hradu včetně kláštera během bojů Vladislava II. (1110–1176) s Konrádem II. Otou (1136/1141–1191) v roce 1142.¹¹ Předpokládáme, že právě při tomto požáru byla zničena klášterní knihovna. Zmíněný požár je také spojen s jedním ze svatoludmilských zázraků.¹² Konvent, který se vrátil do poničených budov, nechal otevřít hrob sv. Ludmily, avšak její tělo zůstalo zcela neporušené.¹³ Společně s dalšími zázraky byl i tento důležitý pro pozdější svatořečení této světice a pro její kult, který byl tolik důležitý pro svatojiřský klášter od jeho počátků. Nejstarší dochovaný rukopis datovaný do druhé poloviny 11. století je lekcionář NK ČR, sign. **XII E 16**¹⁴, který je zdobený sedmi ornamentálními páskovými iniciálkami provedenými zlatem. Tento pramen je ve svém období jedinečný, jelikož jako jediný kromě neum obsahuje také notaci na linkách. Ta se konkrétně nachází na posledních třech paginách a jedná se o métskou notaci.

Do druhé poloviny 12. století – konkrétně do období následujícím po devastujícím požáru a spadajícím do doby úřadování abatyše Berty (doložena 1145–1151)¹⁵ – datujeme dva breviáře. Starší z nich, rukopis NK ČR, sign. **VI E 13**¹⁶, byl sepsán v blíže neznámém českém skriptoriu. Není notovaný, avšak obsahuje velmi krátké úseky neumatické notace umístěné většinou na začátku nebo v závěru zpěvů. Tyto neumy pravděpodobně sloužily jako pomůcka při intonaci melodií, které byly jinak předávány ústně a řeholnice je měly v paměti. Zachycuje nejstarší formu oficií typizovaných pro svatojiřský konvent, včetně svatoludmilských¹⁷, svatováclavských a svatojiřských. V kalendáři je zaznamenán starší listopadový svátek translace svatě Ludmily, jeden z nejstarších záznamů k této světici. Forma svatoludmilských oficií naznačuje, že svatojiřský konvent se po požáru pokusil pozdvihnout její kult do

10 *Kosmova kronika*, 2. kniha, kapitola XIV, s. 97–98.

11 *Pokračovatelé Kosmovi*, eds. Karel HRDINA – Václav Vladivoj TOMEK – Marie BLÁHOVÁ, Praha 1974, s. 73–74.

12 Zejména MODRÁKOVÁ Renáta, *Ludmilin kult v klášteře benediktinek u sv. Jiří*, in: *Kniha a závoj. 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily*, eds. Renáta Modráková – Jan Vojtíšek, s. 26–42, zejména s. 26–27; KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 87–88.

13 Tamtéž, s. 26.

14 TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2186; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 132, s. 487–489; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 540–542; *Manuscriptorium*.

15 MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 30, 52, 54–55, 99, 192, 210.

16 TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1128, s. 456; PLOCEK, *Catalogus I*, s. 196; HLEDÍKOVÁ, *Kalendáře*, s. 39–40, 56; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 207–216; *Manuscriptorium*.

17 K nim blíže KOLÁŘ František, *Oficium sv. Ludmily v rukopisech kláštera sv. Jiří v Praze*, *Hudební věda* 51, 2014, č. 1–2, s. 53–88; MODRÁKOVÁ, *Ludmilin kult*, s. 24–42.

obecného povědomí.¹⁸ Druhým rukopisem je breviář NK ČR, sign. **VI E 4c**¹⁹, datovaný na přelom 12. a 13. století, tedy do období abatyše Anežky (v úřadu 1201–1228)²⁰, dcery Přemysla Otakara I. (1155/1167–1230) z prvního manželství. Odkazuje k vyššímu postavení majitelky v klášterní hierarchii. Obsahuje tzv. německé adiastematické neumy (nelze u nich určit tónovou polohu). V tomto breviáři se nachází mimo jiné i ojedinělé ofcium ke sv. Scholastice, nesoucí název *Quadam vero die*. Sv. Scholastika je pro benediktinskou komunitu významnou světící, jelikož byla vždy považována za sestru sv. Benedikta.²¹ Svatoludmilská, svatojiřská a svatováclavská oficia jsou v něm již pevně zakotvena.

Ve stejné době, tedy v 2. polovině 12. století, vznikla nejstarší vrstva nástěnných maleb v kostele sv. Jiří, především v prostoru kněžiště, kaple v závěru a kaple Panny Marie, ve které byla snad situovaná i reliéfní křídla.²²

Co se týče hudební stránky kláštera benediktinek u sv. Jiří, dochovalo se do dnešní doby celkem třicet notovaných rukopisů.²³ Vzhledem k tomu, že mezi nimi nejsou žádné mešní liturgické knihy, týká se současný muzikologický výzkum zejména svatojiřského chorálního officia neboli liturgie hodin,²⁴ které je typickým repertoárem spojeným s monastickou tradicí. Modlitba officia prostupovala každodenním řádem komunity. V Řeholi sv. Benedikta můžeme najít podrobný popis toho, co monastické ofcium znamená. Jedná se o modlitbu všech 150 žalmů rozprostřených do jednoho týdne pomocí tzv. hodinek. Během dne se takto mniši a řeholnice modlí celkem osmkrát. Z toho čtyři hodinky jsou tzv. malé: prima, tercie, sexta a nona; a zbylé, které jsou časově delší, se nazývají velké: matutinum, laudy, nešpory a kompletář. Liturgie hodin v klášterním prostředí byla vždy bytostně spojena se zpěvem, který jednotlivé hodinky provázel od nejjednodušších forem po ty složitější.²⁵ Co se týče knih, které řeholnice během officia používaly, jednalo se v první řadě o breviář, který obsahoval texty a případně i melodie pro

18 Blíže KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 81–124.

19 Blíže TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1119, s. 454; PLOCEK, *Catalogus I*, č. 50, s. 194–196; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 202–206; *Manuscriptorium*.

20 MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 31, 50, 52–56, 67, 73, 94, 99–101, 140, 146, 166, 169, 172–173, 181, 192, 242, 245–246, 255, 258–259, 315–316, 347.

21 KABÁTKOVÁ Barbora, *St Scholastica's Office in Medieval Manuscripts of St George's Convent at Prague Castle*, *Hudební věda* 51, 2014, s. 1–2.

22 Tamtéž, s. 97.

23 MRÁČKOVÁ Veronika, *Chorální notace rukopisů kláštera sv. Jiří na Pražském hradě*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2008, s. 33.

24 VOZKOVÁ Jana, *Allatio capillorum Beatae Mariae Virginis: chorální liturgie neznámého mariánského svátku v klášteře sv. Jiří v Praze*, *Hudební věda* 53, 2016, č. 4, s. 365–388.

25 DYER Joseph, *Benedictine monks*, Grove Music Online 2019, <https://doi.org/10.1093/omo/9781561592630.013.90000369479> [cit. 5. 4. 2025].

hodinky na každý den. Kromě zpěvu žalmů se v liturgii hodin objevují i jiné formy zpěvu. Důležité je zmínit antifony, dle kterých byly nazvány také další liturgické knihy k oficiu, tzv. antifonáře, které obsahují notované části officia s širokou škálou nápěvů. Antifony samotné jsou chorální zpěvy uvozující následující žalm zpívaný v tzv. psalmodii, tedy žalmovém nápěvu vycházejícím z tónového modu antify. ²⁶ Naproti tomu hymny jsou strofické písně zpívané slabickým stylem, tedy takovým, kdy je každá slabika podložena zpravidla jen jednou notou. ²⁷ Podle hymnů je nazvána další kategorie liturgických knih, tzv. hymnářů. Ty se však neskládají jen z hymnů. Například hymnář NK ČR, sign. **XII E 15c** ²⁸ obsahuje navíc již zmíněné antifony, responsoria, u kterých se střídá sólový zpěv a odpověď chóru, officia k místním světcům a žalmy k tzv. invitatoriím, což jsou žalmy uvozující officium na začátku dne.

Specificky pro svatojiřskou komunitu se v repertoáru často objevují officia věnovaná lokálním světcům, jako je sv. Václav a sv. Ludmila. ²⁹ Ta můžeme najít například v dochované knize officií pod signaturou NK ČR, sign. **XII E 15b** ³⁰, ve které se mimo zmíněných světců nachází například také repertoár ke sv. Prokopu. Nechybí ale ani zaměření na významné světce benediktinské tradice, jako například na sv. Scholastiku. Jí věnované officium, nesoucí název *Quadam vero die*, můžeme nalézt v nejstarším neumovaném breviáři NK ČR, sign. **VI E 4c**. Jiná, pravděpodobně německá, tradice officia ke sv. Scholastice nese název *Regnum celi* a vyskytuje se v mladší knize officií NK ČR, sign. **VI G 3a**. ³¹

26 HUGLO Michel – HALMO Joan, *Antiphon*, Grove Music Online 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.01023> [3. 4. 2025].

27 BOYNTON Susan, *Hymn*, Grove Music Online 2001, 2013, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.13648> [cit. 3. 4. 2025].

28 PLOCEK, *Catalogus*, s. 476–477; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 376–384.

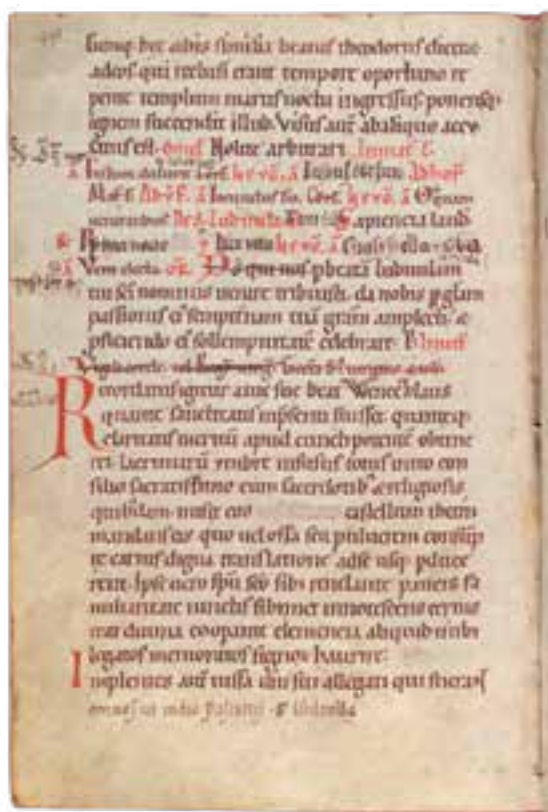
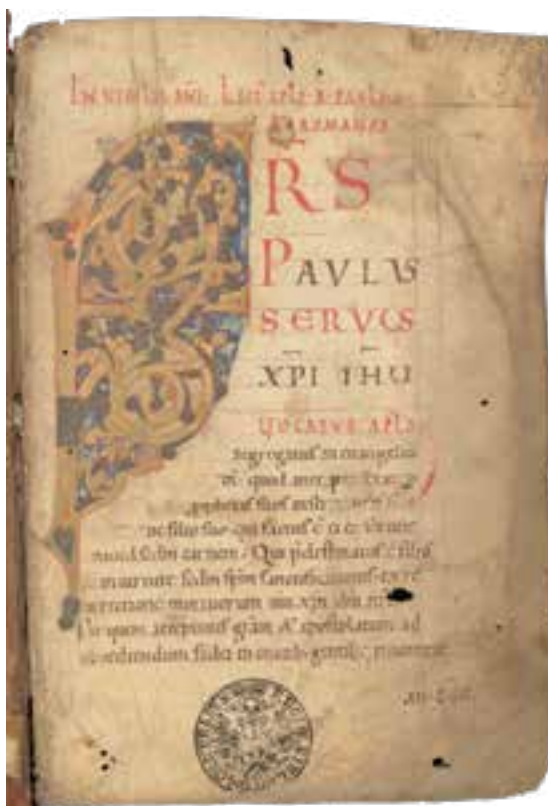
29 MRÁČKOVÁ, *Chorální notace*, s. 33.

30 PLOCEK, *Catalogus*, s. 470;

MODRÁKOVÁ Renáta, *Corpus officiorum, XII E 15b*, Manuscriptorium: A slovo se stalo hudbou, [online]. <https://www.manuscriptorium.com/?q=node/17438&json=17434> [cit. 29. 4. 2025]; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 368–376.

31 KABÁTKOVÁ, *St Scholastica's Office*, s. 34–36; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 449–457.

Začátek lektionáře.
(NK ČR, sign. XII E 16, fol. 1r)

Začátek svatoludmilského
translačního officia v breviáři.
(NK ČR, sign. VI E 13, s. 482)

Do třináctého století vstoupil svatojiřský konvent spolu s abatyší Anežkou. A toto století mu přineslo nebývalý rozkvět – klášterní budovy zažily několik přestaveb³², bazilika byla ve vnitřních prostorech upravena, konvent se (pravděpodobně) zvětšil, klášterní knihovna se rozrostla. Mezi jedinečná umělecká díla řadíme tympanon s Trůnicí Madonou adorovanou abatyšemi kláštera Mladou, první zakladatelkou, a Bertou, druhou zakladatelkou kláštera, jak je nazvána na reliéfu pravděpodobně v souvislosti se zásluhami na opravě kláštera. Ústřední desku s reliéfem doprovázejí dvě menší desky, zobrazující snad abatyši Anežku společně s jejím bratrem Přemyslem Otakarem I. Jejich příslušnost k ústřední desce je však předmětem debat a je pravděpodobné, že boční desky nebyly součástí stejného díla.³³

Především se dochovalo několik iluminovaných rukopisů. Některé vznikly v pražském kulturním okruhu, jiné byly přineseny do svatojiřského kláštera a v něm upraveny podle místních zvyklostí. Pražského původu je *corpus officiorum* NK ČR, sign. **I H 7**, datované do 13. století.³⁴ Do dějin české literatury se zapsal procesionál NK ČR, sign. **VI G 15**, který obsahuje poněkud lechtivé marginální poznámky, komentující jistého lektora Víta a dále Aldíka a Berhela, pocházející s největší pravděpodobností od některého žáka pražské katedrální školy.³⁵ Svojí výzdobou představují příklady byzantizujícího pozdně románského slohu, pro který se vžil název *zackenstil* a který je charakterizován ostře lomenými záhyby. Určení ženskému klášteru podporuje též zobrazení sester, které jsou podle hnědého oděvu řazeny do dominikánského prostředí.³⁶ Zároveň je u obou rukopisů patrná jistá stylová blízkost k importovaným rukopisům, které do kláštera proudily z oblasti Sasko-Durynska.³⁷

32 Blíže zejména BORKOVSKÝ Ivan, *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*, Praha 1975.

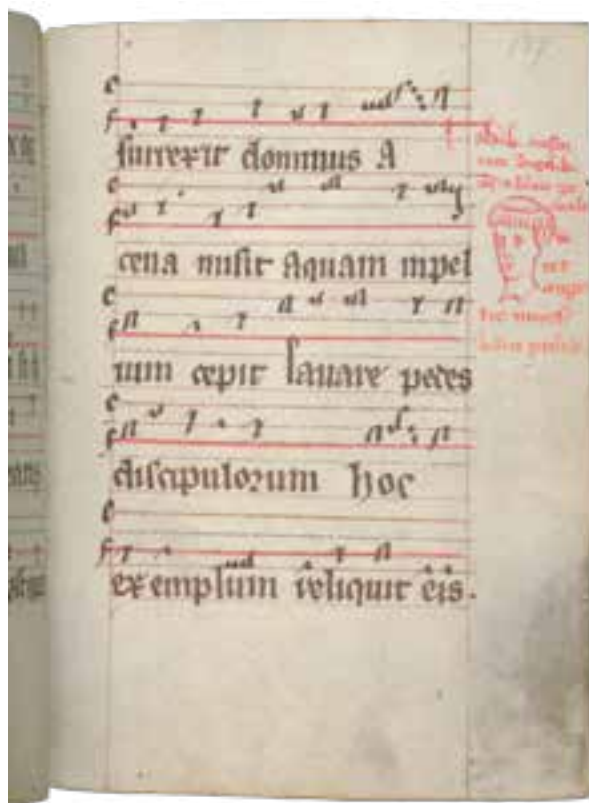
33 *Dějiny českého výtvarného umění* I/1, s. 97.

34 K němu dále v textu.

35 K němu dále v textu.

36 KRÁSA Josef, *Nástěnná a knižní malba 13. století*, in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, ed. Jiří Kuthan, Praha 1982, s. 47.

37 Tamtéž, s. 23–24, 29.

Česky psaný komentář
k Aldíkovi v procesionále.
(NK ČR, sign. VI G 15, fol. 137r)

Nejpozději během 14. století byly v klášteře některé starší importované rukopisy doplněny. Do druhé poloviny 12. století je datován bohatě iluminovaný žaltář NK ČR, sign. **XIII E 14b**, který vznikl v jižním Německu, pravděpodobně v Řezně.³⁸ Nejpozději během 14. století byl upraven podle svatojiřských zvyklostí. V kalendáři je zaznamenána řada jmen mužských i ženských, odkazujících do německého prostředí – a také jméno jedné z mladších majitelek jménem Petriša, již nejspíše ze svatojiřského konventu. Cizího původu je také o něco mladší žaltář NK ČR, sign. **XII G 8**³⁹ datovaný do druhé poloviny 13. století a lokalizovaný do jižního Německa. Zmiňujeme zejména dvě celostránkové iluminace Zvěstování Panny Marie na fol. 6v a Narození Ježíše Krista na fol. 7r, ve kterých je možné sledovat komplikovanější formy *zackenstilu*. Nejpozději během 14. století byl rukopis doplněn o svátky a oficia typická pro svatojiřské prostředí, zejména svatoludmilská.

38 K němu dále v textu.

39 TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2216, s. 207; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka*, s. 42–43, 48; MODRÁKOVÁ, *Knížní kultura*, s. 544–549.

U dalších rukopisů není jejich původ jistý. Podobně jako žaltář NK ČR, sign. **XII G 8** byl také upraven žaltář NK ČR, sign. **XII G 20b**⁴⁰ s rozsáhlejší iluminátorskou výzdobou, datovaný do podobného časového období. Předpokládá se, že pochází z českého prostředí, i když přesný původ zatím není znám. Do druhé poloviny 13. století také spadá iluminovaný rukopis s *Vitae sanctarum* (NK ČR, sign. **VI E 1**).⁴¹ Prozatím nevíme, kdy se objevil ve svatojiřském klášteře.⁴² Oproti předešlým rukopisům je v mnohém odlišný, přestože spadá do stejné stylové vrstvy. Také jeho ikonografie je pozoruhodná. Jsou zde vyobrazeny primárně ženské světky a komplexnější náměty. Dvakrát světici doprovází též objednatelka či donátorka, podobně jako v případě rukopisu NK ČR, sign. **I H 7**. Mnoho otevřených otázek nechává rukopis žaltáře dochovaný nyní ve sbírkách Rakouské státní knihovny (ÖNB/Wien, **Cod. 1939**). Na fol. 204r je vyobrazeno mystické svěcení novicek, které jsou za doprovodu prostřednice – korunované svaté Kateřiny – přiváděny k Madoně s Ježíškem. Autorkou výjevu mohla být snad některá ze sester.⁴³ Zobrazení sv. Jiří se spojuje se sochou sv. Jiří vytvořenou pro klášter, a někdy se tak posouvá datace až ke konci 14. stol.⁴⁴

Od konce osmdesátých let 13. století sledujeme písarskou činnost (minimálně) dvou písarů a jednoho notátora. Tyto aktivity úzce souvisejí se (snad) znovuzaložením sboru kanovníků, kteří – kromě jiných povinností – byli pověřeni také korekcemi starších rukopisů a tvorbou nových. Rukopisy z této časové vrstvy (tj. z posledních dvou dekad 13. století a počátku 14. století) často obsahují doplňující a nové texty (například s koncentrací na svatoprokopské officium). Sem patří tři breviáře (NK ČR, sign. **XII F 9**, **XIII E 14f**⁴⁵ a **XIV F 12**⁴⁶), které jsou tradičně spojovány s abatyší Žofií blíže a jsou neznámého, prokazatelně však českého původu. Breviář NK ČR, sign. **XII F 9**⁴⁷ ukrývá nejstarší, i když poněkud neumělý záznam české duchovní písně *Vítaj, kráľu Všemohúci*, dokládající průniky češtiny do liturgického ritu. Zároveň je tato píseň svědectvím toho, že v období

40 Blíže dále v textu.

41 Blíže dále v textu.

42 Blíže dále v textu.

43 Viz RYWIKOVÁ Daniela, *Medieval Art in the Czech Lands through the Prism of Gender*, in: *Premodern History and Art Through the Prism of Gender in East-Central Europe*, eds. Daniela Rywíková – Michaela Antonín Malaníková, Ostrava 2021, s. 36–40 (včetně starší literatury).

44 MERHAUTOVÁ Anežka – STEJSKAL Karel, *St. Georgs Stift auf der Prager Burg*, Praha 1991, s. 62.

45 TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2338, s. 24; HLEDÍKOVÁ, *Kalendáře*, s. 45–46; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 238–247.

46 TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2538, s. 24; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka*, s. 36–37, 42, 45, 48; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 271–274.

47 Blíže dále v textu.

středověku byl svatojiřský klášter jazykově český. Jazykově české poznámky v podobě jednotlivých slov a sousloví, jen o něco málo starší, obsahuje také breviář KNM, sign. **XIV D 13**⁴⁸, pravděpodobně původně patřící do tepelského kláštera. Není vyloučeno, že byl používán pro výuku ve svatojiřském klášteře.

České glosy v oficiu
sv. Jana Křtitele v breviáři
tepelského původu.
(KNM, sign. XIV D 13, fol. 167r)

Mystické svěcení novicek,
přiváděných za doprovodu prostřednice
sv. Kateřiny k Madoně s Ježíškem.
(ÖNB/Wien, Cod. 1939, fol. 204r)

48 BARTOŠ, *Soupis II*, č. 3465, s. 301; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 252–271; VINTR Josef, *Die älteste tschechische Psalterübersetzung*, Wien 1986; HLEDÍKOVÁ, *Kalendáře*, s. 54–55; *Manuscriptorium*.

Do tohoto období spadají také antifonáře. Jedná se o NK ČR, sign. **XII C 3**,⁴⁹ pocházející převážně ze 13. století, který je notovaný na linkách v métsko-gotické notaci. Dále pak do konce 13. století spadají antifonáře NK ČR, sign. **XIII C 4**⁵⁰ a NK ČR, sign. **XIII C 7**⁵¹ s velikonočním repertoárem, přičemž oba jsou většinou psané v rhombické notaci. Další antifonář, z většiny psaný v métsko-gotické notaci, je označen signaturou NK ČR, sign. **XIV B 13**⁵², pochází z první poloviny 14. století a obsahuje repertoár k zimní části liturgického roku.

Klášter za abatyše Kunhuty Přemyslovny

Na počátek 14. století klademe umělecký vrchol svatojiřského kláštera. V roce 1302, po abdikaci starší abatyše, převzala její berlu Kunhuta (1265–1321), dcera českého krále Přemysla Otakara II. (1233–1278) a sestra vládnoucího panovníka Václava II. (1271–1305)⁵³. Kunhuta nechala pro svatojiřský klášter zhotovit řadu skvostných uměleckých děl, dokumentujících jedinečnou práci pražských umělců v okruhu Václava II. Odkázala klášteru a sboru kanovníků rozsáhlý majetek (viz listina⁵⁴). Pozvala do svatojiřského kláštera řadu osobností, z nichž některé spolupracovaly přímo s abatyší (dominikán Kolda z Koldic⁵⁵) a další rozšířily sbor kanovníků (kanovník Beneš⁵⁶). Kunhuta nechala pro svoji vlastní potřebu a pro svatojiřský konvent⁵⁷ zhotovit dochovaných devatenáct rukopisů⁵⁸. Sepsal je okruh písařů pocházejících ze skupiny svatojiřských kanovníků (dosud neidentifikovaný

49 PLOCEK, *Catalogus*, s. 439–441; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 223–225.

50 PLOCEK, *Catalogus*, s. 544–546; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 234–238.

51 PLOCEK, *Catalogus II*, s. 546–549; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 401–405.

52 PLOCEK, *Catalogus II*, s. 614–616; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 430–433.

53 K její osobnosti a rukopisům zejména MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*.

54 Listina z 19. 11. 1321 (Národní archiv ČR, fond Archivy zrušených klášterů, Benediktinky, č. 219; RBM II, s. 890).

55 TICHÝ František, *Frater Colda O.P.*, *Časopis Národního muzea* 113, 1939, s. 81–88; SCHERZER Augustinus, *Der Prager Lektor Fr. Lektor und seine mystischen Traktate*, Archivum fratrum Praedicatorum 18, 1948, s. 337–396; MARTÍNKOVÁ Dana, *Frater Colda ordinis praedicatorum De strenuo milite. De mansionibus celestibus*, Praha 1997.

56 RYNEŠOVÁ Blažena, *Beneš kanovník svatojiřský a „Pasionál abatyše Kunhuty“*, *Časopis Archivní školy* 3, 1926, s. 13–35; STEJSKAL Karel, *Le chanoine Beneš, scribe et enlumineur du Passionaire de l'abbesse Cunégonde*, *Scriptorium*, 23, 1969, s. 52–68.

57 NK ČR, sign. **VI G 5**, **VI G 10b**, **XII D 10**, **XII D 13**, **XIII E 14c**, **XIV B 13**, **XIV D 13**.

58 S vlastnickými poznámkami: NK ČR, sign. **VII G 17d**, **XII D 8a**, **XII D 9**, **XII D 10**, **XII D 11**, **XII D 12**, **XIII E 14c**, **XIV D 13**, **XIV E 10**, odkaz na její osobu: NK ČR, sign. **VI G 16b**, **VII G 16**, **XII D 8b**, **XII D 9**, **XII E 15a**, **XIV A 17**, **XIV G 46**.

písař většiny rukopisů, kanovník Beneš, dva notátoři, dva starší písaři⁵⁹). Rukopisy jsou vesměs zdobené složitými, velmi specifickými a často vysoce kvalitními perokresebnými iniciálkami fleuronnée. Výjimečně se objevují také malované iluminace. Po obsahové stránce reflektují svatojiřské zvyklosti i novinky počátku 14. století (například vícephlasý zpěv v rukopise NK ČR, sign. **XIV G 46**⁶⁰). V jednom z jejích rukopisů (konkrétně v breviáři NK ČR, sign. **VII G 17d**⁶¹ na fol. 146v až 151) byla zaznamenána – tentokrát již v elegantním písařském provedení – píseň *Vítaj, kráľu Všemohúci*. Některé rukopisy, jako například sbírky modliteb (NK ČR, sign. **XII D 11** a **XII D 12**⁶²), odrážejí duchovní obzor samotné abatyše a zrcadlí také snahy o prosazení kultu svaté Ludmily. A v neposlední řadě jsou písemnou památkou na (tehdy již po meči vymřelý) přemyslovský rod – v řadě kalendářů (zejména *Liber precum de mortuorum* NK ČR, sign. **VI G 16b**⁶³) nechala abatyše zapsat jména nejen svých nejbližších, ale také významných Přemyslovců.⁶⁴

Z tohoto období se ve zvýšené míře dochovaly doplňky k oficiím. Vyskytují se nově zejména tzv. procesionály, tedy liturgické knihy primárně určené k procesím a pobožnostem. Jejich obsahem mohou být různé sekvence a tropy, avšak zahrnují nejrozumnější repertoár. V procesionálech mimo jiné nacházíme i mešní chorální části a v pěti dochovaných exemplářích jsou zapsány kompletní mariánské mše. U všech pěti případů se jedná o procesionály pocházející z 1. třetiny 14. století. Důležitým pramenem je kodex NK ČR, sign. **VII G 16**, který má nejrozsáhlejší repertoár mší k Panně Marii.⁶⁵ Tento procesionál zároveň obsahuje na fol. 170v–172r hudební dvojhlas.⁶⁶ V jiném prameni, konkrétně v procesionálu **XII E 15a**, můžeme kromě zpěvů k procesím na celý liturgický rok nalézt také velikonoční hru, sekvence a tropy.⁶⁷

59 Blíže MODRÁKOVÁ Renáta, *The Change of Historical Periods in the Light of Manuscripts and their Scribes from the Benedictine St. George's Convent at the Prague Castle at the Beginning of the 14th Century*, in: „Change“ in medieval and Renaissance scripts and manuscripts, eds. Eeuw Overgaauw – Martin Schubert, Turnhout 2019, s. 277–288.

60 TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2638, s. 340; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 236, s. 712–716; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 438–443; MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*, s. 128–129.

61 TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1367, s. 516; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka*, s. 47–48; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 326–338; MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*, s. 108–109.

62 K oběma dále v textu.

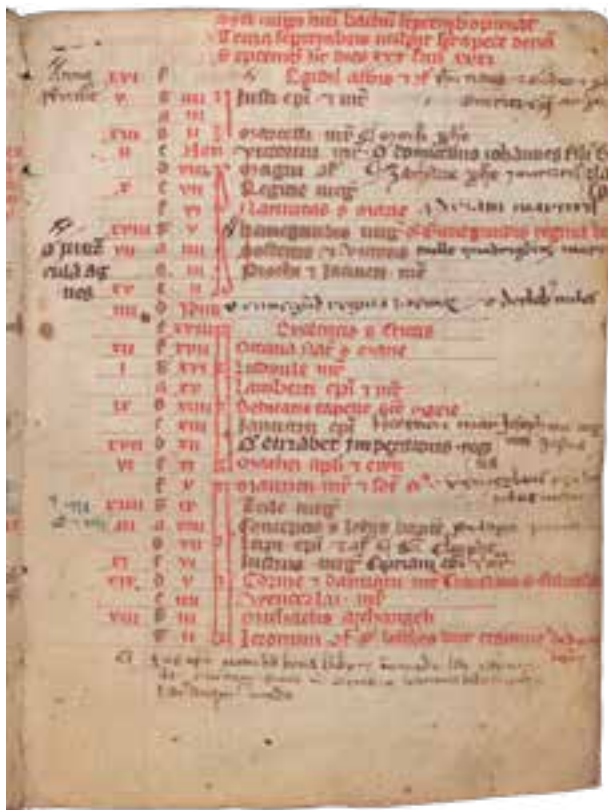
63 TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1183, s. 472; HLEDÍKOVÁ, *Kalendáře*, s. 35–78; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka*, s. 45; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 312–317; MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*, s. 103–105.

64 MODRÁKOVÁ Renáta, *Přemyslovský kult v rukopisech Kunhuty, abatyše svatojiřského kláštera*, in: Panovnícká reprezentace v písemné kultuře ve středověku, eds. Marie Bláhová – Mlada Holá – Klára Woitschová, Praha 2021, s. 40–50.

65 VOZKOVÁ Jana, *Vzestup mariánské úcty v klášteře sv. Jiří na příkladu chorálních mší ze 14. století*, in: *Salve regina. Mariánská úcta ve středních Čechách*, eds. Markéta Holubová – Marcela Suchomelová, Praha 2014, s. 15–26.

66 PLOCEK, *Catalogus I*, s. 274–284; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 317–326.

67 MRÁČKOVÁ, *Chorální notace*, s. 41–42.

Nekrologické zápisky v měsíci září
v Liber precum de mortuorum
abatyše Kunhuty.
(NK ČR, sign. VI G 16b, fol. 5r)

Začátek duchovní písně Vítej, kráľu
Všemohúci v breviáři abatyše Kunhuty.
(NK ČR, sign. VII G 17d, fol. 146v)

Vícehlasé Amen.
(NK ČR, sign. XIV G 46, fol. 102r)

Hudební rukopisy ze svatojiřského kláštera, zejména ty vzniklé za abatyše Kunhuty, přinášejí pozoruhodné doklady o existenci vícehlasé praxe v ženské klášterní komunitě na počátku 14. století. Nejvýrazněji je tato praxe zachycena v tropech⁶⁸ k *Benedicamus Domino*, které se v rukopisné tradici kláštera dochovaly ve značném množství (celkem 42 různých tropů v deseti pramenech). Jejich výskyt svědčí o aktivní liturgické tradici, v níž se vícehlas nestal kompozičním cílem, ale spíše interpretačním prostředkem. Rukopisy NK ČR, sign. **VI G 10a**⁶⁹ na fol. 114r–115v z konce 13. století a NK ČR, sign. **VII G 16**⁷⁰ na fol. 170v–172r z počátku 14. století obsahují skupinu *Benedicamus* tropů, z nichž *Procendentem sponsum de thalamo* je veden dvojhlasně. *Cantus firmus* je převzatý z jednohlasé melodie z kodexu NK ČR, sign. **VI G 10b**⁷¹ fol. 160r. Obdobně je dvojhlas zaznamenán také v kodexu KNM, sign. **XVI A 18** fol. 78r a 78v, kde jsou jednotlivé hlasy barevně odlišeny

68 Tropus je vsuvka, respektive rozšíření gregoriánského chorálu o nový text nebo melodii.

69 MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 297–305.

70 Tamtéž, s. 317–326.

71 Tamtéž, s. 312–317.

(cantus černě, protihlas červeně). Tento způsob zápisu napovídá, že vícehlasé provádění nebylo výjimečné, ale bylo součástí živé hudební praxe. Protipohybem vedený vícehlas můžeme také zaznamenat v závěru Hymnu ke sv. Ludmile v *corpus officiorum* NK ČR, sign. **XIV G 46**⁷² na fol. 102r pod textem *Lux vera lucis radium*. Podle Plocka tyto vícehlasé tropy nepředstavují nové kompozice v pravém slova smyslu, jedná se spíše o notovaný záznam ustálené zpěvní praxe, vycházející z jednoduchých pravidel, jako je střídání hlasů nebo paralelní vedení melodických linií. Tato forma vícehlasu, doložená v ženském prostředí svatojiřského kláštera, je významným dokladem šíření liturgické hudby a zároveň svědectvím o výjimečné hudební kultuře konventu.⁷³

Do obecného povědomí se nejvíce zapsal tzv. Pasionál abatyše Kunhuty (NK ČR, sign. **XIV A 17**).⁷⁴ Tento kodex představuje to nejlepší z české knižní produkce počátku 14. století a svojí iluminátorskou výzdobou a obsahem s paraliturgickými texty překračuje tehdejší kulturní horizont českých zemí. I zde Kunhuta pamatovala na svůj původ a v úvodní iluminaci se představila nejen jako abatyše vedoucí konvent sester, ale také jako dcera Přemysla Otakara II. V následující výzdobě, která s didaktickou pečlivostí vysvětluje a doplňuje mystické texty, je zdůrazněn vztah Krista a jeho nevěsty. Především je mnohokrát zdůrazněno Kristovo utrpení a jeho oběť.

Úzce s Pasionálem abatyše Kunhuty souvisejí svatojiřské plenáře (dnes ve sbírkách Strahovské obrazárny), které vznikly kolem roku 1300. Oba plenáře uchovávají relikvie s autentikami. První deska je zdobnější, orámovaná lištou posázenou drahokamy a rozdělena do devíti polí. Střední horizontální řada je zdobena reliéfy z dětství Krista na levé straně a pašijovými scénami na pravé straně. Ve středu je zobrazeno ikonograficky pozoruhodné Korunování Panny Marie, které je blízké Pasionálu. Vertikální střední řadu doplňují miniatury na pergamenu zobrazující Smrt Panny Marie a tzv. *Gnadenstuhl* (Trůn boží milosti), doprovázené dvojicí světic, jejichž identifikace zůstává nejasná.⁷⁵ Kolem těchto obrazů je v reliéfní arabesce vinná réva, která posiluje eucharistický moment plenáře. Druhá deska je výzdobou jednodušší, avšak obsahuje více relikvií uzavřených v 15 medailonech, které opět obklopuje vinná réva.

S abatyší Kunhutou lze spojit berlu, ze které se z této doby dochovaly pouze prstence s nápisy oznamujícími, že berla byla darem od Václava II. k prvnímu výročí nástupu abatyše Kunhuty do úřadu v roce 1303. Ve svatojiřském pokladu

72 MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 297–305.

73 PLOCEK Václav, *Zwei Studien zur ältesten geistlichen Musik in Böhmen*, Köln 1985.

74 K němu dále v textu.

75 POCHE Emanuel, *Plenáře Svatojiřské*, Praha 1972, s. 229–232; MOYANO Lucia, *Svatojiřský poklad ve středověku*, Praha 2024, s. 46–50.

se dochovaly dva relikviáře, relikviář paže sv. Ludmily a busta sv. Ludmily. Oba relikviáře měly posílit kult sv. Ludmily, kvůli kterému nechala abatyše pravděpodobně rekonstruovat také oltář a hrob sv. Ludmily. Během oprav mohlo dojít i k vyjmutí některých ostatků sv. Ludmily a k jejich vystavení na oltář.⁷⁶ Relikviář paže je provedením jednodušší, navazující částečně na starší svatojiřský relikviář paže sv. Jiří ze 70. let 13. století. Zpracování busty sv. Ludmily je o něco náročnější zejména v řasení její roušky. Její součástí byla také nejdříve zlatá a později sametová korunka. Tato busta je svojí datací sporná a často se klade její vznik do doby po smrti abatyše Kunhuty.⁷⁷

Po úmrtí abatyše Kunhuty v roce 1321 se v klášteře dlouhou dobu udržovala vysoká umělecká kultura. Následující období bylo poznamenáno sporem svatojiřské abatyše Anežky z Vřeštova (v úřadu 1345–1358) s prvním pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic (1297–1364)⁷⁸ a vedlo ke ztrátě samostatnosti kláštera. Činnost skriptoria přetrvávala ještě ve druhé čtvrtině 14. století. Dokladem toho je zajímavý breviář NK ČR, sign. **XIII E 14e**⁷⁹ s poněkud naivní, ale ikonograficky zajímavou výzdobou. Ke stejnému písaři je kladen také tzv. Karlštejnský žaltář KNM, sign. **XVI A 18**⁸⁰ s hodnotnějším výtvarným cyklem, který však byl později upraven pro potřeby karlštejnského sboru kanovníků. Jakou cestou se dostal na Karlštejn, není prozatím blíže známo.

Jak breviář NK ČR, sign. **XIII E 14e**, tak Karlštejnský žaltář KNM, sign. **XVI A 18** svými iluminacemi spadají k stylu rozšířenému kolem poloviny 14. století. Breviář lze především spojit s dílnou tzv. skupiny *Augustinus super Johannem* (KNM, sign. **XIII A 13**).⁸¹ Charakteristická je pro ně kombinace určitých francouzských prvků a zejména prvků italských, typických pro boloňské malířství, jako jsou například barevné žerdi. V provedení figur je kladen důraz na linii, což vychází z tradice první poloviny 14. stol.⁸² Provedení nižší kvality v případě breviáře NK ČR, sign. **XIII E 14e** může být znakem, že rukopis byl iluminován v Praze malířem přejímajícím, ale ne zcela chápajícím nové prvky.⁸³ Karlštejnský

76 MOYANO, *Svatojiřský poklad*, s. 34.

77 Tamtéž, s. 52–54.

78 HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Arnošt z Pardubic*, Praha 2008, s. 86–89.

79 K němu dále v textu.

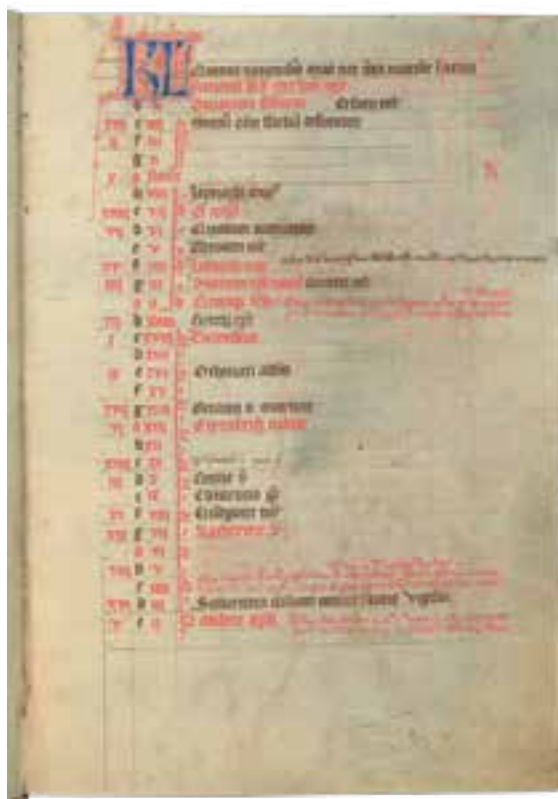
80 BARTOŠ, *Soupis II*, č. 3648, s. 342; KRÁSA, *Knižní malba*, s. 225, 406; BRODSKÝ Pavel, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Praha 2000, č. 233, s. 249–250; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 395–398.

81 *Augustinus super Johannem*, kol. 1360. KNM, sign. XIII A 13.

82 BRODSKÝ Pavel, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Praha 2000, č. 233, s. 249.

83 MERHAUTOVÁ – STEJSKAL, *St. Georgs-Stift*, s. 62.

žaltář KNM, sign. **XVI A 18** je kvalitnější a považuje se za ranou práci Mistra Křižovnického breviře. Do této skupiny spadají také dva opomíjené breviáře. Breviář Alžběty NK ČR, sign. **XXIII D 142** a breviář NK ČR, sign. **XXIII D 155** svou výzdobou spíše odpovídají polovině 15. století. Zejména užitím lancetových listů, žerdi a boloňské prvky se blíží breviáři NK ČR, sign. **XIII E 14e**.⁸⁴

Četné razury a mladší doplňky
v tzv. Karlštejském žaltáři.
(KNM, sign. XVI A 18, fol. 8r)

84 SVOBODOVÁ Milada, „Zapomenuté“ breviáře z kláštera benediktinek u sv. Jiří, Studie o rukopisech 36, 2005–2006, s. 3–56.

Z tohoto období je dobré zmínit knihu oficií NK ČR, sign. **VI G 3a**⁸⁵, která obsahuje jak oficia lokálními světcům, tak již zmíněné officium ke sv. Scholastice. Mimo jiné se zde vyskytuje skladatelský počín arcibiskupa Jana z Jenštejna (1348–1400), a to konkrétně officium pro svátek Navštívení Panny Marie. Z 15. století pak pochází procesionál NK ČR, sign. **XIV D 21**⁸⁶, v jehož repertoáru je, kromě procesních zpěvů, také velikonoční hra.

Dvorské umění Karla IV. (1316–1378) a Václava IV. (1361–1419) se odrazilo také v četných uměleckých památkách objednaných svatojiřskými sestrami. Do třetí čtvrtiny 14. století spadá svatojiřský breviář NK ČR, sign. **XXIII D 138**. Jeho výzdoba směřuje spíše ke konci 14. století. Mezi několika rukopisy z této časové vrstvy vynikají především tři z nich – breviáře abatyše Kunhuty z Kolovrat NK ČR, sign. **XIII E 1** a **XIII E 14a** a blíže neznámé benediktinky NK ČR, sign. **XIII C 1a**. Svatojiřská abatyše Kunhuta z Kolovrat (úřadující 1386–1401) si ještě v pozici pouhé sestry nechala zhotovit reprezentativní breviář NK ČR, sign. **XIII E 14a**.⁸⁷ Po zvolení do čela svatojiřského konventu jej nahradila neméně reprezentativním breviářem NK ČR, sign. **XIII E 1**.⁸⁸ Nejstarší rukopis pravděpodobně z roku 1385 vytvořený pro Kunhutu z Kolovrat je proveden v nižší kvalitě. Zejména výzdoba na fol. 11r odpovídá systému výzdoby vycházející ze skupiny *Liber Viaticus*. V druhém rukopise (NK ČR, sign. **XIII E 1**) je již možné pozorovat silný vliv rukopisů z dílen pracujících na dvoře Václava IV. Tomu odpovídají jak formy akantů a ornamentiky, tak provedení figurální scény se snahami o napodobení složitých záhybů krásného slohu, využívající typické barevné palety tohoto období. Kvůli úrovni provedení bývají rukopisy považovány za dílo menší dílny alternativní k dílnám na dvoře Václava IV.⁸⁹

Z okruhu dvorských umělců Václava IV. pochází další iluminovaný breviář NK ČR, sign. **XIII C 1a**⁹⁰ blíže neznámé objednavatelky. Ikonografie vychází ze vzorů ustálených již v Křižovnickém breviři z roku 1356. Ornamentika je však mladší než u breviáře NK ČR, sign. **XIII E 1**, odpovídající 20. letům 15. století. Prvky jsou blízké Litoměřické biblí (1411–1414) či Sedleckému antifonáři (1414).⁹¹

85 PLOCEK, *Catalogus I*, s. 198–207; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 449–457.

86 PLOCEK, *Catalogus*, s. 656–659; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 486–489.

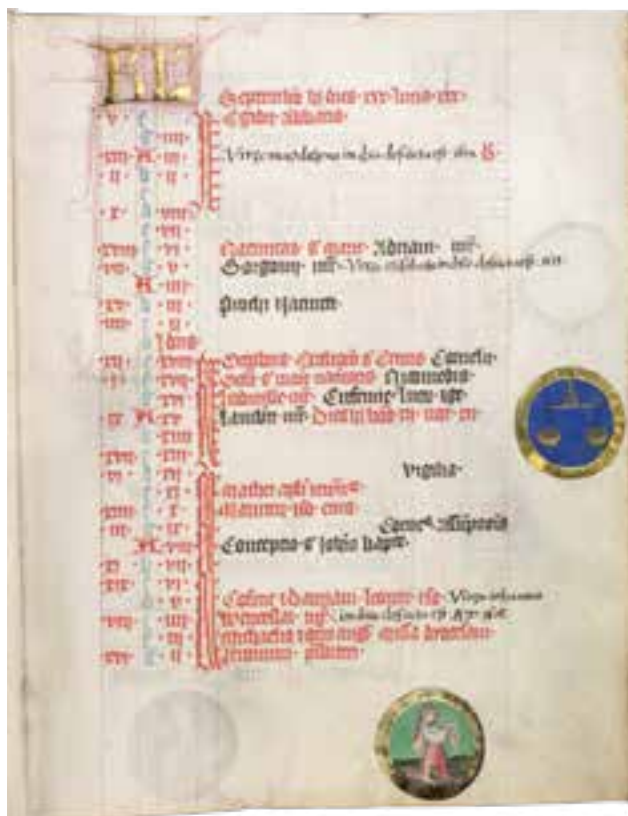
87 K němu dále v textu.

88 K němu dále v textu.

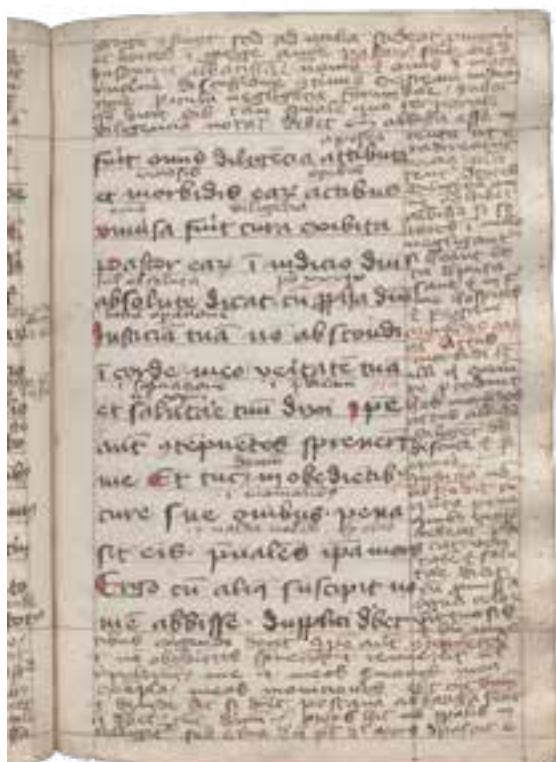
89 SCHMIDT Gerhard, *Malerei bis 1450*, in: *Gotik in Böhmen*, ed. Karl Maria Swoboda, München 1969, s. 219.

90 TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2275, s. 219; HLEDÍKOVÁ, *Kalendáře*, s. 49; MERHAUTOVÁ – STEJSKAL, *St. Georgs-Stift*, s. 64; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 469–473.

91 MATĚJČEK, *Iluminované rukopisy*, s. 19–20.

Měsíc září v kalendáři breviáře.
(NK ČR, sign. XIII C 1a, fol. 5r)

Interlineární a marginální komentáře
v Řeholi sv. Benedikta.
(NK ČR, sign. I F 29, fol. 47r)

Na sklonku 14. století žil svatojiřský konvent navenek ve výborných ekonomických podmínkách, ale uvnitř upadal. Dokladem toho jsou například trefné poznámky v komentáři k textům Davida de Augusta a následně k Řeholi sv. Benedikta (NK ČR, sign. **I F 29**⁹²), pocházející z rukou ostrovskeho mnicha a zpovědníka, který se – nepříliš pěkně – vyjadřuje k poměrům uvnitř konventu.

Období husitských nepokojů v pražských městech přestály svatojiřské sestry v nucené izolaci u dominikánek na Starém Městě pražském. Klášter – na rozdíl od řady jiných řeholních domů v pražských městech – přežil bez větších ztrát. Jen majetek konventu se díky četným zásahům císaře Zikmunda Lucemburského (1368–1437) ztenčil. Po návratu zpět na Pražský hrad sestry přijaly členky dceřiného kláštera u sv. Ducha, který byl během nepokojů poškozen. S sebou jistě přinesly i rukopisy z klášterní knihovny. Během 15. století postupně zanikl další dceřiný klášter v Teplicích. A do třetice přinesly nepříznivé podmínky 15. století a počátku následujícího století zkázu moravskému dceřinému konventu v Pustiměř. Dochovaných rukopisů z 15. století je málo.

Začátek žaltáře.
(NK ČR, sign. I H 8a, fol. 1r)

92 TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 262, s. 261–262; PACOVSKÝ, *Svatojiřský klášter*; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 447–449.

Stav svatojiřské knihovny během dlouhého 16. století odhadujeme jen těžce, neboť originálů z této doby se dochovalo poskrovnu. Podle bohatě iluminovaných knih hodinek NK ČR, sign. **XVII G 3**⁹³, které pro klášter zakoupila svatojiřská abatyše Dorota z Krumlova (doložena 1572–asi 1581), soudíme, že se knihovna postupnými nákupy rozšiřovala. Hodinky pocházejí z osmdesátých let 15. století z dílny Valentina Noha a původně byly určeny pro utrakvistického objednavatele.⁹⁴ Dokladem rozšiřování knihovny by mohly být i dvě identifikované inkunábule. Ve svatojiřské knihovně nechyběly oblíbené *hortuly* tedy *Zahrádky duše*.⁹⁵ Exemplář NK ČR, sign. **54 F 256** z roku 1533⁹⁶ je zajímavý nejen vlastnickou poznámkou jedné ze sester, ale také o něco mladším kolorováním. Výběr barev dokládá estetické vnímání majitelky. Nedávno se podařilo identifikovat tisk *Kozmografia* z roku 1554 (NK ČR, sign. **29 A 1**). Mnohé rukopisy si opisovaly i samotné sestry (například dvoudílný žaltář NK ČR, sign. **I H 8 a** a **I H 8 b**⁹⁷). Nedávno se také povedlo určit texty Albertana z Brescie v jazykově české verzi (NK ČR, sign. **XVII F 13**⁹⁸).

Vlastnický přípisek abatyše Doroty
z Krumlova v české knize hodinek.
(NK ČR, sign. XVII G 3, fol. 197v)

93 TRUHLÁŘ, *Catalogus*, č. 290, s. 112; MERHAUTOVÁ – STEJSKAL, *St. Georgs-Stift*, s. 64; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 528–531; *Manuscriptorium*.

94 *Nebeský žebřík: pozdně středověké modlitební knihy ze sbírek Národní knihovny ČR*, ed. Jindřich Marek, Praha 2019, s. 45.

95 Blíže k tomuto žánru MACH David, *Svatá Ludmila jako přímlyvkyně v průběhu 16. až 18. století*, in: *Kniha a závoj. 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily*, eds. Renáta Modráková – Jan Vojtíšek, Praha 2022, s. 130–140.

96 Dále v textu.

97 TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 333–334, s. 337; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 517–520; *Manuscriptorium*.

98 TRUHLÁŘ, *Catalogus*, č. 243, s. 242; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 526–527; *Manuscriptorium*.

Kláster v době raného novověku

V době pohusitské a předbělohorské doznal svatojiřský klášter značného úpadku, jenž se promítl na jeho hospodářském stavu i počtu řeholnic. Do tohoto období lze mimo jiné datovat i jistý útlum písemné produkce a zánik sboru svatojiřských kanovníků.⁹⁹

Znovuoživení konventu napomohl až Rudolf II., jenž do jeho čela roku 1573 povolal Juditu Eibenstolarovou z Eibenstolu (v úřadu 1574–1601). Tato někdejší abatyše cisterciáckého kláštera v Pohledu byla dcerou rudolfinského dvořana Joshuy Eibenstolera z Eibenstolu.¹⁰⁰ Otcovo postavení u dvora nepochybně napomohlo příznivému vývoji Juditiny řeholní kariéry, nesporná je však i její velká ctižádost. Tato „abatyš obnovenka“ dosáhla s císařovou podporou umoření značné části klášterních dluhů, renovace klášterních budov po požáru Pražského hradu roku 1541 či přeměny zaniklého dceřiného kláštera benediktinek u sv. Ducha na Starém Městě ve farní kostel. Za její vlády se zároveň násobně zvýšil počet přijatých sester. Juditina nástupkyně Žofie Albínka z Helfenburku (v úřadu 1601–1630) se pak významnou měrou zasloužila o systematizaci klášterního písemnictví. Právě za její vlády byl zaveden jednotný styl vazby rukopisů a tisků do bílých usní s vytlačeným monogramem. Převazby se dočkaly též starší svazky.¹⁰¹

Také v době pobělohorské si sv. Jiří (nyní již de facto jediný ženský benediktinský klášter v českých zemích) zachoval svou odvěkou prestiž, podpořenou přijímáním novic z řad šlechty i bohatého měšťanstva. Připomenout můžeme mj. příslušnice mnoha šlechtických rodů napříč zemskou aristokracií i nižší šlechtou (namátkou např. Dohalských, Fürstenbergů, Waldsteinů a Widerspergů) či slavných uměleckých klanů Dientzenhoferů a Pieroni de Galliano.¹⁰² Zároveň můžeme spolu s Jindřichem Koldou konstatovat, že ve srovnání s jinými ženskými kláštery se sv. Jiří v těchto letech těšil překvapivě míře nezávislosti na svém mužském protějšku, tedy břevnovsko-broumovských benediktinech.¹⁰³ Tento status svatojiřského kláštera posilují rovněž jeho vyobrazení v dílech barokních vzdělců a literátů, zvláště pak dějepisců.

99 Postupný zánik svatojiřského kanovníckého sboru souvisel se všeobecnou personální a hospodářskou krizí po husitských válkách. Byť se zdá, že na počátku 17. století byly ze strany abatyš snahy sbor opět obnovit, klášter měl po dobu své další existence vždy pouze jednoho kaplana a jednoho či dva zpovědníky. Srovnej PACOVSKÝ Karel, *Svatojiřský klášter očima pisatelů doby předhusitské*, Praha 2024, s. 48–51.

100 MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 75.

101 Tamtéž.

102 Srovnej KOLDA Jindřich, *Benediktinky u sv. Jiří na Pražském hradě v raném novověku*, Disertační práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Hradec Králové 2019.

103 Tamtéž, s. 36.

Historickou jedinečnost, přemyslovskou fundaci, knížecí titul abatyši i další významné identitotvorné aspekty svatojiřského kláštera připomíná mj. Bohuslav Balbín (1621–1688) ve druhém svazku *Epitome historica*.¹⁰⁴ Právě na Balbína v mnohém navazuje Jan Florian Hammerschmidt (1652–1735), týnský farář a vyšehradský kanovník, jehož impozantní dílo *Historia, in qua primaeva fundatio s. Georgii et institutio regiorum ac antiquissimorum monasteriorum s. Georgii*¹⁰⁵ je datováno rokem 1715. Přestože jej dnes již není možno číst bez korektivů moderní historiografie a v mnohém je faktograficky nepřesné, zůstává dodnes jediným dokončeným pokusem o souhrnné dějiny svatojiřského kláštera od jeho založení až po autorovu současnost.

Hammerschmidtovo dílo nese mnohé znaky typické pro barokní vlastenecké dějepisce, včetně důrazu na raně křesťanské aspekty české státnosti, především pak na kult přemyslovských světců Ludmily a Václava (zde mohl čerpat nejen z Balbína, ale i z Kosmy, Hájka či Františka Beckovského). Ačkoliv kult abatyše-zakladatelky Mlady a míra jeho důležitosti pro duchovní život konventu zůstává dodnes sporným tématem,¹⁰⁶ způsob jeho vyobrazení v Hammerschmidtově díle může snadno implikovat snahy o její beatifikaci. Mimo jiné je zde kuriózním způsobem vylíčeno vystavení Mladiných ostatků k veřejné účtě roku 1673, při němž mělo údajně dojít ke krádeži jednoho z jejích zubů.¹⁰⁷ Ačkoliv se Mlada Přemyslovna nikdy nedočkala svatořečení ani blahoslavení (oficiálně jí náleží titul ctihodná), lze předpokládat, že její osobnost a životní příběh se v těchto letech staly vítaným motivem české barokní zbožnosti.

Zaujmout však v souvislosti s klášterem v době baroka mohou i jiné literární žánry – jedním takovým jsou např. tradiční kázání, jež doprovázela vstup do noviciátu, či věčné sliby jednotlivých sester, popř. korunovací nově zvolené abatyše. Jistě nepřekvapí, že v případě svatojiřského kláštera jsou často autory mistři tohoto žánru – příkladem může být kázání *Humilitas exultata et virtus coronata* (*Poníženost vyzdvížená a ctnost korunovaná*) Adama Ignáce Mladoty ze Solopysk

104 BALBÍN Bohuslav, *Epitome historica rerum bohemicarum...*, Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1677.

105 HAMMERSCHMIDT Jan Florian, *Historia, in qua primaeva fundatio s. Georgii et institutio regiorum ac antiquissimorum monasteriorum s. Georgii in castro Pragensia ...*, Pragae: Wolfgang Wickhart, 1715.

106 Blíže FROLÍK Jan – BOHUŠOVÁ Dominika, *Ctihodná Mlada, kněžna a abatyše: 1050 let od založení Svatojiřského kláštera a 1030 let od smrti první abatyše, ctihodné Mlady Marie České*, Praha 2024; KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, s. 151–160; PACOVSKÝ Karel, *Kult první svatojiřské abatyše ve středověku*, *Studia medievalia Bohemica* 8, 2016, s. 125–132.

107 HAMMERSCHMIDT, *Historia*, s. 122.

(1673–1708), jež doprovázelo uvedení do úřadu abatyše Františky Heleny Pieroni di Galiano (1648–1720) dne 25. listopadu 1691.¹⁰⁸

Paralelně s barokním dějepisectvím vzkvétalo i nadále klášterní písemnictví, jež se po zániku svatojiřského kanovnického sboru čím dál více přesouvá do gesce samotných sester. Několik pamětních knih z tohoto období je dnes uloženo ve Sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy. Představují cenný příklad žánru, jež spolu se Stephanem Benzem můžeme nazvat émickým dějepisectvím,¹⁰⁹ tedy dějinami kláštera pohledem jejich vlastních aktérek, členek řeholní komunity. Nejobsáhlejší pamětní kniha je datována rokem 1766 a kromě líčení svatojiřských dějin, nepochybně do značné míry ovlivněného Hammerschmidtem, nabízí i stručnou historii staroměstského kláštera při kostele sv. Ducha.¹¹⁰

K nejvýraznějším motivům barokního klášterního kronikářství patří bezpochyby korunovace českých královen, při nichž svatojiřským abatyším náleželo spolukorunovační právo. Jistě v tom svou roli sehrála i skutečnost, že právě v době pobělohorské nabývají habsburské korunovační ceremoniály zcela nových rozměrů a proměňují se v čím dál pompéznější barokní festivity, doprovázené operou, divadlem, obrazem i oslavnou poezií. Dobová umělecká díla, vytvořená pro konkrétní slavnostní příležitost, nezřídka akcentují také tradiční motivy státnosti jednotlivých korunních zemí, se zjevným záměrem posílit jejich loajalitu vůči habsburskému domu.¹¹¹

Do této mozaiky pak dokonale zapadá samotný korunovační akt, v němž měla své místo i představená nejstaršího z českých klášterů. V dobovém prismatu se jedná o raritní případ, kdy bylo tolerováno nejen porušení přísné klauzury, k níž abatyši zavazovala Řehole sv. Benedikta a oficiální závěry tridentského koncilu, ale i bezprecedentní příklad sociální mobility žen, neboť úřad svatojiřské představené, byť se formálně pyšnila titulem kněžny, nepředpokládal nutně urozený původ.¹¹² Své svědectví o účasti na pražské korunovaci císařovny Alžběty Kristýny Brunšvicko-Wolfenbüttelské 8. září 1723 nám zanechala Isidora Konstancie Roudnická

108 ČAPSKÁ Veronika, *Framing Young Nun's Initiation: Early Modern Convent Entry Sermons in the Habsburg Lands*, *Austrian History Yearbook* 45, 2014, s. 33–60; MLADOTA ZE SOLOPYSK Adam Ignác, *Humilitas Exaltata Et Virtus Coronata*, Wytisštěno w Starém Městě Pražském: w Ympressy Universitatis Carolo-Ferdinandae, w Kollegj Towaryšstwa Gežjssowa v Swatýho Klymenta, [1691] (Knihopis K05638).

109 BENZ Stefan, *Geschichtsschreibung der Frauenklöster Zentraleuropas im 18. Jahrhundert*, in: *Between Revival and Uncertainty: Monastic and Secular Female Communities in Central Europe in the Long Eighteenth Century*, eds. Veronika Čapská, Edward Morgan Forster, Opava, 2012, s. 241–266.

110 Archiv hlavního města Prahy, Sbírka rukopisů, sign. 7952.

111 Blíže například HRBEK Jiří, *České barokní korunovace*, Praha 2010.

112 Srovnej KOLDA Jindřich, *Potridentské překračování hranic klauzury Svatojiřského kláštera na Pražském hradě jako potvrzení „odvěké“ prestiže*, *Theatrum historiae* 22, 2018, s. 75–100.

(v úřadu 1722–1731); paradoxně poslední vykonavatelka svého úřadu, jež měla příležitost toto své historické právo uplatnit.

Z německy psaného textu pamětní knihy, v němž o sobě pisatelka hovoří zásadně ve třetí osobě, lze vyčíst nejen význam, který jejímu poslání připisovali současníci, ale také osobní pouto a zřejmé sympatie mezi Isidorou Konstancií a Alžbětou Kristýnou, jež si první z nich pokládala za mimořádnou čest.¹¹³ Zajímavou a často citovanou pasáží je „nácvik“ korunovačního aktu, jež měly Isidora Konstancie a Alžběta Kristýna podle téhož textu provést ještě před zahájením vlastní ceremonie v klášterním areálu.¹¹⁴

Osmisté výročí založení kláštera se roku 1771 dočkalo velkolepých oslav, akcentujících historický význam a výjimečné postavení svatojiřského konventu v českých zemích.¹¹⁵ Pouhý rok před tímto jubileem byla zároveň abatyší zvolena Marie Elekta Wraždová z Kunwaldu (v úřadu 1770–1782), známá svou vzdělaností a zálibou v mystice. Trinitář (1730–?), jehož s novou abatyší pojilo letité přátelství, pojal v těchto letech úmysl napsat monumentální dvousvazkové dějiny sv. Jiří, jež měly navázat na dílo J. F. Hammerschmidta; uskutečněno bylo nicméně jen vydání prvního svazku. Ten nese více než výmluvný název, jenž svatojiřský klášter opěvuje jako „vznešený, prastarý a neochvějný základ duchovního života v Čechách“: *Der hohen Geistlichkeit in Böhmen unbewegte Grundlage: das achthundertjährige Gotteshaus und das allererste uralte Klosterstift St. Georgen*.¹¹⁶ Přestože byl tento první svazek, zahrnující údobí od raně středověkých počátků křesťanství v Čechách až po éru posledních Přemyslovců, vydán až za Elektiny nástupkyně, velebí zde autor bývalou abatyší jako „nejvznešenější kněžnu, pravou přítelkyni Boží“ a nepřímou též jako svou konzultantku při psaní.¹¹⁷ Sláva kláštera a moudrost jeho předposlední abatyše jsou ostatně opěvovány i v kázání Johanna Antona Hoffmanna, proneseného u příležitosti jejího uvedení do úřadu 15. července 1770.¹¹⁸ V tento slavný den však ještě nikdo nemohl tušit, že *Electa electa* (tedy Elekta zvolená), jak je zde žertem nazývána, je poslední svatojiřskou abatyší, jíž bude dopřáno toto své poslání beze zbytku naplnit.

113 AHMP, Sbíрка rukopisů, sign. 7953, fol. 2.

114 Tamtéž, fol. 4–5.

115 Srov. PACOVSKÝ Karel, *Svatojiřské abatyše a korunovace českých královen*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2016, s. 7.

116 RAYMUND von der hl. Elisabeth, *Der hohen Geistlichkeit in Böhmen unbewegte Grundlage: das achthundertjährige Gotteshaus und das allererste uralte Klosterstift St. Georgen*, Prag: Verlag der Normalschule, 1782.

117 Tamtéž, s. 3–4.

118 HOFFMANN Johann Anton, *Corona exultationis in virtute Dei, per arma justitiae a dexteris*. Pragae: typis Joannae Pruschin viduae, 1770; Anastasius Pragensis, *Maiestas Beatissimae Virginis Mariae. To gest, O Welebnosti a Sláwě Neyblahoslaweněgssj Panny Marye...*, Praha: Urban Goliáš, 1677. NK ČR, sign. 54 E 157.

Zrušení a „druhý život“ sv. Jiří

I v době svého soumraku zůstával zjevně svatojiřský klášter významným místem paměti a symbolem české státnosti, o jehož historické výjimečnosti nebylo pochyb. O to překvapivěji působilo rozhodnutí Josefa II., jenž prostřednictvím dvorského dekretu 22. března 1782 oznámil svůj záměr nechat klášter zrušit. Nepomohly přímluvy šlechty, církevních hodnostářů ani samotného svatého stolce (jen pár dní po vydání výše zmíněného dekretu se císař ve Vídni setkal s papežem Piem VI. (1717–1799), jenž se jej od rušení „neužitečných klášterů“ napříč monarchií údajně pokoušel odradit).¹¹⁹

Rušící komise v čele s hrabětem Karlem Ignácem Clary-Aldringenem (1729–1791), jež byla do kláštera vyslána ještě téhož měsíce, našla na místě 37 řeholnic (z toho sedm laických sester a čtyři novicky), z nichž nejstarší bylo 77 a nejmladší 20 let. Z pořízených soupisů a protokolů se dozvídáme nejen o stavu služebnictva, hospodářských statků, polností a samotné klášterní pokladny, ale též o umístění a vybavení cel jednotlivých sester. V řadě případů v nich nechyběla knihovnička s tituly různých jazyků a proveniencí, přičemž se nejednalo výlučně o modlitební knížky.¹²⁰ Samotný rušící proces pokrývá více než dvouleté období od jara 1782 do podzimu 1784 a inventarizace písemného bohatství kláštera v něm hrála nemalou roli.

Podobně jako v případě dalších pěti mužských a dvanácti ženských klášterů, které byly v českých zemích sekularizovány v rámci první vlny josefínského rušení,¹²¹ byly i svatojiřská knihovna a archiv záhy zapečetěny. Aby se předešlo vandalismu či svévolnému rozprodávání vzácných rukopisů a tisků, měly být z rozhodnutí císaře od 13. května 1782 obsahy českých klášterních knihoven zasílány bibliotékáři Univerzitní knihovny v pražském Klementinu Karlu Rafaelu Ungarovi (1744–1807), přičemž soupisy těchto písemností měli provádět pověřeni odborníci. V případě svatojiřského kláštera jimi byli především skriptoři Karl Fischer (1757–1844) a Josef Arnošt Karmaschek (1746–1809), na jejichž práci o století později v rámci svého diplomatického výzkumu a ediční činnosti navázali Antonín

119 BASTL Ondřej, *Zrušení kláštera sv. Jiří na Pražském hradě*, in: *Omnibus caritas: Sborník Katolické teologické fakulty*, sv. IV, eds. Petr Kubín – Mlada Mikulicová, Praha 2004, s. 61–73.

120 Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Alter Kultus, Stiftungshofbuchhaltung 591. Nutno podotknout, že typ literatury i kvalita dalšího vybavení cel souvisela s postavením jednotlivých sester v rámci hierarchie. U sester chórových, z nichž mnohé byly šlechtického původu, lze obecně předpokládat lepší rodinné zázemí a vyšší stupeň vzdělanosti, než tomu bylo u sester laických.

121 HEILANDOVÁ Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefínských reforem*, Praha 2023, s. 13.

Schubert či Ferdinand Tadra.¹²² Ačkoliv si Univerzitní knihovna neponechala veškeré svatojiřské písemnosti beze zbytku (zhotoven byl mj. samostatný seznam položek určených pro Dvorskou knihovnu ve Vídni, dále byly vyřazovány duplikáty k prodeji či písemnosti určené na makulaturu), dodnes tvoří nedílnou součást klementinského historického fondu.

Samostatnou kapitolou v problematice rušení sv. Jiří jsou postoje a strategie jednotlivých sester, postavených de facto před hotovou věc a nucených vyrovnat se s nově nastalou situací. Poslední svatojiřská abatyše, Marie Terezie z Harnachu (1729–1803; v úřadu 1782), jež svůj úřad po zesnulé Marii Elektě Wražďové vykonávala doslova pouhých několik týdnů, se své funkce a s ní spojené prestiže tvrdošíjně odmítala vzdát po zbytek života – jako *abatyše* (a mnohdy též kněžna) se ostatně po zbytek života podepisovala i v korespondenci. Znamé jsou její písemné styky s pražským arcibiskupem, břevnovsko-broumovským opatem Franzem Stephanem Rautenstrauchem (1734–1785), četnými guberniálními úředníky i samotným císařem Leopoldem II. (1747–1792). Tímto způsobem se po léta snažila získat podporu pro zvrácení osudu svatojiřského kláštera, který však přes všechno její úsilí zůstal jednou provždy zpečetěn.

Jistě není bez zajímavosti, že v roce 1784, kdy musely definitivně opustit klášterní zdi, následovaly mnohé svatojiřské sestry svou představenou do domu č. p. 506 v Salmově (dnes Ječné) ulici na Novém Městě, bývalého jezuitského semináře sv. Františka Xaverského.¹²³ Zde pak pokračovaly v navykém komunitním stylu života, přičemž Marie Terezie z Harnachu neustávala ve svých veřejných aktivitách. Znamý je především spor o korunovační insignie svatojiřských abatýší, jež po oficiálním zrušení kláštera převzala představená Tereziánského ústavu šlechticů, sídlícího od roku 1755 v někdejší Rožmberské paláci, tedy v těsném sousedství sv. Jiří.¹²⁴ První tereziánskou abatýší, jíž bylo umožněno nově získané právo uplatnit, byla mladičká rakouská arcivévodkyně Marie Anna (1770–1809), dcera Leopolda II., jež se tak v září roku 1791 fakticky podílela na korunovaci vlastní matky

122 Srovnej například BASTL Ondřej, *Osudy statků a knihovny kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě po jeho zrušení v době josefinských reforem*, in: HEILANDOVÁ Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefinských reforem*, Praha 2023, s. 17–60.

123 Srovnej například RUTH František, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, sv. I., Praha 1903, s. 372.

124 Bezprostředně po zrušení kláštera bylo spolukorunovační právo přeneseno nejprve na představenou ústavu šlechticů na Novém Městě, o několik let později bylo pak předelegováno na habsburskou arcivévodkyni Marii Annu, jež stála v čele ústavu tereziánského. Ta byla rovněž první „světskou abatýší“, jež měla příležitost toto historické právo skutečně uplatnit.

Marie Ludoviky (1745–1792).¹²⁵ Právě na znamení nesouhlasu s touto událostí odmítla Marie Terezie z Harnachu arcivévodkyni vydat tradiční pastýřskou berlu a knížecí korunu. Jak Marie Anna, tak i její nástupkyně, arcivévodkyně Marie Terezie Isabela (1816–1867), musely proto splnit svou historickou úlohu s pouhými replikami.¹²⁶ Druhá jmenovaná se v září roku 1836 podílela na korunovaci manžely Ferdinanda I. Dobrotivého (1793–1875) Marie Anny Savojské (1803–1884) – poslední habsburské císařovny, která českou královskou korunu přijala.

Při mapování dalších osudů exbenediktinek je nutné vzít v potaz, že ne všechny následovaly svou představenou na Nové Město (prameny se v souvislosti s komunitou v Ječné ulici zmiňují o 10 až 12 sestrách¹²⁷). Zbylé řeholnice, alespoň dle svých výpovědí zanesených v protokolech rušící komise z roku 1784, se rozhodly pro samostatné živobytí „ve světě“ a žádná z nich v letech bezprostředně po zrušení kláštera neopustila pražská města.¹²⁸

Po celou dobu svého života *in der weltlichen Kost* (doslova „ve světě“, tedy mimo řeholní službu) sužovaly exbenediktinky četné existenční problémy, jež často řešily úředními žádostmi o navýšení renty vyplácené z tzv. Náboženského fondu. Tato renta nebyla nikterak vysoká a podléhala přísné hierarchické i genderové stratifikaci. Zatímco abatyše zrušeného ženského kláštera měla ročně nárok zhruba na 300 zlatých, u ostatních řeholnic se tato částka pohybovala kolem 240 zlatých.

Některé exbenediktinky po sobě zanechaly stopy v protokolech Duchovní komise Českého zemského gubernia, kam směřovaly své žádosti o navýšení pravidelné peněžní renty. Jelikož bývalé řeholnice, na rozdíl od svých mužských protějšků, neměly v josefínském státě příliš mnoho perspektiv a možností alternativního uplatnění, vyhnání „do světa“ je často odsuzovalo k živoření. Formálně sice byla deklarována možnost „přestupu“ do jiného, nezrušeného ženského kláštera, jenž měl v josefínském prismatu „užitečné“ poslání (péči o potřebné, pedagogické působení apod.), to však většina sester v této situaci odmítala, neboť se s jiným ženským řádem pro odlišnost řeholí nedokázala identifikovat.

Příkladem žadatelky ve finanční nouzi může být laická sestra Anna Lucia Langin (ca. 1714–?) jež se se svou žádostí na gubernilání úředníky obrací v srpnu roku 1784. Argumentuje svým pokročilým věkem (70 let) a zdravotními problémy, vyžadujícími nákladnou léčbu. Pravdivost těchto tvrzení dále dokládá odborný posudek pražského lékaře Wenzela Adalberta Forsta. Dne 17. září je pak

125 ŽÁKOVÁ Michaela, *Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě*, Praha 2021, s. 335.

126 Tamtéž.

127 Např. NA ČR, Archiv pražského arcibiskupství II, odd. X, kart. 1432.

128 NA ČR, Česká státní účtárna, kart. 276.

celá záležitost vyřízena ve prospěch žadatelky a měsíční renta sestry Anny Lucie je navýšena o 100 zl.¹²⁹ Desítky obdobných případů z tohoto období dokládají, jak důležitá byla pro bývalé řeholnice ve finanční tísní přímluva lékařů či jiných autorit, jejichž slovo mělo tvář i tvář josefínskému státnímu aparátu patřičnou váhu. O skutečné závažnosti deklarovaných zdravotních problémů přitom v mnoha jednotlivých případech můžeme pouze spekulovat.

Mezi množstvím úřední korespondence jednotlivých sester, jež se z tohoto období dochovala, vyčnívá dopis psaný ve Fiume roku 1825. Jeho autorka, podepsaná jako „abatyš Marie Celestina“, píše neznámému adresátovi (soudě podle oslovení *Hochwürdiger Herr* příslušníku duchovního stavu) tyto řádky:

„[...] *Vaše neočekávané psaní z osmnáctého minulého měsíce jsem v pořádku obdržela šestadvacátého. Jeho obsah mne pohnul k slzám a je mi bolestně líto, že ke splnění zbožných přání Vás a mých drahých sester [Marie] Adalberty a Anny Marty [...], obnovit pražský klášter u sv. Jiří, nejsem s to nijak přispět. Neklesejme však na mysli; vždyť Boží cesty jsou nevyzpytatelné.*“¹³⁰

Ve zmíněných sestrách Marii Adalbertě a Anně Martě poznáváme chórovou sestru Marii Adalbertu Fiedlerovou (1752–1841) a laickou sestru Annu Martu Schubartovou (1748–1828) – pamětnice zrušení kláštera, jež se odebraly na Nové Město spolu s abatýší a po její smrti roku 1803 se patrně stávají jakýmsi hlavními „jednatelkami“ tohoto zvláštního společenství. Lze předpokládat, že se v této době alespoň do jisté míry stírají standardní pravidla konventní hierarchie, což nepochybně souviselo s vysokým věkem či brzkým úmrtím některých předních představelek svatojiřské komunity (např. převorka Marie Nepomucena von Löwenehr, narozená roku 1704, umírá ještě během samotného rušícího procesu roku 1784 ve věku úctyhodných osmdesáti let¹³¹).

Hlavní náplní dopisu je poměrně detailní popis každodenního chodu fiumského konventu, včetně jeho nepříliš utěšené finanční situace, duchovních aktivit a překvapivě též činnosti v oblasti školství. Okolnosti geneze této komunity, hlásící se ke svatojiřskému odkazu, zůstávají z větší části nejasné, nicméně určité podstatné jednotlivosti jsou zde zmíněny. Marie Celestina líčí, že zásluhou šlechtice Franze Knesiche (též Kneževíce) získalo společenství sester benediktinek možnost využít prostor jakéhosi opuštěného ženského kláštera v hlavním městě tehdejší stejnojmenné separátní oblasti Fiume, tedy v dnešní Rijece v severním Chorvatsku. Stalo se tak dle všeho před rokem 1822, kdy bylo Fiume navraceno uherské

129 NA ČR, České gubernium, Duchovní komise, kart. 59, fol. 1.

130 AHMP, Sbírka rukopisů, sign. 2307. Výňatek z dopisu uvádím ve vlastním překladu.

131 OeStA, AVA, AK, Nonnen in Böhmen, 931.

koruně,¹³² neboť tyto politické změny jsou Celestinou rovněž reflektovány. Posláním této komunity, sestávající podle pisatelčiných slov ze čtrnácti chórových a dvou laických sester, mělo být mimo jiné provoz dívčí školy, nabízející výuku náboženství, krasopisu, základních počtů, jazyků (výuka probíhala v italštině či němčině) a ručních prací.¹³³

Zmínka o školské činnosti se může zdát překvapivá, neboť benediktinkám obvykle nebývá připisována (pomineme-li samozřejmě výchovu dívek vstupujících do noviciátu, jež byla za zdmí kláštera po staletí tichou samozřejmostí). Provozovaly-li benediktinky ve Fiume klasickou školu normálního typu, svědčí to o jisté adaptaci na myšlenkové dědictví josefinismu: dvorský dekret z roku 1782 ostatně deklaruje rušení klášterů řádů takzvaně „neužitečných“ (zejména meditativních či mendikantských), přičemž osvícenské definici „užitečnosti“ odpovídají mj. řády školské (voršilky, piaristé apod.). Přestože tyto zahraniční kontakty pražských exbenediktinek zůstávají zahaleny tajemstvím, svědčí dopis Marie Celestiny nepochybně o tom, že svatojiřský odkaz rezonoval dlouho po faktickém zániku kláštera i mimo české země.

Využití prostoru zrušeného kláštera se v téže době poměrně dynamicky proměňovalo a zároveň vcelku výmluvně ilustrovalo možné osudy bývalých klášterních budov napříč habsburskou monarchií. Bezprostředně po odchodu sester zde vznikla kasárna artilerie a později sklad vojenského eráru, přičemž část sklepních prostor byla současně pronajímána (jedním z pronajímatelů byl např. známý malostranský kupec Andreas Josef Schnell¹³⁴). Mezi lety 1825 a 1857 zde pak fungoval nápravný ústav pro kněze,¹³⁵ který svým krátkým pobytem během svatodušních bouří roku 1848 proslavily i některé přední osobnosti českého národního obrození – namátkou např. Karel Havlíček Borovský (1821–1856), Václav Krolmus (1821–1856), František Špatný (1814–1883) či František Josef Řezáč (1819–1879).¹³⁶ Poslední jmenovaný, katolický kněz, propagátor vlastenecké literatury a mj. i dlouholetý vězeňský kaplan na Zderaze, pak ve svatojiřské věznici ironií osudu působil coby duchovní v padesátých letech.¹³⁷

132 Fiume získalo status *corpus separatum* za vlády Marie Terezie v roce 1779. Ačkoliv formálně podléhalo uherské koruně, udrželo si značnou míru autonomie, podobně jako např. přístav Terst v rámci habsburského mocnářství. Za napoleonských válek se Fiume na několik let stalo součástí ilyrských provincií a později ilyrského království, načež byl jeho původní status včetně příslušnosti k uherské koruně obnoven.

133 AHMP, Sbirka rukopisů, sign. 2307, fol. 2.

134 OeStA, AVA, AK, Benediktinerinnen 851 1.

135 Ke vzniku a fungování nápravného ústavu blíže NA ČR, APA II, odd. X, kart. 1432 a 1434.

136 Srovnej například KAZBUNDA Karel, *České hnutí roku 1848*, Praha 1929.

137 POKORNÁ Magdalena, „Dobře zvolená a účelně vedená četba působí nanejvýš povzbudivě.“ *Konflikty F. J. Řezáče kvůli zakládání knihoven a jejich navrhovanému obsahu*, in: V obecném zájmu I: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české literatuře 1749–1938, eds. Pavel Janáček – Petr Píša – Petr Šámal – Michael Wögerbauer a kol., Praha 2015, s. 463–475.

Do doby předbřeznové lze zasadit první pokusy o ucelenou historiografickou reflexi zrušení nejstaršího kláštera v českých zemích. Roku 1836 vychází útlá brožurka *Erinnerungen an Sanct Georg* z pera pražského kněze Ignaze Eugena Nowaka – administrátora svatojiřského chrámu a zároveň *seelsorgera* Ústavu slepců na Klárově na Novém Městě.¹³⁸ Na relativně omezeném prostoru Nowak mimo jiné předkládá výčet nejvýznamnějších uměleckých památek, užitého umění i sakrálních předmětů, které se navzdory značným ztrátám v průběhu rušícího procesu dochovaly do jeho současnosti. Do tohoto výčtu zahrnuje i několik sošek a oltářů, které si sestry dle jeho vlastních slov odnesly s sebou „do světa“, konkrétně do Ječné č. p. 506, neboť v tomto neoficiálním sídle části bývalé benediktinské komunity je doložena přítomnost provizorní kaple se zařízením svatojiřské provenience. Můžeme tedy předpokládat, že v letech před vydáním brožury byl Nowak v kontaktu s posledními pamětníci zrušení kláštera.

Svatojiřský chrám s bývalým klášterem na grafice Wilhelma Kandlera z roku 1836. Ignaz Eugen NOWAK, *Erinnerungen an Sanct Georg*, Prag 1836. (NK ČR, sign. 65 D 1635/Lief.1)

138 NOWAK Ignaz Eugen, *Erinnerungen an Sanct Georg*, Prag 1836.

Ačkoliv většina svatojiřských sester byla již v době zrušení kláštera pokročilejšího věku, je třeba brát v potaz, že mezi nimi byly i mladičké novicky či sestry složivší věčné sliby jen pár let před touto událostí. Mapování jejich dalších osudů tak může v některých individuálních případech pokrývat bezmála celou první polovinu 19. století. Jako poslední obyvatelka domu v Ječné ulici, který po vymření benediktinské komunity zakoupil hrabě František Salm,¹³⁹ bývá uváděna již zmiňovaná sestra Anna Marta Schubartová, jež zemřela ve věku 80 let roku 1828. Její dlouholetá souputnice Marie Adalberta Fiedlerová pak umírá za nejasných okolností roku 1841 v úctyhodných 89 letech v Kadani.¹⁴⁰

Ačkoliv o svatojiřském klášteře doposud nevznikla souhrnná historiografická práce odpovídající jeho významu, zůstával po celé „dlouhé 19. století“ živým místem paměti a symbolem české státnosti. Svědčí o tom mj. množství periodik, sborníků a naučné pragensiální literatury, v nichž je vzpomínán nejen on, ale často i jeho nejvýznamnější obyvatelky. Vystavení a zpřístupnění portrétů svatojiřských abatyší v bývalé klášterní kapli sv. Anny roku 1847 znamenalo nejen prestižní společenskou událost reflektovanou v dobovém tisku,¹⁴¹ ale bezesporu i jisté zadostiučinění pro Ignaze Eugena Nowaka, jenž o svatojiřský odkaz pečoval po zbytek svého života.

139 AHMP, Magistrát hl. m. Prahy 1, sign. D1/1237, kart. 3210, manipulace 1837–1839.

140 MACH František – ŠITTLER Eduard, *Oprava chrámu sv. Jiřského na hradě Pražském*, Památky archeologické a místopisné 21, 1906, č. 6, s. 372.

141 *Podobizny abatyší kláštera sv. Jiřského w Praze*, Kwěty 56, 18. kwětna 1847.

Exempláře

Psalterium

NK ČR, sign. I H 7

polovina 13. století; Čechy; pergamen; 281 ff.; 165×115 mm; iluminovaný;
celousňová vazba z 18. století

V iniciále S jsou dva
mučedníci, kterým
u nohou klečí jeptiška.
(fol. 113v)

Rukopis vznikl kolem poloviny 13. století, nejspíše v pražském kulturním okruhu. S největší pravděpodobností byl určen ženě. Vyobrazení jeptišky na fol. 144v by mohlo ukazovat na další ženské kláštery, popřípadě na dívčenko či mladší ženu, chystající se teprve vstoupit do blíže neurčeného kláštera. Další jeptiška je zobrazena o něco dříve na fol. 113v, zde je její obličej poškozen. Zobrazení dvou žen může mimo jiné odkazovat k širšímu okruhu uživatelů rukopisu, případně k přítomnosti více sester. Na základě oděvů sester, pravděpodobně donátorek, je často

připisován také do dominikánského kláštera, především se uvažuje nad klášteřem sv. Anny v Praze. A podle toho je též výjimečně datován ke konci 13. století, což se zdá nepravděpodobné.

Text hlavního písaře užívajícího pozdní karolinskou minuskulu s prvky raně gotického písma je doprovázen četnými mladšími poznámkami, z nichž některé jsou až humanistické. Písaře se dosud nepodařilo ztotožnit v žádném dochovaném rukopisu.

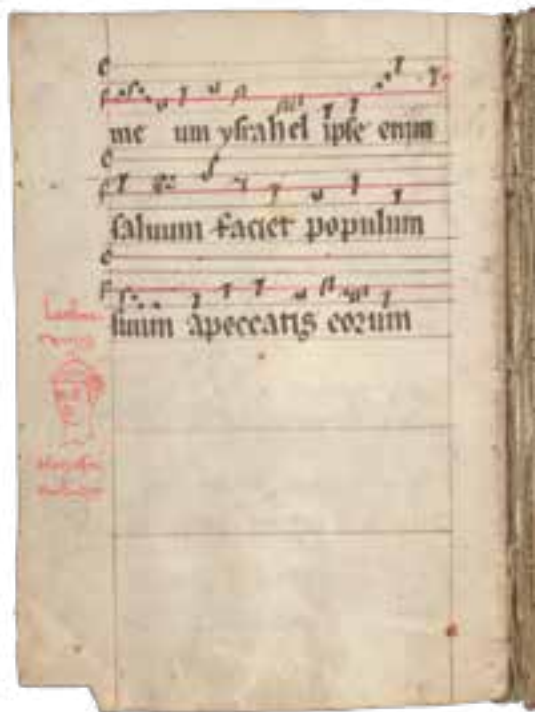
Na výzdobě se podíleli dva iluminátoři – první vytvořil čtyři figurální prvotní iniciály, druhý namaloval další iniciály. První iluminátor modeloval hladké dřívky na zlatém podkladu pomocí jemného odstínování barvy. Jeho postavy jsou monumentálnější. Draperie nejsou ještě ostře lomeny, jsou jednodušší a vedené v paralelních záhybech. Tlumené tóny jsou modelovány odstínem i pastózní bělobou, obrys je zvýrazněn černou kresbou. Druhý iluminátor, který představuje pokročilejší směr, nedosahoval umělecké úrovně prvního iluminátora. Jeho postavy jsou zavalitější. Iniciály jsou dekorativnější a jsou doplněny zoomorfním a listovým námětem a lomenou páskou. Pokročilejší je především jeho práce s barvou. Užíval také pestrou lokální barevnost a bohatší lomení záhybů. Díky jeho způsobu zobrazování lámaných záhybů je jeho práce často kladena do souvislosti s rukopisem *Mater verborum* (KNM, sign. **XA 11**, kol. 1240), případně s Františkánskou biblí (KNM, sign. **XI B 13**). Právě souvislost s *Mater verborum* je dobře pozorovatelná na zobrazení Trůnící Madony na fol. 202v, *Sedes sapientiae*. Téměř totožné je skládání roušky, podoba tváří i barevná škála. Zároveň tvoří přechod mezi románskou a gotickou tradicí. Není možné s jistotou předpokládat, že výzdoba byla vytvořena přímo v klášteře, avšak mnohé znaky odráží vývoj knižní malby v Čechách.

Bibliografie: BERINGER, *O českých miniaturách*, č. 62, s. 93; TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 332, s. 337; HEJDOVÁ, *K původu románských rukopisů*, s. 225–228; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka*, s. 31–49; KRÁSA, *Nástěnná a knižní malba 13. století v českých zemích*, s. 29, 47; STEJSKAL, *Malířství*, s. 505; KRÁSA, *Iluminované rukopisy*, s. 12; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 199–202; *Manuscriptorium*.

Processionale

NK ČR, sign. VI G 15

konec 13. století; Čechy (Praha); pergamen; 145 ff.; 150×105 mm; notovaný;
iluminovaný; mladší celousňová vazba natřená purpurovou barvou

Český přípisek o lektoru Vítovi, „Vítus, nejkrásnější zkurvysyn.“ (fol. 145v)

V iniciále V sv. Jan Evangelista, kterému u nohou klečí donátorka. (fol. 26r)

Menší rukopis byl s největší pravděpodobností užíván k soukromým účelům. Byl sepsán jedním zručným písařem někdy na začátku čtvrté čtvrtiny 13. století. D. Hejdová hledá jeho původ v laickém prostředí, oproti ní V. Plocek předpokládá původ ve svatojiřském klášteře. K tomu se kloníme i my. Součástí rukopisu jsou drobné přípisky, dokládající zručnou písařskou ruku. Pravděpodobně nepochází od některé sestry či novicky, písaře je třeba spíše hledat v okruhu žáků svatovítské katedrální školy. Podobně jako text i notovaný záznam je autorstvím jediného notátora, užívajícího métsko-gotickou notaci.

Součástí výzdoby je pozdně románská figurální kompozice. Jednotlivé postavy již mají odlišné výrazy a přibývají také detaily. Ve scéně se sv. Janem Evangelistou na fol. 26r je vyobrazena blíže neurčená jeptiška, snad přímo donátorka (nebo

majitelka) tohoto rukopisu. Podobně jako v případě rukopisu NK ČR, sign. **I H 7** si jej mohla přinést sestra při vstupu do kláštera. V rámci další výzdoby je možné si všimnout velmi blízkého a něžného vztahu Krista a jeho matky Panny Marie. Rukopis zdobí několik iniciál zobrazujících převážně svěťce a mučedníky, jako je sv. Jan Evangelista, sv. Josef Arimatjský či sv. Jiří, patron kláštera. V rámci toho se objevují také výjevy z Kristova dětství. Na počátku je zobrazeno Zvěstování Panně Marii (fol. 1v) v těsné návaznosti na text zpěvu. Tuto část doplňuje pravděpodobně v souvislosti s prvním obrazem trůnící Bůh otec. V následující části je zobrazeno Narození Krista, kde se něžně dotýká Kristus tváře Panny Marie. Scéna je redukována pouze na Pannu Marii a dítětko, které se nachází v jeslích připomínajících spíše oltář. Podobný typ se nachází v *Lekcionáři Arnolda Míšeňského* (NK ČR, sign. **I A 59**, dříve Osek 76). Zpěv „*Ad processionem*“ doprovází na fol. 84r obraz Madony, v němž je opět zdůrazněna něha.

Zcela jiného rázu jsou přípisky doprovázené perokresbami. Jsou nahodilé a zcela odpovídají stylu kreseb do žakovských sešitů. Znázorňují mladší muže, jednoho s tonzурou. Provedením jsou pozoruhodně kvalitní a zejména dubový list na fol. 140r připomíná soudobé motivy fleuronée. Velká část literatury je považována za díla jeptišek z kláštera sv. Jiří (E. Urbánková 1957, M. Bohatec 1970, K. Stejskal 1991). Nicméně pravděpodobně jsou tyto kresby dílem buď kanovníků pracujících a učících se ve škole při svatojiřském klášteře, na což poukazovala již D. Hejdová, nebo žáků katedrální školy.

Malířská výzdoba je datována do sedmdesátých a devadesátých let 13. století. Kresbičky hlav musely vzniknout až po roce 1294, kdy je doloženo skriptorium sboru kanovníků. Vzhledem k blízkosti kreseb a fleuronée je možné uvažovat spíše nad devadesátými lety 13. století. Oproti rukopisu **I H 7** klade iluminátor rukopisu **VI G 15** větší důraz na linii, menší důraz na modelaci pomocí barev a celkově jsou iluminace o něco jednodušší.

Po obsahové stránce je patrné, že rukopis byl od začátku určen pro ženský klášter. Ještě J. Truhlář jej mylně považoval za antifonář. Obsahuje i text k *Ordo lavandorum pedes*, tedy obřad mytí nohou na Zelený čtvrtek, který byl ve svatojiřském prostředí velmi oblíbený a s nímž se setkáváme v řadě dalších rukopisů. Přípisky v českém jazyce sdělují, že „*Aldik crasen iaco angelik iens v blati ze vale tet angelic imyese lokti ptilik!*“ (na fol. 137r), „*Berhel socius Viti scerni iaco zmek*“ (na fol. 143r) a „*Lector Vituz necrasni curbizin*“ (na fol. 145v). Forma přípisků je sice neuctivá, ale odkrývá jedinečnou podobu staročestiny 13. století.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1181, s. 472; PLOCEK, *Catalogus I*, č. 60, s. 241–242; HEJDOVÁ, *K původu románských rukopisů*, s. 229–231; HLEDÍKOVÁ, *Lector Vitus*, s. 42–52; MRÁČKOVÁ, *Chorální notace*, s. 5, 31, 34, 36–37, 53, 64, 66, 70; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 215–219; *Manuscriptorium*.

Psalterium cum canticis

NK ČR, sign. XII G 20b

první polovina 13. století; pergamen; 127 ff.; 225×155 mm; iluminovaný;
novověká vazba

Počáteční žalm žaltáře.
(fol. 1r)

Tento žaltář středního formátu užívala některá z členek konventu k vlastní potřebě. Rukopis vznikl během první poloviny 13. století rukou jediného písaře užívajícího pozdní karolinskou minuskulu s raně gotickými prvky. V textu je menší množství mladších poznámek doplňujících svatojiřské zvyklosti v liturgii – částečně z druhé poloviny 14. století, dále potom ze sklonku téhož století.

Rukopis je zdoben četnými iniciálkami, s jejichž výzdobou se nepotkáváme v jiných svatojiřských rukopisech. Jeho výzdoba je tradičně situována do sasko-durynské oblasti, kde se v první polovině 13. století šířily byzantské vzory, které vyústily v tzv. *zackenstil*. Ten je zde možné sledovat na bohatě lomených drapeříích. Velice blízko má svojí podobou k rukopisu NK ČR, sign. VI G 15. Zejména

je užitá stejná paleta barev a objevují se stejné typy účesů. Rukopis NK ČR, sign. **XII G 20b** je provedením dokonalejší a užívá složitější tvary zejména draperie. Snad mohl sloužit jako vzor. Po umělecké stránce je působivé především první slavnostně vyvedené folium zobrazující celostrannou ornamentální iniciálu B složenou ze zalamované pásky a proplétajících se polopalmet a palmet. Dále v textu nalezneme četné figurální iluminace svatých, především ženských světic (například sv. Kateřina, sv. Lucie, sv. Markéta), což může ukazovat na původní určení do ženského prostředí. Působivá je zejména scéna svatého Jiří bojujícího s drakem na fol. 39r.

J. Truhlář se domníval, že rukopis vznikl pro svatojiřský klášter. My spolu se Z. Hledíkovou předpokládáme, že vznikl v jiném skriptoriu a byl určen pro jiný ženský klášter. Můžeme jej hledat třeba v okruhu nezdařilé fundace kláštera dominikánek. Podle mladších poznámek přišel do kláštera později.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2233, s. 210; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka*, s. 43; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 549–552; *Manuscriptorium*.

Psalterium

NK ČR, sign. XIII E 14b

2. polovina 12. století; jižní Německo (Řezno); pergamen; 231 ff.;
255×170 mm; iluminovaný; notovaný; novověká vazba

Trůnící Panna Marie s Ježíškem,
po obou stranách andělé
a reprezentativní titulní list.
(fol. 68v)

Rukopis středního formátu s největší pravděpodobností sloužil k osobním potřebám některé ze sester. Nedochoval se v úplnosti, ztratila se část závěrečného textu. Rukopis pravděpodobně pochází z jihu německé oblasti, možná přímo ze samotného Řezna. Podle umělecké výzdoby se hledalo místo jeho původu také v Salcburku. Z. Hledíková předpokládala původ v blíže neurčené jihu německé písařské dílně. E. Klemm jej následně určila do dolnobavorského premonstrátského kláštera ve Windbergu, ke kterému by odkazovaly zejména četné vazby olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka (asi 1083–1150). Nekrologické poznámky vypovídají o tom, že rukopis byl užíván v některém z dvojklášterů. H. Swarzenski se domníval, že

rukopis byl již v roce 1174 v českých zemích a byl použit jako předloha tzv. *Sedleckého antifonáře* (NK ČR, sign. **XIII A 6**). Bezpochyby víme, že rukopis byl ve svatojiřském klášteře v roce 1374 (nekrologická poznámka na fol. 219v), i když podle připsaného jména Petriša je možné, že tomu tak bylo již mnohem dříve.

Sepsal jej jediný písař, který používal pozdní karolinskou minuskulu s četnými raně gotickými prvky. Rukopis byl později doplněn souvislým textem od jednoho z písařů svatojiřského skriptoria z doby úřadování abatyše Kunhuty. Součástí hlavního textu jsou německé přípisky, podle W. Dolcha jde o nářečí hornoněmčiny v bavorském dialektu. Na fol. 220r je vepsána neumatická notace hirsauského typu. Ostatní notované záznamy jsou výrazně mladší (17. století).

Ceněny jsou zejména celostránkové iluminace. Jejich dominantním stylem je pozdně románský styl s ohlašující se gotikou. Podobně jako v případě předcházejícího rukopisu mají tváře již jisté emoce a do strnulých gest pomalu vstupuje pohyb a život. I samotné komplexní scény ožívají vnitřní expresivitou. Tyto iluminace vykazují výraznou podobnost k tzv. *Gumbertusbible* (také Erlangenská bible), uložené v Erlangen-Nürnberg, Universitätsbibliothek, sign. **H62/MS 1**. Starší generace historiků umění spojovala tento rukopis s okruhem rukopisů kolem tzv. *Sedleckého antifonáře* (NK ČR, sign. **XIII A 6**). Rukopis je v současnosti vevázán v mladší vazbě.

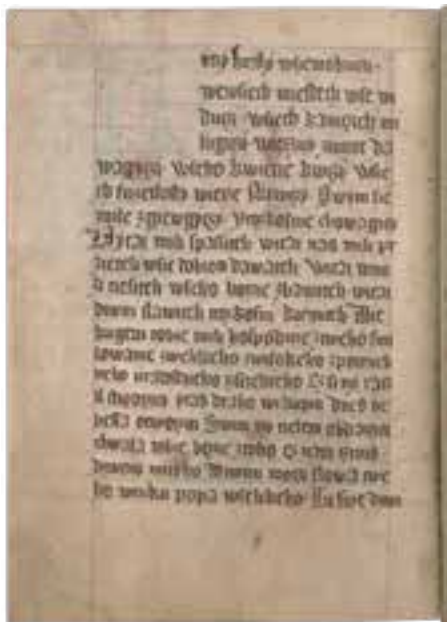
Žaltáři předchází kalendář, který je doplněn řadou nekrologických přípisků mužů i žen. Jména fundátorů byly připojena až mnohem později humanistickým písmem. Text je upraven pro potřeby majitelky, tj. nad mnohá slova byly nadepsány ženské koncovky. Rukopis je svědectvím toho, že součástí svatojiřské knihovny byly i rukopisy cizího původu. Ne vždy se podařilo identifikovat jejich původ a příchod do svatojiřského kláštera.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2334, s. 241; DOLCH, *Katalog*, č. 101, s. 43; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 163, s. 561–562; SWARZENSKI, *Die lateinischen illuminierten Handschriften*, s. 138–142, 168; KLEMM, *Gab es*, s. 7; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 553–558; *Manuscriptorium*.

Breviarium domicellae Manae

NK ČR, sign. XII F 9

první polovina 14. století; Čechy (Praha); pergamen; 212 ff.; 220×160 mm;
iluminovaný; vazba ze 17. století

Začátek duchovní písně *Vítaj, kráľu Všemohúci* v nejstarší známé verzi.
(fol. 81bisv)

Breviář byl po jistou dobu v držení jisté Many, členky (či příznivkyně) svatojiřského konventu. J. Truhlář datoval tento rukopis do počátku 14. století, ale spolu se Z. Hledíkovou posunujeme dataci až k polovině 14. století.

Hlavní písař užil vyspělé gotické písmo. Do rukopisu byl vevázán nejstarší záznam duchovní písně *Vítaj, kráľu Všemohúci* (fol. 80 bis v), pocházející od jednoho z raných písařů svatojiřského skriptoria. Ten byl určitě starší než hlavní písař rukopisu. Písařský projev tohoto písaře je ještě nevyvážený a zejména konsonanty typické pro český jazyk nemají ještě ustálenou podobu. Písař evidentně hledal cesty, jak text adekvátně zaznamenat. Tato píseň následovala po celostránkové iluminaci Obětování v chrámu (fol. 80 bis r), která pochází z přelomu 13./14. století. Lomené draperie *zackenstilu* jsou zde složitější než u jiných svatojiřských rukopisů z této doby.

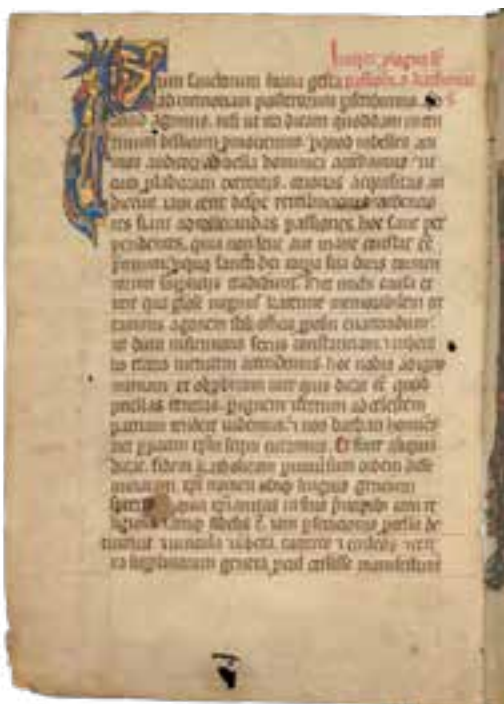
Podobně jako v případě duchovní píseň pochází celostránková iluminace Obětování Krista v chrámu z jiného, prokazatelně staršího rukopisu. Pravděpodobně se jednalo o identický rukopis.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2195, s. 201; HEJDOVÁ, *K původu*, s. 244; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka*, s. 38–39; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 384–389; *Manuscriptorium*.

Vitae sanctorum

NK ČR, sign. VI E 1

poslední třetina 13. století; Čechy?; pergamen; 171 ff.; 265×195 mm;
iluminovaný; pozdně gotická vazba

V iniciále V pes, v iniciále T vyobrazena
sv. Kateřina, u které klečí jeptiška.
(fol. 2v–3r)

Tento rukopis byl užíván k duchovnímu obohacení majitelky. Jeho iluminace do-
svědčují vyšší původ objednavatelky. Opět je zde na několika foliích (fol. 3r, 77r)
zobrazena ženská postava. J. Krása navrhuje, že rukopis byl objednán pro blíže
neznámou benediktinku v českém prostředí. V úvahu by přitom přicházel sva-
tojiřský klášter nebo klášter benediktinek v Teplicích. Bohužel další podrobnosti
o majitelce/objednavatelce zůstávají skryty – snad jen podle kresby řeholnice ve
scéně se sv. Kateřinou můžeme uvažovat, že se jmenovala Kateřina.

Styl výzdoby je do jisté míry řemeslný a místy až naivní. Odráží zvyk-
losti české knižní malby druhé třetiny 13. století. Rukopis kombinuje někte-
ré typy ornamentu, který se objevuje ve starších svatojiřských rukopisech jako

např. NK ČR, sign. **VI G 15**, společně se zoomorfními prvky. Draperie postav stále vychází ze *zackenstilu*. Výrazně se odlišuje od ostatních svatojiřských rukopisů barevnou škálou, především užitím tmavších barev a menšího důrazu na zelenou barvu. Mezi svatojiřskými rukopisy nemá další nápodobu, ani později nebyly motivy použity v mladších rukopisech.

Z ikonografického hlediska dominuje zobrazení ženských světic (např. sv. Kateřina, sv. Markéta, sv. Máří Magdalena ve scéně *Noli me tangere*, sv. Barbora). Neobvyklé je zobrazení křtu sv. Afry doprovázené ženami či Marie Egyptské (fol. 50), která dynamicky hledí zpoza iniciály I na zrcadlo.

Po obsahové stránce jsou vybráni svatí, se kterými se setkáváme ve svatojiřském prostředí (sv. Jiří ve scéně bojující s drakem, sv. Egidius, sv. Afra a mnozí další). Zarážející je chybějící svátek svatého Václava, který se pravidelně ve svatojiřských rukopisech vyskytuje. Obdobně není uveden svátek svaté Ludmily, i když ten mohl vzhledem k době vzniku v kodexu absentovat.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1114, s. 453; KRÁSA, *Nástěnná a knižní malba*, s. 64; MODRÁKOVÁ, *Abatyše s knihou*, s. 14, 19; *Manuscriptorium*.

Quod dicitur Passionale abbatisae Cunegundis

NK ČR, sign. XIV A 17

1313–1321; Čechy (Praha); pergamen; 37 ff.; 300×250 mm; iluminovaný;
mladší usňová vazba s dřevěnými deskami

Titulní list zobrazující
abatyši Kunhutu na trůnu,
u nohou jí klečí dominikán
Kolda z Koldic, podávající
knihu, a kanovník Beneš,
vlevo svatojiřský konvent,
nad abatyší tři erby.
(fol. 1v)

Takzvaný Pasionál abatyše Kunhuty se řadí mezi nejvýznamnější literární, umělecká a knižní díla 14. století. Svojí mistrnou výzdobou a netradičním paraliturgickým textem přesahuje soudobé hranice Českého království.

Rukopis si objednala svatojiřská abatyše Kunhuta. Jeho výhradním písařem byl kanovník Beneš, který vstoupil mezi svatojiřské kanovníky v době Kunhutina úřadování. Rukopis zahajuje reprezentativní titulní list, na kterém je ve středu vyobrazena trůnící abatyše Kunhuta spolu se třemi erby, které reprezentují přemyslovský rod (orlice), krále Přemysla Otakara II. (lev) a svatojiřský klášter (sv. Jiří na koni s kopím v ruce). Vlevo od abatyše je vyobrazen svatojiřský sbor sester, které se vyznačují kurtoazními gesty a často drží v rukou rukopisy. Abatyši holdují dvě

mužské postavy, kanovník Beneš a dominikán Kolda z Koldic. Ten je bez pochyby autorem prvních dvou částí, další s největší pravděpodobností složil kanovník Beneš. Nejstarší literatura (např. K. Chytil) považuje Beneše za písaře i iluminátora a odkazuje na tuto dřívější tradici. Ve snaze zachování objektivity popřel jeho roli jako iluminátora, což přivedlo další badatele (např. J. Květ) k domněnce, že iluminátor nebyl zmíněn, a tedy že na výzdobě se podílelo více rukou. K. Stejskal ve své monografii tyto názory vyvrací a prezentuje kanovníka Beneše jako velmi vzdělaného muže, iluminátora, který v rámci práce na tomto díle vypěl, což se projevuje na změně patrné ve výzdobě. S tímto názorem souhlasil též J. Krása. Ztotožnění Beneše s iluminátorem se především opírá o provedení *tituli*, které však často uhýbají iluminacím a často jsou náhle přerušeny nebo zalomeny. Iluminátor tak zůstal skryt – bohužel nemůžeme souhlasit se Z. Hledíkovou, která jej identifikovala s kanovníkem Benešem. Další jeho díla nejsou známa.

Dominikán Kolda z Koldic je autorem prvních dvou textů: *De Strenuo milite* a *De mansionibus caelestibus* (ve skutečnosti třetí část). Ve starší literatuře jsou označovány jako mystická díla, ve skutečnosti jsou to liturgická díla čerpající z řady církevních otců (sv. Lev, Bernard z Clairvaux, Hugo ze sv. Viktora aj.). Tyto dva texty jsou kompletně vybaveny iluminátorskou náročnou výzdobou. Autorství dalších textů (*Sermones* Pseudo-Lva, mariánský a magdalénský plánek) není ještě zcela dořešeno. Možná to byl samotný kanovník Beneš.

Titulní list je možné vnímat několika způsoby. V první řadě reprezentuje samotnou abatysi Kunhutu jako ctnostnou ženu, která dosáhne království nebeského. Zobrazení je paralelou ke korunování Panny Marie, které je zobrazeno dále v rukopisu (K. Stejskal). Zároveň je Kunhuta prezentována jako abatysa a nejdůležitější žena kláštera a také jako královská dcera s odkazy na svého otce krále Přemysla Otakara II. Kromě samotné postavy abatysy je zde zdůrazněna role kláštera, erb sv. Jiří je na nejdůležitějším místě.

Dále je upozorňováno typicky na náměty *Arma Christi*, parabolu Koldy *De Strenuo milite* a zobrazení Bolestného Krista s nástroji umučení. Nástroje umučení i parabola zdůrazňují úlohu Krista jako vítězného rytíře, který vysvobodí duši, princeznu, aby spolu mohli vládnout v království nebeském. Tuto parabolu posiluje další část textu zdobená výjevy ze Starého zákona, ke kterému je parabola Koldy z Koldic paralelou. Například podobně jako princezna jsou i první lidé při svržení do Pekla oslepeni, jde o ikonograficky výjimečné téma.

Důraz na umučení a ránu v obraze Bolestného Krista (fol. 10r) je dáván do souvislosti s mystickými texty, které zdůrazňují spojení s Kristem, důraz na pohlédnutí skrze jeho ránu k srdci. Zmiňuje se také důraz na erotický podkontext založený na podobě zobrazení rány či na souvislosti s porodem, zrozením (J. V. Schurr).

Rukopis se po Kunhutině smrti stal podle L. Panuškové objektem úcty (viz stopy slibání na titulním listu). Byl to reprezentativní rukopis, jehož významu si byli dobře vědomi i klementinští knihovníci v době rušení kláštera. Jen díky jejich pečlivé snaze nebyl zničen a ani přesunut do Vídně.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2430, s. 280; RYNEŠOVÁ, *Beneš*, s. 13–35; TICHÝ, *Frater Colda*, s. 81–88; SCHERZER, *Der Prager Lektor*, s. 337–396; ŠKARKA Antonín, *Dominikán Domaslav a čeští hymnografové jeho směru*, Praha 1950; STEJSKAL, *Le chanoine Beneš*, s. 52–68; STEJSKAL, *Malířství*, s. 375, 507–509, 541, 550, 570, 578, 652, 654; URBÁNKOVÁ Emma – STEJSKAL Karel, *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, Praha 1975; MARTÍNKOVÁ, *Frater Colda*; HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Das Passionale der Äbtissin Kunigunde*, La collaboration dans la production de l'écrit médiéval. Actes du XIIIe colloque du Comité international de paléographie latine (Weingarten, 22–25 septembre 2000), ed. Herrad Spilling, Paris 2003, s. 169–182; TOUSSAINT Gia, *Das Passional der Kunigunde von Böhmen: Bilderhetorik und Spiritualität*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2003; SCHURR, *Contemplare in Plagam „Gaze into the Wound“*, s. 37–61; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 427–430; MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*, s. 123–126; *Manuscriptorium*.

Liber precum

NK ČR, sign. XII D 11

1318; Čechy (Praha); pergamen; 237 ff.; 240×170 mm; soudobá vazba

Dedikační poznámka abatyše Kunhuty.
(přední přidešť)

Tato drobná modlitební kniha byla objednána a čtena svatojiřskou abatyší Kunhutou (viz vlastnický přípisek na předním přidešti). Později se stala součástí svatojiřské knihovny. Podle výborného stavu můžeme předpokládat, že se stala po její smrti předmětem úcty.

Celý rukopis byl napsán jediným písařem, který byl aktivní v době úřadování abatyše Kunhuty. Byl dokončen k roku 1318, tedy na sklonku jejího života.

S největší pravděpodobností skladba modliteb reagovala na duchovní potřeby samotné abatyše a zároveň odpovídala svatojiřským zvyklostem. Kunhuta možná počítala, že později bude využíván k duchovnímu povznesení konventu.

Rukopis je podobně jako většina rukopisů objednaných abatyší Kunhutou zdoben nádherných a složitým fleuroée; v případě fol. 1v dokonce rozvedeného do bordur v podobě šlahounů vinné révy. Podobně zpracované fleuronée je také v *Liber precum* NK ČR, sign. **XII D 12** včetně listů vinné révy (fol. 1v).

TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2157, s. 190; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 353–355; MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*, s. 117–118; *Manuscriptorium*.

Liber precum

NK ČR, sign. XII D 12

počátek 14. století; Čechy (Praha); pergamen; 245 ff.; 240×180 mm;
soudobá vazba

Modlitby k andělům. (fol. 30v–31r)

Knihu modliteb si nechala zhotovit podobně jako v předcházejícím případě abatyše Kunhuta (viz její vlastnická poznámka). Rukopis odráží její osobnost a její duchovní obzor. Písařem celého rukopisu je stejně jako u předcházející knihy aktivní písař skriptoria v době jejího úřadování. S předcházejícím rukopisem úzce souvisí.

Po obsahové stránce jsou oba rukopisy v soudobém českém prostředí unikátní – jsou to jediné dosud známé knihy modliteb ze 14. století se skladbou textů složenou na míru objednavatelce. Její vlastní iniciativa se odráží ve výběru svatých, kteří částečně korespondují se svatými uctívanými ve svatojiřském klášteře a částečně odrážejí její vlastní preference ovlivněné jejím složitým životem. Výrazně se zaměřuje na modlitby k andělům (viz iluminace v tzv. Pasionálu NK ČR, sign. **XIV A 17**) a Panně Marii. Tyto rukopisy byly součástí rozsáhlejšího konceptu, do kterého spadá řada dalších kodexů objednaných touto abatyší.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2158, s. 189–190; MERHAUTOVÁ – STEJSKAL, *St. Georgs-Stift*, s. 63; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 355–358; MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*, s. 119–120; *Manuscriptorium*.

Breviář abatyše Kunhuty z Kolovrat

NK ČR, sign. XIII E 14a

1365–1385; Čechy (Praha); pergamen + papír; 355 ff.; 255×200 mm;
iluminovaný; novověká vazba

Zvěstování Panny Marie.
(fol. 10v)

Tento iluminovaný rukopis vznikl na přímou objednávku abatyše Kunhuty z Kolovrat v profesionální písařské dílně nejspíše v pražských městech. Písař byl dobře obeznámen se svatojiřskými zvyklostmi. Tento rukopis je nejstarší ze série rukopisů, které si tato abatyše nechala zhotovit. Později byl nahrazen breviářem **XIII E 1**.

Breviář zahajuje na fol. 10v celostránková iluminace se scénou Zvěstování Panny Marie. U Mariiných nohou klečí objednatelka Kunhuta z Kolovrat v rouchu řeholnice. U nohou je umístěn kolovratský erb. Kvalita dalších iluminací není nijak vysoká, míchají se primitivně kreslené rozviliny s neukázněnými a nejednotně zdobenými figurálními motivy. Kompozice vychází ze sedmdesátých let 14. století. Tomu odpovídá též ornamentika vycházející ještě z *Liber Viaticus*. Vzorem pro kompozice mohl být například *Laus Mariae* (KNM, sign. **XVI D 13**). Charakter mohutných protáhlých figur a jejich plnost odpovídá konci karlovské doby.

Kromě Zvěstování zobrazující donátorku se zde nachází Zmrtvýchvstání, sv. Anna (fol. 25v), Narození Krista (fol. 59r); sv. Štěpán (fol. 151r), u kterého jsou zobrazení ptáci držící v zobáčku písmena A. Ptáčci s písmenem A se nacházejí také na fol. 155r, kde je zobrazena v iniciále sv. Anežka, a na fol. 198v u iniciály s výjevem kompozičně zajímavého Zvěstování. Ve starší literatuře je rozečteno písmeno jako C a spojuje se s Kunhutou z Kolovrat. Nicméně spíše se jedná o písmeno „A“. Na první pohled též nesouvisí s iluminacemi.

V textu se ukrývá řada podrobností k provádění liturgických ritů uvnitř svatojiřské baziliky (například umístění pěti svící před hlavním oltářem). Nižší postavení objednatelky dokládají absentující svátky svatojiřských fundátorů (Mlada, Boleslav II., Vratislav II.), které se vyskytují v mladším breviáři.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2333, s. 241; STANGE, *Deutsche Malerei der Gotik*; SCHMIDT, *Malerei*, s. 219; MERHAUTOVÁ – STEJSKAL, *St. Georgs-Stift*, s. 63; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 483–486; *Manuscriptorium*.

Breviář Kunhuty z Kolovrat

NK ČR, sign. XIII E 1

1375–1386; Čechy (Praha); pergamen + papír; 391 ff.; 230×175 mm;
iluminovaný; novověká vazba

Scéna Zvěstování Panny Marie s klečící abatyší Kunhutou z Kolovrat a kolovratským erbem. (fol. 7v)

Tento breviář následoval po předcházejícím breviáři NK ČR, sign. **XIII E 14a**. Spolu se žaltářem ÖNB/Wien, **Cod. 1939** patří k souboru rukopisů, které si nechala zhotovit a v případě vídeňského žaltáře upravit pro svoji potřebu svatojiřská abatyše Kunhuta z Kolovrat. Podobně jako předcházející rukopis vznikl v dosud neidentifikované profesionální pražské písařské a iluminátorské dílně.

Na fol. 7v je umístěna celostránková iluminace Zvěstování Panny Marie. Byla namalována jiným iluminátorem než podobná scéna v breviáři NK ČR, sign. **XIII E 14a**. U nohou Panny Marie opět klečí ženská postava s kolovratským erbem u nohou. Ale tentokrát je oblečena v červeném rouchu abatyše a má u sebe berlu. Vplétané písmo C v bordurách (fol. 8v) může odkazovat k objednavateli. Bývá nalézána podobnost k rukopisům z dvorního okruhu Václava IV. Kromě

Zvěstování jsou zbývající iluminace výhradně ornamentální. Jejich typ odpovídá tradičnímu zobrazení v rukopisech dvorské dílny Václava IV. Kvalita a provedení figur přímo Václavským dílnám neodpovídají a bývají považovány za důkaz existence vedlejších dílen.

Součástí kalendáře jsou také záznamy svatých typických ve svatojiřském okruhu a významných fundátorů kláštera. Podobně jako v předcházejícím breviáři i tady jsou uvedeny významné klášterní reálie (kaple Panny Marie, počet zpěvaček a mnohé jiné). Poprvé je také zmíněna činnost doktora a péče o nemocné řeholnice.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2320, s. 21; MERHAUTOVÁ – STEJSKAL, *St. Georgs-Stift*, s. 63; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 478–483; *Manuscriptorium*.

Hortulus animae. Zahradka Dusse. Nabožnými Modlitbami i Pieknými Figurami ozdobená, Plzeň: Tomáš Bakalář (tiskař), Jan Mantuán Fencí (nakladatel), 1533.

NK ČR, sign. 54 F 256

[15], CLXXIX, [4] l.; 8° (140×100 mm); ilustrovaný

Dřevořez se svatým Jiřím. (fol. 78v–79r)

První latinská verze této modlitební knihy, *Hortulus animae*, vyšla v roce 1498 ve Štrasburku. Následně byla vytištěna německými tiskárnami v latinské a německé verzi. Český překlad byl poprvé vydán v roce 1520 v Norimberku u tamního tiskaře Hieronyma Höltzela (činný 1500–1532) na náklad plzeňského nakladatele, katolíka Jana Mantuána Fencí (asi 1485–asi 1544). Ten se podílel i na druhé edici tohoto titulu z roku 1533. Jejím tiskařem byl domácí tiskař Tomáš Bakalář (činný 1532–1533), který byl krátce aktivní v Plzni.

Vedle tradičních modliteb k Panně Marii, Ježíši Kristu a obvyklým svatým obsahuje české mutace a rozsáhlé textové pasáže věnované zemským patronům

(svatému Václavu, Vojtěchu, Zikmundu a Ludmile). Jednotlivé modlitby doprovází ilustrace konkrétního světce s jeho typickými atributy. Autorem této i většiny ostatních ilustrací byl německý grafik Erhard Schön (asi 1491–1542). Výrobu dřevěných štočků finančně zajistil Jan Mantuán Fencel.

Tento exemplář vlastnila jedna ze svatojiřských sester (viz vlastnický přípisek). Nejspíše ona dodatečně kolorovala dřevořezy. Výběr barev z psychologického hlediska odpovídá estetice majitelky a zrcadlí její pohled na jednotlivé svaté.

Bibliografie: Knihopis 3172; VOIT Petr, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*, Praha 2017, s. 68–73; *Nebeský žebřík: pozdně středověké modlitební knihy ze sbírek Národní knihovny ČR*, ed. Jindřich Marek et al., Praha 2019, s. 72–73, 133–136; e-ilustrace; Manuscriptorium.

Processionale

NK ČR, sign. VII G 16

1. čtvrtina 14. století; pergamen; 238 ff.; 160×120 mm; iluminovaný;
soudobá vazba

In Nativitate Domini tropus super Benedicamus Domino. (fol. 170v–171r)

Rukopis NK ČR, sign. **VII G 16** byl sepsán svatojiřským kanovníkem Benešem, je procesionálem – liturgickou knihou obsahující souhrn textů a zpěvů k procesím, předepsaných nižšímu kléru. Notace byla pravděpodobně sepsána samostatným notátorem. Ačkoli kanovník Beneš připojil na foliu 234r dodatečné poznámky, samotný notovaný záznam pořídil jiný písař. S ohledem na působení kanovníka Beneše ve svatojiřském klášteře je rukopis kladen do Kunhutiny knihovny.

Procesionály sloužily k vedení průvodů, které se konaly jak v rámci liturgie, tak mimo ni – například na Květnou neděli, Velký pátek či slavnost Těla a Krve Páně, nebo při prosebných či děkovných procesích. Mezi oficiální texty rukopisu patří svatováclavské, svatojiřské, svatoludmílské i svatoanenské officium. Součástí

rukopisu je rovněž záznam *Ordo lavanorum pedes*, uvádějící jmenovitě abatyši a členky konventu. Velikonoční hry, zachycené na foliu 95v–101v, představují nejrozsáhlejší známou verzi tohoto druhu her a zahrnují mastičkářskou scénu se zpívanými antifonami *Aromata precio querimus* a *Dabo vobis ungenta optima*. Jejich popis je velmi podrobný a má téměř charakter scénáře, což dokládá vysokou úroveň zpěvu a inscenační péče v době abatyše Kunhuty. Ke Kunhutě se přímo váže i oficium k *Allacio capillorum sancte Mariae*.

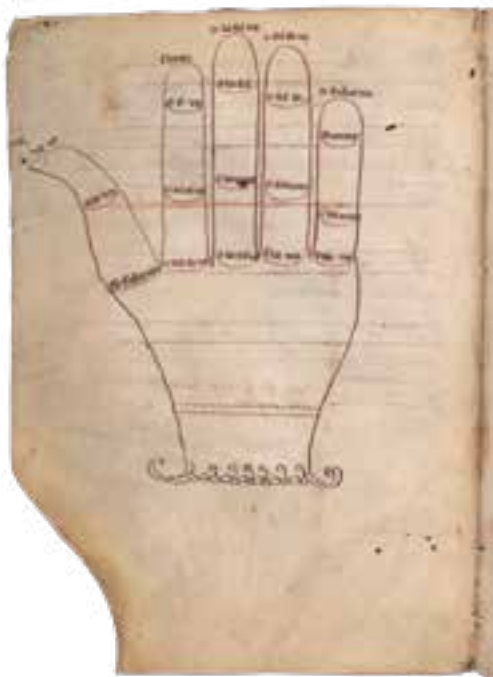
Rukopis byl s největší pravděpodobností objedнан Kunhutou pro její vlastní potřebu v době jejího působení jako abatyše, o čemž svědčí texty určené primárně pro abatyši, označené jako *domina*. Pravděpodobně se tak Kunhuta rozhodla kodifikovat známé velikonoční hry. Její úctu k zemřelým dokládá také záznam mše za zemřelé na foliu 195r a 205r. Rukopis představuje významný doklad hudební, liturgické i kulturní praxe kláštera sv. Jiří v Praze.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1363, s. 516; PLOCEK, *Catalogus I*, č. 75, s. 274–284; PLOCEK, *Svatojiřské skriptorium*, s. 23–29; MODRÁKOVÁ, *Kunhuta*, s. 106; *Manuscriptorium*.

Hymnarium

NK ČR, sign. XII E 15c

1300–1330; pergamen; 232 ff.; 235x165 mm; iluminovaný; soudobá vazba

Guidonská ruka.
(fol. 2v)

Notovaný hymnár pochází pravděpodobně ze skriptoria svatojiřského kláštera na Pražském hradě. Jeho jádro bylo na počátku 14. století rozšířeno o aktuální texty – oficia sv. Prokopa, Marty, Ludmily, Kateřiny, Václava a Božího Těla. Na tomto doplnění se podíleli písaři, které Z. Hledíková označuje jako písaře A a B. Oba působili ve svatojiřském klášteře v době abatyše Žofie na konci 13. století a pokračovali v práci i za její nástupkyně abatyše Kunhuty. Věnovali se doplňování, opravám a sjednocování textů v klášterních liturgických rukopisech.

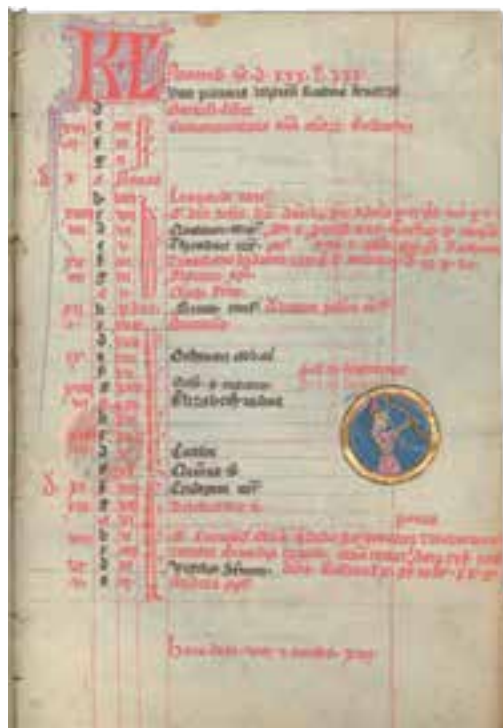
Původně samostatnou část hymnáře tvořily nejspíše fol. 115–134 a fol. 210–225. Podle výrazného ohmatání folia 225 lze usuzovat, že zde rukopis původně končil. Oficiu sv. Marty, stejně jako oficia sv. Ludmily, Kateřiny a Prokopa, napsal písař B; tentýž písař vytvořil také samostatně zařazené oficiu sv. Václava. Písař A je autorem předposlední složky původní části rukopisu s oficiem Božího Těla a doplnil rovněž notaci ludmilskou hymnu *Lux vera* a *Sompno*.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2184, s. 198; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 130, s. 476–486; HLEDÍKOVÁ, *Poznámka k svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300*, s. 31–49.

Breviarium

NK ČR, sign. XIII E 14e

polovina 14. století; Čechy (Praha); pergamen; 436 ff.; 250×170 mm;
iluminovaný; vazba z roku 1608

Kalendář s měsícem listopad a prosinec. (fol. 6v–7r)

Breviář nechala zhotovit buď abatyše svatojiřského kláštera Žofie z Pětichvost (v úřadu 1328–1345), k níž se vztahují také záznamy v nekrologiích breviářů NK ČR, sign. **XIV F 12** a **XIII E 14c** (A. Matějček), nebo pochází z doby její nástupkyně Anežky z Vřeštova (R. Modráková). Později rukopis vlastnila abatyše Žofie Albína z Helfenburku, která jej roku 1608 nechala převázat; o této úpravě svědčí supralibros na přední desce s iniciálami „Z A Z H“.

Rukopis uvozují komputistické tabulky a kalendář, které spolu s následujícím textem breviáře sepsal jeden písař. V kalendáři jsou uvedeny četné nekrologické údaje připomínající fundátory kláštera Mladu, Vratislava a Boleslava i významné abatyše. Dále jsou zde zaznamenány povinnosti abatyše.

Breviář je bohatě iluminován, i když výzdoba nedosahuje prvotřídní kvality. Iluminace byly původně chráněny plátýnkem, po němž se dnes dochovaly pouze vpichy (např. fol. 58r). Kalendář zdobí medailony se znameními zvěrokruhu, text breviáře pak zdobí množství figurálních iniciál doplněných droliemi. Pozoruhodná je zejména jejich ikonografie: na fol. 8r je bordura se třemi hlavami Krista vylévajícími vodu ze džberů, na fol. 311v sv. Barbora přikazující stavebníkovi zhotovit třetí okno ve své věži. V souvislosti se svatojiřským klášterem bývají zmiňovány iluminace jeptišky podávající misky sv. Benediktovi (fol. 413v), sv. Jiří (fol. 429v) či sv. Ludmily (fol. 335v). Svým stylem výzdoba odpovídá polovině 14. století a pravděpodobně pochází z dílny zvané *Augustinus super Johannem*, která navazovala na boloňskou knižní malbu.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2337, s. 243; MATĚJČEK, *Iluminované rukopisy svatojiřské XIV. a XV. věku v Universitní knihovně pražské*, s. 15–21; MERHAUTOVÁ – STEJSKAL, *St. Georgs-Stift*, s. 61; DRAGON, *Česká středověká kalendária*, s. 38; SVOBODOVÁ, „Zapomenuté“ breviáře, s. 15; MODRÁKOVÁ, *Knižní kultura*, s. 171 a 415–419; *Manuscriptorium*.

Kláster sněhobílých panen

Kláster premonstrátek v Doksanech

Cosima Jánská

Doksanský klášter, založený panovníkem ve 12. století v podmanivé krajině Pohří, jež bývá příznačně nazývána „zahradou Čech“, byl první ženskou premonstrátskou kanonií na našem území, současně však také jedním z prvních ženských klášterů zaniklých v důsledku josefínských reforem. Toto sídlo „sněhobílých panen“, jak premonstrátky podle jejich řeholního oděvu vzletně nazval zdejší probošt Josef Mika ve svém slavném dějepisném díle *Das Ruhmwürdige Doxan*, poskytlo za 637 let své existence útočiště bezpočtu žen a dívek z panovnického rodu, šlechtických i měštanských kruhů: najdeme mezi nimi umělkyně, hudebnice, kronikářky, zdravotnice i vizionářky. Díky stálé přítomnosti mužských proboštů (později opatů) i dalších premonstrátských duchovních s úzkými vazbami na strahovskou kanonii zde vedle duchovního života vzkvétala též vzdělanost, velkolepé stavební projekty a umělecký mecenát. Nejvýznamnější historické mezníky, osobnosti i písemné skvosty Doksan představí tato studie.

Kláster v době středověku

Založení kláštera premonstrátek v Doksanech lze datovat do první poloviny čtyřicátých let 12. století. Již samotná jména jeho fundátorů mu od počátku propůjčovala mimořádný význam a prestiž: byli jimi přemyslovský kníže Vladislav II. (později král Vladislav I.) a jeho manželka Gertruda Babenberská. Premonstrátský řád, založený v roce 1120 sv. Norbertem z Xantenu ve francouzském Prémontré, patřil k nejmladším řeholním řádům tehdejší křesťanské Evropy a jeho šíření patřilo bezesporu k velkým desideratům své doby. Obdobný rozmach v této éře zažívá (nejen v českém království) rovněž řád cisterciáků. O vzájemném kontaktu a kulturní výměně mezi oběma řády svědčí mimo jiné skutečnost, že doksanský klášter patřil k nejvýraznějším architektonickým inspiracím kláštera oseckého, založeného roku 1208.¹

Premonstrátky vznikly záhy po premonstrátech jako jejich ženský protějšek či kontemplativně zaměřený II. řád. Zakladatelský klášter v Prémontré fungoval

1 BALCÁREK Evermod Vladimír, *Doksany: Ehemaliges Prämonstratenserinnenkloster. Kurzgefasster Führer durch dessen Geschichte und Kunstdenkmäler mit 13 Bildbeilagen*, Doksany 1931, s. 7.

dle původní ideje sv. Norberta dokonce na principu dvoukláštera, v němž měla mužská a ženská řeholní komunita sídlit v těsném sousedství; od tohoto konceptu se nicméně záhy upustilo. Navzdory tomu lze i v následujících staletích mezi premonstráty a premonstrátkami napříč Evropou pozorovat daleko větší míru provázanosti a vzájemné spolupráce, než je tomu u řady jiných církevních řádů.

Zatímco k tradičně uctívaným světcům mezi premonstráty patří kromě výše zmíněného sv. Norberta mimo jiné Gottfried z Cappenbergu († 1127), Hugo z Fosses († 1164) či Evermond z Ratzeburgu († 1178)², u premonstrátek se těší značné úctě údajná spoluzakladatelka řádu ctihodná Ricovera, v českých zemích byl rovněž pěstován kult Vojslavy, sestry blahoslaveného Hroznaty, jejíž život je spojen s klášteřem v Chotěšově.³

Při ženských premonstrátských kanoniích byla zřizována probošťství I. (tedy mužského) řádu, přičemž právě proboštům a kapitulárům náležel značný díl zodpovědnosti za jejich hospodářskou i duchovní prosperitu. Formální hlavou kanonie však byla představená premonstrátek, nazývaná původně magistra, později převorka (řídčeji též abatyše).⁴ Výjimkou nebyly ani případy, kdy se v lokalitě původního ženského kláštera později etabloval klášter mužský, jako tomu bylo např. v moravské Nové Říši.⁵

Doksanský klášter byl zpočátku koncipován po vzoru mateřské premonstrátské kanonie v německém Steinfeldu a jeho první obyvatelky byly panovnicem pozvány z porýnského Dünnewaldu. Vedle samotných Doksan daroval Vladislav klášteru obce Mury, Rohatce (Rohace), Chvalín, Libotěnice (Lubotínice), Dušníky a Olešek. Další obce a pozemky měly být v následujících letech klášteru darovány mimo jiné Přemyslem Otakarem I., Jindřichem Břetislavem či pražským biskupem Danielem. V roce 1226 tak mělo ke klášteru přináležet již celkem 36 obcí.⁶

Fundaci kláštera od počátku provázela řada ústně i písemně tradovaných pověstí, z nichž některé zachycuje pozdější barokní výmalba doksanského refektáře. Kromě jiného je do fresky zakomponován údajný výrok kněžny Gertrudy „*Es kann doch sein!*“⁷ jenž měl dát podle pověsti klášteru i přilehlé obci nynější jméno.⁸ Dominik Karel Čermák (1835–1890), kněz a církevní historik 19. století, zabývající

2 VLČEK Pavel – SOMMER Petr – FOLTÝN Dušan, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 2015, s. 153.

3 Tamtéž, s. 154.

4 Tamtéž, s. 218.

5 Tamtéž, s. 219.

6 ČERMÁK Dominik Karel, *Premonstráti v Čechách a na Moravě: stručné vypsání osudů jednotlivých buď ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů toho řádu dle roků jich založení*. Praha 1877, s. 132.

7 Lze volně přeložit jako „může být“ či „budiž“. Panovnice měla tato slova vyřknout poté, co byla nalezena vhodná lokalita pro výstavbu nového kláštera.

8 BALCÁREK, *Doksany*, s. 16.

se dějinami premonstrátů v Čechách a na Moravě, rovněž uvádí, že o vhodnosti dané lokality pro založení kláštera se měla strhnout hádka mezi Gertrudou a jejími dvořany; sám však tomuto příběhu, přejatému ze středověkých klášterních análů, nepřisuzuje valnou věrohodnost a zamýšlí se nad možností, že jméno Doksany (německy *Doksan* nebo též *Doxan*) je etymologicky spojeno s Daciany, tedy starým slovanským kmenem původem z Braniborska, jenž se měl v 6. století usadit v oblasti dnešního Litoměřicka.⁹ Krajina Poohří, v níž se nový klášter zrodil, však musela na fundátory bezesporu udělat mocný dojem; ne náhodou bývá tato oblast sousedící s Českým středohořím dodnes nazývána zahradou Čech.¹⁰

Týmiž fundátory byl o něco dříve založen také klášter strahovský, s nímž byly Doksany v následujících staletích nerozlučně spjaty. Obdobný „párový“ princip můžeme ostatně později pozorovat rovněž u mužského premonstrátského kláštera v Teplé¹¹ a ženského kláštera v Chotěšově.¹² O vzájemném kontaktu jednotlivých kanonií svědčí mimo jiné četné zmínky o Doksanech v kronikářském díle Kosmových pokračovatelů, tepelských premonstrátů Vincentia (ca. 1130–1167) a Jarlocha (1165–1228). Pevná vazba mezi Doksany a Strahovem je zřejmá i z Jarlochova textu.¹³

Základní stavební kámen doksanského kláštera byl položen roku 1144 a již rok poté zde podle tradice mělo dojít k vysvěcení kanonie pražským biskupem Otou († 1148). Přítomen byl rovněž biskup olomoucký Jindřich Zdík (1083–1150).¹⁴ O zdárný chod nové ženské kanonie a rozmach premonstrátského řádu v českých zemích obecně se nespornou měrou zasloužil také Otův nástupce, pražský biskup Daniel († 1167).¹⁵

Albert (též Heribald), první doksanský probošt, byl povolán z německého Steinfeldu.¹⁶ Za jeho úřadování byla patrně postavena krypta, v jejíchž zdech po své smrti spočinula spoluzakladatelka kláštera Gertruda a později též další členové panovnické rodiny. O prestiži první ženské premonstrátské kanonie v Čechách svědčí rovněž nákladná výstavba románské baziliky Narození Panny Marie.

Cenné svědectví o fungování kláštera v těchto letech nabízejí opět Vincentius a Jarloch; upomínají nás mimo jiné na fakt, že právě v jeho zdech byl koncem

9 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 131.

10 NOVÁKOVÁ Zdeňka, *Doksany: kulturní památka*, Ústí nad Labem 1973, s. 10.

11 VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 665.

12 Tamtéž, s. 254; dále v textu kapitola Knižní kultura a každodenní život premonstrátek v Chotěšově.

13 *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 118.

14 VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 213.

15 ŠÁMAL Petr, *Klášter Doksany v pozdním středověku (cca 1420–1526)*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2021, s. 6.

16 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 133.

12. století pochován přemyslovský kníže a biskup Jindřich Břetislav († 1197). Ačkoliv tento ambiciózní Přemyslovec, známý mimo jiné jako mocenský rival svého synovce Přemysla Otakara I., nebývá starší historiografií líčen vždy v lichotivém světle, již zmiňovaný kronikář Jarloch mu byl evidentně nakloněn.¹⁷

Podobně jako v případě dalších klášterů vzešlých z přemyslovské fundace byly i Doksany v přemyslovské éře častým útočištěm dcer z panovnické dynastie, počínaje již Anežkou, dcerou výše uvedených zakladatelů a pozdější abatyší benediktinského kláštera sv. Jiří na Pražském hradě.¹⁸ Jedná se o první, nikoliv však poslední pozoruhodnou paralelu mezi doksanským a svatojiřským klášteřem.

Roku 1320 dochází k rozdělení premonstrátského řádu napříč Evropou do třiceti správních celků (tzv. cirkárií), v jejichž čele stáli generální vikáři, podřízeni generálnímu opatovi.¹⁹ Tento úřad přetrval v ženských premonstrátských kanoniích až do doby josefínské, stejně jako úzká spolupráce mezi strahovským opatem, doksanským proboštem a doksanskou převorkou, o jejímž průběhu v době předhusitské však nemáme bližší zprávy.²⁰

Doksanská kanonie byla v prvních dvou staletích své existence několikrát zachvácená požárem. Známé jsou případy z let 1200, 1295 a také 1278, kdy byl žhářský útok součástí braniborského rabování kláštera. V žádném z těchto případů však nedošlo ke škodám, které by byly pro klášter fatální, a můžeme tedy konstatovat, že Doksany ve 14. století, zejména pak za vlády Karla IV., zažívají opětovný rozkvět.²¹

Husitské války

Doksanský klášter patřil v rámci českých zemí k těm, na nichž se husitské bouře osudově podepsaly. Stalo se tak již na samém začátku husitských válek, v létě 1421, kdy Jan Žižka se svým vojskem po neúspěšném útoku na katolické Litoměřice táhl směrem k Roudnici nad Labem právě přes Doksany.

Husitský hejtman Daniel Unčička měl být podle pověsti samotným Žižkou pověřen, aby v Doksanech založil požár. Když však Unčička při příjezdu spatřil panorama kláštera při západu slunce, okouzlen jej natolik, že tuto krásu odmítl zničit. Po návratu do tábora byl obviněn, že se nechal představenstvem kláštera

17 Pokračovatelé Kosmovi, s. 169.

18 MODRÁKOVÁ, *Kněžská kultura*, s. 55.

19 VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 152.

20 ŠÁMAL, *Klášteř Doksany*, s. 13.

21 ANDĚL Rudolf, *Hrady a zámky Severočeského kraje*, Liberec 1962, s. 96.

podplatit. Žižka měl pak Unčičku nechat umučit k smrti velice neobvyklým způsobem: litím horkého roztaveného zlata do krku.²² Jiná verze legendy, již později do svého proslulého dějepisného díla *Das ruhmwürdige Doxan* (1726) přejímá i strahovský probošt Josef Mika, hovoří o tom, že v záměru podpálit klášter měl Unčičkovi zabránit pohled na překrásnou sochu Panny Marie, jež pohnula svou kamennou rukou, aby mu pokynula, a jeho svévole byla potrestána zastřelením.²³ Jisté však je, že Žižka svůj původní záměr záhy po Unčičkově smrti uskutečnil a klášter 7. července 1421 skutečně lehl popelem.

Přesné složení a velikost doksanského konventu v této době neznáme; podle Miky však mělo husitské běsnění přežít dohromady 18 sester, z nichž některé se uchýlily do Roudnice, kde šly žebrotou, jiné se staly lesními poustevnicemi. Obnovení chodu kláštera kolem roku 1426 se však mělo dožít pouze osm z nich – „ostatní zahubil hlad či chudoba“.²⁴

Ještě jednu souvislost s husitskými válkami je ve vztahu k Doksanům třeba zmínit: bratři Antonín a Václav Vinšové ve své strojopisné práci o Doksanech z roku 1948, jejíž kopie je dnes uložena v knihovně na Strahově,²⁵ pracují s hypotézou, že právě v doksanských knihovních fondech se mohla původně nacházet proslulá *Husitská kronika* Vavřince z Březové, líčící události let 1414 až 1422. Tato domněnka, stejně jako řada dalších nových poznatků, jež tato práce přináší, aniž by byly známy prameny, o něž se opírá, nicméně dosud nebyla spolehlivě potvrzena ani vyvrácena.²⁶

Novověk

Jak již bylo předesláno, doksanská kanonie záhy po výše vylíčených dramatických událostech obnovila svou činnost, musela se však vypořádat s markantním ekonomickým i personálním nedostatkem. K neutěšenému stavu klášterní pokladny přispělo nepochybně i rozhodnutí Zikmunda Lucemburského zabrat klášteru některé jeho statky. Ty byly sice do jurisdikce Doksan opětovně svěřeny Ladislavem Pohrobkem roku 1456, později však byly dány do zástavy Vladislavem II. Jagellonským. Příhodná doba k nápravě škod z doby husitské, včetně dílčích stavebních úprav poničených částí klášterního areálu, přichází až na prahu století

22 BALCÁREK, *Doksany*, s. 8.

23 MIKA Josef, *Das ruhmwürdige Doxan*, Leitmeritz: František Jiří Josef Škrochovský, 1726, fol. 50.

24 Tamtéž.

25 Práce nese název *Dějiny kláštera sester premonstrátek v Doksanech u Roudnice nad Labem*.

26 Srov. ŠÁMAL, *Klášter Doksany*, s. 10.

šestnáctého.²⁷ Z pozdní doby jagellonské, konkrétněji z roku 1522, se mj. dochoval cenný doksanský urbář (NK ČR, sign. **XVII B 14**) – jedna z nejstarších spolehlivě určitelných písemných památek s klášteřem spojených.²⁸

Díky přemyslovské fundaci platily Doksany v době předhusitské za jeden z elitních klášterů v českých zemích, pod jehož ochranu se nezřídka svěřovaly královské dcery. Tato prestiž v jistém smyslu přetrvala do raného novověku; s proměnami vládnoucích dynastií na českém trůně i složení zemské šlechty, zvláště pak v době pobělohorské, se však pochopitelně dynamicky měnilo i složení konventu. Vedle šlechticů v něm během 17. a 18. století stále častěji nacházely útočiště také ženy a dívky měšťanského původu, které zde nakonec získávaly početní převahu.

Podobně jako jiná ženská řeholní společenství sestávala i doksanská komunita v těchto letech z chórových sester a konvršek neboli sester laických. Platilo přitom, že postavení konvršek bývalo v klášterní hierarchii nižší a náležela jim jiná práva i povinnosti než sestrám chórovým. Mimo jiné se neúčastnily chórových modliteb, zajišťovaly každodenní chod kláštera zejména po praktické stránce, častěji se věnovaly fyzickým a domácím pracím a na jejich duchovní formaci byly kladeny jiné nároky.²⁹ Napříč řeholními řády i jednotlivými habsburskými korunními zeměmi mohla při tomto výběru rozhodovat různá kritéria; v případě benediktinek tato hierarchie odpovídala společenské stratifikaci: roli hrál zejména původ, rodinné zázemí a vzdělání adeptky. Také ženy a dívky z nižších sociálních vrstev se však mohly stát chórovými sestrami namísto konvršek, pokud disponovaly nějakou užitečnou schopností či talentem (obvykle hudebním).³⁰

Kritérium výběru laických sester v Doksanech z dostupných pramenů jasně nevyplývá; pretendentky nejvyšších postů v klášterní hierarchii (převorka, podpřevorka) se však zpravidla rekrutovaly ze sester chórových. Není přitom bez zajímavosti, že úřad převorky nebyl v raném novověku chápán jako doživotní a představená na něj tedy mohla dobrovolně rezignovat, například ze zdravotních důvodů.

Mechanismus výběru převorky v těchto letech zůstává do jisté míry zahalen tajemstvím; jistě zde mělo značnou váhu mínění převora, avšak samotná volba, alespoň soudě podle situace v padesátých letech 17. století, byla patrně v gesci samotných sester.³¹ Postavení potenciálních kandidátek v konventní hierarchii se často odvíjelo od jejich postoje k mužskému představenstvu řádu či strany, jejíž

27 VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 213.

28 KUCHAROVÁ Hedvika, *Klášteř v Doksanech: historie, spiritualita, homiletika*, Slánské rozhovory 2012: Klášteř premonstrátek v Doksanech a Slánsko, s. 9–14, s. 9.

29 Tamtéž, s. 10.

30 Srov. například KOLDA, *Benediktinky*, 2019, s. 74–77.

31 Tamtéž, s. 90.

zájmy hájily v případných sporech. Tak tomu bylo i v případě první poválečné převorky Juliany Alžběty Sekerkové ze Sedčic, jež byla po svém vstupu do sporu mezi novým strahovským opatem Vincencem Makariem Frankem a Cyrilem Hoffmanem načas uvězněna ve vlastním klášteře a teprve po Frankově smrti opětovně uvedena do úřadu.³²

Další pozice v klášterní hierarchii byly často obsazovány na základě specifických vlastností či charakterových rysů konkrétních sester – od cirkátorky se kupříkladu očekával smysl pro zodpovědnost a mimořádně příkladný život, neboť právě ona měla v konventu zodpovídat za dodržování řeholní kázně.³³ Výjimečné hudební nadání pak vyžadovaly úřady kantorky a sukcentorky. Pro sestry, jež tyto funkce zastávaly, bylo nespornou výhodou též pedagogické nadání, neboť jejich posláním bylo mj. rozvíjení hudebních schopností ostatních členek konventu. Mohly je vyučovat např. zpěvu či hře na varhany. Jistým privilegiem disponovala sakristánka, do jejíž kompetence patřila eucharistie a další svátostiny. V 17. a 18. století byly dívky přijímány do noviciátu nejčastěji ve věku 15 až 20 let, velaci však obvykle podstupovaly až po 30. roce života.³⁴ Samotný vstup do noviciátu tedy ještě nemusel nutně znamenat pevný závazek.³⁵

Pro dobu předbělohorskou a následná léta třicetileté války je v souvislosti s Doksany zajímavou kapitolou též konfesijní otázka. Kuriózním případem je braniborská protestantka Alžběta Frommová, jejíž otec, někdejší luteránský pastor Andreas Fromm, konvertoval s celou svou rodinou ke katolicismu. Zatímco Alžbětina další životní cesta pak vedla právě do Doksan, její otec a dva bratři vstoupili do strahovské kanonie. K této chórové sestře se rovněž váže poněkud morbidní historka – krátce předtím, než zemřel její bratr, strahovský premonstrát Cyril Fromm, měl údajně Alžbětě slíbit, že jej brzy bude na věčnost následovat, a ona skutečně zemřela pouhé čtyři dny po něm.³⁶

V době stavovského povstání se klášter musel vypořádat se vzpourou poddaných a posléze i konfiskací svého majetku stavovským direktoriem. Sestry se následně načas uchýlily do Roudnice nad Labem, která, jak se později ukázalo,

32 Tamtéž, s. 91.

33 KUCHAROVÁ Hedvika, *Kláster premonstrátek v Doksanech v 2. polovině 17. a na začátku 18. století v zrcadle rukopisu XVI G 6 z Národní knihovny v Praze*, in: *Locus pietatis et vitae*, eds. Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová, Praha 2008, s. 203–225, zejména s. 216.

34 Výjimkou byly dívky, jež do kláštera přicházely „na vychování“ již v letech svého raného dětství. „Rekordmankou“ je v tomto ohledu Anna Klára Schultzová, jež byla do Doksan roku 1607 přijata v pouhých šesti letech. Srov. KUCHAROVÁ, *Kláster premonstrátek*, s. 207.

35 Tamtéž.

36 Tamtéž, s. 209.

měla být v průběhu třicetileté války pouze jedním z jejich dočasných útočišť.³⁷ Léta, která následovala bezprostředně po bitvě na Bílé hoře, se nicméně nesla ve znamení relativního poklidu a spadá do nich rovněž pro klášter významná událost: dočasné přenesení ostatků zakladatele premonstrátského řádu sv. Norberta na jejich pouti mezi Magdeburkem a Strahovem do Doksan.³⁸

Válečné události se do chodu konventu výrazněji propisují až v listopadu 1631, kdy Doksany musely čelit loupeživému útoku saských vojsk. Tato událost stála mimo jiné život tehdejší převorky Kateřinu Mayerhofovou.³⁹

Na jaře 1639 sestry s novým doksanským proboštem Norbertem Amoenem z Amenlunxen (v úřadu 1637–1649) v souvislosti s tažením Švédů v čele s Johannem Banérem dočasně pobývaly v Litoměřicích, které však byly záhy švédským vojskem obsazeny a ženy odtud musely prchat v přestrojení. Po druhé bitvě u Breitenfeldu v říjnu 1642 se k Doksanům blížilo ustupující vojsko arcivévody Leopolda Viléma v patách s vítěznou švédskou armádou v čele s Lennartem Torstenssonem. Před tímto nebezpečím se probošt rozhodl se sestrami uprchnout do Prahy, kde se jejich útočištěm stal dům U Bílého koníčka na Pohořelci.⁴⁰

Doksanským klášterem prošla v běhu staletí řada zajímavých osobností nejen z řad samotných řádových sester, ale též zmiňovaných mužských proboštů (později opatů) s úzkými vazbami ke Strahovu, jejichž přítomnost nepochybně v mnoha případech napomohla rozkvětu kultury, vzdělanosti i níže pojednaného písemnictví za zdmi kláštera.

Na jednom z nejvýznamnějších dochovaných kronikářských děl doksanské provenience, pojednávající o osudech řeholní komunity v letech třicetileté války, se dokonce podílela sama tehdejší převorka Juliana Alžběta Sekerková ze Sedčic (1615–1692; v úřadu 1655–1692). Podobizna této pozoruhodné ženy, dodnes deponovaná na Strahově, patří shodou okolností k obzvláště vzácným příkladům dobového portrétního umění z ženského řeholního prostředí.⁴¹

Juliana pocházela z konfesně smíšených šlechtických kruhů: přes svou matku, Julianu roz. Šlikovou, byla mj. spřízněna s Jáchymem Ondřejem Šlikem (1569–1621), jenž proslul jako jeden z účastníků stavovského povstání a později též obět staroměstské exekuce v červnu 1621. Jan Albín Šlik, jeden z Julianiných

37 KUCHAROVÁ Hedvika, *Juliana Alžběta Sekerková ze Sedčic, převorka kláštera premonstrátek v Doksanech a spoluautorka válečných pamětí*, *Bohemiae occidentalis historica* 5, 2019, č. 1, s. 81–105, zde s. 86.

38 STRAKA Cyril Antonín, *Přenesení ostatků sv. Norberta z Magdeburku na Strahov (1626–1628)*, Praha 1927, s. 73.

39 KUCHAROVÁ, *Juliana Alžběta Sekerková*, s. 86.

40 Tamtéž, s. 87.

41 Za informace o portrétu Juliany Alžběty děkuji paní dr. Hedvice Kuchařové.

vzdálenějších příbuzných, byl členem stavovského direktoria a také hostitelem Friedricha Falckého na svém sídle v Sokolově roku 1618.⁴² Příbuzenství a spolupráce se Šliky měly vést později rovněž k zabavení poloviny majetku Julianina otce Fridricha Sekerky v rámci pobělohorských konfiskací.⁴³ Otázku, nakolik bylo rozhodnutí pro zasvěcený život výsledkem Julianiny osobní inklinace, a nakolik vůlí rodičů, prameny neobjasňují. Jisto však je, že se jednalo o velice ambiciózní a silnou osobnost, jež přestála nejen pohnutá léta třicetileté války, ale též závažné personální spory uvnitř české a moravské cirkárie.

Vyzdvihnout lze rovněž osobnost Modesta Freislema (1681–1744), jenž v Doksanech působil v první polovině 18. století a stal se životopiscem vizionářky Maxmiliany Zásmucké ze Zásmuk (1655–1718), *Vita Maxmilianae Zasmuckin*.⁴⁴ Tato doksanská chórová sestra, mystička a vizionářka patří nepochybně k nejpozoruhodnějším postavám raně novověké klášterní historie. Četné posmrtné projevy úcty, včetně Freislemova díla, svědčí o snaze doksanského konventu o její beatifikaci.⁴⁵

Maxmiliana, dívka ze starého šlechtického rodu Zásmuckých ze Zásmuk, prožívala stavy náboženského vytržení spojené s vizemi již od dětství. Vstup k premonstrátkám si údajně prosadila proti vůli rodičů, kteří pro ni plánovali výhodný sňatek. Své slavné sliby složila v osmnácti letech; jen krátce nato však náhle oslepla. Její další život byl podle tradice doprovázen dalšími zjeveními a zázraky, mimo jiné se jí měl díky její horoucí zbožnosti navrátit zrak.⁴⁶ V těchto letech její vizionářské schopnosti sílily a získávaly věhlas.

Zajímavostí je, že v Maxmilianiných viděních vedle světců často vystupovali také členové panovnické rodiny či aristokracie. Známé je její přátelství s nejvyšším hofmistrem u vídeňského císařského dvora, knížetem Ferdinandem Augustem z Lobkovic, s nímž ji spojovala duchovní senzitivita a zájem o křesťanskou mystiku. Toto výjimečné pouto později přerostlo v náboženskou vize, jejichž prostřednictvím dokázala Maxmiliana předpovídat úmrtí členů Lobkowiczovy rodiny.⁴⁷ Její výjimečné schopnosti tak mohly dobře zapadat do dobového diskurzu barokní katolické zbožnosti, v němž víra v předsmrtná znamení zdaleka nebyla ojedinělá.

42 KUCHAROVÁ, *Juliana Alžběta Sekerková*, s. 83.

43 Tamtéž, s. 84.

44 FREISLEM Modestus, *Vita Maxmilianae Zamusckin*, Pragae 1718.

45 KUCHAROVÁ Hedvika, *Klášter v Doksanech: historie, spiritualita, homiletika*, Slánské rozhovory 2012: Klášter premonstrátek v Doksanech a Slánsko, Slaný 2013, s. 9–14, zde s. 11.

46 WOLFF Jiří, *Sny a umrlci v rukopisných pramenech českého baroka*, Historie – otázky – problémy 11, 2019, č. 1, s. 97–108, zejména s. 102–103.

47 POPELKA Kristina, *Příběh barokní vizionářky*, Tajemství české minulosti, 2014, č. 35, s. 60–63, zde s. 62.

Poté, co v roce 1711 předčasně zemřel císař Josef I., známý svými uvolněnými mravy a hýřivým milostným životem, měla mít Maxmiliána údajně vizi o jeho propadnutí peklu.

Svémi výjimečnými schopnostmi byla Maxmiliána věhlasná také mezi dalšími řeholními řády, neboť o jejích mystických revelacích pojednávají mj. písemnosti z produkce oseckých cisterciáků. Ty například připomínají její snové setkání s tehdy již zesnulým pražským arcibiskupem Janem Bedřichem z Valdštejna, během něž mělo dojít k eucharistickému zázraku.⁴⁸ Zřejmě nikoli náhodou také Maxmiliána v Doksanech řadu let vykonávala úřad sakristánky (tedy kostelnice, správkyně kostela a bohoslužebných předmětů).

Z hlediska stavebního vývoje stojí za připomenutí zejména rozsáhlá barokizace kláštera, probíhající mezi poslední čtvrtinou 17. a první třetinou 18. století.⁴⁹ Pozornost byla přitom věnována zejména konventnímu kostelu, na jehož přestavbě se v průběhu let podílela řada umělců zvučných jmen: Giulio Broggio, Giovanni Maderna či Giovanni Domenico Orsi. Hlavní oltář, zhotovený roku 1703, se pak od roku 1707 pyšnil obrazy z dílny Petra Brandla.⁵⁰

Za probošta Bruna Kunovského (1658–1709; v úřadu 1692–1709) vzniklo rovněž monumentální kamenné průčelí se sochami Panny Marie a světců, kteří se v Doksanech (či v premonstrátském řádu obecně) těšili mimořádné úctě: sv. Norberta, Augustina, Vavřince, Materna a Kandida. Současně vznikl nový komplex konventních budov, do něž se řeholnice přestěhovaly roku 1689. Úpravy proboštské knihovny pak následovaly v éře již zmiňovaného probošta Josefa Miky (1669–1733; v úřadu 1709–1733). Ten do Doksan pozval nejen freskaře Jana Hiebla, ale též architekta Thomase Hafenneckera, jehož práce v Doksanech byla dříve mylně ztotožňována s dílem Kiliána Ignáce Dientzenhofera.⁵¹

K završení velkolepého stavebního úsilí došlo za posledního probošta (resp. opata, jak byl od roku 1738 doksanský představený oficiálně titulován) a někdejšího profesora filozofie v pražském arcibiskupském semináři a premonstrátské koleji Norbertinum Josefa Winkelburga (1715–1797; v úřadu 1754–1782), jenž inicioval úpravu prelatury a výstavbu nové budovy s již vzpomínaným barokním refektářem, bohatě zdobeným freskami Františka Karla Palka a Josefa Redelmayera.⁵² Dalším umělcem, jenž v těchto letech v Doksanech působil, byl Josef Hager, jehož dcera Barbora zde vstoupila do noviciátu a setrvala zde až do oficiálního zrušení kláštera.

48 WOLFF, *Sny a umrlci*, s. 101–102.

49 KUCHAROVÁ, *Klášter v Doksanech*, s. 11.

50 Tamtéž, s. 12.

51 Tamtéž, s. 12, srov. například ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 168.

52 KUCHAROVÁ, *Klášter v Doksanech*, s. 12.

V letech 1756 a 1758 byly – slovy D. K. Čermáka – „*Doksany navštíveny Průšáky způsobem nemilým*“. Nejničivější útok v rámci sedmileté války klášter zaznamenal roku 1758, kdy zde mj. došlo k loupeživému přepadení a únosu jednoho z místních kněží do Lipska. Velké ekonomické ztráty Doksanům způsobila také válka o bavorské dědictví v letech 1778–1779, kdy v klášterním areálu mj. sídlila posádka generála Ernsta Gideona Laudona.⁵³

Ve světle těchto událostí si doksanské představenstvo nepochybně pokládalo za čest oficiální návštěvu Josefa II., k níž došlo roku 1779. Podle dostupných svědectví se panovník o chod kanonie živě zajímal a nechal se Winkelburgem provést po všech architektonických a uměleckých krásách jejího areálu. Císařova přítomnost mohla v současnicích nepochybně vzbudit naději v lepší zítřky, neboť „*nyňi žily panny doksanské v svatém pokoji a míru, netušíce ani, že tak brzy budou přinuceny opustiti toto klidné místo, jež sobě pro celý svůj život vyvolily, a jež horlivou péčí posledního jejich probošta Winkelburga skutečně v pravý ráj pozemský proměněno jest.*“⁵⁴ Nic tedy nenavštěvovalo tomu, že tato událost je jakousi „labutí písni“ staroslavného řeholního domu, jenž se měl o tři roky později stát jedním z prvních zrušených klášterů na našem území.

Grafika s vedutou doksanského kláštera z vlastivědného díla Mauritia (Johanna Georga) Vogta *Das jetztlebende Königreich Böhmen in einer historisch- und geographischen Beschreibung vorgestellt*. VERZA Petr Anton, *Das Jungfraulich-königliche Stifft Dogsein...*, [Nürnberg: Johann Zieger, 1712]. (Moravská zemská knihovna v Brně, sign. Moll-0001.681)

53 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 167.

54 Tamtéž, s. 168.

Klášterní dějepisectví

Pomineme-li již citované zmínky o Doksanech v kronikářském díle tepelských premonstrátů Vincentia a Jarlocha, musel si klášter na své vlastní letopisné dílo počkat až do doby barokní. Letopisy premonstráta Urbana Voity (1688–1749) *Liber annalium Doxanae ab anno 1144 usque ad annum 1600* z roku 1720 (**DC II 3**), jejichž rukopisný exemplář je dnes uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově, pak sledují dějiny konventu až do přelomu 16. a 17. století. Voita zachycuje zejména vývoj vztahu Doksán k panovníkovi, v době pohusitské reflektuje rovněž trvající konfesijní spory v českém království a zmiňuje také účast klášterního představenstva na sněmech.

K nejvýznamnějším dílům klášterního písemnictví raného novověku patří bezesporu paměti z let třicetileté války, započaté Norbertem Amoenem z Amenlunxen, avšak dokončené anonymní pisatelkou, kterou Hedvika Kuchařová ztotožnila s Julianou Alžbětou Sekerkovou ze Sedčic.⁵⁵ Zatímco zmiňovaný probošt začal sepisovat dramatické válečné události očima současníka patrně především za účelem vzdělání budoucích generací, Sekerková do textu vnáší perspektivu emické vypravěčky, jež vedle sugestivního popisu vlastních formativních zkušeností ze závěrečné francouzsko-švédské válečné etapy, včetně útěku do Prahy, vykresluje rovněž životy a významné činy svých spolusester.⁵⁶ Své místo v Julianiných pamětech našla rovněž tragická smrt kaplana Michaela Vogta, jenž roku 1644 utonul v Ohři.⁵⁷ Text volně pokračuje líčením poválečných událostí až do roku 1683 a jedná se de facto o jediné narativní dílo líčící osudy doksanské kanonie v těchto letech.⁵⁸ Ačkoliv k mezilidským vztahům, potažmo konfliktům za zdmi kláštera, se vyjadřuje spíše zdrženlivě nebo vůbec, jejich povahu nám dávají tušit Julianiny zápisy v doksanském nekrologiu, které vznikalo současně s paměťmi.⁵⁹

Prvním knižně vydaným historiografickým dílem o Doksanech je již vzpomínaná práce probošta Josefa Miky *Das ruhmwürdige Doxan* z roku 1726. Ačkoliv sám Mika považuje své dějiny kláštera za pouhý „skromný nástin“, nelze jim upřít značný vliv na další generace dějepisců. Ani jako historik v sobě Mika nezapře milovníka umění a objednavatele části barokizujících úprav klášterního areálu, neboť jeho text vyniká živou obrazností a časté jsou také podrobné popisy uměleckého provedení kostela i konventních prostor.

55 KUČAŘOVÁ, *Juliana Alžběta Sekerková*, s. 86.

56 Tamtéž, s. 104.

57 Tamtéž, s. 100.

58 Tamtéž, s. 103.

59 Tamtéž, s. 94.

Všichni výše zmínění autoři představují cenný zdroj a východisko pro soudobé bádání o první ženské premonstrátské kanonii v českých zemích, jež dosud čeká na vlastní samostatnou historickou monografii.

Zrušení kláštera

Doksanská kanonie patřila mezi první ženské kláštery, o jejichž likvidaci bylo vydáním dvorského dekretu Josefa II. z 8. března 1782 rozhodnuto. Panovníkův záměr nicméně vstupoval ve všeobecnou známost postupně již od prosince roku předchozího, neboť od 29. 11. 1781 byly dvorskou kanceláří sestavovány komise sepisující „neužitečné“ kláštery napříč celým habsburským soustátím.⁶⁰ Doksanské představenstvo na základě těchto informací začalo brzy konat: na přelomu let 1781 a 1782 byla při klášteře zřízena normální dívčí škola, jež měla odpovídat josefínské představě o účelnosti klášterů. Opat Winkelburg měl dokonce údajně do budoucna zvažovat i založení ústavu šlechticů;⁶¹ tedy instituce od poloviny 18. století napříč habsburskou monarchií stále rozšířenější a do jisté míry ženským klášterům konkurující.⁶²

Ani tato promptní adaptace na nově nastalé poměry nicméně nezvrátila císařovo rozhodnutí, k jehož naplnění mělo záhy dojít. Rušící komise zastihla v klášteře 49 žen ve věku mezi 72 a 20 lety, včetně převorky, podpřevorky, šesti laických sester a pěti novicek. Nejstarší členkou konventu byla chórová sestra Veronika Fischerová, naopak nejmladší byla novicka Barbora Hagerová, dcera již zmiňovaného umělce Josefa Hagera.⁶³ Můžeme konstatovat, že proti jiným klášterům v habsburské monarchii, jež měl záhy potkat obdobný osud, se doksanská komunita těšila velmi dobrému početnímu stavu i zájmu nových adeptek na řeholní dráhu. Mimo opata Winkelburga se v Doksanech nacházelo pět dalších kněží, z nichž někteří současně spravovali přilehlé farnosti.⁶⁴ Samotného Winkelburga,

60 HRADILOVÁ Marta, *Habent sua fata libelli. Osudy knihovny premonstrátského kláštera v Chotěšově v době josefínských reforem*, in: HEILANDOVÁ Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefínských reforem*, Praha 2023, s. 61–78, s. 63.

61 KUCHAROVÁ, *Juliana Alžběta Sekerková*, s. 82.

62 Ústavy šlechticů byly sice formálně světskými institucemi, jejich vnitřní chod však v mnohém klášter napodoboval: ne náhodou nosily představené těchto institucí titul „abatyše“. V některých korunních zemích habsburského soustátí bylo rovněž běžnou praxí, že tyto ústavy vznikaly jako nástupnické instituce přímo v areálech zrušených ženských klášterů (příklad Štýrského Hradce). Srov. např. ŽÁKOVÁ Michaela, *Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě*, Praha 2021.

63 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 169.

64 Čermák uvádí konkrétně Ferdinanda Maříka, působícího v obci Dolánky, a Oktaviána Prudkého, jenž působil v Boušovicích. Srov. ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 169.

tehdy již sedmdesátníka, líčí D. K. Čermák jako „ctihodného kmeta“, jenž na tyto nečekané události pohlížel se značnou nevolí.⁶⁵

Podrobnosti rušícího procesu později vstoupily ve známost mimo jiné díky zmínkám ve slavných pamětech Františka Martina Pelcla. Ten mimo jiné zmiňuje, že „v Doksanech bylo nalezeno v pokladně za 100 000 zl. dluhopisů a 25 000 zl. hotových peněz.“⁶⁶ Přesnější a konkrétnější představu o zdejších finančních a majetkových poměrech nabízí opět Čermák: „*Inventář po vyzdvižení kláštera Doksanského obsahoval následující majetek: panství Doksanské s 8 dvory; statek Sazená s 2 dvory; v pokladnici nalezeno 20 620 zl. 4 kr. a 14 289 zl. 45 kr. důchodních schodků; 81 700 zl. čistých aktivních jistin; 269 liber stříbra; 17 centů cínů; 4 centy mědě a 1 cent železa; zásoby obilí, potraviny a náčiní hospodářského v ceně 11 933 zl.; zásoby vína v ceně 4 000 zl. a ještě jiné věci ceny menší.*“⁶⁷

Okolnosti rušení přibližuje rovněž rukopis *Memorabilium Doxanensium continuatio ab anno 1773 ad finem vergente* z pera Winkelburgova sekretáře Gabriela Antonia Schöttnera (1737–1796). Ten byl původně věnován osobnosti a činům doksanského opata, v osmdesátých letech se však nechtěně změnil v jakési korunni svědectví o zániku kláštera, včetně osudů některých sester.⁶⁸

V čele doksanské rušící komise nejprve stanul tehdejší rakovnický hejtman Filip František hrabě Krakovský z Kolovrat, jehož jednání v této funkci však způsobilo skandál, a záhy byl proto nahrazen Karlem Josefem Bienerem z Bienenberka. Důvody těchto změn byly brzy známy – hejtman byl „nešetrný“, respektive bezuzdně zabavoval klášterní cennosti pro vlastní obohacení, a také hrubě jednal s klášterním představenstvem.⁶⁹

Zatímco novicky byly ihned po přednesení znění rušícího dekretu posílány zpět ke svým rodinám s okamžitou částkou 150 zl. odbytného, ostatní premonstrátky směly v Doksanech setrvat po dobu dalších pěti měsíců. Sestrám bylo členy rušící komise dle standardního postupu rovněž představeno několik možností pro jejich další směřování, včetně „přestupu“ do jiného, tedy nezrušeného kláštera. Jedinou členkou řeholní komunity, jež se pro tuto cestu rozhodla, byla chórová sestra Marie Elekta Reibergerová: krátce po zrušení Doksan se stala členkou kanonie v opolských Czarnowaszech, což nepřímou potvrzuje tradiční úzké vazby mezi českými

65 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 168.

66 PELCL František Martin, *Paměti*, Praha 1956, s. 45.

67 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 170.

68 Srov. KUCHAROVÁ Hedvika, *Skrytý život. Milevská expremonstrátka Terezie Hlaváčová a možnosti biografického výzkumu řeholnic zrušených klášterů*, in: Prácheňské muzeum v Písku v roce 2022, Písek 2023, s. 69–96, zde s. 74. Rukopis je dnes uložen ve fondu Strahovského kláštera NA ČR.

69 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 169.

a polskými premonstrátkami.⁷⁰ Existenční zajištění mohl bývalým řeholnicím potenciálně poskytnout též Strahovský klášter. Valná většina konventu se však rozhodla pro nesnadný úděl života „ve světě“, jehož úskalí nastíníme níže spolu s konkrétními osudy.

Případové studie o osudech bývalých řeholníků, respektive mapování jejich životních strategií, patří dnes bezesporu k velkým deziderátům české historiografie. Netřeba však zdůrazňovat, že stav výzkumu ženských klášterů v tomto ohledu výrazně zaostává za mužskými. Z několika málo konkrétních žen, jejichž osud se dosud podařilo zrekonstruovat, můžeme v souvislosti s Doksany vyzdvihnout např. Terezii (vlastním jménem Marii Eleonoru) Hlaváčovou (1751–1818). Tato rodačka z Milevska, kterou ve své studii z roku 2022 představila Hedvika Kuchařová, je pozoruhodná nejen svým rodinným zázemím, ale i další životní cestou, kterou v návaznosti na něj po opuštění doksanské kanonie zvolila.⁷¹

Tereziin otec působil jako felčar a lékárník v Milevsku, kde na začátku 20. let 17. století sídlila malá komunita strahovských premonstrátů a roku 1683 zde bylo zřízeno převorství závislé na Strahově. Její vstup do Doksan lze tedy chápat jako oboustranně výhodný pragmatický krok, jenž měl dívku pocházející z devíti sourozenců nejen existenčně zabezpečit, ale současně patrně i zajistit klášteru vhodnou adeptku na funkci apotekářky, již se Terezie později skutečně stala. Jelikož tento úřad v Doksanech vznikl patrně až roku 1713,⁷² mohla dcera lékárníka s úzkými vazbami na premonstrátský řád nepochybně povznést úroveň zdejší zdravotní péče a současně pokračovat v rodinné tradici.

V době zrušení Doksan patřila tehdy jednatřicetiletá Terezie mezi mladší členky konventu a na rozdíl od mnoha svých spolusester se rozhodla pro návrat do rodinného prostředí. Motivací přitom zjevně nebyla pouze potřeba pomoci stárnoucím rodičům v Milevsku, ale také snaha nadále uplatňovat své znalosti a dovednosti v oblasti léčení a péče o nemocné, jak tomu byla zvyklá z klášterního prostředí i rodinného zázemí.⁷³ Jakkoliv bližší podrobnosti o této Tereziině životní etapě v pramenech schází, jedná se o vzácný doklad skutečnosti, že ani tato méně obvyklá životní strategie nebyla u bývalých řeholních sester, disponujících potřebnými schopnostmi a vzděláním, ojedinělá.

Jak již bylo předesláno, část doksanských expremonstrátek se navzdory ztrátě oficiálního statusu řeholnic rozhodla pokračovat v navyklém způsobu života v komunitě. Tato strategie nebyla ojedinělá (setkáváme se s ní také například

70 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 169.

71 KUCHAROVÁ, *Skrytý život*.

72 Tamtéž, s. 78–79.

73 Tamtéž, s. 83.

u exbenediktinek ze svatojiřského kláštera), avšak úspěšnost takového společenství úzce souvisela s jeho finančními a existenčními možnostmi. V tomto ohledu byly doksanské sestry oproti exřeholnicím z jiných řádů do značné míry ve výhodě, neboť se mohly svěřit pod ochranu strahovské kanonie. Strahovský opat Václav Mayer poskytl nový domov nejen Josefu Winkelburgovi, ale též některým sestrám včetně poslední převorky Alžběty Bihlerové, již bylo v době zrušení kláštera šedesát jedna let. Vznikla tak jakási neoficiální sesterská komunita, jejímž sídlem se stala strahovská fara na Pohořelci.⁷⁴

Podobně jako v případech jiných bývalých řeholnic, ani mezi doksanskými premonstrátkami nebyly neobvyklé snahy dosáhnout oficiální cestou navýšení pravidelné renty, jež jim byla po opuštění kláštera vyplácena z Náboženského fondu. Převorka Alžběta Bihlerová této možnosti využila již v létě roku 1782, tedy velmi záhy po uplynutí lhůty, v níž měla Doksany opustit. V oficiální úřední žádosti argumentuje nejen svým pokročilým věkem, zhoršujícím se zdravotním stavem a nutnými výdaji za lékařskou péči, ale též spořivostí, skromností a finanční zodpovědností, s níž doksanskou kanonii vedla.

Uvedené důvody, zvláště pak zdravotní, byly guberniálními úředníky vyhodnoceny jako relevantní a Bihlerová navýšení své renty skutečně dosáhla.⁷⁵ Tento postup, typický zejména pro bývalé řeholnice z klášterů rozpuštěných v první vlně josefínského rušícího procesu, byl sice velmi běžný, neznamenal však v žádném případě záruku úspěchu. Svých záměrů nejčastěji dosahovaly právě ženy argumentující svým věkem a podlomeným zdravím. Jistě není bez zajímavosti, že v jednom z úředních dokumentů gubernia byla převorka Bihlerová nedopatřením zaměněna s Marií Nepomucenou z Löwenehru, tehdy již sedmasedmdesátiletou převorkou kláštera u sv. Jiří na Pražském hradě.⁷⁶

Doložen je rovněž pobyt některých sester na strahovském statku Hradištko u Štěchovic. Spolu s tehdy třiašedesátiletou podpřevorkou Hedvikou Schüllerovou se sem odebrala například devětadvacetiletá chórová sestra Augustina Hellová (1753–1837), příslušnice rytířského rodu Hellů z Heldenwerthu, jež patří v rámci poslední generace doksanských premonstrátek bezpochyby k nejzajímavějším osobnostem. Jednalo se o nadanou malířku votivních obrazů na papír a pergamen, jejíž dílo si nacházelo své příznivce ještě dlouho po jejím odchodu z kláštera.⁷⁷ Na Hradisku dle Čermáka „*proslula dobročinností svou, o níž starší obyvatelé až podnes*

74 KUCHAROVÁ, Skrytý život, s. 78–79.

75 OeStA, AVA, AK, Nonnen in Böhmen, 931.

76 Tamtéž.

77 ROYT Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a. 18. století*, Praha 1999, s. 283.

vypravují.“⁷⁸ Dožila se úctyhodných 84 let a zemřela na podzim roku 1837 jako poslední pamětnice zrušení Doksan.

Zrušený doksanský klášter měl záhy po odchodu sester sdílet osud řady osiřelých klášterních areálů napříč habsburským soustátím: načas zde byla zřízena kasárna⁷⁹ a později přešel do soukromého vlastnictví. Nejprve jej zakoupila kněžna Marie Terezie Poniatowská rozená hraběnka Kinská (1740–1806), po její smrti jej pak krátce vlastnil svobodný pán Jakub Wimmer (1754–1822), stavitel nedaleké vojenské pevnosti Terezín.⁸⁰ Konečně roku 1804 zakoupil Doksany svobodný pán Johann Anton Lexa z Aerenthalu, jehož rodina je pak vlastnila až do roku 1945.⁸¹

Za Lexů se rozsáhlý klášterní areál postupně proměnil ve šlechtické sídlo v pravém slova smyslu: došlo k částečné renovaci v puristickém stylu, jež byla zrealizována roku 1889 architektem Achille Wolfem a týkala se zejména klášterní krypty.⁸²

Poté, co Lexové z Aerenthalu o Doksany v důsledku Benešových dekretů přišli, připadl klášter na konci 50. let do správy Krajského střediska Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem a od 70. let byl částečně zpřístupněn jako turistický objekt.

Dnes jsou Doksany opět živým klášterem: po roce 1989 se zde díky iniciativě premonstrátek z polského Zwierzyniece, dceřiného kláštera Doksan založeného ve druhé polovině 12. století, ustavil nový konvent a byly zahájeny rozsáhlé opravy klášterních budov. Dnešní komunita obývá pouze menší část historického areálu, zatímco jeho větší část, včetně prelatury, zůstává ve správě Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových.⁸³

Písemné bohatství Doksan a jeho role v současném historickém bádání

Písemné a pramenné dědictví doksanské kanonie patří bezpochyby k nejbohatším a nejpestřejším mezi zrušenými ženskými kláštery na našem území. Vedle archiválií týkajících se Doksan coby hospodářského statku, jež měly později položit základ rodovému archivu Lexů z Aerenthalu, čítá rozsáhlou sbírku listin (respektive

78 ČERMÁK, *Premonstráti*, s. 169.

79 VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 214.

80 ANDĚL, *Hrady a zámky*, s. 96.

81 <https://www.farnostdoksany.cz/historie> [cit. 2. 10. 2025].

82 VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 214.

83 <https://www.farnostdoksany.cz/historie> [cit. 2. 10. 2025].

jejich opisů), významné rukopisné památky, včetně již zmiňovaného nekrologia z roku 1373 a urbáře z roku 1522, a konečně knihovní fond, z něž za pozornost stojí zejména exempláře z proboštské (resp. opatské) knihovny.

Nakládání s písemnostmi v rámci rušícího procesu odpovídá v případě Doksan obvyklému postupu: podle císařského reskriptu z 12. ledna 1782 si měla rušící komise vyžádat knihovní a archivní katalogy příslušného kláštera, či je v případě potřeby na místě sama zhotovit. Podle dvorského dekretu z 20. března téhož roku pak měly být rukopisy a tisky svázeny do pražské Univerzitní knihovny v Klementinu, kde bylo rozhodnuto o jejich dalším osudu: obzvláště cenné exempláře byly posílány vídeňské Dvorní knihovně, duplicitní exempláře byly v dražbách rozprodávány soukromým majitelům, výjimkou však bohužel nebylo ani jejich použití na makulaturu.⁸⁴

Nechvalně proslulý hrabě Filip František Krakovský z Kolovrat, jenž byl v čele doksanské komise záhy nahrazen Josefem Bienerem z Bienenberka, měl podle starší literatury knihy určené pro Klementinum nechat převážet z Doksan do Prahy na žebříňáku;⁸⁵ s největší pravděpodobností se však jedná o smyšlenou historku, jež měla dokreslovat Kolovratovo barbarské počínání. Ve skutečnosti byly knihy do Prahy převezeny až koncem června 1782, kdy již komisi vedl Biener.⁸⁶ Právě na exempláře doksanské provenience, uložené v historických fondech dnešní Národní knihovny, se na následujících řádcích zaměříme především.

Materiál diplomatického charakteru se z valné části dochoval pouze v opisech; první soupisy listin, doplněné o krátké registry, zhotovili klementinští skriptoři Josef Arnošt Karmaschek (1746–1809) a Karl Fischer (1757–1844) již v listopadu 1782. Máme tak k dispozici seznam 91 listin, spadajících do let 1226 až 1754, uložený dnes v Archivu Národní knihovny.⁸⁷

Celkový výčet listin spojených s Doksany zahrnuje exempláře vydané panovníkem, šlechtou, městy, duchovenstvem i klášteřem samotným. Právě poslední jmenovaná skupina patří k nejzajímavějším. Naprostá většina vrcholně a pozdně středověkých listin byla vydávána současně proboštem a převorkou, což poukazuje na vysokou míru spolupráce a formálně deklarovanou rovnocennost obou těchto autorit.⁸⁸ Vzhledem k tomu, že v textech listin vydaných klášteřem zpravidla

84 Srov. např. HRADILOVÁ Marta – PÁTKOVÁ Hana, *Sources on the history of Premonstratensian nunneries in medieval Bohemia in Czech archives and libraries*, *Studia Źródłoznawcze* 62, 2024, s. 171–182.

85 Tato informace se objevuje mimo jiné u již zmiňovaného strahovského premonstráta Cyrila Straky, srov. HRADILOVÁ, *Prameny*, s. 119.

86 Tamtéž.

87 Archiv Národní knihovny ČR, fond Veřejná a univerzitní knihovna, sign. 6641–6633.

88 ŠÁMAL, *Klášteř Doksan*, s. 13.

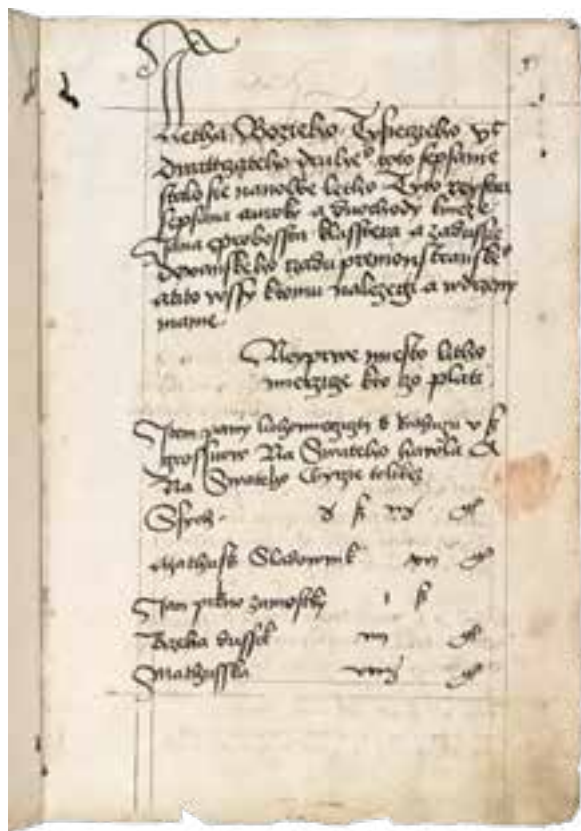
figurují také rádkyně převorky z řad ostatních sester, lze si jejich analýzou vytvořit určitou představu o konventní hierarchii v daném období. Opisy podstatné části dnes již nedochovaných listin obsahuje rovněž výše zmiňovaný doksanský urbář z roku 1522.⁸⁹

Diplomatarium Doxanense.
Seznam listin doksanské
provenience pořizený skriptorem
pražské Univerzitní knihovny
Karlem Fischerem.
(ANK ČR, VUK,
premonstrátky Doksany)

⁸⁹ Tamtéž, s. 39.

V historických fondech Národní knihovny se dodnes nachází množství novověkých písemností, týkajících se klášterních statků i kláštera samotného. K nejcenějším z nich patří již několikrát vzpomínaný urbář z roku 1522 (NK ČR, sign. **XVII B 14**), jež lze považovat za první dochovanou písemnou památku doksanské provenience doby pohusitské.⁹⁰ Kromě již zmiňovaných opisů listin, regist, soupisu klášterních klenotů a výpisů z desek zemských v něm můžeme nalézt i rady a postupy k léčení dobytka. Jedná se o jazykově pestrý text, dle relevance a významu konkrétního úseku psaný latinsky, německy i česky. Za zmínku stojí rovněž českojazyčná *Sbírka notulí aneb výpisů listů kláštera Doksanského*, tedy konventní kopíár z let 1556 až 1623 (NK ČR, sign. **XVII B 3**).⁹¹

Začátek doksanského urbáře.
(NK ČR, sign. XVII B 14, fol. 1r)

90 BERÁNEK, *Soupis*, s. 214, srov. *Manuscriptorium*.

91 Tamtéž, srov. *Manuscriptorium*.

Zcela jedinečnou roli v klášterním písemnictví zaujímá doksanské nekrologium (NK ČR, sign. **XIII D 25**), do něž byly pořizovány zápisy od roku 1373 kontinuálně více než tři staletí (nejmladší záznam je datován rokem 1676).

Pod signaturou NK ČR, sign. **XI C 10** je v Klementinu dále uložen konvolut písemností ze 17. a 18. století, týkajících se obce Bohušovice, která v uvedeném období spadala do jurisdikce Doksan. Konkrétně se jedná o regesta místního záduší z let 1603–1636, kostelní účty z období mezi lety 1631–1672 a pamětní knihu, jež je datována rokem 1763.⁹² Pod signaturou NK ČR, sign. **XVI D 19** se nachází německy psaná gruntovní kniha Nových (dříve Německých) Kopist u Terezína z let 1630–1644.⁹³

Pod signaturou NK ČR, sign. **XVI G 6** najdeme německojazyčná *Statuta der Satzungen des Praemonstratenser Ordens vor die Doxanischen geistlichen Chorjungfrauen verdeutscht und Verzeichnis der Klosterjungfrauen in Doxan*. Svazek zahrnuje zprávy o vnitřním chodu konventu a jednotlivých sestrách z let 1588–1720 a zaznamenává rovněž volbu Josefa Miky proboštem roku 1707.⁹⁴ Je zjevně dílem více na sebe navazujících pisatelek, za hlavní iniciátorku jeho vzniku lze však považovat převorku Marii Salome Müllerovou (v úřadu 1632–1655).⁹⁵ Ze 17. a 18. století se po některých doksanských premonstrátkách, včetně již zmiňované Maxmiliany Zásmucké, dochovala také bohatá osobní korespondence.

Samostatnou kapitolu doksanského písemnictví představuje proboštská, respektive opatská knihovna, o jejímž stavu v době zrušení kláštera si lze utvořit velmi komplexní představu díky dochovanému katalogu z doby kolem roku 1780, jehož pisatelem byl s největší pravděpodobností již zmiňovaný sekretář opata Winkelburga Gabriel Antonius Schöttner. Jeho originální, dodatečně svázaný rukopis *Maculare Catalogi Liborum Bibliothecae Abbatiae Doxanensis* je dnes pod signaturou **DK II 28** uložen v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově.⁹⁶ Jeho genezí, obsahem a dalšími osudy samotné knihovny se ve svém bádání zabývá mimo jiné Marta Hradilová.⁹⁷ Katalog, čítající okolo dvou tisíc svazků, je rozdělen do osmi tematických *classes* (tříd), jež se dále dělí na jednotlivé *lineae*, označované písmeny A až O. Tyto souřadnice měly patrně v souladu s dobovými zvyklostmi

⁹² Manuscriptorium.

⁹³ Manuscriptorium.

⁹⁴ LEINSLE Ulrich Gottfried, *Eine deutsche Übersetzung und eine Bearbeitung der Statuten von 1630 aus dem Frauenstift Doksany/Doxan*, *Analecta Praemonstratensia* 94, 2018, s. 160–187.

⁹⁵ KUCHAROVÁ, *Locus pietatis*, s. 204.

⁹⁶ *Maculare Catalogi Liborum Bibliothecae Abbatiae Doxanensis*. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DK II 28.

⁹⁷ HRADILOVÁ Marta, *Prameny k dějinám knihoven premonstrátských klášterů v Doksanech a Chotěšově*, *Knihy a dějiny* 30, 2023, č. 1–2, s. 114–128.

označovat polici, v níž byly příslušné knihy uloženy; důležitou roli v uspořádání však hrál také jejich formát, označovaný typicky latinskou číslovkou jako 4° (*kvert, quartus*), 8° (*osmerka, octavus*) a 12° (*dvanáctěrka, duodecimus*).

V jednotlivých *classes* najdeme obojí právo, světové a církevní dějiny, medicínu, filozofii a další svobodná umění, ale též širokou škálu teologické literatury, včetně asketické a patristické. Pátá třída, nazvaná jednoduše *Miscellanea*, tedy *rozmanitosti*, zahrnuje kratší modlitební texty, divadelní hry s náboženskou a didaktickou tematikou, kázání, smuteční proslovy na pohřbech panovníků, aristokratů a významných představitelů katolického kléru či nákresy barokních dekorativních pohřebních staveb nazývaných *castra doloris*.⁹⁸ Nezvykle bohatý je rovněž výčet literatury z oblasti matematiky, přírodních věd, mechaniky či vodohospodářství. Po jazykové stránce v opatské knihovně dominují němčina, latina a francouzština; v katalogizačních záznamech se však vzácněji setkáme rovněž s řečtinou a hebrejštinou.

Své místo si v doksanské knihovně našla též rozsáhlá sbírka vlastivědných pojednání *Das jetzt-lebende Königreich Böhmen* (1712) kartografa a plaského cisterciáka Johanna Georga Maurizte Vogta (1669–1730), doplněná čtyřiceti mědirytinami s vedutami českých měst, obcí, šlechtických sídel a klášterů, včetně Doksan.

Za zmínku jistě stojí fakt, že katalog opatské knihovny zůstal zjevně nedokončen; v textu čítajícím téměř 160 stran, jenž byl na počátku 20. století dodatečně svázán do knižní podoby,⁹⁹ byly od počátku záměrně ponechávány prázdné listy papíru na pozdější doplnění. Celkový početní stav knih v době zrušení Doksan tak můžeme pouze odhadovat.

Obsah i formální uspořádání doksanské opatské knihovny evidentně úzce souviselo s péčí o klášterní písemnictví napříč celým premonstrátským řádem. Již ve 30. letech 17. století zavedl strahovský opat Kašpar z Questenberka (1571–1640, v úřadu 1612–1640) nový systém katalogizace pro knihovnu své domovské kanonie, jenž se záhy ujal i v ostatních premonstrátských kláštorech.¹⁰⁰ Vzhledem k tradiční úzké vazbě mezi Strahovem a Doksany můžeme předpokládat, že místní probošti se novinkám přicházejícím z „hory Sion“, jak byl Strahov v této době nazýván, přizpůsobovali velmi rychle. Stálá přítomnost proboštů i dalších mužských duchovních správců, pocházejících často z akademického prostředí, jistě vysvětluje mimořádnou žánrovou, jazykovou i provenienční rozmanitost doksanské opatské knihovny; četba a duchovní život samotných premonstrátek však zůstávají do značné míry obestřeny nejasnostmi.

98 Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DK II 28.

99 HRADILOVÁ, *Prameny*, s. 118.

100 Tamtéž.

Ačkoliv se mezi sestrami nepochybně vždy nacházely na svou dobu výjimečně vzdělané ženy, vzhledem k genderově podmíněnému dobovému prismatu nelze předpokládat, že by mohly být čtenářkami titulů z opatské knihovny. Existují však přímé doklady jejich studia duchovní četby, která je pro současné bádání neméně zajímavá. K ní patří mj. práce Marcuse von Weida (1450–1516) *Das buch geistlicher gnaden, offenbarunge, wunderliches und beschaelichen lebens der heiligen jungfrawen Mechtildis und Gertrudis*, pojednávající o životech a zbožném konání svatých Mechtildy z Hackerbornu (asi 1241–1298) a Gertrudy z Helfty (asi 1256–1302), které měly doksanským sestrám dle všeho sloužit za vzor. Kniha byla vydána roku 1503 v Lipsku nákladem dcery Jiřího z Poděbrad Zdeňky z Rožmitálu (1449–1510), sňatkem vévodkyně saské. Tento exemplář, užívaný ještě kolem poloviny 17. století chórovou sestrou Annou Klárou Schulzovou,¹⁰¹ se dnes pod signaturou **DR II 35** nachází v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

Pro účely této studie se však nyní krátce zaměříme na vybrané tituly z knihovny opatské, uložené dnes v historických fondech Národní knihovny. Odrážejí nejen výjimečný kulturní rozhled a vzdělanost doksanského představenstva, ale často i zajímavé dobové čtenářské trendy.

K autorům, jejichž dílo se v době barokní stalo takřka „povinnou součástí“ klášterních knihoven v českých zemích, patří autor proslulé *Poselkyně starých příběhů českých* Jan František Beckovský (1658–1725). V Doksanech je zastoupen svou méně známou prací *Kurtzer Entwurff der Gott geheiligten und zu Eheren des H. Martyrers Viti, auff dem H. Wenzeslai-Berg zu Prag auffgeführten Metropolitan-Kirche* (1721). Jak již tento titul napovídá, jedná se o stručnou stavební historii svatovítského chrámu, doplněnou o mědirytiny jeho exteriérů a interiérů z dílny Johanna Josepha Dietzlera (1694–1744). Z pohledu současného čtenáře může jít o velice zajímavý vhled do barokní fáze více než tisíciletého stavebního procesu, definitivně završeného až rokem 1929. Podobně jako Beckovský platil za v českých zemích všeobecně známého a hojně vydávaného autora své doby též jezuita Matěj Tanner (1630–1692). Jeho obsáhlý a bohatě ilustrovaný průvodce misijní činností Tovaryšstva Ježíšova i životy jednotlivých světců a misionářů nese název *Societas Iesu usque as sanguinis et vitae profusionem militans, in Europa, Africa, Asia et America, contra gentiles, mahometanos, judaeos, haereticos, impios, pro Deo, fide, ecclesia, pietate* (1675)¹⁰².

101 KUCHAROVÁ, Klášter v Doksanech, s. 10.

102 Například NK ČR, sign. 65 C 315.

Mučednická smrt Juana Baptisty de Segura spolu se čtyřmi druhy na Floridě. (NK ČR, sign. 51 A 24, s. 450)

Německý architekt a mechanik Georg Andreas Böckler (1617–1687) proslul mimo jiné svými návrhy zahradní architektury, fontán a vodohospodářských systémů, které shrnul ve své třídílné práci *Architectura curiosa nuova*. V doksanském katalogu je zastoupen svým celoevropsky proslulým dílem *Theatrum machinarum novum*, vydaným posmrtně v Norimberku roku 1703.

Vita Sancti Norberti Sacri Ordinis Praemonstratensium Canoniorum Regularium Patriarchae, tedy život sv. Norberta z pera lotrinského premonstráta Charlese Louise Huga (1667–1739), akcentuje důležité identitotvorné prvky premonstrátského řádu skrze osobnost jeho zakladatele. Sleduje Norbertův život od rozmařilého mládí ve šlechtické rodině, přes zázračné obrácení po úderu bleskem až po jeho duchovní dráhu, jmenování arcibiskupem magdeburským a založení premonstrátského řádu, včetně jeho prvních stanov. Tento narativ tak odpovídá běžným postupům barokních katolických dějepisců, kteří novým převyprávěním středověkých příběhů a legend často cíleně posilovali kult světce v řadách svých současníků.

K nejmodernějším položkám doksanského katalogu patří bezesporu *Exercitationes Geometrico-Analyticae* (1751), dílo astronoma, matematika, klementinského

jezuity a pamětníka zrušení řádu Josepha Steplinga (1716–1778). Jedná se o sbírku matematických a geometrických úloh, vzorců a důkazů, zaměřených zejména na výpočet válců, kuželů a dekadonálních těles. Z nich pak vycházejí Steplingovy nákresy astronomických hodin, které byly v Klementinu částečně realizovány jeho spolubratrem Johannem Kleinem (1684–1762). Také toto dílo může svou přítomností v opatské knihovně poukazovat na živý zájem premonstrátů 18. století o nejnovější stav bádání v oblasti matematiky a přírodních věd.

Bývalým premonstrátem byl shodou okolností také Karel Rafael Ungar (1744–1807), klementinský knihovník, jemuž bylo písemné dědictví Doksan roku 1782 svěřeno k dalšímu zpracování. Ačkoliv nelze nijak doložit, že by na akvizici cenných písemností doksanské či chotěšovské provenience měl osobní zájem, význam některých knižních exemplářů, včetně těch, jež byly vybrány pro Dvorní knihovnu ve Vídni, si on a jeho spolupracovníci nepochybně uvědomovali.

Díky badatelskému zájmu a nasazení několika generací historiků, od počátku „dlouhého 19. století“ až po současnost, můžeme dnes obdivovat alespoň zlomek z pramenného a literárního bohatství, které po sobě doksanský klášter za 637 let své předjosefínské existence zanechal.

Ilustrace k dílu J. F. Beckovského
*Kurtzer Entwurff Der Gott geheiligten und
zu Ehren des H. Martyrers VITI, auff dem
H. Wenzeslai-Berg zu Prag auffgeführt
METROPOLITAN-Kirche...*, Prag: Carl
Joseph Gerzabeck, 1721.

Grafika východního průčelí chrámu sv. Víta
z dílny pražského malíře, kreslíře, rytce
a kartografa J. J. Dietzlera.
(NK ČR, sign. M 1144)

Exempláře

Martyrologium et necrologium Doxanense

NK ČR, sign. XIII D 25

1373–1676; pergamen; 72 ff.; 330×255 mm; novověká vazba

Začátek měsíce ledna.
(fol. 49v)

Rukopis byl sepsán k roku 1373 přímo v doksanském klášteře, pro který byl také určen. Alespoň první část vznikla na přímou objednávku sestry kustodky Hedviky, která je jmenována v kolofónu. Základní písař, jímž byl Albert, strahovský premonstrát, užil elegantní vyspělé gotické písmo. Jeho identifikace zůstává prozatím neznámá. Text je průběžně zdoben zvětšenými prostými iniciálkami v červeno-černé barevné kombinaci. Na zápisech nekrologia se podílela celá řada písařských rukopisů kontinuálně až do 17. století. V řadě případů se jednalo o samotné členky konventu, jak dokládá mnohdy neumělý charakter jejich zápisů.

V první části je zapsáno martyrologium korespondující s okruhem svatých připomínaných v doksanském klášteře. Z českých světců nechybí sv. Václav

a sv. Vojtěch, sv. Prokop, translace a umučení Pěti bratří, oba svatoludmilské svátky. Některé údaje se vztahují přímo k doksanskému klášteru (například dedikace kaple sv. Markéty aj.). První část zakončuje Řehole sv. Augustina.

Ve druhé části se nachází klášterní nekrologium, které je zcela klíčové pro poznání dějin a skladby konventu, proboštů a donátorů kláštera. Zápisy byly pořizovány od roku 1373 kontinuálně více než tři staletí (nejmladší záznam je datován rokem 1676). Nejstarší vrstva záznamů z ruky jednoho písaře byla zapsána na základě starších pramenů. Na jeho nejmladší vrstvě se významnou měrou podílela již vzpomínaná převorka Juliana Alžběta Sekerková ze Sedčic, jež do něj vtiskla mnoho cenných údajů z rodové paměti vlastní i svých spolusester. Do nekrologia se nezdá zanedbatelně zaneprázdněly nejen informace o řeholnicích samotných, nýbrž i členech jejich rodiny, kteří s premonstrátkami poměrně často zůstávali v korespondenčním kontaktu a mnozí z nich byli pro klášter zároveň důležitými donátory.

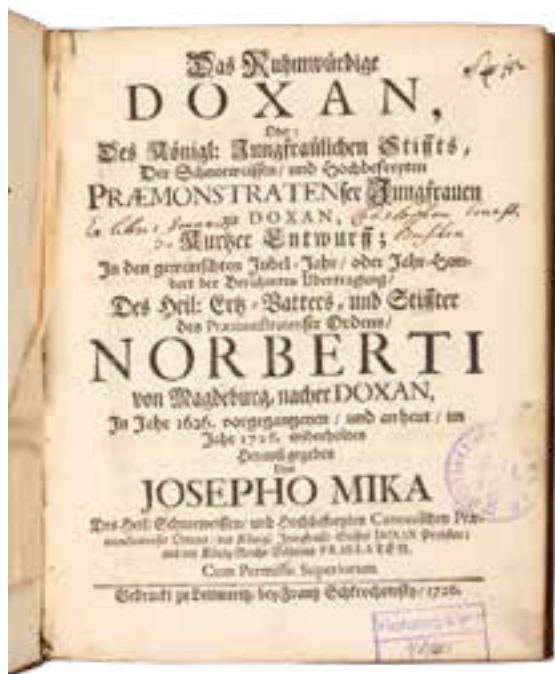
Bibliografie: EMLER Josef, *Necrologium Doxanense*, Věstník Královské české společnosti nauk, 1884, s. 83–144; TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2317, s. 235; KUCHAROVÁ, *Klášter v Doksanech*, s. 9; MODRÁKOVÁ Renáta, *Abatyše s knihou v českém středověku*, Knihovna 34, 2023, s. 5–21, zejm. 11, dále s. 19.

**Josephus MIKA, *Das Ruhmwürdige DOXAN*,
Leitmeritz: bey Frantz Schkrochowsky, 1726.**

NK ČR, sign. Cheb 48/185

120 s.; 4° (210 mm)

Titulní list.

Autorem jediného kompaktního pojednání o dějinách doksanského kláštera je probošt Josef Mika. Jeho kniha *Das ruhmwürdige Doxan* byla vytištěna v roce 1726 v Litoměřicích. Dedikace je věnována Anně Marii Františce Toskánské (1672–1741), proslulé svou zbožností a hojnou podporou různých řádových institucí. Při tisku byla zvolena gotika a k ozdobě plné iniciály v prostoru a na rostlinném pozadí.

Autor Josef Mika pojal ve své knize celých šest set let dějin kláštera, tedy od založení kláštera až po svou současnost. Slavné dějiny tohoto řeholního domu jsou symbolicky završeny oslavami stoletého výročí přenesení ostatků sv. Norberta, které byly během své cesty z Magdeburku do Prahy uloženy i v samotných Doksanech. Do jeho líčení jsou vedle prokazatelných událostí zapracovány také příběhy legendistického rázu. Lze předpokládat, že autor pracoval s četnými již nedochovanými klášterními prameny. Jeho text vyniká živou obrazností a nechybí podrobné popisy uměleckého provedení kostela a kláštera. V osmdesátých letech se nechtěně stal korunním svědectvím rušení kláštera, včetně zachycení osudu vybraných premonstrátek.

Bibliografie: BCBT31781; PUMPRLA, *Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci I*, č. 3117.

**Georg Andreas BÖCKLER, *Theatrum Machinarum Novum,*
das ist: *Schauplatz der mechanischen Künsten,*
Nürnberg: in Verlegung Rudolph Johann Helmers, 1703.
NK ČR, sign. 17 A 22**

[12], 40 s., 154 obr. příl.; 4° (350 mm)

Titulní list.

Toto proslulé dílo německého architekta a mechanika Georga Andrea Böcklera (1617–1687) svým zaměřením korespondovalo se širokými znalostmi a zájmy doksanských proboštů. Předpokládáme, že byl součástí doksanské proboštské knihovny (viz vlastnická poznámka na titulním listu: „*Prelaturae Doxanens. Catalogo inscriptus*“). Drobné razítko ZK je svědectvím toho, že do klementinských sbírek se tisk dostal během rušení klášterů.

Bibliografie: VD18 14406993.

Matěj TANNER, *Societas Iesu usque ad sanguinis et vitae profusionem militans, in Europa, Africa, Asia et America, contra gentiles, mahometanos, judaeos, haereticos, impios, pro Deo, fide, ecclesia, pietate*, Pragae: typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Iesu ad S. Clementem, per Joannem Nicolaum Hampel Factorem, 1675.

NK ČR, sign. 51 A 24

[16], 548, [4] s., 1 příl.; 4° (290 mm)

Titulní list.

Jezuita Matěj Tanner (1630–1692), bratr neméně známého Jana Tannera, byl hojně čteným autorem barokního období. Ve svých pracích se zaměřil na dějiny jezuitského řádu. Jako misionáři mu byly blízké zejména osudy jeho spolubratrů, kteří na svých misijních cestách zemřeli mučednickou smrtí. Jeho bohatě ilustrovaný soubor životů jezuitských misionářů je zajímavým svědectvím o jejich misijní činnosti v různých koutech světa. Vyniká barokní obrazností i dramatikou. Na tvorbě mědirytin se podíleli také Karel Škréta a Melchior Küsel.

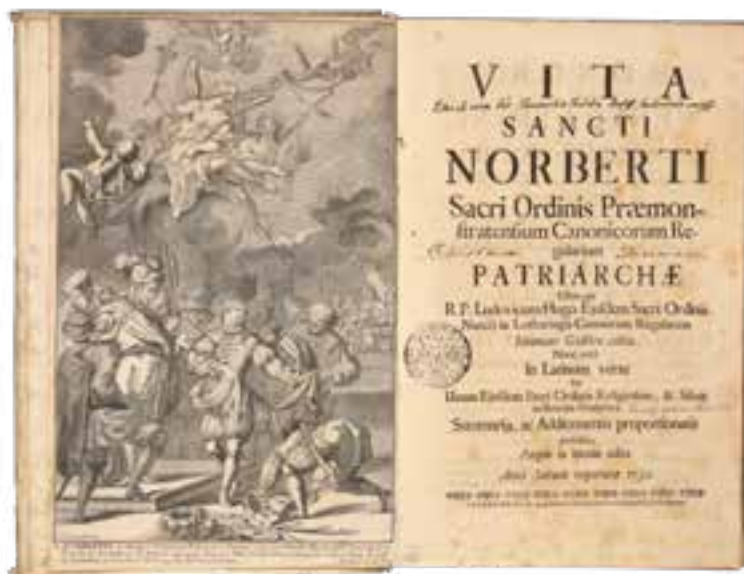
Kniha byla součástí doksanské klášterní knihovny (viz rukopisná vlastnická poznámka na titulním listu: „*Bibliothecae Doxanensis*“). Původně patřila do soukromé knihovny premonstráta Modesta Freislema (1681–1744), který v Doksanech působil v první polovině 18. století. Do Klementina přišla během rušení kláštera (viz razítko *Z.K.* na titulním listu).

Bibliografie: BCBT31172; VD 17 23:294345P; PUMPRLA, *Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci I*, č. 4600; BERÁNKOVÁ, *Tiskařská bohemika ze 16.–18. století ve Vatikánské knihovně a v knihovně Angelice v Římě. II. Popisy dochovaných exemplářů*. Praha 2002, č. 89, s. 125; VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 507 a 861; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F0215.

Charles Louis HUGO, *Vita Sancti Norberti Sacri Ordinis Praemonstratensium Canonorum Regularium Patriarchae, Vetro-Pragae: apud Haered. Helmin per Dominicum Pflieger Factorem, 1732.*

NK ČR, sign. 51 A 33

[18], 364 s., [1] obr. příl.; 2° (310 mm)

Titulní list
s frontispisem.

Život sv. Norberta sepsal lotrinský premonstrát Charles Louis Hugo (1667–1739). Autor zdůraznil roli osobnosti sv. Norberta pro celý premonstrátský řád a pokusil se o oslavu zakladatele řádu a světce. Akcentuje světcovo rozpustilé mládí ve šlechtické rodině a následné obrácení po zásahu blesku a pokračuje jeho příkladným duchovním životem. Krátce se zastavuje u jeho pozice magdeburského arcibiskupa, aby se naplno soustředil na založení a první roky premonstrátského řádu. Styl knihy zcela koresponduje se stylem barokních dějepisců, kteří usilovali o posílení kultu světce v řadách tehdejších obyvatel.

Tisk byl původně součástí soukromé knihovny strahovského premonstráta Emanuela Vendelína (viz vlastnická poznámka na titulním listu „*Liber ad usum Fris. Emmanuelis Wendelin Profesi Strahoviensis concess.*“). Později byl součástí doksanské klášterní knihovny (viz vlastnický přípisek: „*Bibliothecae Doxanensis*“). Podobně jako předcházející byl přesunut do Klementina v době rušení kláštera (viz razítko Z.K. taktéž na titulním listu).

Bibliografie: BCBT08345; VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 122 a 631; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F0937.

Joseph STEPLING, *Exercitationes Geometrico-Analyticae de Ungulis, Aliisque Frustis Cylindrorum, Quorum Bases sunt Sectiones Conicae infinitorum generum Adjungitur Descriptio Automati Planetarii*, Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandee Soc. Jesu ad S. Clementem, [1751?].

NK ČR, sign. 49 B 52

[32] l., [5] obr. příl.; 4° (220 mm)

Titulní list.

Čtenáře tohoto tisku s největší pravděpodobností nemůžeme hledat mezi doksanskými sestrami, ale spíše ve sboru premonstrátů v Doksanech. Tato sbírka matematických a geometrických úloh, vzorců a důkazů, zaměřených na výpočty válců, kuželů a dekadonálních těles, je autorským počinem mimořádně talentovaného jezuita Josefa Steplinga (1716–1778).

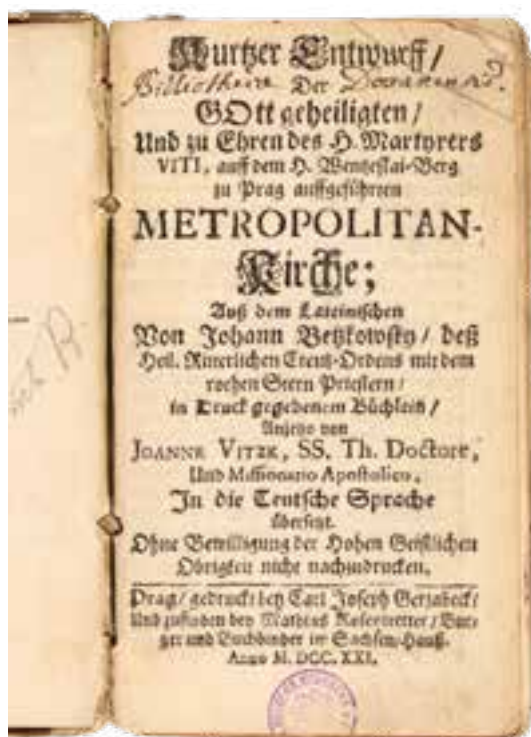
Tisk byl podle katalogu součástí opatské knihovny (viz rukopisná poznámka: „*Bibliothecae Doxanensis*“). Je svědectvím živého zájmu premonstrátů 18. století o nejnovější poznatky v oblasti matematiky a přírodních věd. Zda některé tyto novinky byly zprostředkovány bystřejším a vzdělanějším sestram, však zůstává prozatím skryto.

Bibliografie: BCBT02554; PUMPRLA, *Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci I*, č. 4472.

Jan František BECKOVSKÝ, Kurtzer Entwurff, der Gott geheiligten, Und zu Ehren des S. Martyrers Viti, auff dem S. Wenzeslai-Berg zu Prag auffgeführten Metropolitan-Kirche, Prag: gedruckt bey Carl Joseph Gerzabeck, 1721.

NK ČR, sign. 65 F 95

167 s.; 12° (140 mm)

Titulní list.

S díly Jana Františka Beckovského se pravidelně setkáváme v novověkých klášterních knihovnách ženských i mužských řádů. V Doksanech zastupuje díla tohoto slavného barokního autora méně známý titul pojednávající o stavební historii svatovítského chrámu. Cenné jsou především mědirytiny jeho interiérů a exteriérů od Johanna Josepha Dietzlera (1694–1744).

Podle vlastnického přípisu na titulním listu („*Bibliothecae Doxanense*“) byl součástí knihovny doksanského kláštera. Do Klementina však dorazil až teprve ve dvacátých letech 20. století jako součást pražské lobkowiczské knihovny. Můžeme jen předpokládat, že v době rušení během třídících prací byl tento titul vyřazen a následně se stal součástí lobkowiczské knihovny. Ostatně tento osud měly i četné jiné rukopisné a tištěné knihy z různých knihoven rušených klášterů. Pomyslně se tak setkal se svými tištěnými a rukopisnými druhy ve zdech Klementina.

Bibliografie: BCBT32144.

Slovo v klášteře ticha

Klášter premonstrátek v Chotěšově

Lucie Heilandová

Klášter premonstrátek v Chotěšově byl založen po roce 1200, patrně roku 1202, blahoslaveným Hroznatou z Ovence (kolem 1160–1217) jako ženský protějšek premonstrátského kláštera v Teplé založeného v letech 1193–1197. Stejně jako tomu bylo v minulosti v případě tepelského kláštera, také klášter premonstrátek vznikl náhradou za Hroznatovu neúčast na křížové výpravě.¹ Důležitou roli při založení chotěšovského kláštera pravděpodobně sehrálo ovdovění Hroznatovy sestry Vojslavy (kolem 1160–1227), která se po smrti svého manžela, krakovského kastelána Jindřicha Keitlicze, vrátila do Čech a žila na bratrových statcích v Chotěšově. Protože se jako vdova nemohla stát členkou přísně panenského řádu, žila v těsné blízkosti kláštera jako familiářka.² Jako spoluzakladatelce kláštera jí náleželo výsadní postavení; vedle patronátního práva a z něj vyplývající ochranné povinnosti mohla klášter zastupovat navenek, měla právo disponovat s klášterním majetkem a nepochybně měla i významný vliv na klášterní komunitu, v jejíž blízkosti žila až do své smrti, která podle Chotěšovského nekrologia z roku 1489 nastala 22. listopadu 1227.³ Pohřbena byla v klášterním chrámu sv. Václava v Chotěšově.⁴ Kromě Vojslavy měla v klášteře pobývat i její mladší sestra Judita, která měla být jednou z řeholnic příchodních z kláštera premonstrátek v Doksanech, kterými byl chotěšovský klášter osazen.⁵

- 1 Protože se nakonec Hroznata k plánované křížové výpravě v roce 1197 nepřipojil, vyžádal si od papeže Celestina III. tzv. komutační dispens, tj. povolení nahradit svou účast založením kláštera. *Legenda o bratru Hroznatovi. Vita fratris Hroznatae*, ed. Petr KUBÍN, Praha 2017, s. 30–31; KUBÍN Petr, *Ctihodná Vojslava. Nejstarší životopis české šlechtičny*, *Minulosti západočeského kraje* (= MZK) 28, 2003, s. 38–39; KUBÍN Petr, *Bl. Hroznata z Teplé ve světle nového bádání*, MZK 52, 2017, s. 22–26.
- 2 Protože byly premonstrátky přísně panenským řádem, nemohla Vojslava složit příslušné řeholní sliby ani nosit řeholní oděv, případně bydlet v sesterské klauzuře, proto pravděpodobně pobývala ve zvláštním obydlí poblíž konventu a nosila přiměřený vdovský šat. HLINOMAZ Milan, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, České Budějovice 2009, s. 35; KUBÍN, *Ctihodná Vojslava*, s. 35–44.
- 3 NK ČR, sign. XIII G 20.
- 4 Vojslava byla pohřbena v chotěšovském klášterním kostele sv. Václava, který byl v době zrušení kláštera zavřen a postupně chátral, dne 31. května 1793 byly Vojslaviny ostatky za účasti komise vyzdvíženy a přeneseny do Teplé, kde byly uloženy do Hroznatova hrobu. KUBÍN, *Ctihodná Vojslava*, s. 40.
- 5 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 36; PÁTKOVÁ Hana, *Chotěšov a Doksany ve 13. století. Dva kláštery premonstrátek v době posledních Přemyslovců*, in: Kościół w monarchiach Przemysławów i Piastów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 21–24 września 2006 roku, Poznań 2009, s. 252–258.

Chotěšovský klášter patřil k ženské větvi premonstrátského řádu, který v roce 1120 založil svatý Norbert z Xanten. První klášter vznikl v Prémontré ve Francii, podle něhož řád získal i své jméno. Řád spojoval prvky mnišského a kanovníckého života a jeho členové žijící podle řehole svatého Augustina kladli důraz na kající život, společnou modlitbu, službu církvi a pastorační působení. V počátcích řádu existoval institut dvojklášterů, v nichž žila odděleně mužská a ženská komunita. Ženy zde ale vykonávaly spíše pomocné práce, jako bylo praní, šití šatů, vaření nebo ošetřování nemocných. Tento způsob soužití se, i vzhledem k uvolňování mravů a porušování klauzury, ke kterému často vedl, přestal uplatňovat ještě před příchodem prvních premonstrátek do Čech, a tak byl i chotěšovský klášter založen jako samostatná ženská kanonie. Organizačně však zůstal propojen s premonstrátským klášteřem v Teplé.

Chotěšov vznikl jako parthenon tepelského kláštera. Oba kláštery byly premonstrátské, spojoval je stejný zakladatel a 57 kilometrů vzdálená Teplá pro Chotěšov představovala nejbližší premonstrátskou kanonii. I přestože byl chotěšovský klášter osazen z Doksan, nebyly si oba kláštery zvlášť blízké. V čele chotěšovského kláštera stáli od počátku probošti, členové tepelského konventu. Opat v Teplé měl sice rozhodující slovo při jmenování chotěšovských představených, formálně však musel být probošt zvolen konventem chotěšovských řeholnic, přičemž hlasovací právo měly pouze řádové sestry. Probošti zastupovali klášter ve vnějších záležitostech, vykonávali duchovní správu a ve shodě s abatysí, později převorkou, volenou z členek chotěšovského konventu, řídili veškerou politiku a hospodářství kláštera.⁶ Funkci prvního probošta zastával nepochybně až do své smrti 14. července 1217 sám Hroznata z Ovence, který v roce 1201 vstoupil do řádu.

Samotné řádové sestry⁷ žily v chotěšovském klášteři v přísné klauzuře a věnovaly se chórové modlitbě, kontemplativnímu životu a drobné manuální práci, zvláště zhotovování a výzdobě liturgických předmětů a mešních rouch. Život řeholnic se odehrával v tichu a přísné klauzuře v uzavřených zdech kláštera. Klauzura mohla být narušena pouze v dobách ohrožení či nestability, jak tomu bylo například v době husitských válek. Běžný kontakt se světem zajišťovaly pouze převorka a podpřevorka, které měly na starosti jednání s proboštem nebo úředníky. Každodenní život řeholnic se řídil přísně stanoveným denním řádem, jehož dodržování bylo závazné. Den zpravidla začínal za svítání budíčkem v 5:45, poté následovala modlitba se čtením, chvíle ticha, ranní chvály a rozjímání. V 7:30

6 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 35; TRNKA Pavel, *Vztah Chotěšova a Teplé na konci středověku*, MZK 52, 2017, s. 38–39.

7 Premonstrátky nosí bílý vlněný hábit a škapulíř, bílý pás a bílý či černý závoj.

byla sloužena konventní mše svatá, po níž se řeholnice věnovaly duchovní četbě, poslechu předčítaného textu, studiu nebo manuálním pracím, jako bylo vyšívání či práce na zahradě. Snídaně se v klášteře nepodávala a prvním jídlem dne tak byl až oběd ve 12:00. Po obědě následovala krátká chvíle volna a poté návrat k pracovním povinnostem, předchozí činnosti a modlitbám. Podvečer patřil modlitbě růžence a nešporám. Druhým a posledním jídlem dne byla večeře v 18:30, po níž měly sestry osobní volno. Den vrcholil adorací, vystavením Nejsvětější svátosti oltářní ve 20:30 a modlitbou před spaním. Noční klid začínal ve 21:30 přísným mlčením (*silenciem*), které v dřívějších dobách trvalo podle světelných podmínek od soumraku do svítání.⁸

Jak je z denního rozvrhu patrné, četba knih hrála v životě řeholnic důležitou roli. Už v řádových statutech *Consuetudines* sepsaných kolem roku 1130 se předpokládalo, že většina řeholních sester umí číst a psát a má alespoň základní znalost latiny. Věnovaly se hromadné četbě, účastnily se předčítání a postupně také soukromé četbě, kdy si knihy nejdříve půjčovaly ze společné knihovny, poté je mohly vlastnit a mít v celách, což rovněž dokládají i inventarizační soupisy vzniklé při rušení kláštera.

Od středověku do poloviny 16. století pocházela většina členek chotěšovského konventu ze šlechtických rodin, zejména z okolní nižší a střední šlechty, například Drslaviců, Černínů, Gutštejnů, Točníků z Křimic aj.⁹ Ještě v polovině 17. století měly šlechtičny v chotěšovské komunitě nadpoloviční zastoupení, další významnou část řeholnic tvořily dcery z vlivných měšťanských rodin. Od druhé poloviny 17. století však podíl šlechticů postupně klesal a v poslední chotěšovské komunitě se nacházely pouze tři řeholnice šlechtického původu – Wenzeslava Ruebnerová z Ruebnerů, Michaela Wernerová z Wernerů a Veronika Walserová ze Syrenburgu.¹⁰

Chotěšovský klášter, který vznikl jako šlechtická fundace, byl již od svého počátku hmotně zabezpečen. Již při založení Hroznata z Ovence daroval klášteru 22 vesnic a jeho příklad následovali nejen někteří panovníci, ale i příslušníci šlechtických rodů.¹¹ Když roku 1272 potvrdil papež Řehoř X. Chotěšovu jeho

8 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 120–121.

9 Tamtéž, s. 41.

10 KRČEK Jakub, *Rušení klášterů na Plzeňsku: Kladruby, Plasy a Chotěšov v době josefínských reforem*, Plzeň 2013, s. 132; Národní Archiv, fond Česká státní účtárna (= NA ČR, ČSÚ), inv. č. 2056, kart. 323, inventář 36. *Inventarium über die Vorgefundene und einer jeden Geistlichen Jungfrauen zugehörige Mobilien und Zellen Gerthschaften*.

11 Např. v roce 1213 panovník Přemysl Otakar II. potvrdil darování vesnice Úherce jistou vdovou Helkou, dcerou Držkraje, která se po smrti manžela uchýlila do chotěšovského kláštera. PÁTKOVÁ, *Chotěšov a Doksany*, s. 252.

jmění, práva a výsady, náleželo klášteru městečko Dobřany a 38 vsí.¹² V přemyslovské i lucemburské době prožíval klášter duchovní, společenský i hospodářský růst a stavební rozvoj.¹³ Chotěšovští probošti se pohybovali v blízkosti panovnického dvora a těšili se přízni panovníků, např. druhý probošt Gothard (v úřadu 1249–1266) byl královým kaplanem a jeho následovník, probošt Mírek (v úřadu 1266–1271), byl údajně Přemyslem Otakarem II. nazýván „zvláštním přítelem“. Jeho syn Václav II. pak projevil klášteru náklonost darem několika statků.¹⁴ Výraznou osobností byl i probošt Petr I. (v čele kláštera 1326–1354), díky němuž došlo nejen k hospodářskému rozkvětu, ale také upevnění duchovní kázně. Z období jeho působení pochází několik cenných rukopisů, které jsou dokladem vysoké úrovně knižní kultury chotěšovského kláštera, jedním z nich byl misál s kalendářem vzniklý kolem roku 1340. Na kánonovém obraze je pod křížem namalována postava premonstrátského řeholníka, pravděpodobně donátora, kterým mohl být právě probošt Petr I.¹⁵ Kromě tohoto rukopisu nechal probošt Petr I. zhotovit také konvolut s kázáními františkánského teologa Bertranda de Turre (1265–1332/33) *Sermones super epistolas dominicales* a spis *Pantheon miraculorum* s kázáním domínikána Stephana de Bourbone (1180–1261).¹⁶

K nejstarší vrstvě chotěšovských rukopisů náleží rovněž rituálík (liturgická kniha obsahující i texty a pokyny k církevním obřadům) uspořádaný podle premonstrátského breviáře chronologicky od adventu. Jeho vznik je spojen s proboštem Oldřichem (v úřadu 1368–1380) a dokončen byl 30. dubna 1376 v chotěšovském klášteře písařem Eliášem.¹⁷

Druhou výraznou osobností, kterou bychom zde chtěli zmínit, byl Sulek z Rýzmburka (1384–1412), který se pohyboval v blízkosti dvora a těšil se přízni panovníka Václava IV. Ten mu dokonce v roce 1403 jako prvnímu z chotěšovských proboštů zprostředkoval udělení všech pontifikálií (infule, berla, rukavice

12 KRČEK, *Rušení klášterů*, s. 127.

13 V roce 1367 vznikl za probošta Ješka v klášteře urbář, který jako klášterní vlastnictví evidoval 51 vsí a tři městečka (Stod, Staňkov a Dobřany). Urbář chotěšovského kláštera *Registrum censuum et proventuum monasterii Chotěšoviensis latino-bohemicum*. 16. století. NK ČR, sign. XV A 4; *Registrum censuum et proventuum monasterii Chotěšoviensis*. 1510. NK ČR, sign. XV A 5.

14 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 44–45.

15 *Missale monasterii Chotěšoviensis*. NK ČR, sign. XIV C 3, fol. 185v.

16 Díky kolofonu se dozvídáme, že byl objednavatelem rukopisu chotěšovský probošt Petr I. „Explicit liber Pantheon, quem comparavit reverendus dominus Petrus prepositus ecclesie Chotyssensis“. NK ČR, sign. XII D 6, fol. 272r; HLINOMAZ, M. *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 52–53; HRADILOVÁ Marta, *Prameny k dějinám knihoven premonstrátských klášterů v Doksanech a Chotěšově*, *Knihy a dějiny* 30, 2023, č. 1–2, s. 124.

17 *Agenda Ulrici, praepositi monasterii Chotiessoviensis* je součástí rukopisu *Agenda monasterii Chotiessoviensis*. 14. století. NK ČR, sign. Teplá Ms. D 4.

a střevíce). Nejenže Sulek z Rýzmburka patřil k nejbližšímu královu okolí a panovníka doprovázel i na jeho zahraničních cestách, ale díky jeho vojenskému velení se podařilo odrazit bavorské vojsko, které v roce 1405 vpadlo do Čech.¹⁸ Ačkoliv se Sulek z Rýzmburka do dějin zapsal spíše jako vynikající vojevůdce a manažer, vzniklo v době jeho působení v klášteře také několik písemných dokumentů. K nejvýznamnějším patří unikátní misál nacházející se dnes v soukromém vlastnictví, který byl zhotoven nedlouho poté, co Sulek z Rýzmburka obdržel jako první probošt právo nosit mitru.¹⁹ Misál je také významným pramenem k poznání počátků Hroznatova kultu, neboť obsahuje nejstarší doklad liturgické úcty k Hroznatovi – jeho svátek je zde uveden jako triplex, tedy jako jeden z nejdůležitějších premonstrátských svátků. Současně je také cenným dílem českého iluminátorského umění konce 14. století.²⁰

Po smrti probošta Sulka z Rýzmburka se klášter potýkal s existenčními problémy. Celé 15. století znamenalo pro chotěšovský klášter úpadek, na němž měly výrazný podíl události spojené s husitskými válkami. Dne 18. ledna 1421 přitáhly ke klášteru husitské oddíly, které jej vyplnily a jeho obyvatele pobily. Řeholnice se naštěstí včas uchýlily pod ochranu plzeňských hradeb, a tak zůstaly ušetřeny. Podle tradice se tehdejší klášterní hejtman odmítl vzdát katolické víry a prozradit místo ukrytých pokladů, za trest byl zabeđen do sudu a upálen před klášterní branou.²¹

Od husitských válek až do počátku 17. století se klášter potýkal s hospodářskými problémy, které správce nutily občasné zastavovat klášterní majetek, s personálními problémy, úbytkem řeholních sester²² nebo úpadkem řehole. Svým zhýralým životem budil například pobouření probošt Erhard Mügler (1492–1504), který nedbal na dodržování řeholní kázně, a dokonce se spustil s jednou z řeholnic.²³ Situace se nezlepšila ani za proboštů Matěje I. (v úřadu 1521–1549) a Havla (v úřadu 1549–1552), kteří podlehli vlivu luteránství a povolili řeholnicím opouštět klauzuru a potulovat se mimo klášter, což vyvolávalo značné pohoršení.

18 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 57.

19 Sulkův misál je znám pouze z několika fotografií a popisů. Na figurální iniciále A(d te levavi) je zachycen sám donátor Sulek, který v modlitbě „pozvedá duši k Bohu“. Sulek je zobrazen v kleče oblečen v pluvíálu a s mitrou na hlavě, lze tedy předpokládat, že rukopis vznikl nedlouho poté, co Sulek z Rýzmburka, který byl jeho objednavatelem, obdržel právo nosit mitru. KUBÍNOVÁ-ENGSTOVÁ Kateřina, *Misál Sulka z Chotěšova*, MZK 28, 2003, s. 107.

20 KUBÍNOVÁ-ENGSTOVÁ, *Misál Sulka*, s. 105–111.

21 Na místě jeho smrti byl později vztyčen křížek, který roku 1687 nahradil mariánský sloup. PREIS Pavel, *Domus sponsorum – domus nostra liliosa. Poznámky k ikonografii chotěšovského kláštera*, MZK 28, 2003, s. 13–14.

22 V roce 1531 bylo v klášteře deset sester, roku 1579 jen dvě. HLINOMAZ Milan, *Dějiny chotěšovského kláštera ve zkratce*, Na Hroznatově míse 4, 2002, s. 9.

23 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 69.

V době třicetileté války roku 1618 žilo v klášteře jen 14 řeholnic a osm dalších členek, které sice utekly pod ochranu Plzně, ale po jejím dobytí Mansfeldovými vojsky neušly vysoké kontribuci.²⁴ Dekretem ze 6. srpna 1619 propadl konvent konfiskaci a roku 1620 byl dokonce prodán do dědičného držení Mansfeldů. Po porážce stavů byl nařízením Ferdinanda II. majetek vrácen premonstrátkám, které se sem ale vrátily až v roce 1632. Protože byl konvent značně poškozen a řada budov byla pobořena, rozhodl se probošt Pavel I. Herold (v úřadu 1633–1639) k výstavbě nového konventu, jehož realizace probíhala v letech 1638–1653.²⁵ Pavel I. Herold byl nejen autorem jedné z redakcí řádových statut schválených generální kapitulou v Prémontré,²⁶ ale v době jeho působení došlo také k rozšíření klášterní knihovny, o čemž svědčí jak datované provenienční poznámky, tak vlastní exlibris Pavla I. Herolda.²⁷

O podobě kláštera v polovině 17. století se zmiňuje ve svém díle *Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae* Matthaeus Merian: „*Chotischau ist auff dem Urbar auff geringst auff 500. tausend Thaler angeschlagen worden; der Nonnen Habitation ist Alt- Vätterisch, bawfällig, aber, wo der Probst, Herr Adam, gewesen, da ist es gebawet, daß sich kein Fürst hätte schämen dörrffen, darinnen zuwohnen. Der Stock ist in Form eines Creutzes, mit Gewölben, Gängen, Stuben, Sälen, Cammern, auff allerzierlichste zugericht, daß ich dergleichen in Fürstlichen Schlössern, ja zu Prag in dem newen Gebäw Kaysers Rudolphi, nicht gesehen.*“²⁸ Nejen v tomto díle je poukazováno na propastné rozdíly mezi životem probošta a v klášteře žijících premonstrátů a řeholních sester, které oproti nim žily ve skromných a často nutných podmínkách.

Pro další vývoj kláštera byly příznačné snahy o uvolnění závislosti na tepelské kanonii, a to zejména za probošta Zachariáše Mořice Bandhauera (1585–1657, v úřadu 1639–1657), další výrazné osobnosti stojící v čele chotěšovského kláštera. Svůj úřad nastoupil v době švédského vpádu do Čech, který se nevyhnul ani Chotěšovsku. Nejenže klášterní statky nebyly ušetřeny vojenského rabování, ale

24 Poté, co generál Petr Ernest von Mansfeld dobyl Plzeň, podařilo se mu zajmout probošta i s konventem a přinutil je k vydání klášterního pokladu a zaplacení výkupného ve výši 25 000 zlatých. Řeholnice byly uchráněny pouze na přímlovu paní Markvartové z Bělé, která je dala vyvést z města a ukrýt v bezpečných domech. Probošt Adam II. Rudrišch (1598–1633) byl držen jako rukojmí. HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 78–79.

25 Chotěšov a jeho dominanty, Chotěšov 2002, s. 177.

26 Jak Pavel Herolt v kolofonu uvádí, *Statuta ordinis Praemonstratensis* ... sepsal v roce 1630. NK ČR, sign. Teplá Ms. B 40.

27 „*Liber Monasterij Cotieschoviensis Comparatus per Adm. Rdm. Dnim. Praepositum Paulum Herold Anno xpi. 1637.*“ NK ČR, sign. 34 A 151.

28 Zmiňuje se o tom i MERIAN Matthaeus – ZEILLER Martin, *Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae*, Frankfurt am Main: Matthaeus Merian, 1650, s. 19.

v dubnu a červnu 1639 je obsadil císařský Bamboldův pluk a probošt se i s konventem musel uchýlit do bezpečí na arcibiskupský hrad v Horšovském Týně.²⁹ O tehdejších dramatických událostech podal Mořic Bandhauer jako očitý svědek zprávu ve vlastnoručně psaném svazku klášterních análů *Annales Monasterii Chotieschoviensis*.³⁰ Vedle historického přehledu a zpráv o současném dění obsahují analý opisy a registry středověkých listin, výpisky a odkazy na dobovou literaturu, soupis chotěšovských proboštů nebo Bandhauerovy novoroční úvahy.³¹ Byl autorem dvou zpracování magdeburské tragédie za třicetileté války,³² oslavného životopisu probošta Pavla II. Herolda napsaného v podobě kázání na svátek Obrácení sv. Pavla, který doplňoval i poté, co se stal chotěšovským proboštem,³³ nebo německého překladu životopisu sv. Norberta a Hroznatovy legendy.³⁴ Ve funkci probošta se významně zasloužil o vznik několika rukopisů. Patří mezi ně například rituál s texty k obřadu velace panen z roku 1655,³⁵ dále jeho vlastní autograf obsahující evidenci obláček a profesí chotěšovských premonstrátek, který plynule přechází v soupis sester působících v klášteře v letech 1640–1657,³⁶ nebo také německý překlad statut premonstrátského řádu a opis protokolu z vizitace opata Kašpara z Questenberka (1571–1640) z roku 1614.³⁷ Bandhauerův zájem o knihovnu dokládá také několik svazků pocházejících z jeho osobní knihovny a nesoucí jeho iniciálové supralibros Z[acharias] B[andhauer] P[raepositus] C[hotiessoviensis].³⁸

Po skončení třicetileté války se probošt Bandhauer pustil do obnovy kláštera³⁹ a rozšiřování klášterního panství, podporoval klášterní poddané a aktivně se

29 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 82.

30 *Annales Monasterii Chotieschoviensis* 1641–1655. NK ČR, sign. XV B 4.

31 KYSUČAN Lubor – OPPELTOVÁ Jana, *Portrétní galerie proboštů a opatů kanonie premonstrátek v Chotěšově*, MZK 52, 2017, s. 104.

32 Latinský deník o obléhání a dobytí Magdeburku z let 1633–1636 Zacharias Bandhauerus, *Diarium, in quo triplex rebellio et excidium civitatis Magdeburgensium continentur...* 1636. NK ČR, sign. Teplá Ms. C 17 a jeho kratší německá verze Zacharias Bandhauer. *Tagebuch über die Eroberung von Magdeburg 1631*. NK ČR, sign. Teplá Ms. C 27. HLINOMAZ Milan, *Několik tezí k dějinám kláštera Chotěšov s přihlédnutím k tepelským fondům*, MZK 28, 2003, s. 185–186.

33 Životopis chotěšovského probošta Pavla Herolda doplněný oslavnými verši z let 1639–1652. NK ČR, sign. Teplá Ms. b 2.

34 Německý překlad *Vita beati Hroznatae* a tzv. Hroznatovy závěti. BANDHAUER Zacharias, *Leben Hroznatas*. 1642. NK ČR, sign. Teplá Ms. d 10.

35 NK ČR, sign. Teplá A 16.

36 NK ČR, sign. Teplá c 31.

37 NK ČR, sign. Teplá b 22.

38 Zlacené iniciálové supralibros Z B P C 1650 je doplněno rukopisnou provenienční poznámkou „*Liber Monasterij Chotiessouiensis Anno 1650*“. NK ČR, sign. 46 C 38. Další supralibros se nachází např. NK ČR, sign. 24 G 38 nebo NK ČR, sign. 22 G 59.

39 Byl objednavatelem 46 portrétů proboštů kanonie premonstrátek v Chotěšově, které visely v hlavním sále chotěšovské prelatury. KYSUČAN – OPPELTOVÁ, *Portrétní galerie*, s. 101–148.

podílel i na rekatolizaci kraje. Díky svým organizačním schopnostem byl v roce 1650 arcibiskupem jmenován reformačním komisařem pro Rakovnický kraj. Za své zásluhy byl generálním opatem řádu povýšen na samostatného preláta, čímž došlo k faktickému uvolnění závislosti na tepelském klášteře, o něj chotěšovští probošti dlouhodobě usilovali. V platnosti zůstal pouze požadavek, aby chotěšovští probošti vždy pocházeli z tepelského konventu.

Také Bandhauerův nástupce, Vojtěch Pelletz (v úřadu 1657–1666), pokračoval v obnově a výstavbě kláštera i jeho statků. Značnou pozornost věnoval také knihovně, kterou obohatil o řadu cenných svazků nesoucích jeho iniciálové supralibros A[dalbertus] P[elletz] P[raepositus] C[hotieschoviensis].⁴⁰ Během jeho působení klášter opakovaně navštívil tepelský analista Alois Hackenschmidt (1626–1683), který během svých vizitací studoval archivní prameny a rukopisy, a to nejen z vlastního badatelského zájmu, ale rovněž sbíral historický materiál pro Bohuslava Balbína, který v té době pracoval na *Miscellaneích*. Hackenschmidt na jeho žádost shromažďoval např. informace týkající se Hroznaty z Ovence a historie s ním spojeného rodu Gutštejnů, opsál seznam chotěšovských proboštů a pomáhal mu při shromažďování opisů listin vydaných Karlem IV.⁴¹

V jeho odkazu pokračoval Michael Norbert Kastl (v úřadu 1666–1698), někdejší tepelský knihovník, který se zaměřil na upevnění řeholní kázně a obnovu kláštera. Pečoval o opravy klášterních budov, věnoval se úpravám klášterních zahrad, nechal rozšířit vinice a založil rybník. Podařilo se mu rozšířit klášterní statky a zajistit klášter po hmotné stránce. Nejenže za něj klášter prosperoval, ale měl dobré vztahy i s poddanými, o čemž svědčí skutečnosti, že se chotěšovští poddaní v roce 1680 nepřipojili k selským bouřím. Za své činy ve prospěch kláštera byl nazýván „druhým zakladatelem kláštera“.⁴²

Jako bývalý tepelský knihovník věnoval Michael Kastl zvýšenou pozornost klášterní knihovně i archivu. Během svého působení se mu mimo jiné podařilo rozšířit knižní fond nebo uspořádat archiv, který tvořil s knihovnou jednotný celek. S knihovnou spojil i osobní prezentaci, o čemž svědčí propracovaný prelátský znak objevující se v rukopisech i na supralibros.⁴³ Knihy, ať už se jednalo o nové

40 „Premonstrátky v Chotěšově byly zaštitěny třemi probošty, kteří poznamenali jejich knihy svými supralibros: 1637 byl to P H P C Paulus Herolt Praepositus Chotieschoviensis, 1651 Z B P C Zacharias Bandhaver, 1660 a 1666 A P P C Adalbertus Pelletz.“ LIFKA Bohumír, *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, Praha 1982, s. 153–154.

41 PODAVKA Ondřej, *Edice vybraných dopisů Bohuslava Balbína a Aloise Hackenschmidta s komentářem a úvodní studií*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2021, s. 50–52, 56–58.

42 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 86–90.

43 S jeho supralibros se objevuje jak na vazbě rukopisů, tak tisků viz NK ČR, sign. Teplá B 040.

Úvod paměti *Memorabilia*
monasterii Chotesoviensis sub
regimine Michaelis Norberti
Kastl, praepositi eiusdem
a. 1666–1682, ab ipsomet
conscripta et collecta,
quibus accedunt plurima
extranea ad illustrandum illud
aevum spectantia.
(NK ČR, sign. VI C 13)

přírůstky nebo starší exempláře, u kterých byla nutná převazba, opatroval vepřovicovými vazbami se znakovým supralibros, identickým s označením používaným v tepelské knihovně, což naznačuje, že obě instituce využívaly stejnou knihvazačskou dílnu.

Jako milovník a znalec hudby zavedl slavnostní provozování hudby při bohoslužbách v klášterním kostele. Hudební činnost byla ale spjata s působením kláštera od jeho počátků, což dokládají dochované liturgické knihy.

Významným počinem bylo jeho vlastní sepsání klášterní kroniky, která začíná stručnou rekapitulací činnosti jeho předchůdců a pokračuje do jeho současnosti, kdy první kronikářský zápis začíná rokem jeho zvolení do funkce roku 1666 a pokračuje až do roku 1682.⁴⁴ Z textu kroniky je patrné, že byla psána zpětně a Michael Kastl byl autorem většiny zápisů a pouze opisy listin nebo urbáře pořídili jiní písaři.⁴⁵ Kronika, která má úctyhodných 1 209 stran, je vázána v dobové bílé vepřovici se slepotiskem, na předních i zadních deskách je vyražen klášterní

44 NK ČR, sign. VI C 13.

45 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 89–90.

znak se třemi parožími a opisem *MICHAEL*CASTL*PRAEPOSITUS*CHOTIS-SOWIENSIS*1686*. Na hřbetě je pozdější nápis: *Mich.(ael) Kastl Tomus I.*, což nasvědčuje tomu, že existoval i druhý díl kroniky.

Od poloviny 17. století klášter zažíval hospodářský i společenský vzestup, díky němuž mohl probošt Dominik Peterka (v úřadu 1706–1736) zahájit v roce 1734 barokní přestavbu kláštera, která byla realizovaná podle projektu plzeňského architekta Jakuba Augustona ml. († 1735).⁴⁶ Realizace probíhala do roku 1756, kdy stál v čele kláštera Kryštof Schmidl (v úřadu 1736–1761). Schmidl byl také prvním chotěšovským představeným, který při nástupu do úřadu obdržel opatský titul, jehož užívání povolila generální kapitula v Prémontré všem proboštům české řádové provincie. Titul opatů zůstal chotěšovským představeným až do zrušení kláštera.⁴⁷

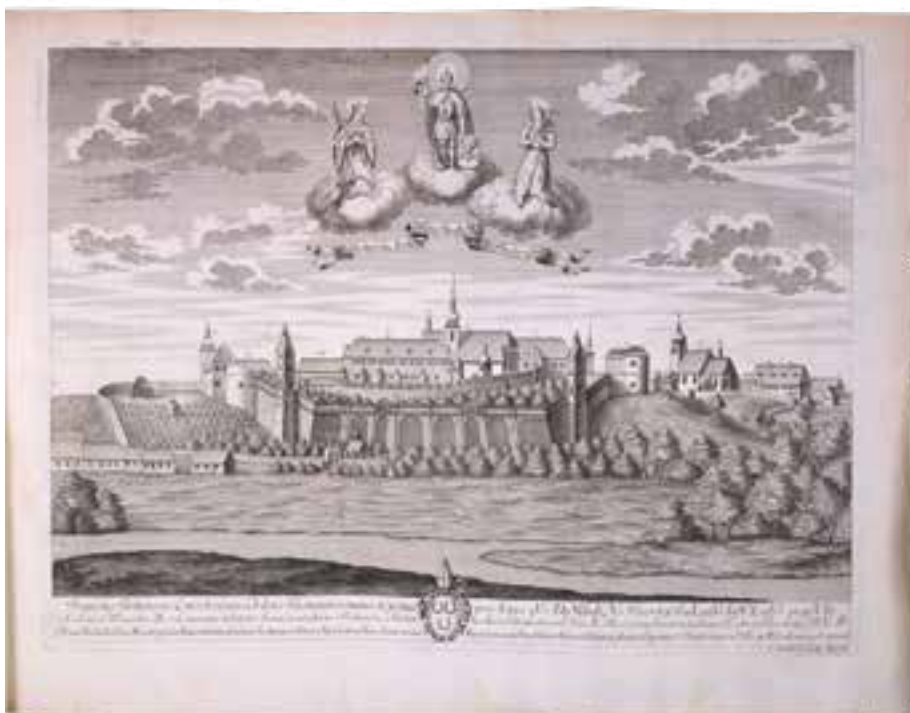
Posledním chotěšovským představeným byl opat Pavel II. Novák (v úřadu 1779–1782), který se již při svém nástupu musel vypořádat s vnějším tlakem státních nařízení v duchu osvícenského absolutismu. Na základě dekretu Josefa II. z března 1781 bylo přerušeno spojení s generální kapitulou v Prémontré a následně 29. listopadu 1781 panovník přikázal dvorské kanceláři, aby jmenovaná komise sepsala všechny „neužitečné“ kláštery, které se nezabývaly pedagogickou, vědeckou nebo charitativní činností. Připravený soupis se stal podkladem pro císařský dekret z 12. ledna 1782, kterým byly vybrané kláštery kontemplativních a žebravých řádů zrušeny. Pro české gubernium byl určen dvorský dekret z 8. března 1782 obsahující výčet ženských klášterů, které měly být zrušeny.⁴⁸

Proces rušení klášterů byl jednotně stanoven Českým zemským guberniem, a tak probíhal ve všech klášterech v podstatě obdobně. Vykonáním rozhodnutí o zrušení kláštera byly pověřeny komise v čele s komisaři jmenovanými českým guberniem. V případě chotěšovského kláštera byl tento úkol svěřen hejtmanovi plzeňského kraje Kazimírovi Wiederspergerovi z Wiederspergu (1799–1871),

46 Ideální podoba chotěšovského kláštera v době zahájení přestavby proboštem Dominikem Peterkou byla zachycena na vedutě Johanna Stridbecka *Prospectus Parthenonis Cotieschoviensis Ordinis Praemonstr. Venustus et gradus pro Anno qVo DoMlnlCVs Peterka PraeLatVs InfVLatVs praefVlt.* v díle HUGO Carolus Ludovicus, *Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis Annales, in duas partes divisi. Pars prima. Tomus I.*, Nanceii: Cusson, 1734, příloha k medailonu chotěšovského kláštera sl. 553–560.

47 KRČEK, *Rušení klášterů*, s. 128; ČERMÁK Dominik Karel, *Premonstráti v Čechách a na Moravě: stručné vypsání osudů jednotlivých buď ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů toho řádu dle roků jich založení*, Praha 1877, s. 430.

48 Zrušen měl být klášter benediktinek u sv. Jiří na Hradčanech, dominikánek na Starém Městě pražském, magdalenitek v Mostě a premonstrátek v Doksanech a Chotěšově. BERÁNEK Karel – BERÁNKOVÁ Věra, *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994, s. 212–213; BASTL Ondřej, *Rušení klášterů v Čechách a na Moravě za Josefa II.*, *Historická geografie* 28, 1995, s. 155–173.

Veduta chotěšovského kláštera s blahoslaveným Hroznatou, svatým Václavem a blahoslavenou Vojslavou v oblacích. Johann Stridbeck, *Prospectus Parthenonis Cotieschoviensis Ordinis Praemonstr. Venustus et gradus pro Anno qVo DoMInICVs Peterka PraeLatVs InfVLatVs praefVlt. Carolus Ludovicus HUGO, Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis Annales, in duas partes divisi. Pars prima. Tomus I., Nanceii: Cusson, 1734.* (Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek, sign. 2 Th O 4)

který 18. května dorazil do kláštera s doprovodem složeným z několika úředníků přidělených z komorní pokladny, guberniální účtárny a krajského úřadu. Ačkoliv členové konventu jeho příjezd spojovali s oslavou opatova svátku, dorazil místo toho se zprávou o zrušení prosperujícího kláštera.⁴⁹ Klášterní komunitě, kterou v té době tvořilo vedle opata Pavla II. Nováka osm premonstrátských kanovníků a 44 řádových sester, v jejichž čele stála převorka Benedikta Saitzová, byla zpráva o zrušení kláštera oznámena až 22. března, neboť Wiedersperger musel počkat, až obdrží ordinariátní dispens, který mu dovoľoval vstoupit do klauzury.⁵⁰ Postup

49 KRČEK, *Rušení klášterů*, s. 128; HRADILOVÁ Marta, *Prameny k dějinám knihoven premonstrátských klášterů v Doksanech a Chotěšově*, *Knihy a dějiny* 30, 2023, č. 1–2, s. 116.

50 KÖPL C. Robert, *Das ehemalige Prämonstratenser-Chorfrauen-Stift Chotieschau im Pilsner Kreise Böhmens: aus Tepler und Chotieschauer Archivsschriften*, Prag 1840, s. 67.

komise při rušení kláštera byl přesně stanoven nařízením z 12. ledna 1782.⁵¹ Hejtmán Wiedersperger si vyžádal klíče od všech pokladen, klenotnic, skladů potravin, archivu a knihovny a zapečetil vše, co nebylo nezbytné pro každodenní život a provoz kláštera. Probošt a opat Pavel II. Novák musel spolu s ostatními osobami, které měly co do činění se správou majetku, přísahat, že nezatají a neukryjí žádný majetek patřící klášteru a řádně ho odevzdají.⁵²

Jak řeholnice, tak premonstráti mohli v klášteře setrvat nejpozději do 22. července 1782 a po tuto dobu jim byla vyplácena denní penze ve výši 2 zlaté denně pro opata, 40 krejcarů jednotlivým premonstrátům, 1 zlatý převorce a 30 krejcarů ostatním sestrám. Po opuštění kláštera obdržely řeholnice roční rentu ve výši 200 zlatých a jednorázový příspěvek 100 zlatých na obstarání civilního ošacení.⁵³ Většina řeholnic se vrátila ke svým rodinám, poslední chotěšovský opat Pavel II. Novák po zrušení kláštera zakoupil dům v Dobřanech, kde strávil zbytek života zaopatřen penzí 4 zlaté denně.⁵⁴

Součástí postupu komise při rušení kláštera bylo také zajištění jeho kulturního a písemného dědictví. Na základě nařízení z 12. ledna 1782 si měla komise vyžádat katalog knihovny a archivu, pokud neexistovaly, měla jej nechat pořídit. Původní katalog chotěšovské knihovny se nedochoval, ale jeho existenci dokládají provenienční poznámky s údajem o zapsání knihy do katalogu, v případě Chotěšova je nejstarší identifikovaný svazek datovaný rokem 1629.⁵⁵ Jak vyplývá z inventáře vnitřního zařízení kláštera, který pořídila Wiederspergerova komise, nacházely se v Chotěšově dvě knihovny. Knihovna v prelatuře, kterou využívali především premonstráti, byla umístěna na konci chodby vedoucí k jejich pokojům. Knihy zde byly uloženy ve třech zeleně natřených knihovních skříních se zlacenými ozdobami, na zdi visely obrazy sv. Františka a sv. Antonína v pozlacených rámech a obraz Panny Marie v černém rámu.⁵⁶ Druhá knihovna se nacházela v části kláštera vyhrazené řeholním sestrám a byla zařízena daleko skromněji, pouze několika

51 KRČEK, *Rušení klášterů*, s. 129.

52 K inventarizaci majetku v chotěšovském klášteře viz KRČEK, *Rušení klášterů*, s. 136–137.

Knihovnám a knihovnímu fondu se více věnuje HRADILOVÁ Marta, *Habent sua fata libelli. Osudy knihovny premonstrátského kláštera v Chotěšově v době josefínských reforem*, in: HEILANDOVÁ Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefínských reforem*, Praha 2023, s. 61–78; HRADILOVÁ, *Prameny k dějinám*, s. 114–127.

53 KRČEK, *Rušení klášterů*, s. 139; HRADILOVÁ, *Prameny k dějinám*, s. 119.

54 HLINOMAZ, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, s. 97–98.

55 Rukopisné provenienční poznámky s informací o zapsání svazku do katalogu jsou poměrně ojedinělé, nejstarší je datovaná rokem 1629 viz „*Liber Monasterii Chotissouiensis in Cathalogum inscript[us] 1629.*“ NK ČR, sign. Teplá A 19; další „*Liber Monasterij Cotieschoviensis Catalogo Inscriptus Anno 1664.*“ NK ČR, sign. 21 H 164.

56 NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2056, kart. 322.

kusy nábytku. Stál v ní pouze stůl s pěti židlemi, klekátko a jedna knihovni skříň s 240 knihami, které byly komisi pouze souhrnně zapsány jako „*Alte Brevier, Chor-, Lese- und Betrachtungs Bücher*“.⁵⁷ Kromě toho komise evidovala knihy jak v nákladně zařízených pokojích obývaných a užívaných premonstráty, tak v prostých celách řeholnic. Těmto knihám ovšem komise nevěnovala bližší pozornost a v rámci inventáře jednotlivé místnosti zapsala pouze souhrnnou informaci o počtu knih *Bücher, Gebetbücher, Brevier, Lesebücher, verschiedene Bücher, grose und kleine Bücher* apod.⁵⁸ Například opat Pavel II. Novák měl ve své osobní knihovně 24 sbírek kázání a „čtecích“ (*Lesebuch*) foliového formátu, 32 kvartového, 50 svazků různých bezvýznamných knih osmerkového formátu, osm bullárií, dva breviáře a jedno ordinarium.⁵⁹ Většina sester v cele měla breviář, diurnál a několik modlitebních knížek, Benedikta Saitzová vlastnila čtyřdílný breviář, starý třídílný breviář, dva diurnály, dvoje mariánské hodinky, 15 rozjímavých knih (mezi nimi čtyři knihy Antoina Boisseaua, šest výkladů na evangelia a epištoly), čtyři svazky duchovních cvičení a osm svazků „velkých“ a „malých“ modlitebních knih.⁶⁰ Téměř sto knih komise evidovala v držení kantorky Rafaely Blumtrittové, mezi knihami Laurentii Schmidtové byl vedle breviáře a modlitebních knih také např. Nebeklíč Martina Kochema nebo Čtyři knihy o následování Krista Tomáše Kempenského.⁶¹

V rámci inventarizace kláštera tak byla detailněji popsána pouze knihovna nacházející se v premonstrátské části, její inventář vytvořila komise 18. května 1782⁶² a svou strukturou respektuje původní uspořádání knih do pěti oborových tříd a podtříd, které byly dále děleny do abecedně označených skupin:

57 Tamtéž.

58 Tamtéž.

59 Jako *Lesebuch* je možné zahrnout spisy homiletické, hagiografické, polemické a mystické, duchovní cvičení, rozjímání apod. HRADILOVÁ, *Habent sua fata libelli*, s. 67.

60 NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2055, kart. 321, inventář 7, *Verzeichniss uiber die in Convent in denen von denen Kloster Jungfrauen bewohnten Zimmern vorgefundene und Ihnen gehörige Geräthlehalten*.

61 NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2055, kart. 321, inventář 7, *Verzeichniss uiber die in Convent in denen von denen Kloster Jungfrauen bewohnten Zimmern vorgefundene und Ihnen gehörige Geräthlehalten*; HRADILOVÁ, *Habent sua fata libelli*, s. 69; KRČEK, *Rušení klášterů na Plzeňsku*, s. 134.

62 NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2056, kart. 323, inventář 33, *Verzeichniss deren Vorgefundenen Büchern*.

Classis I. S.S. Scriptura, S. S. Patres Interpretes: Lit. A–F

Classis II. Theologi et Iuristae: Lit. G–M

Classis III. Concionatores Germanici et Latini: Lit. N–S

Classis IV. Historici Sacri et Profani: Lit. T–Z

Classis V. Spirituales et Ascetae: Lit. AA–GG

Sub Rubrica II. Varia Tractantes, Scollastici et Miscellania

Sub Rubrica Classis II.

Inventář obsahuje pouze stručné záznamy, u každého díla je uvedeno pořadové číslo, jméno autora, zkrácený název a počet svazků. Údaje o místu a roku vydání či formátu chybí. Identifikaci konkrétních knih ztěžuje nejen tato strohost, ale i fonetický přepis jmen, různé nepřesnosti nebo používání souhrnných označení (např. Bible, breviář, kázání). Celkem je v soupise zapsáno 874 svazků a 50 deperdit (nedochovaných, ztracených děl), z čehož vyplývá, že se v knihovně původně nacházelo více než 920 svazků.⁶³

Inventarizace klášterního majetku byla dokončena 13. května 1782 a 20. května 1782 bylo dvorským dekretem nařízeno převést všechny knihy a archiválie ze zrušených klášterů na území Čech do c. k. Universitní knihovny v Praze, kde měl knihovník Karel Rafael Ungar knihy převzít, roztrždit a vypracovat jejich seznamy, z nichž následně mohla provést výběr Dvorní knihovna ve Vídni, která měla mít na základě dvorského dekretu z 15. ledna 1782 na publikace přednostní právo.⁶⁴

Klásterní archiv a knihy byly z Chotěšova do Prahy převezeny 30. května 1782 a na příkaz ředitele knihovny hraběte Věžníka (1711–1789) byly spolu s knihami z dalších zrušených klášterů uloženy v bytě zesnulého knihovníka Václava Samuela Menda. Podle Wiederspergrova hlášení byla do Prahy odvezena jak knihovna z prelatury, tak i 200 svazků z knihovny v klauzuře, tedy přibližně 1 100 svazků.⁶⁵

V Archivu Národní knihovny se dochovalo několik soupisů listin, knih a rukopisů, které se nacházely v chotěšovském klášteře. V rámci *Manuscripti Codices* je popsáno osm svazků análů, memorabilií a urbářů, soupis *Manuscripti* eviduje

63 NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2056, kart. 322, *Chotieschau Haupt Inventarium des den 22ten März 1782 aufgehobenen Jungfräulichen Kloster Stifts Chotieschau in dem Pilsner Kreis im Königreich Böhme...*; HRADILOVÁ, *Habent sua fata libelli*, s. 71; HRADILOVÁ, *Prameny k dějinám knihoven*, s. 119; KRČEK, *Rušení klášterů na Plzeňsku*, s. 139. Marta Hradilová ve své studii upozornila, že Jakub Krček, který uvádí 921 svazků, neodečetl chybějící svazky. V hlavním inventáři je tak zaznamenáno 872 svazků.

64 HEILANDOVÁ Lucie, *K výzkumu písemného bohatství klášterů zrušených v době josefinských reforem*, *Bibliotheca antiqua* 2024, s. 119.

65 HRADILOVÁ, *Prameny k dějinám*, s. 120; PAVLÍKOVÁ Marie, *Pražská universitní knihovna za správy K. R. Ungara*, *Ročenka Universitní knihovny* 1957, Praha 1958, s. 17–40.

18 svazků hlavně liturgických knih, které jsou popsány velice stručně, *Catalogus Bibliothecae Monasterii Cotieschoviensis* není katalogem celé knihovny, ale soupisem pouze 90 vybraných knih. Knihy jsou řazeny abecedně podle jména autora, případně podle názvu, dále je u nich uvedeno místo a rok vydání.⁶⁶

Auszug derjenigen Bücher,
welche aus der Chotieschauer
Kloster Bibliothek für die Prager
K.k. Universitäts-Bibliothek
abwählet worden.
(ANK ČR, VUK, premonstrátky
Chotěšov, inv. č. 594)

Druhý soupis, který se v Archivu Národní knihovny nalézá, obsahuje záznamy téměř 200 vybraných děl.⁶⁷ Zapsané knihy jsou seřazeny abecedně podle autorů a u každého titulu je uvedeno místo a rok vydání i formát. Duplikáty i multiplikáty, objevující se v knihovním fondu poměrně často, bylo možné prodat v aukcích s cílem získat prostředky na nákup nových knih. Vybrané multiplikáty, poškozené výtisky a tituly považované za bezcenné (jednalo se především o modlitební knihy, hagiografickou, mystickou a asketickou literaturu nebo nejrůznější disputace a náboženské texty, které neodpovídaly osvícenským idejím) mohly být prodány jako makulatura.⁶⁸ U přibližně stovky svazků je v soupise uvedena i cena a číslo

66 Archiv NK ČR, fond Veřejná a univerzitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919) (= ANK ČR, VUK), premonstrátky Chotěšov, inv. č. 594.

67 ANK ČR, VUK, premonstrátky Chotěšov, inv. č. 594: *Auszug derjenigen Bücher, welche aus der Chotieschauer Kloster Bibliothek für die Prager K.k. Universitäts-Bibliothek abwählet worden.*

68 PAVLÍKOVÁ, *Pražská univerzitní knihovna*, s. 18.

aukce, v níž byly, nebo měly být, prodány.⁶⁹ Část knih byla odprodána jako starý papír a makulatura, jednalo se celkem o osm košů knih velkého formátu a dvanáct košů knih osmerkové a dvanáctkové velikosti, které zakoupili židovští obchodníci Jáchym Koranda a Mojžíš Sobotka, za celkovou částku 24 zlatých.⁷⁰ Všechny na makulaturu prodané knihy ale ve stoupě neskončily, část z nich totiž Koranda se Sobotkou obratně prodali dalším obchodníkům nebo přímým zájemcům, jak tomu bylo např. u několika prvotisků nebo již dříve zmíněného misálu probošta Sulka, který podle rukopisné poznámky získal klášter v Teplé od faráře v Lukavici, který ho za 1 zlatý koupil od židovských obchodníků.⁷¹

Ačkoli byla velká část knih evidována a odvezena do Prahy, určité svazky zůstaly v držení premonstrátů jako jejich osobní majetek. Řeholníci, kteří po roce 1782 působili v chotěšovském klášteře jako správci (sistátoři) a po jeho zrušení se vrátili do mateřského kláštera, si s sebou odvezli i knihy, které měli uloženy ve svých soukromých knihovnách. I díky tomu byla řada svazků z původně chotěšovského kláštera zařazena do fondu knihovny kláštera v Teplé. Někteří členové bývalé komunity se navíc aktivně účastnili aukcí a snažili se zpětně získat alespoň část knih, ke kterým měli osobní vztah. Příkladem je poslední chotěšovský opat Pavel II. Novák, který si po zrušení kláštera zakoupil dům v Dobřanech, kde – zaopatřen penzí – dožil. Zemřel 4. února 1797 ve věku 71 let a tepelskému klášteru odkázal nejen své cennosti, ale i osobní knihovnu. Teprve v roce 1809 získala Teplá od jeho příbuzných rukopis Hroznatovy legendy⁷² a také chotěšovské ceremoniále z 18. století, do něhož byly ještě v letech 1805–1810 na volná místa dopisovány hospodářské záznamy rodiny Novákových.⁷³

Z původní klášterní knihovny se tak dochovalo pouze torzo, které dnes představuje cenný, byť neúplný obraz někdejšího bohatství chotěšovské knihovny sbírky. V současné době se ve fondu Národní knihovny České republiky podařilo identifikovat 26 rukopisných svazků pocházejících z chotěšovského kláštera. Do fondu se dostaly jak bezprostředně po jeho zrušení, tak později spolu s knihovnou premonstrátského kláštera v Teplé, kam část rukopisů přešla. Mezi nimi se nachází například zápisy o životě blahoslaveného Hroznaty, klášterní statuta, záznamy vizitací,

69 Více HRADILOVÁ, *Prameny k dějinám knihoven*, s. 120–124.

70 ANK ČR, VUK, kláštery všeobecné 1782–1824, kart. 1.

71 HOFFMANN František, *Soupis rukopisů knihovny Kláštera premonstrátů Teplá = Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae Monasterii Teplensis Ordinis Praemonstratensis. Díl I.*, Praha 1999, s. 330–331, č. 426; KUBÍNOVÁ-ENGSTOVÁ, *Misál Sulka z Chotěšova*, s. 105–112.

72 NK ČR, sign. Teplá Ms. b 1. Přípis na dodatečně vlepeném lístku viz HOFFMANN, *Soupis rukopisů*, s. 320.

73 *Ceremoniale monasterii Chotiessoviensis*. NK ČR, sign. Teplá Ms. d 1; HOFFMANN, *Soupis rukopisů*, s. 439.

liturgické knihy, urbáře, privilegia, historická pojednání či kroniky.⁷⁴ Kromě rukopisů bylo ve fondu NK ČR dosud identifikováno také 28 prvotisků a 38 starých tisků, které rovněž pocházejí z někdejší chotěšovské klášterní knihovny. Většina z nich nese na titulní straně rukopisnou provenienční poznámku „*Liber Monasterii Chotiessouiensis*“,⁷⁵ či „*Liber Bibliothecae Chotiessoviensis*“.⁷⁶ Identifikované rukopisy, prvotisky a staré tisky dokládají nejen šíři zájmů chotěšovské komunity, ale i její intenzivní duchovní, liturgickou a kulturní činnost a představují cenný pramen pro poznání intelektuálního a náboženského života ženského premonstrátského kláštera v raném novověku.

74 HRADILOVÁ, *Habent sua fata libelli*, s. 75–76; HOFFMANN, *Soupis rukopisů*; TRUHLÁŘ Josef, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum: qui in C.r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur*. Pragae 1905–1906.

75 NK ČR, sign. 24 G 38; NK ČR, sign. 21 B 70; NK ČR, sign. 26 F 7; NK ČR, sign. Teplá D 81.

76 NK ČR, sign. 10 G 83.

Exempláře

Chotěšovský misál

NK ČR, sign. XIV C 3

polovina 14. století; pergamen; 260 ff.; 350×255 mm; iluminovaný;
novověká vazba

Kánonový list, Ukřižování
s P. Marií a Janem, u paty kříže
klečící postava s nápisovou páskou
Deus propicius esto.
(fol. 185v)

Missale monasterii Chotěšoviensis je liturgická kniha, která sloužila premonstrátskému klášteru v Chotěšově k pravidelným bohoslužbám. Rukopis vznikl na přelomu 15. a 16. století a je psán na pergameni. Obsahuje texty mší, modliteb a obřadů, které byly součástí každodenní liturgie kláštera. Významnou součástí rukopisu je kánonový list (fol. 185) – celostránková iluminace tradičně otevírající mešní kánon, zobrazující Ukřižování Krista s Pannou Marií a Janem Evangelistou. U paty kříže je vyobrazena klečící postava s nápisovou páskou *Deus propicius esto michi peccatori* (Bože, buď mi milostiv, hříšníkovi). Tento list má nejen výraznou modlitební symboliku, ale jeho umělecký styl dokládá, že malíř byl mistrem iluminace i deskového malířství s jasnými benátskými vlivy.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2464, s. 287; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 192, s. 618–619; *Manuscriptorium*.

Processionale notis musicis instructum

NK ČR, sign. VII G 27

15./16. století; pergamen; 136 ff., 170×115 mm, notovaný; celousňová vazba s nedochovaným kováním, dřevěné desky

Processionale.
(fol. 136v)

Procesionál je liturgická kniha používaná při průvodech a slavnostních bohoslužbách mimo klášterní chór. Tento rukopis z 15./16. století obsahuje zpívané texty doplněné hudební notací, určené pro různé liturgické slavnosti a zvláštní obřady během liturgického roku. Na přidaných listech ze 17. století se nachází mimo jiné mariánský hymnus *Ave stella matutina*, svědčící o dlouhodobém liturgickém užívání rukopisu a o jeho významu pro duchovní život klášterní komunity.

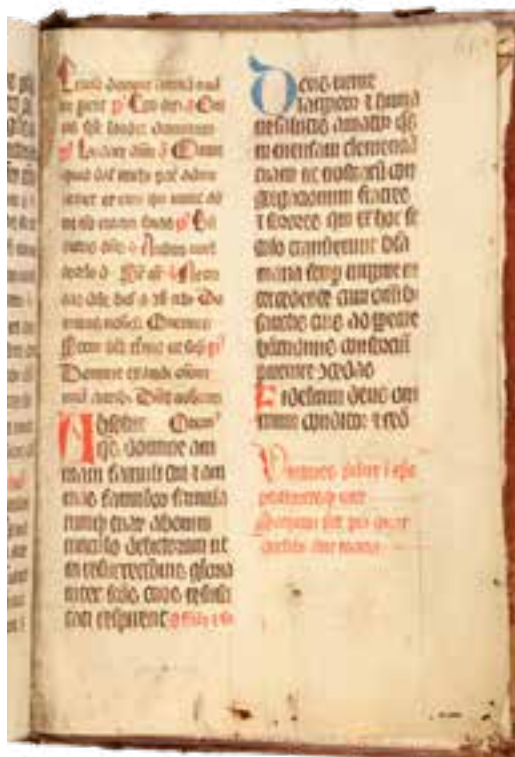
Na foliu 136b se nachází dvojjazyčný vlastnický záznam „*Libellus monasterii Chotiessowiensis / Knižky kláštera Chotěšovského*“, který jednoznačně dokládá jeho příslušnost ke knihovně premonstrátského kláštera v Chotěšově.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1377, s. 518; *Manuscriptorium*.

Psalterium cum antiphonis notis musicis instructis usui monialium

NK ČR, sign. XIII D 18

po polovině 14. století, pergamen, 61 ff., 305×220 mm; notovaný;
celousňová vazba s nedochovaným kováním, dřevěné desky

Apertura s písarovou poznámkou
„Kdo by knihu roztrhal,
budiž proklet jako zločinec.“
(fol. 61r)

Tento latinsky psaný žaltář s notací představuje liturgickou knihu určenou k denní modlitbě řeholnic, pravděpodobně z premonstrátského kláštera v Chotěšově. Obsahuje texty žalmů a antifon doprovázené notací, která umožňovaly jejich zpěv během chórové modlitby. Rukopis představuje cenné svědectví o liturgické praxi ženských klášterů ve 14. století, kdy společná recitace a zpěv žalmů tvořily základ duchovního rytmu dne. Dojem z komunitního charakteru knihy podtrhuje i zbožný nápis na foliu 61 „*Virgines praeclarae in Christo psallentesque Virgines preclare. in Christo psallentesque care scriptori prece pia. dicat quelibet aue Maria. ...*“, v němž se řeholnice obracejí k Panně Marii s prosbou o přímlovu za písáře i čtenářky. Text vrcholí výstrahou určenou potenciálnímu ničiteli knihy: „*Kdo by knihu roztrhal, budiž proklet jako zločinec.*“

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2318, s. 231.

Martyrologium cum necrologio monasterii Chotiessoviensis

NK ČR, sign. XIII G 20

1489–1650, Chotěšov; pergamen; 140 ff., 215×160 mm;

celousňová vazba s dřevěnými deskami

Začátek martyrologia. (fol. 1r)

Nekrologium. (fol. 102v)

Tento rukopis, známý také jako *Chotěšovské nekrologium*, je klíčovým pramenem pro studium historie premonstrátského kláštera v Chotěšově. Vznikl na přelomu 15. a 16. století a obsahuje záznamy o zemřelých členkách kláštera, jejichž památka byla uctívána při pravidelných liturgických obřadech. Nekrologium sloužilo nejen jako prostředek modliteb za zesnulé, ale zároveň představuje cenný historický dokument, který nabízí vhled do každodenního a duchovního života klášterní komunity.

Celkem je v nekrologiu zaznamenáno 634 osob – 381 mužů a 253 žen. Obsahuje přehled jmen zesnulých z konventů v Chotěšově, Teplé či Doksanech, ale také jména měšťanů z Plzně, členů konfraternit či šlechtických rodů spřízněných s klášteřem. Významnou součást tvoří i členové rodiny zakladatele kláštera, blahoslaveného Hroznaty, který je uveden na foliu 69v s datem 14. července, byť bez uvedení roku.

Záznamy začal psát písař Šimon z Plané, avšak během staletí do nekrologia přispívali další autoři; poslední zápis pochází z roku 1640. Rukopis tak představuje výjimečné svědectví o každodenním duchovním životě i paměti komunitního společenství napříč staletími.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2387, s. 270; MODRÁKOVÁ, *Knihovny ženských klášterů*, s. 29–30; *Manuscriptorium*.

Breviarium

NK ČR, sign. VII F 23

1353; pergamen; 827 ff., 185×130 mm; usňová vazba s nedochovaným kováním, dřevěné desky

Breviář.
(fol. 817v)

Breviář vznikl v roce 1353 v ženském premonstrátském klášteře v Chotěšově. Jedná se o liturgickou knihu určenou pro každodenní chórovou modlitbu, obsahující texty modliteb, žalmů a čtení rozvržené podle církevního kalendáře. Rukopis pořídil kanovník Jan z Teplé a zapsal jej písař Jan, pravděpodobně člen místní komunity. V pozdější době do něj byly doplněny další texty, například officium svátku Navštívení Panny Marie či hymnus ke sv. Barboře s hudební notací.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1342, s. 511.

BIBLIA SACRA Vulgatae Editionis SIXTI V. PONT. MAX. IVSSV recognita atque edita, Anverpy: Officina Plantiniana, 1605.

NK ČR, sign. 26 F 7

995 s.; 8° (270 mm)

Usňová vazba
se supralibros.

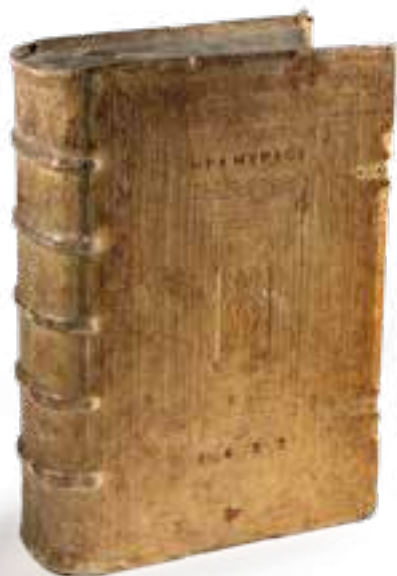
Bible byla nedílnou součástí každé klášterní knihovny a její přítomnost v knihovním fondu premonstrátek v Chotěšově není proto ničím překvapivým. Tento tištěný exemplář pochází z proslulé antverpské tiskárny, kterou založil Christophe Plantin (1518/25–1589). V době vydání Bible již tiskárna vystupovala pod názvem „*ex officina Plantiniana*“ a vedl ji Plantinův zeť Jan Moretus st. (1543–1610). Plantinova tiskárna patřila k nejvýznamnějším evropským centrům knižní produkce raného novověku a v ní vydávané tisky vynikaly svojí úpravou i výzdobou.

Mědirytinová titulní strana s figurální výzdobou a signetem tiskaře (ruka držící kružidlo s devízou *LABORE ET CONSTANTIA*.) nese rukopisnou provenienční poznámku „*Liber Monasterii Chotiesoviensis*“ dokládající zařazení svazku do knihovny chotěšovského kláštera. Původní usňová vazba s rostlinnou a ornamentální slepotiskovou výzdobou v rámci je na přední desce opatřena iniciálovým supralibros *A. R. P. C.* a letopočtem 1611. Rukopisná poznámka „*Liber Monasterij Chotiesoviensis 1611.*“ svědčí o tom, že svazek byl do fondu pořízen za probošta Adama II. Rudrische (1598–1633).

**Adrianus von MOERBECIUS, *Scala purpurea*,
Antverpy: Hieronymus Verdussius, 1634.**

NK ČR, sign. 34 A 151

422 s.; 4° (360 mm)

Slepotisková vazba se
znakovým supralibros.

Titulní list s rukopisnou
provenienční poznámkou.

Autorem tohoto díla je Adianus Moerbecius (Adriaan Moerbeeck), člen řádu premonstrátů, který působil v klášteře sv. Jana Křtitele a Panny Marie v belgickém Averbodu. Kniha *Scala purpurea*, vydaná v Antverpách roku 1634, vysvětluje události Kristova utrpení a ukřižování, jejich duchovní význam a morální poselství. Dílo bylo určeno především kazatelům pro přípravu kázání na sváteční dny církevního roku.

Exemplář obsahuje provenienční poznámku svědčící o jeho umístění v klášterní knihovně premonstrátek a vlastnictví probošta Paula I. Herolta (probošt 1633–1639). Toto vlastnictví potvrzuje jak rukopisné exlibris „*Liber Monasterij Cotieschoviensis Comparatus per Adm. Rdm. Dnim. Praepositum Paulum Herold Anno xpi. 1637*“, tak shodně datované iniciálové supralibros P. H. P. C. 1637 doplněné znakem chotěšovského kláštera.

Bibliografie: *Biographie Nationale de Belgique*. Vol. 14, Brussel 1897, s. 252–254.

Jan Caramuel z LOBKOWICZ, *Sac. Rom. Imperii Pacis Licitae Demonstratae, Variis Olim Consiliis Agitatae, Nunc Demum Medullitus Discussae, Et Ad Binas Hypotheses Reductae; Prodromus & Syndromus, Sive Additamentum. Est Opus Theologico-Politicum...*, Frankfurt am Main: Johann Gottfried Schönwetter, 1648.

NK ČR, sign. 46 C 38

59+48 s.; 4° (210 mm)

Titulní list.

Filozofické a teologické spisy Jana Caramuela z Lobkowicz (1606–1682) byly ve fondech klášterních knihoven raného novověku hojně zastoupeny. V rozsáhlém díle *Sacri Romani Imperii Pax licita demonstrata*, vydaném krátce po uzavření vestfálského míru, na jehož sjednání se podílel, Caramuel obhájí jeho platnost a zabývá se otázkou náboženského soužití ve Svaté říši římské. V kontextu třicetileté války Caramuel ospravedlňuje možnost kompromisního míru mezi katolíky a protestanty a hledá rovnováhu mezi světskou mocí a církevní autoritou. Své pojednání, v němž se snaží nabídnout aktuální odpovědi, koncipoval jako syntézu církevního a světského práva s důrazem na autoritu císaře a katolické tradice.

Exemplář dochovaný v knihovně chotěšovských premonstrátek nese iniciálové supralibros chotěšovského probošta Zachariáše Bandhavera (1585–1657): Z[acharias] B[andhauer] P[raepositus] C[hotiessoviensis] 1650, což dokládá jeho aktivní podíl na rozšiřování klášterní knihovny.

Bibliografie: VD 17 23:289153N; *Biografický slovník českých zemí* 9, Praha 2008, s. 385–386.

***Psalterium latinum*, Leipzig: Mauritius Brandis, 30. 3. 1485.**

NK ČR, sign. Teplá B 40

129 l.; 6° (210 mm)

Vazba se znakovým
supralibros.

Tento latinský žaltář zdobený červenými a zelenými malovanými iniciálami je jedním z prvotisků patřících původně do fondu chotěšovské knihovny. Obsahuje soubor žalmů, které byly a jsou základní součástí křesťanské liturgie i osobní modlitby. V klášterním prostředí byly žaltáře nepostradatelnou knihou, sloužící k pravidelné duchovní praxi a používané při liturgických obřadech i rozjímání. O jeho intenzivním užívání svědčí četné marginální i interlineární poznámky od různých písarů, pocházející většinou z konce 15. a celého 16. století. Z konce 15. století je také několik nápěvů na čtyřlinkové osnově. Na vnitřních stranách obou desek se nacházejí latinské i německé poznámky, převážně ze 17. a 18. století. Do žaltáře je vlepeno 25 listů s rukopisnými texty od různých písarů z období od konce 15. do 17. století, včetně rukopisných iniciálek a rubrikace. Tyto dodatky obsahují především doplňky k žaltáři, jako jsou *Litania Kyrieleyson*, *Vesperae mortuorum*, *Vigiliae mortuorum*, *Commendationes animarum* a další.

O provenienci chotěšovského kláštera svědčí jeho znakové supralibros nacházející se na přední desce. Po zrušení kláštera byl tento prvotisk převezen a zařazen do fondu klášterní knihovny premonstrátů v Teplé.

Bibliografie: ISTC ip01044850; HLINOMAZ Milan, *Přehled tepelských prvotisků*, Minulostí Západočeského kraje 35, 2000, s. 167–243, č. 442; ADAMAITIS Zuzana – BÄUMLOVÁ Michaela, *Item plures et alios libros: knihy kláštera Teplá ve fondech Národní knihovny České republiky*, Praha 2009, s. 61.

**Petrus LOMBARDUS, *Quattuor sententiarum volumina*,
Benátky: Lazarus Soardus, 23. 3. 1507.**

NK ČR, sign. Teplá B 134

[10], 336 l.; 6° (220 mm)

Titulní list.

Čtyři knihy sentencí (*Sententiarum libri quattuor*) představují první systematické uspořádání celé teologické nauky určené pro potřeby univerzitního vyučování. Petr Lombardský (asi 1100–1160) ve čtyřech knihách (O Trojici, O stvoření a hříchu, O vtělení a ctnostech, O svátostech a čtyřech posledních věcech) systematicky shrnul citáty autorit k různým teologickým a filozofickým otázkám a vytvořil komplexní systém křesťanské teologie založený především na patristice, zejména na díle sv. Augustina. Své výklady zaměřil na objasnění a sjednocení rozporných pasáží mezi jednotlivými zdroji.

Dílo se stalo základní učebnicí středověké scholastické teologie, bylo široce používáno a významné místo si našlo i v klášterních knihovnách, kde sloužilo nejen jako podklad ke studiu a rozjímání, ale i k přípravě na kazatelskou činnost.

Na přídeštích i v textu jsou zachovány rozsáhlé rukopisné latinské texty od různých písařů (16.–17. století).

Bibliografie: EDIT16, CNCE 31895; HLINOMAZ Milan, *Postinkunábule a paleotypy v knihovně Kláštera premonstrátů Teplá*, s. 218, č. 591.

V tichosti a modlitbě

Klášter dominikánek sv. Anny a sv. Vavřince v Praze

Lucie Heilandová

Již ve 12. století se v Evropě začíná výrazněji prosazovat ideál apoštolského života, který silně oslovil i ženy, z nichž mnohé toužily po hlubším duchovním životě. Protože jim tradiční církevní instituce dlouho nenabízely možnost duchovního života, začala vznikat různá ženská laická společenství, například bekyně, a ženy se rovněž shromažďovaly kolem kazatelů, jejichž nadšenými posluchačkami byly a podle jejichž kázání se snažily žít. V tomto duchu se zformovala i první ženská komunita okolo sv. Dominika (1170–1221), zakladatele Kazatelského řádu (*Ordo Praedicatorum*), který vnímal duchovní vedení žen jako součást své misie. V roce 1206 založil v Prouille (jižní Francie) klášter pro devět žen, které uvedl do života zasvěceného modlitbě a odříkání. Ženským společenstvím vzniklým v klášteře v Prouille byl položen základ tzv. Druhému řádu sv. Dominika. Život prouillského shromáždění se měl řídit Řeholí sv. Augustina, kterou sv. Dominik upravil směrem k hlubší duchovní praxi a kontemplativnímu životu v klauzuře.¹ Sám sv. Dominik stál později u zrodu dalších ženských klášterů, například v Madridu, Bologni či v Římě. Po jeho smrti však rozšiřování ženských dominikánských komunit naráželo na odpor ze strany vedení řádu, které se obávalo nejen finanční zátěže spojené s provozem ženských klášterů, ale také povinností spojených s jejich duchovní správou – ty by totiž mohly omezovat vlastní kazatelskou činnost dominikánů. Klíčový průlom nastal až v roce 1245, kdy papež Inocenc IV. vydal bulu, jíž inkorporoval již existující ženský klášter Montargis do řádu, a duchovní péči svěřil dominikánům, kteří ovšem neměli povinnost sídlit u ženského kláštera. Roku 1259 došlo k oficiálnímu založení II. řádu, kdy byla ženská část řádu sjednocena pod novými statuty upravenými s ohledem na postavení a funkci ženských klášterů.²

Život dominikánek byl od počátku charakterizován přísnou klauzurou, společnou liturgickou modlitbou a pravidelným rytmem kontemplace, rozjímáním,

1 ČERNUŠÁK Tomáš, *Vznik provincie a její rozvoj do husitských válek*, in: *Historie dominikánů v českých zemích*, eds. Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, Praha 2001, s. 54; MEZIHORÁKOVÁ Klára, *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*, Praha 2016, s. 15.

2 ČERNUŠÁK, *Vznik provincie*, s. 54.

studiem a pokáním. Jejich duchovní služba se neodehrávala navenek, nýbrž v tichu klášterního prostoru, kde se modlitba stala hlavním nástrojem účasti na apoštolském poslání řádu. Zatímco mužská větev realizovala své povolání prostřednictvím kázání a misijní činnosti, dominikánky uskutečňovaly totéž prostřednictvím svého kontemplativního života, kterým rovněž podporovaly kazatelskou činnost bratří, za jejíž úspěch se usilovně modlily. Vzhledem k tomu, že řeholnice nemohly zajišťovat své živobytí kazatelskou činností ani žít výhradně z almužen, bylo jim povoleno vlastnit majetek, který měl zajistit jejich hmotnou nezávislost a kontinuitu klášterního života. Veškeré movité i nemovité jmění náleželo konventu jako celku. Darovaný majetek, ať už se jednalo o peníze, vesnice či pozemky, byl chápán jako forma almužny, která nebyla v rozporu s konstitucemi ženských mendikantských řádů, neboť sloužila k zajištění základního provozu kláštera, jak po hmotné, tak duchovní stránce.³ Samotné mnišky zůstávaly i nadále vázány slibem osobní chudoby a neměly právo na individuální vlastnictví, dokonce nesměly mít ani vlastní uzavíratelnou skříň či truhlu.

V průběhu 13. století se II. řád rozšířil po celé Evropě a postupně vznikaly nové ženské kláštery. Pražský konvent za svůj vznik vděčí královskému kancléři a proboštu vyšehradské kapituly Janovi Volkovi († 1351), který v letech 1294–1296 mnišky příšle z Olomouce usadil na pozemku dnešní Malé Strany, na Újezdu. V roce 1298 obdržel klášter ochrannou papežskou listinu, čímž bylo jeho založení potvrzeno. Dne 9. května 1313 se újezdským dominikánkám podařilo od převora johanitů, Bertholda z Hennebergu, za 130 kop grošů odkoupit bývalou templářskou komendu u kostela sv. Vavřince na Starém Městě.⁴ Tuto koupi 15. května 1313 následně potvrdil také Jan Lucemburský a tak nic nebránilo přesunutí konventu.⁵ Od roku 1316 zde mnišky již prokazatelně sídlily a nechaly zde vybudovat nový klášter, který vyhovoval jejich potřebám, a na místě původní rotundy vystavět gotický kostel zasvěcený sv. Anně a sv. Vavřincovi.⁶ Klášter

-
- 3 RÖSENER Werner, *Haushalt und Gebet – Frauenklöster des Mittelalters als Wirtschaftsorganismen*, in: Krone und Schleier: Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern: Ruhrlandmuseum: Die frühen Klöster und Stifte 500–1200: Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland: Die Zeit der Orden 1200–1500, eds. Jutta Frings – Jan Gerchow, München 2005, s. 84–85; MEZIHORÁKOVÁ, *Architektura středověkých klášterů*, s. 21.
- 4 Templáři byli do Čech uvedeni roku 1230 králem Václavem I. a usadili se na Starém Městě při kostelu sv. Vavřince, který tam stál již před rokem 1232. Kronikář Václav Hájek z Libočan ve své kronice dokonce uvádí, že kostel založil již roku 927 svatý Václav. Po zrušení templářského řádu jejich majetek připadl johanitům. Hájkovu dataci přebírá i HAMMERSCHMIEDT Jan Florián, *Prodromus gloriae Pragenae: continens urbium Pragenarum fundationes...*, Pragae: Wolfgang Wickhart, 1723, s. 212.
- 5 RBM III, č. 138, s. 59.
- 6 Ačkoliv byl kostel po celou dobu zasvěcen sv. Anně a sv. Vavřincovi, užívali již současníci zkrácenou podobu kostel sv. Anny.

dominikánek se těšil velké oblibě, domohl se značného jmění,⁷ které pokrylo nejen běžné výdaje, ale i do 70. let 14. století probíhající stavební aktivity. Postavení kláštera bylo již ve středověku považováno za výsadní, o čemž svědčí poměrně široký okruh jeho donátorů, mezi nimiž nechyběli příslušníci šlechtických rodů, pražští měšťané, církevní hodnostáři, ale i členové panovnického rodu (kostel sv. Anny a sv. Vavřince byl vybudován díky přispění královny Elišky Přemyslovny a klášter se těšil přízni a finanční podpoře českých královen až do 18. století). Společenský význam kláštera se promítl i do složení komunity, která kolem roku 1400 čítala asi čtrnáct členek. Vedle měšťanek v ní figurovaly i šlechtičny, jejichž rodiny byly schopny zajistit nemalé prostředky spojené se vstupem do řádu.⁸

Záznam z Nekrologia
kláštera sv. Anny.
(NK ČR, sign. XIV C 10, fol. 5r)

- 7 Mnohé z prostředků získal klášter díky důchodům jednotlivých členek, kterým by bez úměrného majetkového zajištění nebyl vstup do konventu umožněn. Klášter měl 142 kop 40 ½ groše ročních důchodů, příjmy ze vsí Lidic, Rynholce, Libošína, ze mlýna na Pšovce a ze dvoru u Mělníka. Kromě toho měl klášter podací právo dosazovat duchovního správce kostela sv. Linharta na Starém Městě a z něj vyplývající právo na stále peněžitě příjmy z jeho statků. EKERT František, *Posvátná místa král. hl. města Prahy: Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. svazek*, Praha 1884, s. 389.
- 8 V polovině 14. století byly členkami konventu např. Anna z Průhonic a Řičan a Lukarta ze Zvířetic, Anna Kytlicová, Anna Seidlovna, převorka konventu Klára Pilungová, Anežka Jentešovna nebo Anežka ze Šternberka. MEZIHORÁKOVÁ, *Architektura středověkých klášterů*, s. 110; EKERT, *Posvátná místa*, s. 389.

Klásterní nekrologium zaznamenává jména zesnulých, jejichž památku si společenství sester každoročně připomínalo. Vedle převorek kláštera sv. Anny a sv. Vavřince, dominikánů nebo členů panovnického rodu jsou zde zapsány převážně osoby, které klášter v minulosti podpořily. Záznamy sahají od 13. století až do roku 1660 a pocházejí od šestnácti různých písařských rukou. Nejstarší vrstva zmiňuje významné donátory, jako byl dominikán a probošt Albert, břevnovský opat Bavor z Nečtin († 1332), který klášteru daroval půl kopy grošů, nebo olomoucký biskup Konrád, který věnoval roční plat 36 kop grošů na výživu sester. V nekrologiu se objevují nejen jména duchovních, ale také pražských měšťanů (staroměstský měšťan Konrad Litoměřický, Mikuláš z Jilového nebo Herkules de Nova) nebo příslušníků předních šlechtických rodin své doby (Jaroš z Fuchsberka, Ojř z Friedberka, Frecl z Chebu, Konrád z Hrobu nebo Oldřich z Říčan). Nekrologium tak představuje nejen liturgickou památku, ale i cenný historický pramen k duchovnímu, kulturnímu a společenskému životu kláštera.⁹

Během husitských válek zůstal klášter sv. Anny a sv. Vavřince ušetřen přímého drancování, ačkoliv se tak stalo patrně zásluhou vlivných měšťanů, kteří měli mezi členkami konventu své dcery a příbuzné, dochovala se řada legend, které se váží k dějinám kláštera v této době. Podle jedné z nich, zachované v klášterní tradici, byl klášter ušetřen na přímlovu jedné z mnišek, která měla být tetou Jana Žižky.¹⁰ Když se údajně vojevůdce přiblížil ke klášterní bráně, vyšla mu vstříc a prosila jej, aby dům zasvěcený Bohu ušetřil. Žižka prý odpověděl: „*Pro tebe Těto odpausstijm wám a Klássteru tomu.*“¹¹ Podle jiné verze byl klášter ušetřen proto, že měl sloužit jako místo, v němž se shromáždily řeholnice z ostatních pražských konventů, které byly během válek zničeny nebo obsazeny husity.¹²

Přestože klášter sv. Anny a sv. Vavřince vyšel z husitských válek bez větší újmy, jeho hospodářská situace se začala výrazněji zlepšovat až koncem 15. století. A to především zásluhou věnných příspěvků řeholnic z majetných šlechtických a měšťanských rodin nebo díky donacím a odkazům směřovaným ve prospěch konventu. Během husitských válek však konvent sv. Anny ztratil svou vazbu na dominikány

9 EMLER Josef ed., *O nekrologiu kláštera sv. Anny v Praze*, Zprávy o zasedání královské české společnosti v Praze, ročník 1878 (Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, Jahrgang 1878), Praha 1879, s. 69–79.

10 KLUTSCHAK Franz, *Chronik des Annaklosters in Prag*, Prag 1887, s. 27–34; F. Ekert se přiklání k teorii, že byl klášter ušetřen, protože mnišky přistoupily k přijímání pod obojí. EKERT, *Posvátná místa*, s. 389.

11 HAMMERSCHMIDT, *Prodromus gloriae Pragenae*, s. 214.

12 Podle starší tradice se v konventu nacházelo asi 200 řeholnic místo obvyklých 40, pro něž byl klášter koncipován. ZOUHAR Jakub, *Česká dominikánská provincie v raném novověku (1435–1790)*, Praha 2010, s. 28.

z kláštera sv. Klimenta, který měl zajišťovat duchovní správu a který byl zcela opuštěn. Ani později se situace nezlepšila, v polovině 16. století žili v dominikánském klášteře pouze tři bratři, kteří museli v roce 1556 uvolnit svůj klášter jezuitům.

Tato situace se odrazila i v duchovní správě kláštera sv. Anny a sv. Vavřince, která tehdy již nebyla svěřena knězi dominikánského řádu, nýbrž světskému duchovnímu Václavu Hájkovi z Libočan. Právě on se významně zasloužil o posílení zájmu veřejnosti o klášter, neboť ve své *Kronice české* vyslovil přesvědčení, že původní kostel sv. Vavřince, na jehož místě dnešní klášterní chrám stojí, založil sám sv. Václav. Václav Hájek z Libočan byl roku 1553 pohřben v kostele sv. Anny a sv. Vavřince, jeho náhrobek a epitaf ze žlutého mramoru se nacházel na severní straně podkruchtí, v blízkosti hlavního vstupu v západním průčelí chrámu, a záhy se stal jednou z pamětihodností kostela.¹³ Po jeho smrti se duchovní správy konventu opět ujali dominikáni, kteří se vrátili v 16. století do opuštěného Anežského kláštera u kostela sv. Františka, později kláštera sv. Jiljí.

Náhrobek Václava Hájka z Libočan
v tisku *Annales Bohemorum. Pars. I.*,
Praha: Žofie Johana Klauserová, 1761.
(NK ČR, sign. 22 G 1920/P.1, s. 30)

13 KRATOCHVÍL Josef Vladimír, *Bývalý klášter dominikánek u sv. Anny v Praze*, Růžie dominikánská 5, 1891, s. 58.

Na konci 16. století začala hospodářská situace kláštera sv. Anny a sv. Vavřince postupně upadat, a to i přesto, že klášter získal několik donací určených především na stavební aktivity, jak tomu bylo v případě odkazu maršála Kryštofa Heřmana z Rosswurmu, který v roce 1605 poskytl prostředky na zvýšení severního traktu. Nejdůležitější byla pro svatoanenský konvent podpora Anny Tyrolské, manželky Matyáše Habsburského, která darovala roku 1616 značnou částku na obnovu kostela i klášterních budov a dalšími donacemi zajistila dominikánkám trvalý příjem.¹⁴ Úpadek kláštera se projevil zejména na početním oslabení řeholní komunity. Při vizitaci, kterou roku 1613 provedl bratr Vincenc Sahier v celé české provincii dominikánského řádu, bylo zaznamenáno v protokolu zaslaném do Říma dne 8. listopadu, že konvent u kostela sv. Anny a sv. Vavřince v Praze v té době tvořilo pouze pět řeholnic.¹⁵ Další zprávu o stavu konventu přinesla řádová vizitace z roku 1646, kdy provinciál řádu Thomas de Sarria navštívil všechny kláštery provincie a podal o nich podrobnou zprávu. Ve svatoanenském klášteře tehdy žilo čtrnáct řeholnic, jejichž komunita byla hodnocena jako disciplinovaná a těšící se dobré pověsti. Ve své zprávě však podotkl, že v důsledku probíhající třicetileté války se konvent potýká s vážnými hospodářskými obtížemi a mnišky jsou nuceny žít v trvalém nedostatku.¹⁶

Po třicetileté válce dochází k novému rozvoji svatoanenského konventu, který souvisí s celkovým posílením katolické církve a řeholního života v českých zemích. Největší rozkvět zažil svatoanenský konvent po roce 1650, kdy klášter získal nejen nové donátory, ale těšil se i přízni císařovny Eleonory Magdaleny Gonzagové, manželky Ferdinanda III. Habsburského. Do kláštera vstupovaly dívky ze šlechtických i zámožných patricijských rodin, což významně přispělo nejen ke zvýšení jeho společenské prestiže, ale také k jeho ekonomickému zajištění. K řeholnicím patřily příslušnice významných rodů, jako byli např. Salmové, Trautmannsdorfové, Finsterwaldové, Šternberkové, Czerninové z Chudenic, Wiederspergové, Bechyňové z Lažan či Hodičtí z Hodic.¹⁷ Klášter v této době začal rovněž plnit i funkci ústavu šlechtičen. Vedle řeholnic zde ve vyhrazených prostorách mimo klauzuru pobývaly také dívky ze šlechtických či měšťanských kruhů, které zde byly vzdělávány. Výuka kladla důraz na náboženskou výchovu a pěstování zbožného a pokorného způsobu života. Vedle toho se dívky (ve věku 7–25 let) učily jemným ručním pracím, hudbě, zpěvu, tanci nebo základům společenského chování. Výchova ke skromnosti

14 NK ČR, sign. XVII E 44; NA ČR, AZK, ŘD sv. Anna, fasc. 2, sign. 227.

15 PROKOP Augustin, *Česká provincie v 15.–19. století*, in: *Historie dominikánů v českých zemích*, eds. Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, Praha 2001, s. 106.

16 PROKOP, *Česká provincie*, s. 107.

17 O prosperitě kláštera na počátku 17. století svědčí urbář kláštera z let 1653–1668 a zápisy nadání a odkazů ve prospěch kláštera sv. Anny z let 1613–1625. NK ČR, sign. XVII E 44.

a jednoduchosti se promítala i do způsobu oblékání dívek vzdělávaných v klášterním ústavu. Bez ohledu na jejich společenský původ jim bylo například předepsáno nosit jednoduché oděvy z lněných, vlněných či bavlněných tkanin v tlumených barvách, nesměly nosit šperky a měly mít prostý, jednoduchý účes. Na jejich výuce se podílely nejen samotné mnišky, ale rovněž dominikáni. Klášterní ústav se těšil značné oblibě a na počátku 18. století dokonce zastínil pražské vzdělávací instituce vedené voršilkami.¹⁸ Na sklonku života se sem uchýlovaly také ovdovělé nebo starší šlechtičny, které sice nežily v přísné klauzuře, ale podílely se na duchovním životě kláštera – účastnily se pravidelných mší a dodržovaly základní pravidla klášterního řádu.¹⁹ Na výrazný nárůst počtu řeholnic²⁰ a žen či dívek žijících v blízkosti kláštera i rostoucí význam kláštera sv. Anny a sv. Vavřince reagovalo společenství konventu v 60.–90. letech 17. století rozsáhlou stavební činností. Stávající klášterní budovy byly rozšířeny a přestavěny v raně barokním stylu, přičemž jedním z možných autorů návrhu byl slavný architekt Giovanni Domenico Orsi.²¹ Významným zásahem bylo zejména vybudování nového monumentálního vstupního křídla na místě několika vykoupených domů nebo nového chóru pro mnišky, odkud měly možnost zpívat církevní hodinky,²² ale i přestavba vnitřních prostor, kde byly vybudovány cely (až do 18. století spala většina sester ve společném dormitáři). Stavitelé pamatovali také na místo pro ústav šlechticů a prostory, kam se uchýlovaly vdovy žijící v blízkosti kláštera. Součástí barokní přestavby byla i nová budova určená pro správce, v níž se nacházely rovněž sály určené k reprezentativním účelům.²³

Prosperita kláštera se na počátku 18. století odrazila nejen v četných donacích, ale také ve společenském postavení mnoha jeho členek, mezi nimiž nechyběly vedle měšťanek také příslušnice předních šlechtických rodů. Vstup do řádu byl totiž spojen s poměrně vysokým věnem, které si mohly dovolit uhradit právě dobře situované rodiny. V případě, že klášter požíval dlouhodobé podpory některého šlechtického rodu, nebylo výjimkou, že do něj vstupovaly členky této rodiny

18 KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 103, 125–126.

19 Tamtéž, s. 26.

20 Klášterní komunita měla v roce 1653 kolem 10–13 členek, v dalších letech jejich počet vzrostl na 15–16 a v roce 1676 již v klášteře žilo 52 dominikánek. V roce 1680 však zasáhla Prahu morová epidemie. Ačkoli měly řeholnice svolení od řádového vedení k přestěhování, nestihly klášter opustit včas, a komunita tak utrpěla výrazné ztráty. V roce 1745 žilo v klášteře 35 mnišek a šest laických sester. KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 26; ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie*, s. 201.

21 VLČEK Pavel, ed. a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 214–215.

22 MEZIHORÁKOVÁ, *Architektura středověkých klášterů*, s. 115; KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 59–61.

23 KRATOCHVÍL Josef Vladimír, *Bývalý klášter dominikánek u sv. Anny v Praze, Růže dominikánská 5*, 1891, s. 6–12, 56–63, 160–163, 197–202, 317–320.

Urbář kláštera dominikánek u sv. Anny
v Starém Městě pražském z poručení
převorky Kateřiny Příchovské
z Příchovic založený za správy Andresa
Celerina z let 1653–1668.
(NK ČR, sign. XVII E 44, fol. 1r)

opakovaně, někdy i po několik generací. Význam a prestiž mnišek v této době dokládají i tištěná kázání pronesená při jejich slavnostním přijetí do řádu.²⁴ Na počátku 18. století bylo z iniciativy kláštera vydáno rovněž několik příležitostných tisků, většinou se jednalo o kázání, modlitby nebo životy svatých. V roce 1727 byla např. na objednávku kláštera vytištěna příležitostná publikace k výročí smrti sv. Anežky z Montepulciana (1268–1317) s mědirytinovým frontispisem od pražského mědirytnice Johanna Franze Fischera († 1740).²⁵

24 Rozbor tištěných kázání pro Ludmilu Markvartovou z Hrádku, Marii Josefu Millesimo-Caretto, Johannu Agnes Baptistinu Minetti a Marii Alžbětu Sidonii ze Salmu vydaných ku příležitosti jejich vstupu do řádu podal WALTER, Pavel, *Kázání pro dominikánky v klášteře u sv. Anny na Starém Městě pražském na začátku 18. století*, *Studia Theologica* 22, 2020, č. 1, s. 89–111. Pavel Walter vychází z fondu Strahovského kláštera, tato kázání se rovněž nachází i ve fondu NK ČR. Další kázání byla vydána ku příležitosti obláčky Karolíny Františky z Hartigu, sester Febronie, Josefy a Korduly Hiserlových z Chodova nebo Barbory Ebelinové z Friedbergu.

25 Za vydání klášter zaplatil 70 zlatých. *Ein fruchtbahre Reben der Heiligkeit, Die An dem wahren Weinstock Christo JESU gepflantzte, Und Zur grösten Zierde deß außewählten Weinbergs Christi, durch die jüngst geschene Heilig-Sprechung der Welt vorgestellte Heilige AGNES de Monte Politiano deß Heiligen Prediger-Ordens Erste Canonizirte Closter-Jungfrau, In einer Kurtz versassten Beschreibung ihres Lebens Gezogen auß der Bulla und Actis Canonizationis, auch approbirten Lectionibus, und Zeügnüssen B. Raymundi de Capua, zur Verehrung dargegeben An dem Ihr zu Ehren errichteten Octavario Canonizationis*, Prag: Johann W. Holm, 1727. NK ČR, sign. 65 E 1648.

Mědirytinový frontispis s alegorií vstupu šlechtičny ze salmovského rodu do dominikánského kláštera, symbolizovaný mystickým zasnoubením s Kristem.

BRUEKNER Vavřinec Karel, *Hauß Der Heiligung und Herrlichkeit Isaiae 64. v. 11. In Sittliches Seelen-Gebäu, Eines Lebendigen Tempel Gottes Erneueret; An der Hoch-Wohlgebohrnen Freyle Feyle MARIA ELISABETHA, SIDONIA, EVA, ROSALIA Gebohrner Gräfin von SALM ...*, Prag: bey Johann Wentzl Helm, 1716. (NK ČR, sign. 65 E 8434)

Od 40. let 18. století čelil klášter značné finanční zátěži, kterou přinesla válka o rakouské dědictví. Byl nucen hradit výlohy spojené s ubytováním cizích i domácích vojsk, což výrazně oslabilo jeho finanční stabilitu.²⁶ Ve druhé polovině 18. století se klášter potýkal s postupným úpadkem a zhoršující se hospodářskou situací, která vyústila až v nucený prodej části majetku.²⁷ Když byl 12. ledna 1782 vydán císařský reskript o rušení klášterů, byla komunita svatoanenského kláštera tvořena pouze převorkou, deseti mniškami a třemi laickými sestrami a klášter se potýkal s chudobou i dluhy.²⁸ Jeho zrušení se tak stalo jen formálním dovršením

26 WALTER, *Kázání pro dominikánky*, s. 92.

27 Prodány byly například statky Jirny a Radlice. Dne 17. října 1781 došlo k prodeji domu č. p. 213 s malou zahradou v blízkosti kláštera, který za 1210 zlatých koupil stavební inženýr Anton Schmidt. Prodejem byly pokryty pohledávky, které měl vůči klášteru. BÍLEK Tomáš V., *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 227; KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 131.

28 KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 26; Bílek uvádí, že v klášteře žilo 17 mnišek, neboť předtím v roce 1780 bylo osm rozděleno po jiných klášterech, poněvadž důchody fundační kláštera jenom 790 zlatých ročně k vydržování všech 17 jeptišek nestačily. BÍLEK, *Statky a jmění*, s. 227.

jeho dlouhodobého úpadku. Klášter dominikánek s kostelem sv. Anny a sv. Vavřince byl oficiálně zrušen dvorským dekretem z 21. května 1782.²⁹ Přání řeholnic, aby mohly v klášteře dožít,³⁰ se nesplnilo a všechny byly nuceny místo opustit. Veškeré budovy kláštera, statky i jistiny byly na základě dekretu z 27. května 1783 prodány v aukci, přičemž větší část výnosu připadla věřitelům, kteří se do ní rovněž zapojili.³¹ Celý komplex kláštera sv. Anny a sv. Vavřince byl 7. prosince 1784 vydražen za částku 19 100 zlatých, kterou nabídl obchodník s vínem Johann Georg Tichý.³² V roce 1812 se jeho syn Leopold Tichý dostal do konkurzu a v aukci konané roku 1816 získal většinu budov i s kostelem knihtiskař Jan Ferdinand Schönfeld ze Schönfeldu, který zde zřídil tiskárnu. V roce 1835 přešel anenský klášter do majetku knihtiskařské firmy Gottlieba Haaseho a jeho synů. V současné době je areál sídlem baletu Národního divadla.

Až do svého zrušení si klášter uchovával řádový způsob života, který se po staletí neměnil. Dominikánky žily v přísné klauzuře a svůj každodenní život zasvěcovaly modlitbě, studiu, mlčení a práci. Přísně kontemplativní denní řád komunity určoval pevný rytmus kanonických hodin, jehož dodržování řídila představená konventu označovaná jako převorka (Priorin). Den začínal jitřními modlitbami ve tři hodiny ráno. Následovaly prima kolem páté, tercie v osm, sexta v poledne, nona odpoledne (kolem 14.–15. hodiny), nešpory kolem 17. hodiny a kompletář při západu slunce. Jednou denně se slavila mše svatá. Nemocné sestry se účastnily pouze jitřních modliteb, které probíhaly v dormitáři, a z ostatních byly zproštěny se souhlasem převorky.³³ Čas mezi modlitbami měly mnišky věnovat studiu, meditaci, pokání, rozvíjení duchovní praxe nebo ruční práci. Ve společné pracovně zhotovovaly liturgická roucha či další předměty pro potřeby kláštera. Při práci se mělo zachovávat striktní silentium, dominikánky měly mlčet při práci na zahradě, dvoře, mlčení mělo panovat v modlitebně, dormitáři i refektáři. Pouze nejnutnější sdělení byla povolena šepem.³⁴

Informace o klášterní knihovně se bohužel nedochovaly, neznáme ani její přesné umístění v klauzuře, ani nemáme k dispozici knihovní katalog, ať již vzniklý v průběhu let nebo při rušení kláštera. Knihám a veškerým dokumentům se ale v rámci dominikánského řádu přikládala značná váha. Každá provincie měla mít

29 NA ČR, AZK, ŘD sv. Anna, fasc. 3, sign. 228.

30 EKERT, *Posvátná místa*, s. 391.

31 Budovy a veškeré jmění kláštera 139 146 zlatých 13 krejcarů, Náboženskému fondu připadlo jen 169 zlatých 29 krejcarů. BÍLEK, *Statky a jmění*, s. 228.

32 ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie*, s. 86; KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 131.

33 KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 65.

34 MACEK Josef, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 227.

jednoho kronikáře, později archiváře, který by měl mít dohled nad jednotlivými archivy. Ochrana listin, spisů i knih měla u dominikánů prvořadý význam a totéž pravděpodobně platilo i u dominikánek, což dokládají dochované archivní prameny. Přísný kontemplativní život mnišek s důrazem na soukromou zbožnost se však pravděpodobně odrazil i ve skladbě knihovního fondu. Díky výrazné rukopisné poznámce „*Convent S. Anna*“ umístěné na předním přidešti nebo na titulním listu se z knihovny svatoanenského kláštera podařilo prozatím identifikovat 15 tisků, a i díky nim si můžeme vytvořit rámcovou představu o podobě fondu klášterní knihovny. Nejstarší identifikovaný tisk byl vydán roku 1512³⁵ a nejmladší pochází z roku 1715.³⁶ Časové rozpětí tisků i rukopisů, kdy je vznik nejstarších rukopisů datován již do 14. století, svědčí o průběžném a systematickém budování knihovny. Výraznější akvizice tištěných knih jsou navázány na dobu prosperity kláštera trvající od poloviny 17. do čtyřicátých let 18. století. Vedle hospodářského vzestupu kláštera odrážel knihovní fond rovněž dvojjazyčnost komunity. Vedle latinsky tištěných knih, které byly určené spíše k liturgii, jsou v něm zastoupeny jak německy, tak česky psané i tištěné knihy, což odpovídalo jazykové situaci v klášteře a umožňovalo mniškám přístup k duchovní literatuře v obou jazycích.³⁷

Soukromé vlastnictví knih nebylo dovoleno, přesto však řeholní pravidla stanovovala, že novicky mají mít ve výbavě při vstupu do řádu vedle oblečení nebo předmětů denní potřeby také „vlastní“ breviář a diurnál,³⁸ což podtrhuje důraz na individuální modlitbu, studium a četbu náboženských textů, které podporovaly vnitřní kontemplaci a duchovní růst každé mnišky v rámci přísné klauzury. Knihy patřily ke společnému vlastnictví kláštera, přičemž mnišky měly možnost si jednotlivé svazky z knihovny vypůjčit. Podle ojedinělé zmínky v řeholi z roku 1639 jim bylo nařízeno „*aby knih oděwů a ginych věcy klassteru náležegjých s pilnosti ssetřily a chránily*“.³⁹

Knihy zařazené do fondu klášterní knihovny byly určeny především k osobnímu zbožnému čtení, nikoliv k veřejnému předčítání, neboť i při jídle či práci měly mnišky udržovat ticho a mluvit pouze v nejnutnějších případech. Fond tak vedle

35 SEUSE Heinrich, *Diss buch das da gedicht hat der erleicht vater Amandus...*, Öhringen: Johann Rynman, 1512. NK ČR, sign. 36 A 124.

36 PEZ Bernhard, *EPISTOLAE APOLOGETICAE PRO ORDINE SANCTI BENEDICTI...*, Kempten: Johann Mayr, 1715. NK ČR, sign. 35 F 445.

37 U dochovaných rukopisů převažují česky psané, ať již se jedná o Řeholi sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika z počátku 16. století (NK ČR, sign. XVII F 14), kterou mnišky memorovaly, nebo urbáře kláštera dominikánek sv. Anny (NK ČR, sign. XVII E 44; NK ČR, sign. XVII C 34).

38 „... unter den Erfordernissen auch 15 fl. für ein Brevier und 4 Gulden für das Diurnale (Auszug der zu betenden Tageszeiten aus dem Ordensbrevier) ...“ KLUTSCHAK, *Chronik des Annaklosters*, s. 82.

39 Řehole sv. Augustina pro dominikánky sv. Anny 1639. NK ČR, sign. XVII G 24, fol. 20r.

Přední přidešť s rukopisnou provenienční poznámkou „Convent S. Anna“. SEUSE Heinrich, *Diss buch das da gedicht hat der erleicht vater Amandus...*, Öhringen: Johann Rynman, 1512. (NK ČR, sign. 36 A 124)

Bible a výkladů Písma zahrnoval literaturu určenou pro individuální duchovní potřebu, především modlitební knížky, hagiografickou literaturu, exempla nebo životy svatých, zejména světic, jejichž zbožný život mohl být mniškám příkladem. Z identifikovaných tisků můžeme zmínit život sv. Voršily⁴⁰ nebo sv. Anežky České,⁴¹ jejíž kult byl od konce třicetileté války v českém prostředí výrazně podporován. Vedle legendy o svaté Anežce se ve fondu nacházel i sborník rozjímavých textů a modliteb *Studnice vod živých* Jana Františka Beckovského.⁴² Pro dominikánky byla charakteristická hluboká mariánská úcta, ve fondu se tak nacházely texty s touto tematikou. Nechyběla ani díla o zázracích, která sloužila jako podpora víry a povzbuzení v modlitbě. Z dochovaných identifikovaných tisků můžeme zmínit

40 CROMBACH Hermann, *S. Ursulae Ehr und Preyß...*, Prag: Urban Balthasar Goliasch, 1669. NK ČR, sign. 51 E 24.

41 BECKOVSKÝ Jan František, *Milá choť nebeského miláčka, blahoslavená Anežka panna ...*, Praha: Jan Karel Jeřábek, 1701. NK ČR, sign. 54 G 249.

42 BECKOVSKÝ Jan František, *Studnice Wod Žiwých...*, Praha: Jan Karel Jeřábek, 1694. NK ČR, sign. 54 F 157.

např. díla Bohuslava Balbína *Přepodiwná Matka SwatoHorská MARYA*⁴³ a *Diva wartensis*⁴⁴ nebo dvě díla kapucínského kazatele bratra Anastasia.⁴⁵

Ve fondu jistě nechyběla mystická, asketická nebo apologetická literatura, bohužel právě tato díla byla při rušení kláštera během josefínských reforem označena jako nepotřebná a neužitečná literatura a prodána na váhu jako makulatura. O zastoupení této literatury ve fondu svatoanenského kláštera svědčí rukopis z poloviny 15. století *Blume der Seele*⁴⁶ nebo poetická skladba Bedřicha Bridela *Co Bůh? Člověk?*,⁴⁷ která byla již současníky vnímána jako vrcholné dílo české barokní meditativní literatury.

Možná poněkud překvapivě byly ve fondu zastoupeny také beletristické texty. Lze předpokládat, že sloužily ke studiu, poučení či osvojení si četby ve volných chvílích mezi modlitbami. Z rukopisné produkce můžeme zmínit česky psaný román o Barlaamovi a Josafatovi, který je součástí konvolutu datovaného do let 1450–1525.⁴⁸ Z tisků byl do fondu zařazen např. tištěný cestopis Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic *Putowánj aneb Cesta z Králowstwj Českého do města Benátek*.⁴⁹ Volný čas mohly mnišky využívat také ke zdokonalování ve hře na hudební nástroje, nácviu zpěvu nebo dokonce i ke zkoušení divadelního představení, jak dokládá dochovaná *synopse německé hry o Máří Magdaléně z druhé poloviny 17. století*.⁵⁰

Zajímavou součástí knihovního fondu svatoanenského kláštera byla také kázání, z nichž některá pocházela od pražských dominikánů, kteří měli na starost duchovní správu kláštera. Významným kazatelem byl například Jiří z Prostějova (Georgius de Prostanio), působící kolem roku 1513 v pražském konventu

43 BALBÍN Bohuslav, *Přepodiwná Matka SwatoHorská MARYA, W Zázcrcých, a Milostech swých na Hoře Swaté nad Městem Přjbrami Hor Stjžbných, den po dni wjc a wjc se stkwěgjcý*, Litomyšl: Jan Arnolt, 1666.. NK ČR, sign. 54 G 7.

44 BALBÍN Bohuslav, *Diva wartensis, oder Ursprung und Mirackel. Der Großmächtigsten Gottes und der Menschen Mutter Mariae...*, Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1657. NK ČR, sign. 51 D 8.

45 Anastasius Pragensis, *Maiestas Beatissimae Virginis Mariae. To gest, O Welebnosti a Sláwě Neyblahoslaweněgssj Panny Marye...*, Praha: Urban Goliáš, 1677. NK ČR, sign. 54 E 157.

46 NK ČR, sign. XVI E 14.

47 BRIDEL Bedřich, *Co Bůh? Čžlowěk? Kdo koliwěk? Co gá? Co ty? Bože Swatý?* [S.l.: s.n., 1659]. NK ČR, sign. 54 G 278.

48 NK ČR, sign. XI D 3 viz MODRÁKOVÁ Renáta, *Středověké rukopisy z knihoven zrušených českých ženských klášterů: Vzdělávací zdroje pro dívky a mladé ženy ve středověku a na prahu novověku*, Knihovna: knihovnická revue 35, 2024, č. 2, s. 49.

49 NK ČR, sign. 54 C 21.

50 WALTER Pavel, *Život dominikánek v konventu u sv. Anny a sv. Vavřince na Starém Městě pražském od poloviny 16 století do začátku 18. století*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2012, s. 52–53. Synopse hry je uložena ve fondu NA ČR, ŘD sv. Anna, fasc. 5., sign. 385.

Začátek rukopisu „Notule“
(= liturgický návod) napsané
od kněze Jiříka rodiče.
(NK ČR, sign. XVII E 20, fol. 1r)

u sv. Klimenta. Z jeho díla se dochovaly tři rukopisy: *Processionale* z roku 1507⁵¹ opatřené hudebními notami a věnované dominikánce sestře Magdaleně z konventu sv. Anny, pravděpodobně vlastnoručně psaná postila *Sermones diversi et super Genesim* z roku 1513 a tzv. *Notule*, česky sepsaný úvod do zpěvu a liturgie dominikánského řádu, věnovaný sestrám pražského konventu sv. Anny a sv. Vavřince.⁵² Mezi dochovanými rukopisy lze zmínit i hagiografická díla *Život blahoslawené Panny Kateržiny Senenské* Daniela Kašpárka z Palatýnu z roku 1596⁵³ nebo *Životy některých svatých krátce sepsané a v rytmy složené* od Šimona Lomnického.⁵⁴ V době rozkvětu kláštera na počátku 18. století byli dominikáni z kláštera sv. Jiljí rovněž autory řady kázání vydaných ku příležitosti vstupu mnišek do řádu.⁵⁵

51 (Latinský) procesyonál bratra Jiříka, rodiče Prostějovského, českého kazatele u sv. Klementa v Starém městě pražském. 1507. KNM, sign. XVI G 17.

52 NK ČR, sign. XVII E 20.

53 *Život blahoslawené Panny Kateržiny Senenské Ržadu třžetiho Kazatelůw s. Domynika sepsaný od S. Antonina téhož Ržadu Arczybyskupa Florentského, a niny z Ržeczy Latynske w Yazyk Czesky s pilnosti przeložený Od Daniela Kašpárka z Palatýnu Letha Panie Tiszczyho Pietisteho dewadesateho Ssesteho.* NK ČR, sign. XVII H 8.

54 NK ČR, sign. XVII H 10.

55 WALTER, *Kázání pro dominikánky*, s. 89–111.

Vedle kazatelské činnosti hrála u dominikánů významnou roli také hudba, která zaujímala důležité místo i v kostele sv. Anny a sv. Vavřince. Mnišky měly v kostele vyhrazený chór, mše doprovázely zpěvem a vedle hry na varhany měly k dispozici i hudební nástroje (trubky, tympány, housle nebo violu). Hudební doprovod tvořil nedílnou součást liturgie při církevních svátcích a slavnostních příležitostech, mezi které patřily rovněž oblázky. Mnišky se zpěvem podílely na bohoslužbách, neboť mešní obřad nikdy nebyl určen pro jednotlivce, ale pro společenství, v němž hlavní část textu přednášel nebo zpíval celebrující kněz, zatímco některé texty a odpovědi recitoval nebo zpíval sbor mnišek.⁵⁶ Liturgický zpěv doprovázel nejen mši svatou, ale i nešpory či litanie. V průběhu liturgického roku se mnišky účastnily zpívaných liturgií, včetně adventních rorátů (ranních bohoslužeb ke cti Panny Marie),⁵⁷ při nichž zaznívaly tradiční latinské i české zpěvy. Hudební složka byla rovněž součástí pohřebních obřadů, během kterých sestrám na počátku 18. století pomáhal kostelní sbor (*musici saeculares*).⁵⁸

Zpěvy rorátní s notami ze 17. století.
(NK ČR, sign. XVII D 27, fol. 2r)

56 SEHNAL Jiří, *Figurální mše na Moravě od 17. století do současnosti*, Brno 2020, s. 5.

57 Zpěvy rorátní s notami. 17. století. NK ČR, sign. XVII D 27.

58 ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie*, s. 188.

Knihovní fond kláštera s kostelem sv. Anny a sv. Vavřince se dochoval pouze v torzovité podobě, neboť se do současné doby podařilo identifikovat jen omezený počet tisků a rukopisů. Situaci komplikuje skutečnost, že nemáme k dispozici katalog či inventář knihovny a nedochovaly se přímé ani nepřímé archivní prameny k původní podobě fondu, fungování nebo správě knihovny. Při rušení kláštera se pozornost soustředila především na archiv, z něhož se dochoval nejen soupis listin, ale i jejich originály spolu s dalším archivním materiálem.⁵⁹ Z písemných pramenů víme, že Karel Rafael Ungar klášter nacházející se v blízkosti Klementina osobně navštívil a vybral některé svazky do fondu Univerzitní knihovny.⁶⁰ Žádný záznam o tomto výběru se však na rozdíl od jiných klášterů nedochoval. Z fondu byly při tomto výběru vyřazeny také knihy označené jako makulatura. Šlo především o kancionály, příručky k duchovním cvičením, jezuitskou literaturu či různé modlitební a meditační knihy. Celkem byl z knihovny dominikánek vyřazen jeden koš knih velkého formátu a tři koše svazků menšího formátu, které byly v prosinci 1784 prodány pražským židům Korandovi a Sobotkovi za celkem 4 zlaté a 30 krejcarů.⁶¹

Určitou naději na rekonstrukci původní podoby knihovního fondu svatoanenského kláštera poskytuje současný provenienční výzkum, který může pomoci identifikovat další dochované svazky.

59 ANK ČR, VUK, dominikánky sv. Anna.

60 NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2056, kart. 254; ANK ČR, VUK, kláštery všeobecné 1782–1824, kart. 1.

61 Koš knih velkého formátu (folio a kvart) byl prodáván za 1 zlatý a 30 krejcarů, zatímco koš knih malého formátu (osmerky a dvanáctky) byl prodáván za 1 zlatý 30 krejcarů. Archiv NK ČR, fond Veřejná a univerzitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919), kláštery všeobecné 1782–1824.

Exempláře

Officia varia, Barlaam a Josafat

NK ČR, sign. XI D 3

2. polovina 15. století a počátek 16. století; Čechy; papír; 164 ff.;

210×150 mm; vazba z počátku 16. století

Začátek kratší
verze legendy
Barlaama a Josafa.
(fol. 71r)

Tento rozsáhlý kodex vznikl v Čechách ve druhé polovině 15. století, některé části jsou datovány rokem 1469. Jedná se o kompilát několika částí různého stáří i původu, psaný latinsky i česky, obsahující liturgické texty, modlitby, hudební zápisy i staročeskou legendu. První část tvoří *Officia varia*, sbírka různých liturgických textů a modliteb, mimo jiné *Officia Compassionis Mariae virginis*. Významné místo zde zaujímají liturgické texty věnované českým světcům a zemským patronům, jako jsou sv. Václav, Ludmila, Anežka, Hedvika či Cyril a Metoděj. Jejich přítomnost svědčí o silném vlasteneckém a náboženském akcentu rukopisu, který odráží

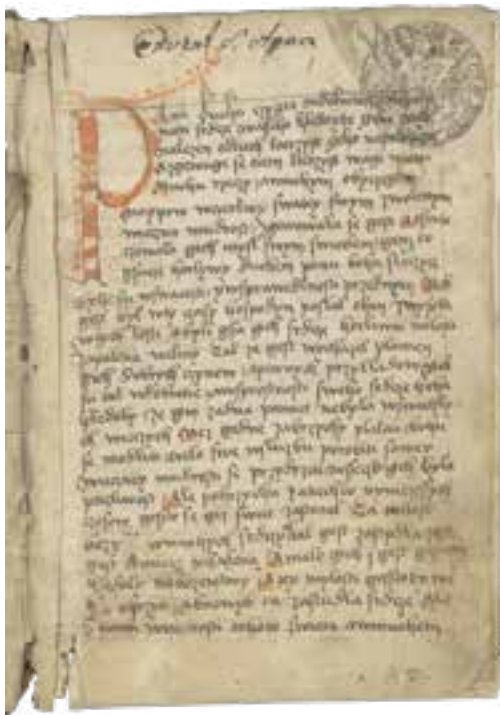
dobový duchovní kontext a úctu k domácím svatým. Zcela výjimečný je staročeský překlad legendy *Barlaam a Josafat*, zařazený ve druhé části kodexu. Legenda vypráví o indickém princí Josafatovi, kterého ke křesťanské víře přivedl poustevník Barlaam. Příběh původně vychází z buddhistických předloh, ve středověké Evropě se však stal jedním z nejrozšířenějších duchovních textů a byl přeložen do mnoha jazyků. V tomto rukopise se legenda dochovala v tzv. kratší recenzi a její opis je datován rokem 1469. Text představuje významný doklad recepce starokřesťanské legendy v domácím prostředí a jeho jazyková i stylistická úroveň svědčí o snaze přiblížit duchovní literaturu širšímu publiku. Překlad bývá připisován Tomáši Štítnému ze Štítného, ačkoliv jeho autorství není jednoznačně doloženo.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 137, s. 2037; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 104, s. 395; ŠIMEK František ed., *Barlaam a Josafat*, Praha 1946; *Manuscriptorium*.

Orloj věčné moudrosti

NK ČR, sign. XVII G 8

1469; Čechy; papír, 177 ff; 200×140 mm; celousňová vazba s dřevěnými deskami, nedochované spony

Začátek Orloje
věčné moudrosti.
(fol. 1r)

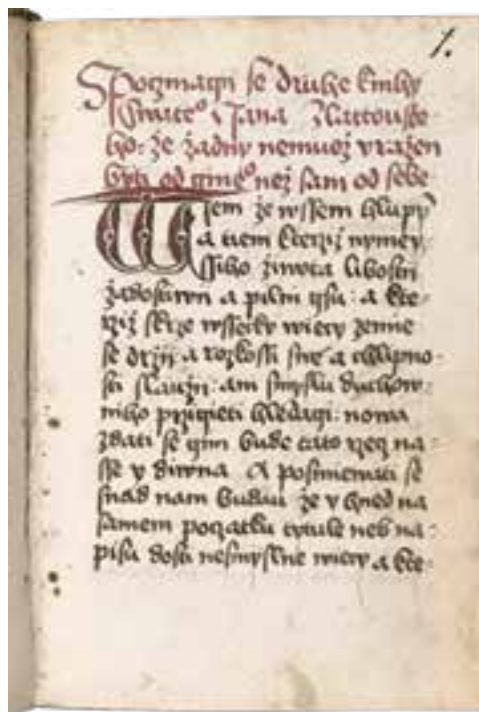
Rukopis obsahuje český překlad mystického spisu *Orloj věčné moudrosti* (*Horologium sapientiae*) německého dominikána Jindřicha Seuse neboli Susa († 1366), jednoho z předních představitelů středověké německé mystiky. Text je koncipován jako dialog mezi Kristem – Věčnou Moudrostí – a duchovní duší člověka a slouží k duchovnímu povznesení a meditaci. Rukopis byl dokončen roku 1469 písařem Janem Vokem z Bělina, jehož kolofon na konci knihy svědčí o jeho autorské účasti na překladu či přepisu. Na listech 150v–177r je připojen další duchovní text známý jako Zrcadlo svatého Augustina, ve skutečnosti však jde o překlad středověké příručky zbožnosti *Speculum manuale*, nesprávně připisované Augustinovi. Text vybízí čtenáře k duchovnímu sebezkoumání a zbožnému životu. Rukopis je psán česky a je významným dokladem šíření mystické a asketické literatury v pozdně středověkých Čechách.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 296, s. 114.

Sborník teologických textů

NK ČR, sign. XVII H 11

do 1533; Čechy; papír; 204 ff.; 150×100 mm; novověká vazba

Iniciála W zahajující druhou
knihu Jana Zlatoústého.
(fol. 63r)

Tento rukopis představuje cenný sborník teologických textů a obsahuje české překlady významných raně křesťanských autorů, především sv. Jana Zlatoústého a sv. Cypriána z Kartága. Překlady prováděli významní čeští humanisté, například Viktorin Kornel ze Všehrd a Řehoř Hrubý z Jelení.

Sborník zahrnuje různé typy duchovní literatury – od teologických traktátů (např. *Knihy o napravení padlého*, *O tom, že žádný nemůže být uražen jiným, pouze sám sebou*) přes listy a výklady modliteb (*Výklad na modlitbu Páně – De oratione dominica*) až po kázání (*Kázání o narození Páně*) a meditativní (*Rozmluva svatého Anselma s Pannou Marií o umučení Páně*) či pašijové texty (*Pašije na Květnou neděli*). Texty jsou psány česky a sloužily pravděpodobně k duchovnímu poučení a formaci v rámci katolické církve. Novověký vlastnický zápis kláštera dominikánek u sv. Anny se nachází na předním přidešti.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, s. 127–128, č. 340; *Manuscriptorium*.

Zpěvy rorátní s notami

NK ČR, sign XVII D 27

17. století; Čechy; papír; 53 ff.; 310×190 mm; pergamenová vazba
(druhotně použitý pergamen)

Zpěvy rorátní ze 17. století.
(fol. 1v)

Rukopis obsahuje sbírku rorátních zpěvů s notovým zápisem, určených pro adventní ranní bohoslužby ke cti Panny Marie. Rorátní zpěvy, pojmenované podle úvodního slova „rorate“ („rosy, dejte“), jsou tradiční součástí liturgie adventního období a vyznačují se pokorným, meditativním tónem, často zpívaným při svitu svíček. Tento rukopis dokládá hudební praxi v klášterním prostředí 17. století a svědčí nejen o důležitosti hudby jako prostředku duchovní přípravy na vánoční svátky, ale i o péči, kterou kláštery hudbě věnovaly.

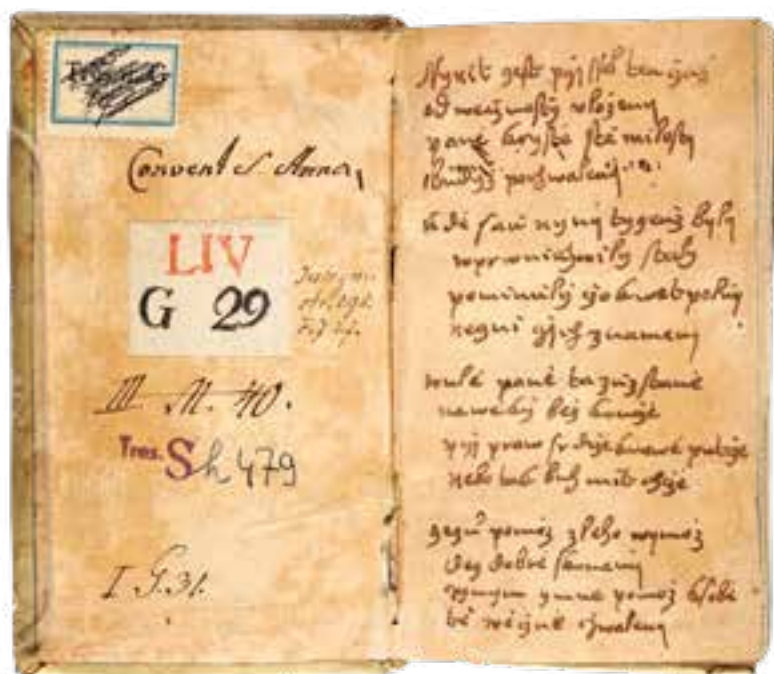
Několik prázdných listů nedopsaného kodexu bylo použito k hospodářským zápisům, na foliu 19a tak začíná urbář a kniha příjmů kláštera dominikánek u sv. Anny z let 1632–1656, z období převorství Anny Kateřiny Příchovské z Příchovic.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 157, s. 61; *Manuscriptorium*.

Anastasius Pragensis, Zrcadlo Žiwota věčného Z rozličných Swaté[h]o Pjsma též některých Swatých Otcůw a giných Maudrých Propoweděnj složená, Praha: Urban Goliáš, 1660.

NK ČR, sign. 54 G 29

225 s.; 12° (130 mm)

Přední předsádka
s rukopisnými
přípisky a původní
proveniencí
svatoanenského
kláštera.

Dílo *Zrcadlo Žiwota věčného*, dedikované Lidmile Evě Františce hraběnce z Wolkenštejna, je typickým příkladem barokní duchovní literatury, která má čtenáře vést k vnitřnímu obrácení a hlubší kontemplaci věčných pravd. Kapucínský kazatel Anastasius Pragensis (1619–1685) v tomto díle rozvíjí úvahy o smrti, posledních věcech, spáse a duchovním životě. Kniha slouží jako příručka k meditaci, zdůrazňuje pokání, kajícnost a mravní očistu, vybízí k odvrácení od hříchu a životu v ctnosti s připraveností na setkání s Bohem.

Text je psán živým jazykem plným obraznosti, což odpovídá snaze oslovit široký okruh zbožných čtenářů. Není proto překvapivé, že se výtisk této knihy dochoval i v knihovně dominikánek sv. Anny, kde mohl sloužit jako podpora pro individuální rozjímání a každodenní duchovní četbu mnišek.

Bibliografie: Knihopis K00215; JUNGSMANN Josef, *Historie literatury české...*, Praha 1849.

**Kryštof HARANT z Polžic a Bezdržic, *Putowánj aneb Cesta
z Králowstwj Českého do Města Benátek, Staré Město pražské:*
Daniel Adam z Veleslavína, 1608.**

NK ČR, sign. 54 C 21

405+345 s.; 8° (215 mm)

Titulní list.

Cestopis Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic (1564–1621) patří k nejvýznamnějším dílům české renesanční literatury. Autor v něm popisuje poutní cestu do Svaté země podniknutou roku 1598, během níž putoval z Čech přes Alpy do Benátek, odkud přeplul do Palestiny. Navštívil mimo jiné Jeruzalém, Betlém, Sinaj, Káhiru a Alexandrii. Kromě samotného průběhu cesty věnuje pozornost i architektuře, přírodě, kultuře, náboženství a zvykům navštívených oblastí. Cestopis vyniká nejen vytríbeným jazykem, ale i bohatou obrazovou výzdobou, která přibližuje tehdejší krajinu, města i život na navštívených místech. Významný podíl na nich měl dvorský rytec Egidius Sadeler (1570–1629).

Ve fondu dominikánek sv. Anny mohl tento tisk sloužit jako četba kombinující poučení, duchovní inspiraci a kulturní rozhled. Dominikánky však nebyly jeho prvními majitelkami, o čemž svědčí rukopisné příписy na přední předsádce, kde je uvedeno jméno „*Benjamin Ledčziansky z Popicz*“ nebo rukopisná poznámka „*Letha Panie 1638 21 Octobry tuto kronyku Krystoffa Haranta dostal sem od pana Martjna Heldorffa ffreg markem za nž takowau gynau sem dal a k tomu druhau knížku pryzdal M. Patoczka.*“. Vlastnictví dominikánského konventu sv. Anny je doloženo rukopisným exlibris „*Convent S. Annae*“.

Bibliografie: Knihopis K02903; BOČKOVÁ Hana ed., *Putování, aneb, Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Jüdské a dále do Egypta a velikého města Kairu*, Praha 2017; KOLDINSKÁ Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: cesta intelektuála k popravě, Praha 2004.*

441 s.; 12° (140 mm)

Frontispis
a titulní list.

Bibliografie: Knihopis K01045; JUNGMAHN Josef, *Historie literatury české...*, Praha 1849; VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 1018; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F0397.

232 s.; 12° (130 mm)

Mědirytinový frontispis
s titulním listem.

Bibliografie: Knihopis K01036; JUNGSMANN Josef, *Historie literatury české...*, Praha 1849; BECKOVSKÝ Jan František, *Milá choť nebeského Miláčka blahoslavená Anežka panna*, ed. Miloš Sládek, Praha 2011; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F0474.

Pobožnost páteční, Praha: Jezuitská tiskárna, 1672.

NK ČR, sign. 54 G 137

168 s.; 12° (130 mm)

Titulní list.

Tato drobná barokní publikace je zasvěcena památce sv. Františka Xaverského (1506–1552), jezuitského misionáře a jednoho z prvních druhů sv. Ignáce z Loyoly. Pátek, den jeho úmrtí, se stal dnem zvláštní zbožnosti, kterou tato kniha podporovala. Obsahuje soubor modliteb, litaní, officium i rozjímání inspirovaná jeho životem nebo cnostmi. Kniha byla určena k prohloubení duchovního života a k napodobování ideálu „spořádaného života“ v duchu jezuitské askeze a oddanosti. V klášteře sv. Anny, o jehož vlastnictví svědčí rukopisná provenienční poznámka, sloužilo toto dílo mníchům jako praktická příručka pro každodenní zbožnost i pro jejich vlastní duchovní růst.

Bibliografie: Knihopis K13968; JUNGSMANN Josef, *Historie literatury české...*, Praha 1849; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F0181.

Bohuslav BALBÍN, *Přepodiwná Matka Swato Horská MARYA, W Zázracých, a Milostech swých na Hoře Swaté nad Městem Příbrami Hor Stříbrných, den po dni wjc a wjc se stkwějc,*
Litomyšl: Jan Arnolt, 1666.

NK ČR, sign. 54 G 7

480 s.; 8° (150 mm)

Titulní list.

Barokní dílo *Přepodiwná matka Svatohorská Maria* představuje významný příklad mariánské úcty v českých zemích v 17. století. Jeho autorem je jezuitský učenec, historik a vlastenec Bohuslav Balbín (1621–1688), který v něm spojuje historický výklad s hlubokou barokní zbožností. Poutní místo Svatá Hora u Příbrami je představeno nejen v dějinných souvislostech, ale především skrze množství zázraků, přímluv a vyslyšených proseb spojených s Pannou Marií Svatohorskou. Balbínovým cílem bylo posílit víru a prohloubit mariánskou úctu u široké čtenářské obce.

Text byl určen především pro zbožné čtení a rozjímání. Vzhledem ke svému obsahu našel své místo také v knihovnách ženských klášterů, kde podporoval kontemplativní život a mariánskou spiritualitu. Právě pro tyto důvody byl zařazen i do fondu kláštera sv. Anny, kde posloužil jako pomůcka k rozjímavé četbě i každodenní zbožnosti mnišek.

Bibliografie: Knihopis K00943; JUNGSMANN Josef, *Historie literatury české...*, Praha 1849; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F0104; BÁRTOVÁ – BAĐUROVÁ, *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*. I, s. 107.

Klášter na pomezí

Klášter cisterciáček v Pohledu

Tomáš Somer

Založení kláštera cisterciáček v Pohledu probíhalo v již osídlené oblasti, v těsném sousedství města (Havlíčkův) Brod a mezi těžebními a zpracovatelskými centry zdejších stříbrnonosných rud, jejichž produkce v době založení kláštera kulminovala. Taková dispozice je v rámci cisterciácké tradice, která obvykle preferovala odlehlejší lokality, poměrně neobvyklá.¹

Seznam prvních abatyší a proboštů kláštera cisterciáček v Pohledu.
(NK ČR, sign. VI B 13, fol. 94v–95r)

1 SOMER Tomáš, Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku, České Budějovice 2012, s. 173–177.

Cisterciáci patří mezi mnišské řády řídící se Řeholí sv. Benedikta. Tento řád vznikl jako reformní na sklonku 11. století v opatství Cîteaux (latinsky *Cistercium*) a do českých zemí se začal šířit v polovině 12. století. V následujícím věku již většina nově založených klášterů v Českém království náležela právě tomuto řádu, a kromě ústavů založených vládnoucími Přemyslovci se čím dál častěji začínaly objevovat šlechtické fundace, mezi něž pohledský klášter patřil.² Cisterciáci původně nepočítali s ženskou větví svého řádu, nicméně na konci středověku již množství ženských opatství převýšilo množství mužských. V Čechách se však tento obecný trend neprosadil. Založeny zde byly pouze dva kláštery cisterciacek, jeden v Pohledu, druhý ve zhruba stejnou dobu v Sezemicích na Pardubicku. Ani jedno z těchto opatství nepatřilo mezi materiálně dobře zaopatřené ústavy. Z této dvojice byl významnější právě pohledský klášter, čemuž odpovídá i větší množství dochovaných pramenů k jeho dějinám.³

Původně se však nepočítalo se zřízením ženského, nýbrž mužského kláštera. O jeho založení v Pohledu usiloval počátkem 60. let 13. století Smil z Lichtenburka (cca 1220–1269), tehdejší držitel panství. Ještě v roce 1262 navštívili místo opati z Plas a ze Žďáru nad Sázavou a již o rok později nesl místní farní kostel typické cisterciácké patrocinium *Vallis sancte Marie* (Frauenthal, Údolí Panny Marie).⁴ Roku 1265 pak došlo k položení základního kamene nového klášterního kostela za účasti kouřimského arcijáhna; událost byla zároveň spojena s urovnáním místních církevních a majetkových sporů.⁵

Ze Smilova plánu však z neznámých důvodů sešlo a fundační proces převzali noví mecenáši. Klíčovou postavou se stala paní Guta (Juta) z významného rodu Vítkovců, která v roce 1267 získala ves Pohled do svého vlastnictví a následně ji i s patronátním právem věnovala budovanému klášteru. Guta a její sestry – Kateřina (první abatyše kláštera), Ludmila a Gertruda – se tak staly skutečnými zakladatelkami pohledských cisterciacek. Zajímavostí je, že původní snaha o založení ženského cisterciáckého kláštera směřovala do Pňova na Poděbradsku,

2 K obecnému vývoji zejména CHARVÁTOVÁ Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*. 1. svazek. *Fundace 12. století*. 2. vyd. Praha 2013, s. 9–88.

3 CHARVÁTOVÁ Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*. 2. svazek. *Kláštery založené ve 13. a 14. století*, 2. vyd. Praha 2014, s. 333–337.

4 *Inspectio loci in quo intendit fundare abbatiam monachorum nobilis viro Milo* [Smil z Lichtenburka – T. S.], *de Plauz* [Plasy – T. S.] *et de Zara* [Žďár nad Sázavou – T. S.] *abbatibus committitur, etc. Abbas de Vilegade* [Velehrad – T. S.] *hoc eis denuntiet. Statuta Capitulorum Generalium Ordinis Cisterciensis. Tomus III*, ed. Joseph Canivez, Louvain 1935, rok 1262, č. 59, s. 7; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále CDB) V. 1, eds. Josef ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, Pragae 1974, č. 382, s. 567–568.

5 CDB V. 1, č. 447, s. 661–662.

k realizaci však došlo až v Pohledu, z důvodů, které zůstávají nejasné.⁶ Klášterní chrám vysvětil v roce 1268 pražský biskup Jan III. († 1278) a fundaci kláštera následně konfirmoval Přemysl Otakar II. v únoru 1269, přičemž vzal klášter do své speciální ochrany a dozor nad ním svěřil královně Kunhutě, která měla bližší vztah k jeho zakladatelkám (zejména k Ludmile, kdysi její dvorní dámě).⁷ Definitivně byl proces založení dokončen v roce 1272, kdy byl pohledský klášter přijat generální kapitulou do struktur cisterciáckého řádu.⁸

Klášter v Pohledu se od počátku vyznačoval výrazným zapojením ženských zakladatelek z řad vyšší šlechty a specifickým umístěním v prosperující oblasti s rozvinutou hornickou činností. Jeho lokalizace v již osídlené oblasti a v těsné blízkosti hospodářsky silného (byť poddanského) města však zásadně omezovala možnosti získání dalšího majetkového zázemí, což představuje jeden z důvodů, proč se klášter nikdy nestal ekonomicky významným ústavem. Cisterciacky navíc podléhaly institucionální kontrole mužského opatství, v případě Pohledu konkrétně Sedleckého kláštera.⁹ Tato kontrola se vztahovala především na tzv. temporálie – tedy světský majetek kláštera, s nímž řeholnice nemohly svobodně nakládat. Ve 14. století se opakovaně setkáváme s úřadem pohledského probošta, který byl vždy obsazován členem sedlecké komunity. Jakékoli majetkové operace tak prováděl nebo schvaloval buď přímo tento probošt, anebo sám sedlecký opat. Ten zároveň působil jako vizitátor kláštera a z jeho kruhu byli vybíráni také kaplani, kteří v Pohledu vykonávali duchovní službu.¹⁰

Pohledský klášter lze považovat za klasický příklad tzv. *Damenstiftu* – ústavu určeného především ženám z vyšších společenských vrstev, které zde mohly vést zbožný život, aniž by se musely zcela vzdát světského majetku nebo možnosti pozdějšího sňatku. V některých případech se jednalo i o příslušnice nejvyšší aristokracie. Až do roku 1332 například pobývala v klášteře nemanželská dcera Václava III., Alžběta, která poté přešla do svatojiřského kláštera a později se stala první abatýší nově založeného kláštera benediktinek v Pustiměři.¹¹ Pohled poskytl útočiště také

6 SOMER, Smil z Lichtenburka, s. 173–177.

7 CDB V. 2, č. 563, s. 132–133; CDB V. 2, č. 579, s. 160–162; srov. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 335.

8 *Statuta Capitulum Generalium III*, rok 1272, č. 69, s. 91.

9 K sedleckému klášteru zejména CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 1*, s. 138–208.

10 ŠRÁMEK Josef, *Sociální síť konventu cisterciacek Vallis Sanctae Mariae v Pohledu ve středověku*, Havlíčkovobrodsko 31, 2017, s. 7–25, zde s. 8–16; srov. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 349–352.

11 *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus prodromus*, ed. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Pragae 2003, č. 965, s. 529–530; srov. HLEDÍKOVÁ Zdeňka, Alžběta, dcera Václava III., in: *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 247–253.

několika dcerám z rozvětveného rodového společenství Ronovců, zejména z linií pánů z Ronova a Přibyslavi a Lichtenburků – tedy rodin, mezi jejichž panství byl klášter doslova vklíněn a které lze oprávněně označit za spoluzakladatele ústavu. Listina z roku 1314 například zmiňuje přítomnost sester Hilarie a Anežky, dcer Čenka z Přibyslavi a z Borové († před 1300), které žily za klášterními zdmi v přísné řeholní kázni.¹² O osm let později bychom zde našli i dceru Václava Žlebského z Lichtenburka.¹³ Pohledský klášter se postupně stal rovněž významným pohřebištem zejména ženské větve rodu z Ronova a Přibyslavi; nejméně dvě z jejich příslušnic zde byly pohřbeny (Anna, manželka Smila z Ronova a Přibyslavi a jeho sestra Anežka) a byly za ně slouženy výroční zádušní mše.¹⁴

Přesné složení pohledského konventu v době předhusitské neznáme, nicméně leccos prozrazuje okruh dobrodinců kláštera, který se do jisté míry překrývá s rodinnými příslušníky zdejších sester. Největší část těchto darů pocházela zejména od obyvatel blízkého města Německého (dnes Havlíčkova) Brodu, ale i Kutné Hory. Doložit lze vazby na pražské prostředí, ale například i na vzdálenou Kadaň.¹⁵

Období husitských válek představovalo pro klášter poměrně těžkou zkoušku. Podobně jako jiným klášterům se ani Pohledu se na konci vlády Václava IV. nevyhnuly ekonomické problémy. Pohledský klášter byl ohrožen zejména během husitských tažení v letech 1421–1422, kdy byly v regionu vypleněny a zničeny četné církevní instituce – například blízký Sedlec či benediktinské opatství ve Vilémově. Přímé soudobé zprávy o útoku na klášter v Pohledu se nedochovaly, informace máme až z pozdější klášterní kroniky, která uvádí, že sestry žádaly krále Zikmunda o ochranu, ale nakonec byly z kláštera vyhnány po dobytí Německého Brodu počátkem roku 1422. Podle stejného pramene byl klášter podruhé přepaden a vypálen v roce 1424, kdy měly být rozvráceny zbytky klášterních budov a některé řeholnice údajně přišly o život.¹⁶

Není jisté, zda byly všechny řeholnice přítomny v klášteře v době útoku – je pravděpodobné, že část konventu před blížícím se nebezpečím uprchla, podobně jako tomu bylo v jiných klášterech (například v Sedlci). Není známo, kde sestry přečkaly nejhorší léta, úkryt mohly najít v jiných klášterech, případně v Jihlavě či Klosterneuburgu, jak je doloženo u sedleckých cisterciáků. U pohledského

12 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) III, ed. Josef EMLER, Pragae 1890, č. 231, s. 91–92; srov. SOMER Tomáš, *Víra, zbožnost, mecenát. Páni z Ronova a Přibyslavi a církev ve středověku*, Olomouc 2017, s. 45.

13 RBM III, č. 820, s. 327–328.

14 RBM VIII. 1, č. 447, s. 248–249; srov. SOMER, *Víra, zbožnost, mecenát*, s. 48–50.

15 ŠRÁMEK, *Sociální síť*, s. 20–23; srov. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 355–358.

16 Táž, *Klášter cisterciáček Vallis Sanctae Mariae v Pohledu ve víru doby vymknuté z kloubů*, Havlíčkobrodsko 28, 2014, s. 51–89, zde s. 67–76.

kláštera, který měl charakter tzv. *Damenstiftu*, je navíc možné, že se řeholnice vrátily ke svým rodinám. Klášter v Pohledu byl v důsledku válečných událostí vypleněn a řeholní život zde na několik desetiletí zanikl. Majetek kláštera byl v následujících letech rozdělen mezi různé světské držitele, což potvrzují zápisy z let 1436–1437, kdy císař Zikmund zapsal klášterní statky světským osobám. Tyto majetky se následně staly součástí dominia Hynka Ptáčka z Pirkštejna († 1444) a poté Viktorína z Kunštátu (Münsterberského) (1443–1500), který je získal od své manželky Markéty z Pirkštejna († 1472), dcery a dědičky Hynka Ptáčka.¹⁷

Obnova kláštera nastala až v druhé polovině 15. století. První doklady o opětovné existenci konventu pocházejí z roku 1479, kdy je doložena smlouva mezi abatýší a Janem Špetle st. z Prudic ohledně výstavby rybníka pod Osralovem.¹⁸ Klášter se tak po dlouhé přestávce znovu stal centrem řeholního života, i když jeho hospodářská základna byla výrazně oslabena a závislost na světských ochráncích (opravcích) vzrostla. Pohledský klášter, na rozdíl od některých jiných ženských klášterů, těžil z regionálních vazeb a menšího majetkového významu, což mu umožnilo přežít období husitských válek a později obnovit svou činnost.¹⁹

Klásteru v jeho obnově významně pomohl Jan Boček z Kunštátu († 1504), který pro řeholnice vykoupil původní klášterní panství od svého příbuzného Viktorína z Kunštátu (Münsterberského). V 16. století zasáhla klášter reformace a s ní spojený úpadek řeholní kázně. Docházelo k porušování klauzury a v pramenech jsou doloženy i skandály, které vedly k sesazení některých abatýší. Přesto klášter přežil i toto složité období a jeho existence nebyla přerušena.²⁰

Po bitvě na Bílé hoře získaly pohledské cisterciačky nové majetky, které byly předtím zkonfiskovány odbojným šlechtickým rodům. Ani klášter se však nevyhnul útrapám třicetileté války – v roce 1645 byl vypálen švédskými vojsky a řeholnice byly nuceny uchýlit se do okolních lesů. Ve vývoji kláštera se však jednalo pouze o krátkou epizodu. Život i řeholní kázeň se do jeho zdí brzy navrátily, instituce byla ekonomicky stabilizována a vstoupila do období významného rozmachu. Klášter se v této době stal mimo jiné centrem dívčího vzdělávání, přičemž zvláštní důraz byl kladen na hudební výchovu. Barokní religiozita 18. století se zde výrazně projevila i v podobě doložených zázraků, které byly spojovány především s kultem sv. Jana Nepomuckého.²¹

17 ZAJÍC Radek, *Historický vývoj obce Pohled*, in: 750 let obce Pohled, Pohled 2015, s. 10–43, zde s. 22.

18 Česky psaná listina z 12. března 1479, NA ČR, AZK, ŘC Pohled, sign. 815 (dostupné též na portálu monasterium.net).

19 CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu* 2, s. 344.

20 HLOUŠKOVÁ Helena, *Z historie kláštera v Pohledu*, Havlíčkovobrodsko 15, 1999, s. 5–69, zde s. 16, 28–30.

21 Tamtéž, s. 32–51.

Klášter cisterciáček však neušel osvíceneckým reformám z konce 18. století. V roce 1782 byl zrušen. V té době zde žilo 33 mnišek a dvě novicky a fungovala zde i škola. Klášterní budovy poté sloužily krátce pražským karmelitkám, následně se z nich stala továrna na sukna a nakonec byly na počátku 19. století přestavěny na zámek Josefem hrabětem z Unwerthu († 1822).²²

Z původního klášterního areálu se do dnešních dnů dochoval především protáhlý jednolodní kostel, který si i po založení kláštera zachoval funkci farního chrámu. Současná podoba klášterního kostela je částečně výsledkem přestavby po požáru z roku 1329, avšak největší devastaci utrpěl klášter během husitských válek, kdy byl téměř zcela zničen. Obnova kostela proběhla až na konci 15. století, přičemž další významné úpravy v barokním duchu následovaly na přelomu 17. a 18. století. Stejně jako v jiných cisterciáckých kláštorech pro ženy, i zde měly řeholnice vyhrazený samostatný přístup na kostelní tribunu, čímž byly prostorově odděleny od farníků. Dochované klášterní budovy pocházejí převážně z barokního období, přesto však půdorysně navazují na středověkou dispozici. V jejich zdech je místy možné identifikovat i fragmenty starší gotické zástavby.²³

Pohledské cisterciáčky zcela jistě disponovaly mnohými knihami již od dob založení ústavu, nicméně, jak podotkla již K. Charvátová, informací o pohledské středověké knihovně máme naprosté minimum.²⁴ Po zrušení kláštera v roce 1782 se jeho knihy dostaly různými cestami do anonymity a dnes nelze, až na řídké výjimky, jejich pohledský původ dokumentovat. Například jen prostřednictvím barokního spisu o dějinách kláštera se dozvídáme o graduálu, který dal pro zdejší řeholnice zhotovit jejich zpovědník Ludolf v roce 1338.²⁵ Je to však jediná zmínka o středověké klášterní knihovně. Dochované klášterní listiny jsou dnes uloženy v Národním archivu ve fondu Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II.

22 Tamtéž, s. 24–25; srov. VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 433–435.

23 CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 371–372; srov. VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 433–435.

24 CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 374.

25 Tamtéž.

Hudba u cisterciaček

Alžběta Bendová – Markéta Merková

Hudba tvořila nedílnou součást každodenního života v ženských cisterciáckých klášterech a představovala jeden z pilířů duchovní formace i komunitního života.²⁶ Ačkoli konkrétní podoby hudebního provozu se mohly v jednotlivých konventech lišit, dostupné prameny ze Starého Brna nám umožňují identifikovat řadu rysů, které mohou být relativní i pro pojetí hudby napříč řádem. Vycházíme především z bohatě dokumentované hudební tradice při konventu Nanebevzetí Panny Marie ve Starém Brně, která může sloužit jako model pro méně dochované případy, jakým je např. klášter v Pohledu. K roli hudby v pohledském konventu se totiž dochovalo jen minimum informací.²⁷ Jedinou výjimku tvoří zpráva v klášterní kronice o graduálu, který dal v roce 1338 zhotovit místním jeptiškám jejich zpovědník Ludolf.²⁸

Ve středověku se hudební praxe omezovala na jednohlasý chorál podle specifického cisterciáckého ritu, který kladl důraz na prostotu a srozumitelnost zpěvu.²⁹ Roli v hudebním životě klášterů sehrávala kantorka, která byla odpovědná za vedení zpěvu.³⁰ Liturgický zpěv byl u cisterciáků vnímán jako forma duchovní kázně a kontemplace, v protikladu k okázalejší hudební tradici clunyjských benediktinů.³¹ Ve druhé polovině 17. století došlo k zásadnímu obratu. Barokní důraz na smyslovou náboženskou zkušenost vedl k rozvoji figurální hudby. Na Starém Brně byl tento proces podpořen např. výstavbou nového hudebního kůru v roce 1697.³² Hudební výuka nezahrnovala pouze zpěv a hru na varhany, ale i hru na další nástroje, např. housle, violu da gamba, šalmaj, fagot a později i méně běžné nástroje jako tromba marina či violon.³³ Figurální hudba se provozovala zejména při slavnostních příležitostech, jako byly jmeniny abatyše, velké svátky či návštěvy významných osobností.³⁴ Zprvu se výuky ujímali mužští řeholníci téhož řádu, později byli najímáni i světsky vzdělaní hudebníci.³⁵ Samotné sestry se aktivně

26 HURT Rudolf, *Hudba u starobrněnských cisterciaček*, Opus Musicum 1974, č. 7, s. 248–251.

27 CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu* 2, s. 317.

28 Tamtéž, s. 330.

29 HURT, *Hudba u starobrněnských cisterciaček*, s. 248–251.

30 CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterciáckého řádu* 2, s. 316.

31 HURT, *Hudba u starobrněnských cisterciaček*, s. 248–251.

32 Tamtéž.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž.

35 Tamtéž.

účastnily bohoslužeb jako varhanice, instrumentalistky nebo zpěvačky.³⁶ Repertoár tvořily vícehlasé kompozice domácích i zahraničních autorů, často upravené pro potřeby ženských hlasových a instrumentálních sestav. Kláštery se navíc aktivně snažily přijímat do noviciátu hudebně nadané dívky, čímž se zajišťovala kontinuita a vysoká umělecká úroveň.³⁷

Hudba v ženských cisterciáckých klášterech představovala nejen formu zbožnosti, ale i prostředek seberealizace a kulturní reprezentace. Hudební kultura těchto komunit dokládá pozoruhodné napětí mezi původními ideály asketického řádu a bohatostí barokního uměleckého výrazu. Zaujímal výjimečné postavení, byla nástrojem modlitby, výchovy i identity.

36 HURT, *Hudba u starobrněnských cisterciáček*, s. 248–251.

37 Tamtéž.

Exempláře

Chartularium et urbarium monasterii Vallis sanctae Mariae

NK ČR, sign. XIV E 13

kolem roku 1328; Čechy (Pohled); pergamen; 15 ff.; 230×150 mm;
pergamenová vazba s dřevěnými deskami

Regestová část pohledského
kopiáře a urbáře.
(fol. 2r)

Jediný středověký rukopis prokazatelně pohledské provenience představuje kopiář a urbář vzniknuvší kolem roku 1328. Pohledský kopiář a urbář, uložený dnes v Národní knihovně ČR, představuje jeden z nejstarších a nejvýznamnějších dochovaných hospodářských rukopisů z prostředí českých cisterciáckých klášterů. Rukopis je cenným pramenem nejen pro dějiny samotného kláštera v Pohledu, ale i pro poznání sociálních a hospodářských poměrů venkovské společnosti na Havlíčkobrodsku ve vrcholném středověku. Samotný rukopis sice nepůsobí nikterak impozantně, nicméně jedná se o třetí nejstarší český urbář, a dokonce vůbec nejstarší, pokud bychom brali v potaz jen úplně a v originálu dochované kusy.

Vedle *Codex Damascus* z Oseka se též jedná o druhý dochovaný cistercký kopiář z doby předhusitské.³⁸

Manuskript je rozdělen do tří částí: úvodní regestář, vlastní urbář a závěrečný kopiář s opisy klíčových listin kláštera. Dnes jich zde nalezneme pouze deset. Původně jich patrně bylo více, nicméně později bylo kolem deseti folií vyřezáno. Urbářová část eviduje obilné desátky z deseti lokalit patřících do pohledské farnosti a dále poddanské dávky ze dvou klášterních vesnic – Krátké Vsi (historicky označované jako *Longa Villa*) a Cibotína. Zápisy uvádějí konkrétní držitele gruntů, výši jejich odvodů v penězích i naturáliích a rozsah půdní držby, což umožňuje podrobně sledovat sociální strukturu a majetkové rozvrstvení tehdejší vesnické společnosti.

Pohledský urbář zachycuje také některá místní specifika. Pozornost si například zaslouží forma jmen poplatníků, která odráží složitý sídelní vývoj regionu a kontakty s hornickým prostředím a dobře dokládá etnicky smíšený charakter oblasti v první polovině 14. století.

Kopiářová část obsahuje výběr nejdůležitějších zakládacích a majetkových listin kláštera. Pohledský rukopis je tak nejen praktickou knihou hospodářského charakteru, ale i významným dokladem právních a ekonomických poměrů kláštera. Ve spojení s dalšími prameny umožňuje zkoumat vývoj klášterního hospodářství, správu majetku a do jisté míry i každodenní život poddaných v okolí Pohledu v první polovině 14. století.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2547, s. 313; NOVÝ Rostislav, *studie o předhusitských urbářích I*, Sborník historický 9, 1962, s. 137–192; CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 345–346; SOMER Tomáš, *Pohledský urbář (kolem 1328)*, Havlíčkovobrodsko 30, 2016, s. 7–37; edice urbářové části *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, ed. Josef EMLER, Praha 1881, s. 20–22; *Manuscriptorium*.

38 SOMER Tomáš, *Pohledský urbář (kolem 1328)*, Havlíčkovobrodsko 30, 2016, s. 7–37; z další sekundární literatury výběrově TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2547, s. 313; NOVÝ Rostislav, *studie o předhusitských urbářích I*, Sborník historický 9, 1962, s. 137–192; CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 345–346; edice urbářové části *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, ed. Josef EMLER, Praha 1881, s. 20–22; *Manuscriptorium*.

***Memorabilia monasterii Vallis beatae Virginis in regno Bohemiae siti,
vulgo Frawenthal dicti, fundati anno 1267***

NK ČR, sign. VI B 13

17.–18. století; papír; 95 ff.; 310×200 mm, pergamenová vazba – na vazbě použit rukopisný pergamenový fragment

Úvodní folio.

Vlastní klášterní barokní historiografii reprezentuje *Memorabilia monasterii Vallis Mariae beatae Virginis* pocházející ze 17. a 18. století. Starší část kroniky sepsal Pavel Augustin Stohandel († 1681). Jedná se o poměrně běžný produkt klášterní barokní historiografie. Tento spis obsahuje informace o mnoha událostech, které dnes již není možné kriticky ověřit z jiných zdrojů (například dvojí vypálení kláštera v době husitských válek). Pokud lze sledovat, minimálně Pavel Augustin Stohandel využíval písemný materiál kláštera, tudíž lze tyto údaje s jistou mírou obezřetnosti přijmout za věrohodné.³⁹

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1047, s. 434; CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 346.

39 CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu 2*, s. 346.

Sedlecký antifonář

NK ČR, sign. XIII A 6

13. století; pergamen, papír; I + 532 (recte 524) s.; 440×320 mm;

ušňová vazba s rostlinným slepotiskem v rámcích (17. století)

Madona s Ježíškem
v Sedleckém antifonáři
(s. 44)

Sedlecký antifonář, vzniklý pravděpodobně ve 2. čtvrtině 13. století, patří k nejvýznamnějším památkám pozdně románské knižní malby v Čechách. Kodex byl určen některému ženskému cisterciáckému klášteru a sloužil k bohoslužebnému zpěvu antifon a hymnů. Na cisterciácký původ ukazuje výběr svátků, písmo i ritus, který rukopis zaznamenává. Do sedleckého cisterciáckého kláštera se dostal až později a byl zde v roce 1671 převázán a doplněn o chybějící folia. Po zrušení kláštera během josefínských reforem byl spolu s ostatními svazky převeden do fondu dnešní Národní knihovny ČR.

Na vzniku Sedleckého antifonáře se podílelo několik písařů i iluminátorů. Rukopis zahrnuje dvě části – temporál (zpěvy během církevního roku) a sanktorál

(svátky světců), doplněné o žalmy a zpěvy k různým příležitostem. Pozdějším přívazkem je *Officium de Corpore Christi* ze 17. století.

Výzdoba Sedleckého antifonáře, patřící mezi nejbohatší v českém prostředí, je tvořena 55 malovanými iniciálami, ať už ornamentálními, figurálními či zoomorfními, které doprovází množství drobných kaligrafických iniciál a přibližně 550 lombard. Vrchol představují dvě hlavní miniatury (Panna Maria s Ježíškem a Tři Marie u hrobu) a také volně stojící postavy Mojžíše, Davida a Šalamouna namalované na jinak nezdobených bordurách.

Na iluminacích rukopisu pracovalo více mistrů různé kvality; tzv. hlavní mistr vytvořil nejcennější části výzdoby. Styl jeho rukopisu spojuje italo-byzantské vlivy s prvky sasko-durynského malířství. Byzantský vliv se se projevuje dramatictějším pojetím scén, živější barevností a charakteristickým lámáním linií, zatímco sasko-durynská tradice se odráží v modelaci drapérií a rostlinné ornamentice. Tvarosloví iluminací bývá řazeno k raně gotickému „lámanému stylu“ (*Zackenstil*).

Ačkoli Sedlecký antifonář vznikl pravděpodobně pro cisterciácky v Tišnově, svým obsahem i určením odráží jednotnou duchovní a liturgickou tradici cisterciáckého řádu, společnou i pohledskému klášteru. Je zde proto představen jako její doklad.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2252, s. 213; URBÁNKOVÁ Emma, *Rukopisy a vzácné tisky Univerzitní knihovny, Praha 1957*, s. 16; PLOCEK Václav, *Catalogus codicum notis musicis instructorum II*, Pragae 1973, s. 519–521; KVĚT Jan, *L'Antiphonaire de Sedlec de la Bibliotheque de l'Universite de Prague*, *L'art byzantin chez les Slaves* 2, 2, Paris 1932, s. 413–420; KRÁSA Josef, *České iluminované rukopisy 13.–16. století*, Praha 1990; PRAŽÁK Jiří, *Ke studiu knižního umění 13. století. Kodikologické poznámky k iluminovaným rukopisům*, in: Josef KRÁSA et kol., *Umění 13. století v českých zemích*, Praha 1983, s. 575–583; BOLDAN Kamil, *Vzácné rukopisy Státní knihovny ČSR. Sedlecký Antifonář*, Čtenář. Měsíčník pro práci s knihou 3, 1990, s. 92–93; HLAVÁČKOVÁ Hana 1996, 301–312; STEJSKAL Karel, *O některých výsledcích uměleckohistorického zkoumání středověkých rukopisů v Národní knihovně České republiky*, *Documenta Pragensia* 10, 1990, č. 1, s. 59–64; ŠUBRTOVÁ Jana, *Antifonář sedlecký a česká malba 13. století*, Diplomová práce, Karlova univerzita, Katolická teologická fakulta, Praha 2011; ŠUBRTOVÁ Jana, *Poznámky k podílu jednotlivých iluminátorů na výzdobě Antifonáře sedleckého*, *Studie o rukopisech*, 2012, 41, č. 1, s. 3–18; *Manuscriptorium*.

Klášter zmizelý v těžebních jámách

Klášter magdalenitek v Zahražanech u Mostu

Renáta Modráková

Klášter magdalenitek byl významným středověkým řeholním domem, jehož podobu nenávratně odvaly novodobé a moderní dějiny. Z kdysi rozsáhlého klášterního dědictví se dochovaly jen drobné jednotliviny.

Magdalenitky vznikly v první polovině 13. století v německých zemích. Podle bílého hábitu se jim také říkalo bílé paní. Původně se řídily Řeholí sv. Benedikta, později přešly k Řeholi sv. Augustina. V čele konventu stála převorka, při jednotlivých klášterech byli probošti.¹ První klášter v Čechách byl založen kolem roku 1259 v Dobřanech a v roce 1282 byl přenesen k sousedství sv. Havla na Starém Městě pražském. Druhý klášter byl založen v Zahražanech.

Zahražany (také Záhrází) byly původně samostatnou vsí na pokraji bohatého středověkého města Most. Vznik kláštera je dokumentován darovací listinou krále Václava II. z 21. listopadu 1283,² ve které magdalenitkám daroval kostel Panny Marie v Zahražanech. Dodejme pro všechny znalce místních poměrů, že kostel stál na úpatí vrchu Hněvín. Do kláštera obvykle vstupovaly příslušnice významných mosteckých měšťanských a šlechtických rodin, v kláštere údajně měla fungovat také škola pro místní měšťanské dcery.³ Jména zahražanských převorek ve středověku zůstávají prozatím – až na pár výjimek (například převorka Kunhuta k roku 1381) – skryta.⁴

Klášter byl zničen během husitských válek v roce 1421. Řeholnice utekly do okolních lesů, později našly útočiště v saském Freibergu.⁵ Co se stalo v následujícím období s ruinami, není zcela jasné. V opevněných městských hradbách Mostu byl postupně budován nový klášter, který byl i nadále nazýván podle místa původního založení jako „klášter Zahražany (Saras) při a v městě Most“. Není vyloučeno, že v Zahražanech stával i po husitských válkách nějaký (zatím blíže nespecifikovaný) dům magdalenitek, kterému se v roce 1455 říkalo „das closterlyn“ (tedy klášteříček).

1 BUCHBERGER Michael, *Lexikon für Theologie und Kirche* VI, Freiburg am Breisgau 1934, s. 775.

2 NA ČR, AZK, magdalenitky, sign. 101; RBM II, č. 302, s. 562.

3 Blíže CORI Johann Nepomuk – SIEGEL Franz, *Geschichte der königl. Stadt Brüx bis zum Jahre 1788*, Brüx 1859, s. 161.

4 NA ČR, AZK, magdalenitky, sign. 104; RBM IV, č. 42, s. 15–16.

5 Klášter magdalenitek ve Freibergu byl založen v roce 1248 a následně zrušen během protestantských reforem v roce 1536 (také uváděno 1568).

V průběhu první poloviny 15. století nechaly sestry postavit v městských hradbách nové (dřevěné) budovy. Ty byly poškozeny požárem v roce 1515,⁶ během kterého byly spáleny četné listiny a s největší pravděpodobností i většina klášterní knihovny. Samotný kostel byl asi kamenný – tomu by odpovídalo to, že „nový“ kostel zasvěcený Sedmi radostem Panny Marie byl vysvěcen dne 20. října 1515 za účasti olomouckého světícího biskupa Martina Schöpla.⁷ Následným rychlým opravám napomáhaly i leckteré příslušnice řádové komunity. Rodina magdalenitky Kateřiny z Vlčkova obdarovala klášter četnými dary. Obnova klášterních budov se mimo jiné také financovala z odpustků vyhlášených Janem Žákem, administrátorem pražského arcibiskupství (viz listina z 27. 10. 1515⁸).

Během stavovského povstání byl klášter zrušen, majetek byl zabaven a sestry musely opustit město. 26. června 1621 se obrátila převorka Magdaléna Steiblová na hraběte Karla z Liechtensteina (1569–1627) s prosbou o vrácení zabaveného majetku.⁹ Také jej požádala o pomoc v případě sporu sestry Barbory Pechové, která se rozhodla z kláštera vystoupit, a Bartoloměje Schöna. Dvě ustanovené komise rozhodly, že sestry dostaly zpět svůj majetek. V roce 1623 také získaly stavební místo na novou výstavbu kláštera. Samotnou stavbu příliš neodkládaly – probíhala zejména v letech 1626–1630. Kauza Barbory Pechové stále pokračovala, i když poněkud jiným směrem. Tato jeptiška v roce 1628 odešla z kláštera v doprovodu jistého důstojníka, kterého navíc prohlásila za svého muže. V náruči přitom měla malé dítě. Představená následně požádala radní, aby padlou jeptišku vsadili do „arestu“ (vězení). Jak celá kauza dopadla, bohužel nevíme – prameny již dále mlčí. V roce 1677 mělo v klášteře žít asi 40 jeptišek.

V roce 1630 nebyly ještě budovy konventu zcela dokončeny. Soudíme tak podle peněz, které v roce 1652 dostaly magdalenitky darem na výstavbu kláštera. Následně 8. června 1703 koupily od města pozemky, které navazovaly na klášterní zahradní zeď. S největší pravděpodobností chtěly rozšířit klášter – podle dobových zpráv tehdy v jedné cele přebývaly i dvě až tři jeptišky. Z ledna 1716 je dochována stížnost představené samotnému císaři Karlu VI. (1711–1740) na mostecké radní, kteří povolili provoz hospody hned vedle kláštera. Opilí hosté se sestrám posmívali a hanobili je, veselým pokřikem rušili chórovou modlitbu a házeli kamení do oken kláštera. K nápravě následně skutečně došlo.

Na základě závěti mosteckého měšťana hraběte Johanna Gottfrieda von Schmidl († 1756) získaly magdalenitky značnou sumu 3 000 zlatých na výstavbu

6 Zejména CORI – SIEGEL, *Geschichte*, s. 161.

7 NA ČR, AZK, magdalenitky, sign. 110.

8 SCHUBERT, *Urkunde*, č. 561, s. 68.

9 Blíže Tamtéž, s. 228–229.

nového kostela. Dokončení kláštera se již sestry bohužel nedočkaly. Stihly ještě položit slavnostní kámen (17. května 1761) ke kaplím křížové cesty, která měla spojit mostecký klášter s novým kostelem v Zahražanech.¹⁰ Výstavba se však fatálně zdržela kvůli požáru, který 30. března 1769 vypukl v Mostě a silně poškodil věž, jež se zřítla na kostel a prorazila jeho klenbu. Současně vyhořely staré hrázděné klášterní budovy a zničeny byly jak tři kostelní zvony, tak i varhany a vnitřní vybavení. Neporušený zůstal jen nový konvent a stará a nová sakristie.¹¹ Stavba nového kostela byla dokončena 3. září 1774, kdy jej konsekroval pražský biskup Andreas Kayser. V roce 1782 byl klášter císařským výnosem zrušen – 18. září přišli do kláštera císařští komisaři, odhadli a zapečetili majetek jak v Mostě, tak v Zahražanech. V konventu tehdy žilo 14 jeptišek a 13 laických sester. Poslední jeptišky konvent opustily 28. listopadu téhož roku.

Konvent byl následně využíván jako vojenské učiliště. V roce 1783 věnoval císař Josef II. konventní budovy a kostel Narození Páně piaristům. Ti se v roce 1876 pokusili klášterní budovy prodat slezským voršilkám, nakonec je koupilo samotné město. Poté kostel využívala pravoslavná církev. V sedmdesátých letech minulého století klášterní budovy i kostel podobně jako jiné významné mostecké stavby padly za oběť těžbě uhlí.

Podle dochovaných vyobrazení a fotografií byl nejceněnější stavbou pozdně gotický kostel z počátku 16. století, naposledy barokně upravený do roku 1774. Zajímavým detailem byl fragment pozdně gotické kruchty a severního portálu z první čtvrtiny 18. století. Značnou hodnotu měla také fresková výzdoba od mosteckého rodáka Jana Václava Tschöppera (1728–1810) a oltářní obraz Ignáce Viktorina Raaba (1715–1787). Jedinečným dochovaným gotickým dílem je tzv. Madona ze Zahražan ze sedmdesátých let 14. století, která měla zdobit kapli. Po zrušení kláštera byla darována děkanskému kostelu a v současnosti je uchovávána ve sbírkách Národní galerie.

Z klášterního archivu se podle předávacích dokumentů dochovalo celkem 20 listin (nyní v Národním archivu). Předávací seznamy klášterní knihovny se nedochovaly.¹² Z klášterních rukopisů se podařilo identifikovat jen jeden – iluminovaný majestát Ferdinanda II. z roku 1627. Osudy ostatních knih prozatím zůstávají neznámy.

10 SCHUBERT, *Urkunde*, č. 561, s. 333.

11 Blíže Tamtéž, s. 320–321.

12 ANK ČR, VUK, kart. 1.

Exempláře

Majestát Ferdinanda II.

NK ČR, sign. XVII D 28

1627; Čechy; papír; 13 ff.; 335×225 mm; iluminovaný; novověká vazba

Majestát
Ferdinanda II.
(fol. 1r)

Rukopis vznikl pro potřeby zahraňanského kláštera magdalenitek. Byl napsán jedním písařem užívajícím kaligrafické humanistické písmo, takřka napodobující písmo tiskové. Text zdobí půvabné humanistické iniciály.

Rukopis obsahuje majestát Ferdinanda II., který potvrzuje nadání, obdarování a svobody kláštera, a starší české listiny různých panovníků. Lepenkové desky jsou potaženy zlacenou látkou s rostlinnými vzory.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 158, s. 61; BERÁNEK, *Soupis*, s. 212.

Klášter červené růže

Klášter klarisek v Českém Krumlově

Julie Mizerová

Klášter klarisek v Českém Krumlově byl od počátku zamýšlen jako dvojklášteří, kde společně žili jak klarisky, tak minorité, kteří o sestry pečovali. Mezi klášteřem minoritů a klarisek stojí společný kostel. Kvůli přísné klauzuře vycházející z řehole Alexandra IV. byly klarisky uzavřeny před veřejností i před minority.¹ Do kostela tak měly vlastní vchod vedoucí na zdobenou tribunu, odkud mohly sledovat mši. V klášteře se dochovaly stopy mechanismu, kterým mohly sestry komunikovat s okolním světem. Rota či otočné kolo umožňovalo výměnu předmětů bez jakéhokoliv kontaktu.² Hovorna s lavicemi u zamřížovaného okénka, které bylo zakryté látkou, umožňovala minimální kontakt při rozhovorech s veřejností nebo při zpovědi.³ Klášter klarisek byl významný také proto, že byl jediným ženským klášteřem v jihočeském dominiu, který mohl poskytnout útočiště ženám ze šlechtických i měšťanských rodin. Zde sestry tkaly a vyšívaly liturgická roucha a modlily se za mrtvé.⁴

Tento klášter, tzv. *Sacrosante dei genitricis perpetueque virginis Mariae*, byl od svého založení spojen a významně podporován rodem Rožmberků. Založen byl roku 1350 Kateřinou z Rožmberka († 1355), manželkou Petra I. z Rožmberka († 1437), a jejími syny Petrem II. z Rožmberka († 1384), Joštem († 1369), Oldřichem († 1390) a Janem († 1389). Roku 1358 byl dostavěn kostel a následně byl v tomto roce vysvěcen. Roku 1361 byly do kláštera uvedeny klarisky z kláštera v Opavě ve Slezsku společně s první abatyší Alžbětou († 1369).⁵ Po osazení kláštera vydali Rožmberkové 24. 4. 1362 zakládací listinu, kterou zároveň darovali klariskám nemovitý majetek, z jehož výnosů měly klarisky odevzdávat minoritům 30 kop grošů.⁶ V roce 1375 iniciovala Anna z Rožmberka († 1388) založení třetí části kláštera, určené buď pro bekyně, či pro terciářky.⁷

1 KAŠPÁRKOVÁ Jarmila, *Úhelný kámen zakládání a života. Regula pro sorores minores inclusae v Českém Krumlově*, in: *Ordo et paupertas: českokrumlovský klášter minoritů a klarisek ve středověku v kontextu řádové zbožnosti, kultury a umění*, eds. Daniela Rywíková – Roman Lavička, Ostrava 2017, s. 63–73, zejména s. 70–72.

2 Viz. MEZIHORÁKOVÁ Klára, „...nástroj okružlý, kterýžto kolo nazýváme...“ – rota a její funkce v ženském klášteře, in: *Ordo*, s. 87–96.

3 MEZIHORÁKOVÁ Klára, *Život v krumlovském klášteře*, in: *Ordo*, s. 101–128, konkrétně s. 111.

4 Tamtéž, s. 117.

5 RYWIKOVÁ Daniela, *Klášter minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, Český Krumlov 2015, s. 24.

6 HRADILOVÁ Marta, *K dějinám knihovny minoritů v Českém Krumlově*, Český Krumlov 2015, s. 34.

7 RYWIKOVÁ, *Klášter minoritů*, s. 62.

Zakladatelé kláštera jsou připomínáni v nekrologiu klarisek NK ČR, sign. **VI B 9** z roku 1368–1369. Toto nekrologium bylo jedním z rukopisů, které daroval Petr II. z Rožmberka klášteru. Celkově je dochováno kolem 30 dalších rukopisů, které Petr II. věnoval klášteru v rozmezí let 1358 až 1384.⁸ V sedmi⁹ z nich se dochoval dedikační zápis: „*Liber monasterii sacrosancte genitricis dei perpetueque virginis Marie de Chrumpnaw comparatus per honorabilem dominum Petrum de Rosenberch prepositum Capelle Regie in castro Pragensi*“. Tato dedikace měla formu memorie, díky které se mělo na Petra z Rožmberka vzpomínat a modlit se za něj.¹⁰ Podobný způsob označení je možné nalézt i v darech pro klášter augustiniánů kanovníků v Třeboni, který též založili páni z Rožmberka.¹¹ Písařem této nejstarší vrstvy rukopisů je krumlovský mnich Jakub z Plzně, který patrně sepsal základní části nekrologia, ale také knihu základních liturgických modliteb tzv. kolektář z roku 1366 určený pro potřeby klarisek (NK ČR, sign. **XIII C 11**).

Zápisy v kalendáři nekrologia klarisek.
(NK ČR, sign. VI B 9, fol. 14r)

Dedikační zápis Petra II. z Rožmberka.
(NK ČR, sign. XIII A 1b, fol. 232v)

8 HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 52.

9 NK ČR, sign. I A 55; NK ČR, sign. XII F 36; Morálie papeže Řehoře I. Velikého UPM 5600; NK ČR, sign. VI B 9; NK ČR, sign. XIII A 1a; NK ČR, sign. XIII A 1b; NK ČR, sign. XIII B 15, viz: Tamtéž, s. 44.

10 HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 43; STUDNIČKOVÁ Milada, Rožmberkové a knižní malba, in: Rožmberkové, ed. Peter Balog et al., České Budějovice 2011, s. 496–529, zejména s. 497.

11 Např. v rukopisu *Legenda aurea* NK ČR, sign. XIII B 11 či rukopisu NK ČR, sign. XII C 14. Literatura k tématu: DRAGOUN Michal – EBERSONOVÁ Adéla – DOLEŽALOVÁ Lucie, *Středověké knihovny augustiniánských kanoniů v Třeboni a Borovanech*, Praha 2021, s. 28. Tam je starší literatura k tématu.

Z daru Petra II. z Rožmberka pochází také dvoudílný rukopis určený pro klášter klarisek lekcionář NK ČR, sign. **XIII A 1a** a NK ČR, sign. **XIII A 1b**. Zvláště druhá, letní část lekcionáře je zdobena krásnými fleuronée iniciálkami.

Začátek lekcionáře
Lecciones de sanctis s iniciálou R.
(NK ČR, sign. XIII A 1b, fol. 201r)

Jedním z nejznámějších rukopisů tohoto trojklášteru je *Liber depictus* (ÖNB/Wien, **Cod. 370**)¹² uložený dnes v Rakouské národní knihovně ve Vídni. *Liber depictus*, datován okolo poloviny 14. stol., se skládá z tzv. Bible chudých (*Biblia pauperum*) a legend světců. Po vzoru těchto biblí se jedná především o obrazové řady čtené přes aperturu a doplněné textovým komentářem. Nejpozoruhodnější jsou zde dvě celostránkové iluminace zobrazující Apokalyptickou ženu na fol. 1r a Ženu neřestí na fol. 171r. Tyto obrazy podrobované často ikonografickému výkladu jsou v poslední době silně spojovány s ženskou mystikou.¹³ To přispívá k domněnce,

¹² Krumauer *Bilderkodex*. ÖNB/Wien, Cod. 370.

¹³ RYWIKOVÁ, *Art and Devotion in the Female Religious Communities of Late Medieval Český Krumlov*, Ostrava 2019, s. 72–73.

že rukopis byl původně určen právě pro klarisky. Na klášter v Českém Krumlově ukazuje také vlastnický zápis. Cestu rukopisu do Rakouské národní knihovny není možné jednoznačně sledovat. Jeden ze záznamů mezi tisky v soupisu pořízeném při rušení kláštera lze snad ztotožnit s *Liber depictem*, a tak mohl být odeslán do Rakouské národní knihovny právě tehdy.¹⁴ Otázka, zda byl *Liber depictus* skutečně určen pro klarisky, však zůstává stále otevřená.

Scény ze svatoludmílské legendy.
Liber depictus.
(ÖNB/Wien, Cod. 370, fol. 45r)

Na konci 14. století zažil klášter velký rozkvět. Do kláštera minoritů byl darován dnes ztracený rukopis, pravděpodobně zdobený v iluminátorských dílnách na dvoře Václava IV.¹⁵ V Praze byla vytvořena a následně darována klášteru Krumlovská madona¹⁶, jedno z nejvýznamnějších děl krásného slohu, které se stalo vzorem pro mnohá další díla. Na konci 14. století byla pro klarisky postavena kruchta, která

14 HRADILOVÁ, K *Dějiny knihovny minoritů*, s. 43; STUDNIČKOVÁ, Rožmberkové, s. 79–80.

15 MAREŠ František – SEDLÁČEK Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese českokrumlovském, díl II. Město Český Krumlov, svazek 1*, Praha 2017, s. 407.

16 Ke Krumlovské Madoně např.: WISCHIN, Franz E., *Die Krummauer Madonna im Reigen der Schönen Madonnen: eine Dokumentation über Legenden und Wahrheit ihrer Herkunft und Entdeckung*. Grafenau 1988; LEGNER Anton, *Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400*, Köln 1978, s. 686; DENKSTEIN Vladimír, *Jihočeská gotika*, Praha 1953, s. 39, 48.

byla původně plochostropá. Po dokončení byla vyzdobena nástěnnými malbami světců, světic a jejich redukovanými legendami. Výběr odpovídá světcům a světicím, které sestry vyznávaly a kteří jim byli příkladem. Mezi tyto světce patří např. sv. Brigita Švédská, zmiňovaná v nekrologiu klarisek NK ČR, sign. **VI B 9**, nebo méně známá světice sv. Radegunda z Poitiers († 587).¹⁷ Další světcí odpovídají českokrumlovskému prostředí jako např. sv. Kryštof, ochránce před špatnou smrtí. Objednavateli maleb mohli být Rožmberkové, o čemž by svědčil erb odkrytý během restaurování v roce 2014.¹⁸

V první čtvrtině 15. století Oldřich II. z Rožmberka (1403–1462) zabavil klášteru klarisek podstatnou část majetku, který jim byl navrácen až na konci 15. století.¹⁹ V literatuře také panují dohady, jestli byl klášter napaden husity, o čemž vypráví barokní kronika.²⁰ Přes některé domněnky byl klášter nejspíše roku 1420 opuštěn a napaden nebyl.²¹ Spíše se stal útočištěm pro mnichy z okolních klášterů. Zejména se dochovaly zprávy o poskytnutí dočasného útočiště vyšebrodským cisterciákům, minoritům z Benešova a minoritům z Bechyně.²² Minorité z Bechyně roku 1413 darovali knihovně minoritů v Českém Krumlově jeden z několika bechyňských rukopisů, které se v knihovně dochovaly.²³

V této době, snad mezi lety 1415–1420, vznikl Krumlovský sborník (KNM, sign. **III B 10**), jeden z nejkrásnějších českokrumlovských rukopisů. Do Knihovny Národního muzea se tento rukopis dostal z prelatury kláštera minoritů již po zrušení kláštera klarisek. Literaturou byl dlouho považován za husitský rukopis, který objednala buď Eliška z Kravař, nebo Oldřich II. z Rožmberka v době, kdy přestoupili k utrakvismu. Pro názor, že se jedná o husitský rukopis, byla určujícím především ikonografie a zobrazení kalicha a sluneční monstrance.²⁴ V současné době, po sporu mezi Milenou Bartlovou a Karlem Stejskalem, se čím dál více badatelů přiklání k možnosti, že byl určen pro českokrumlovský klášter.²⁵ Zda vznikl

17 DIENTSBIER Jan – SKALICKÝ Petr, Nástěnné malby na kruchtě klarisek a v kostele Božího Těla a Panny Marie v Českém Krumlově, in: *Ordo*, s. 167–185, konkrétně s. 176.

18 Tamtéž, s. 177.

19 HRADLOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 38.

20 RYWIKOVÁ, *Klášter minoritů*, s. 18.

21 HRADLOVÁ, *K dějinám knihovny*, Praha 2014, s. 64.

22 Tamtéž, s. 64.

23 Tamtéž, s. 66.

24 Např. CIBULKA Josef, Korunovaná Assumpta na půlměsíci, in: ŠTENC Jan, Sborník k 70. narozeninám Karla B. Mádla, Praha 1929, s. 80–128 nebo STEJSKAL Karel – VOIT Petr, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1990; viz literatura dále v textu.

25 Např. GAUDEK Tomáš, *Misál Racka z Biřkova*, *Umění* 60, 2012, s. 230–243, konkrétně s. 231, 233–236 nebo RYWIKOVÁ Daniela, *Question of the Krumlov Miscellanea The Chalice as Utraquist Symbol*, *Umění* 57, 2009, s. 349–363, viz. literatura dále v textu.

pro klášter minoritů či pro klášter klarisek, zůstává předmětem debat. Některé názory se přiklání k tomu, že patřil klariskám.²⁶ Jindy se zvažuje, že byl určen minoritům, kteří jej mohli využívat jako pastorační pomůcku.²⁷

Sv. Bonaventura
De perfectione vitae ad sorores.
(KNM, sign. III B 10, s. 309)

S klášterem klarisek je spojen také soubor deskových obrazů z poloviny 15. století. Jedná se o Assumptu Lannovu²⁸, Madonu Lannovu²⁹ a Vídeňskou Madonu³⁰. Na rámech těchto děl jsou zobrazeny svěťice, které byly uctívány především v ženských komunitách.³¹ Zajímavá jsou dochovaná původní držadla a díry ve spodu rámu u Assumpty Lannovy, které ukazují na funkci obrazu buď jako obrazu neseného v procesích, nebo určeného pro komunitní zbožnost.³²

26 Např. BRODSKÝ Pavel, *Katalog iluminovaných rukopisů Národního muzea v Praze*, Praha 2000, s. 28.

27 RYWIKOVÁ, *Question of the Krumlov Miscellanea*, s. 361.

28 *Assumpta Lannova*, kol. 1450, 41,5×31,5 cm; NGP, Sbirka starého umění, inv. č. O 495.

29 *Madona Lannova*, kol. 1450, 50,5×38,5 cm; NGP, Sbirka starého umění, inv. č. O 494.

30 *Madona z Vídně*, 50.–60. léta 15. století, Vídeň, Kunsthistorisches Museum, Nr. 1738.

31 RYWIKOVÁ Daniela, *Klášter českokrumlovských klarisek ve středověku a jeho vizuální kultura*, in: *Ordo*, s. 129–159, zejména s. 133.

32 Tamtéž, s. 135.

Na konci 15. století, mezi lety 1481 a 1505, je v jižních Čechách zdokumentovaná činnost knihvazačské dílny, která vytvářela specifické slepotiskové vazby zdobené motivy pětিলistých růží, korunami, zalamovanou páskou, klasy, akanty, a především symboly evangelistů v kosočtvercových polích, podle kterých je v databázi pojmenovaná.³³ Tato dílna pracovala i na převazbě několika knih z kláštera klarisek v Českém Krumlově. Mezi nimi také na zimní části lektionáře NK ČR, sign. **XIII A 1a** a snad i sborníku modliteb NK ČR, sign. **XVII E 7**.

Na tuto dílnu navázal Mistr dvou stylů, který je označován podle kombinace pozdně gotických prvků s některými renesančními. Jedním z jeho typických kolků je také hůl s ořezanými větvemi, kterou obtáčí akant. I tento mistr mimo jiné pracoval pro klášter klarisek, pro které převazoval starší rukopisy jako Žaltář (NK ČR, sign. **XIII B 1**) nebo Kolektář (NK ČR, sign. **XIII C 11**).³⁴

Vazba lektionáře.
(NK ČR, sign. XIII A 1a)

33 Viz Einbanddatenbank (EBDB) – Werkstatt Nr. w002836. Dílna: Evangelisten-Symbole Raute, <https://www.hist-einband.de/werkzeuge/?h=false&faces-redirect=true&ex=false&v=w002836> [cit. 6. 7. 2025].

34 Viz. BOLDAN Kamil, *Krumlovský Mistr dvou stylů*, Umění 70, 2022, s. 58–75.

Paralelně k tomuto knihvazači působil v Českém Krumlově také knihvazač, malíř a kaplan u sv. Víta Bartoloměj Trnka († 1533).³⁵ Jeho vazby se vyznačují kolky s motivem granátových jablek ve středu zrcadla a kolky s písmeny BT odkazující na jeho jméno.³⁶ Pro klarisky v Českém Krumlově Bartoloměj Trnka převázal nekrologium klarisek NK ČR, sign. **VI B 9**, ve kterém na přideštlí namaloval iluzivní obrazový rébus s mouchou a brýlemi. S tím může souviset i vyryté pouzdro na brýle, které Bartoloměj Trnka vytvořil ve vazbě Misálu UPM, sign. **6979**.³⁷

Přední deska vazby Nekrologia.
(NK ČR, sign. VI B 9)

Přední přideštlí malované
Bartolomějem Trnkou s lístkem
o převazbě a brýlemi.
(NK ČR, sign. VI B 9)

35 VOIT Petr, *Encyklopedie knihy*, Praha 2008, s. 945.

36 HAMANOVÁ Pavlína, *Z dějin knižní vazby*, Praha 1959, s. 50.

37 STUDNIČKOVÁ, Rožmberkové, s. 503.

Na počátku 16. století v Českém Krumlově působil také kancléř Petra IV. z Rožmberka Václav z Rovného (1440–1509). Ten odkázal klášteru Žaltář (SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, sign. **318**), který původně patřil jeho ženě Alžbětě, jak značí dedikace. Klarisky skrze tento rukopis měly uctít památku na Alžbětu po její smrti v roce 1510. Žaltář je zdoben jednou ornamentální iniciálou na fol. 1r.

V době, kdy byl kvardiánem Walda Juleus (1479–1509), došlo k dalšímu rozkvětu knihovny minoritů, o čemž svědčí mimo jiné i výše zmíněné převazby. Z roku 1502 se dochoval první soupis vypovídající o obsahu knihovny.³⁸ Sloužil především jako majetková evidence.³⁹ Je v něm zaznamenáno 194 knižních svazků, z nichž se podařilo identifikovat 47 rukopisů a 20 prvotisků.⁴⁰ Mezi nimi i knihy z daru Petra II. z Rožmberka (1326–1384).⁴¹ Knihovna minoritů patřila v této době mezi velmi dobře uspořádané v kontextu knižních sbírek v českých zemích. Avšak v klášteře se v době tvorby tohoto inventáře nacházelo dalších 17 rukopisů a 1 prvotisk, které z neznámého důvodu nebyly do inventáře zapsány.⁴² O knihovně klarisek stále nemáme žádné zprávy. Mohly by však patřit tyto rukopisy právě klášteru klarisek? V seznamu totiž není například zaznamenáno *Nekrologium klarisek* NK ČR, sign. **VI B 9**, ani jiné rukopisy spojované s klariskami jako *Lekcionář* NK ČR, sign. **XIII A 1a** či NK ČR, sign. **XIII A 1b**.

Další zprávy o klášteru klarisek se týkají především darů a přestaveb. K roku 1609 daroval Petr Vok z Rožmberka peníze na jeho opravu.⁴³ Roku 1738 byl klášter klarisek přestavován. V rámci této přestavby byla postavena nová hovorňa či místnost před hovornou.⁴⁴

Zprávy o podobě samostatné knihovny klarisek se objevují teprve při rušení kláštera. Patentem Josefa II. z 12. 1. 1782 byl klášter klarisek zrušen a připravovalo se i zrušení kláštera minoritů, které bylo později anulováno. V lednu do kláštera přijela komise pod vedením českobudějovického hejtmána Otty z Ottenthalu, která zjistila, že knihovně klarisek chybí jakákoliv evidenční pomůcka.⁴⁵ Z toho důvodu byla provedena inventura, majetek byl zapečetěn a přidělenec krajského

38 *Soupis z kláštera minoritů a klarisek v Českém Krumlově z roku 1502*, SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond VS Český Krumlov, sign. I 3K 5o.

39 HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 43; STUDNIČKOVÁ, *Rožmberkové*, s. 71.

40 HEJNIC Josef, *Českokrumlovský soupis knih z roku 1502*, *Listy filologické* 99, 1976, č. 3, s. 172–181, zejména s. 174–180; HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 43; STUDNIČKOVÁ, *Rožmberkové*, s. 71.

41 Například iluminovaný rukopis *Catanea aurea* NK ČR, sign. I A 55.

42 HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 43; STUDNIČKOVÁ, *Rožmberkové*, s. 71.

43 MAREŠ František – SEDLÁČEK Jan, *Soupis*, s. 325.

44 RYWIKOVÁ, *Kláster minoritů*, s. 25.

45 HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 77.

úřadu baron Damnic sestavil v březnu roku 1782 inventář.⁴⁶ Z 36 stran obsahoval inventář osm stran listin týkajících se kláštera, 59 rukopisů a 340 tisků.⁴⁷

Takto byla knihovna v červnu zabalena a odeslána do Klementina, kde její převzetí potvrdil Karel Rafael Ungar. Ten vybral 27 knih, mezi nimi většinou tisky, které měly zůstat v knihovně. V rámci tohoto souboru se dostalo do knihovny také nekrologium klarisek NK ČR, sign. **VI B 9**, obě části lekcionáře NK ČR, sign. **XIII A 1a**, NK ČR, sign. **XIII A 1b**, kolektář NK ČR, sign. **XIII C 11** či nezdobený breviář NK ČR, sign. **XIII H 3r** z 15. století. Součástí souboru bylo též nekrologium minoritů NK ČR, sign. **XIV B 15**, u něž není jasné, proč bylo do souboru zařazeno.

Některé knihy z kláštera klarisek se vyhnuly odeslání do Prahy a inventarizaci. Příkladem toho je Pražská bible z roku 1488, která zůstala v majetku sestry Kláry Dvořákové a po její smrti v roce 1787 byla prodána v aukci.⁴⁸ Dalším příkladem je Žaltář Alžběty, manželky kancléře Václava z Rovného, který byl nalezen v roce 1929 při rekonstrukci kláštera za trámem na půdě, kam si ho jedna ze sester musela schovat.⁴⁹

Knihovna klarisek mohla být do jisté míry propojená s knihovnou minoritů, především zpočátku. V době po založení kláštera Petr II. nerozlišoval ve svých darech klášter klarisek a klášter minoritů, tedy dedikační nápisy jsou pro oba kláštery shodné. O tomto propojení je nutné také uvažovat v kontextu obou nejznámějších rukopisů této knihovny, *Liber depictus* a Krumlovském sborníku.

Později měly klarisky pravděpodobně knihovnu oddělenou od minoritské, na což ukazuje soupis z roku 1502, ve kterém knihy klarisek uvedené nejsou. O její velikosti v průběhu fungování kláštera a o jejím růstu lze pouze spekulovat. Byla však pravděpodobně o mnoho menší než knihovna minoritů.⁵⁰ Kromě knihovny měly klarisky také knihy na celách a tyto knihy užívaly pro osobní potřebu.⁵¹ Nelze také vyloučit, že si kláštery klarisek a minoritů mezi sebou rukopisy půjčovaly.

46 ŠPINAR Jindřich, *Knihovny v konventu minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, in: *Klášter minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, ed. Daniela Rywíková, Český Krumlov 2015, s. 223–240, zejména s. 223.

47 Tamtéž, s. 223.

48 ŠPINAR, *Knihovny v konventu*, s. 223–240, zejména s. 233.

49 HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 80.

50 Zrušovací inventář uvádí pouze 59 svazků rukopisů a kolem 340 tisků, viz. ŠPINAR, *Knihovny v konventu*, s. 233.

51 Tamtéž, s. 80, pozn. 449.

Exempláře

Nekrologium, kalendárium a martyrologium kláštera klarisek v Českém Krumlově

NK ČR, sign. VI B 9

1361–1375; Čechy (Český Krumlov); pergamen; I + 112 ff.; 285×210 mm; iluminovaný; vazba z roku 1527 (Bartoloměj Trnka)

Zápisy v nekrologiu.
(fol. 3r)

Rukopis obsahuje nekrologium (1r–12v), kalendář (14r–19v), martyrologium (20r–109r) a *capitula, lectiones per circulum anni* (109r–112va). Na fol. 14r je memoriální přípis připomínající zakladatele kláštera Kateřinu z Rožmberka a její syny Petra II., Jošta, Oldřicha a Jana z Rožmberka. Společně s tím se připomíná svěcení kostela biskupem Albertem Sarajevským. V závěru rukopisu na fol. 112v je zároveň dedikační zápis Petra II. o darování tohoto rukopisu klášteru.

Rukopis je zdoben na fol. 20r jednou zběžně provedenou iniciálou fleuronée, namalovanou červenou a zelenou barvou. Na předním přídeští je zápis o převazbě, kterou na žádost abatyše Alžběty provedl roku 1527 Bartoloměj Trnka. Zápis

je umístěn na lístku „přibitém“ iluzivně malovaným hřebíkem. Na lístek usedá moucha, která připomíná severoitalská *cartellina* a snahu znázornit malířskou dokonalost skrze zobrazení iluzivní mouchy. Kromě mouchy je výjev doplněn o malované brýle, které mohou představovat rébus či slovní hříčku. Jejich podoba odpovídá pouzdru, které vytvořil Trnka v Misálu UPM, sign. **6979**. Objevují se též interpretace, které brýle spojují s bláznem obklopeným knihami, které nebude číst, jak je zobrazen na Dürerově dřevořezu Brandtovy lodi bláznů. To se však zdá nepravděpodobné zvláště v případě užívání nekrologia, o čemž svědčí i zápisy v kalendáři.

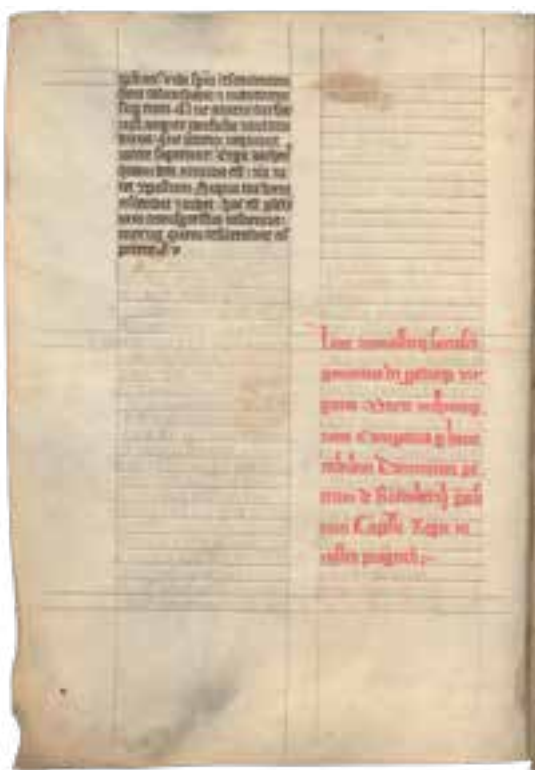
Vazba rukopisu je provedená slepotiskem a některé motivy vycházejí ze starší dílny pracující v Českém Krumlově mezi lety 1481–1505. Z této dílny lze sledovat například převzatý motiv jednoduchých pětistých růží a orlic v kosočtvcích či typ akantů.

Bibliografie: EMLER Josef, *Dvě nekrologia krumlovská*, Věstník Královské české společnosti nauk 1887, s. 198–227; KLIMESCH Johann Matthäus, *Urkunden- und Regestenbuch des ehemaligen Klarissinnen-Klosters in Krummau*, Prag 1904, s. 1–34; TRUHLÁŘ, *Catalogus I*, č. 1042, s. 432–433; VOIT, *Encyklopedie*, s. 945; STUDNIČKOVÁ, *Rožmberkové*, s. 497, 504; HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 12, 35, 44, 47, 50, 51; RYWIKOVÁ, *Klášter minoritů*, s. 224; RYWIKOVÁ – LAVIČKA, *Ordo*, s. 179, 220, 224, 226; *Manuscriptorium*.

Lekcionář, zimní část

NK ČR, sign. XIII A 1a

1358–1384; Čechy; pergamen; I + 256 ff.; 470×330 mm; fleuronée iniciály;
vazba z let 1481–1505

Dedikace Petra II.
z Rožmberka.
(fol. 256v)

První část začíná lekcemi od pašijí až k adventu. Rukopis nechal pořídit a klášteru daroval Petr II. z Rožmberka, který tento čin zdůraznil na konci rukopisu na fol. 256vb: „*Liber monasterii sacrosancte genitricis dei perpetueque virginis Marie in Chrumpnaw comparatus per honorabilem dominum Petrum de Rosenberch prepositum capelle regie in castro Pragensi.*“.

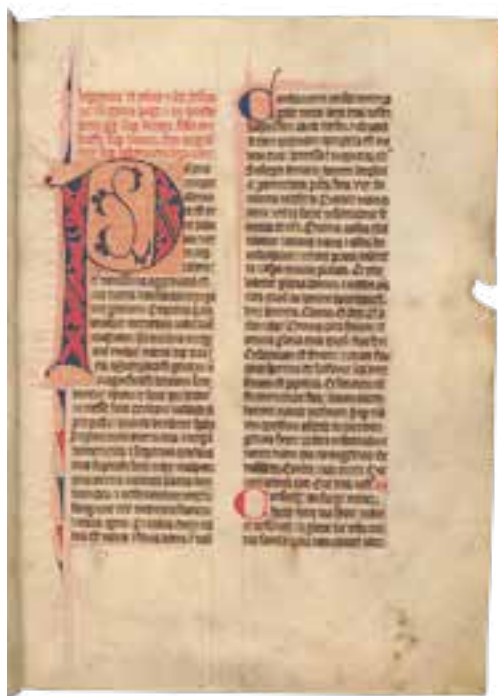
Rukopis zdobí výhradně iniciály s fleuronée, kterých je méně než v druhém díle lekcionáře, ale kvalitou a vzorem mu odpovídají. Na konci 15. století byl převázán a podle užívaných motivů převazbu pravděpodobně vytvořila dílna působící v jižních Čechách mezi lety 1481–1505.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2243, s. 212; STUDNIČKOVÁ, *Rožmberkové*, s. 497, 504; HRA-
DILOVÁ, *K dějinám knihovny minoritů*, s. 12, 44, 51; RYWIKOVÁ, *Klášter minoritů*, s. 224; RYWIKOVÁ
– LAVIČKA, *Ordo*, s. 220, 224, 226.

Lekcionář, letní část

NK ČR, sign. XIII A 1b

1358–1384; Čechy; pergamen; 232 ff.; 470×330 mm; fleuronée iniciály; soudobá usňová vazba

Iniciála P.
(fol. 21r)

Druhý díl lekcionáře začíná lekcemi od adventu do Velikonoc. V textu se objevuje několik připomínek určených sestrám, podle čehož je možné situovat tento kodex do kláštera klarisek. Rukopis nechal pořídit a klášteru daroval Petr II. z Rožmberka, který tento čin zdůraznil na konci rukopisu na fol. 232v vlastnickým záznamem: „*Liber monasterii sacrosancte genitricis dei perpetueque virginis Marie in Chrumpnaw comparatus per honorabilem dominum Petrum de Rosenberch prepositum capelle regie in castro Pragensi.*“.

Kniha je zdobena dvěma většími (fol. 21r a 201r) a řadou menších fleuronée iniciálek. Fleuronée využívá především motivů vějířovitě se stáčejících zjednodušených polopalmetových listů podobajících se květům či čtyřlístkům. Celkově je živé a velmi kvalitní. Nejspíše byl rukopis vytvořen či vyzdoben v Praze.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2244, s. 212; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 99, s. 499–500; STUDNIČKOVÁ, *Rožmberkové*, s. 497, 504; HRADLOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 12, 44, 51; RYWIKOVÁ, *Klášter minoritů*, s. 224; RYWIKOVÁ – LAVIČKA, *Ordo*, s. 220, 224, 226.

Collectarius

NK ČR, sign. XIII C 11

1366; Čechy (Český Krumlov); pergamen; 196 + I ff.; 305×215 mm;
fleuronée iniciály; vazba z počátku 16. století (Mistr dvou stylů)

Přední deska
kolektáře.

Rukopis se skládá z několika textů: *Kalendarium*; *De beata virgine Maria*, *Proprium de tempore*, *Proprium de sanctis*; *Commune sanctorum*; *Litania*; *Ordo ad visitandum et communicandum infirmum ordo commendationis animae et sepulturae*; *benedictiones a orationes*. Mezi nimi jsou i modlitby k Deseti tisícům rytířů; modlitby ke svátkům českých světců včetně sv. Prokopa a k translaci těla sv. Ludmily. Na fol. 132v je doplněná pozdější modlitba k Pěti bratřím. Rukopis byl jedním z knižních darů Petra II. z Rožmberka klášteru. Písařem byl Jakub z Plzně, mnich z minoritského kláštera v Českém Krumlově. Práci na rukopise dokončil roku 1366, jak o tom svědčí záznam na fol. 12r. Rukopis je zdobený několika většími fleuronée iniciálami, které jsou provedené zběžněji než v Lekcionáři klarisek a snad je prováděl také Jakub z Plzně. Vazba rukopisu je zdobena slepotiskem. Výzdoba odpovídá knižním vazbám z počátku 16. stol. z dílny Mistra dvou stylů, zejména motivy, jako je hůl s ořezanými větvemi.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 2286, s. 221; PLOCEK, *Catalogus II*, č. 156, s. 549–550; HRADLOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 12, 52; RYWIKOVÁ – LAVIČKA, *Ordo*, s. 224.

Krumlovský sborník

KNM, sign. III B 10

asi 1415–1420; Čechy (Praha?); pergamen; 488 s. (244 fol.); 215×310 mm; iluminovaný; vazba asi z první čtvrtiny 16. století

Stvoření světa,
stvoření Adama a Evy
v Krumlovském sborníku.
(s. 3)

Krumlovský sborník se skládá z několika moralistně naučných a mystických textů. Začíná *Zrcadlem lidského spasení* a pokračuje *Rájem Duše* od Alberta Velikého, textem Jana Husa *O sedmi smrtelných hříších*, dvěma texty sv. Bonaventury (*Soliloquium* a *De perfectione vitae ad sororem*). Dále je zde text Tomáše Štítného ze Štítného *Knížky o smrti mládence bujného* a *Orloj věčné moudrosti* od Heinricha Susa. Texty směřují k naučení života, které vede k dobré smrti, a rukopis obsahuje jedny z nejstarších zobrazení smrti v rámci své bohaté výzdoby.

Výzdobu prováděli dva iluminátoři. Větší část je od Mistra Krumlovského sborníku, který vyšel a pravděpodobně se učil v dílně Mistra Martyrologia. K dílům Mistra Krumlovského sborníku se řadí např. podíl na výzdobě Martyrologia z Gerony (M.D., sign. 273), Boskovické bible (VKOL, sign. M III 3), Bible Zamojských (NK ČR, sign. XVII C 56), Bible martinické (ČSAV bez signatury), nebo svazku Opera Johna Wicklefa (NK ČR, sign. III B 5). Za druhého iluminátora,

který vyzdobil strany 113–171, je považován Mistr Bible Zikmunda z Domažlic (NK ČR, sign. **VIII A 8**).

Krumlovský sborník objevil a do literatury uvedl Antonín Jaroslav Beck, který v jeho iluminacích rozeznal dva iluminátory. Nejčastěji se spojoval s husitskými rukopisy, jak již bylo zmíněno výše. Poprvé jej s husitskou ikonografií propojil Cibulka v roce 1938. K tomu přispěla identifikace části sborníku jako text Jana Husa. Hlavním zastáncem této myšlenky byl Karel Stejskal, který se domníval, že Mistr Krumlovského sborníku v tomto rukopisu vyjádřil své vlastní přesvědčení. Na konci 90. let 20. století došlo k diskuzi nad tím, zda je Krumlovský sborník skutečně utrakvistickým dílem. Milena Bartlová svými texty podnítila další badatele, kteří následně v ikonografii našli znaky, které by odpovídaly tomu, že byl rukopis určen do kláštera v Českém Krumlově. Stále zůstává otevřená otázka, jestli byl určen pro ženský či mužský klášter.

Příslušnosti rukopisu do kláštera klarisek by nasvědčoval například text sv. Bonaventury *Soliloquium* a *De perfectione vitae ad sorores*, který přímo odkazuje na život sester v klášteře. Daniela Rywíková zastává naopak názor, že Krumlovský sborník byl určen do kláštera minoritů, kteří jej využívali jako pastorační pomůcku. Oporu hledá též v ikonografii, především v zobrazení Panny Marie ochránkyně, která svým pláštěm zakrývá mužského dominikánského a františkánského mnicha na straně 82.

Bibliografie: BECK Antonín Jaroslav, *Starožitnosti w jižných Čechách*, ČČM 17, 1843, č. 3, s. 420–422; CIBULKA Josef, *Korunovaná Assumpta*, s. 80–128, zejména s. 97–101; KRÁSA Josef, *Knižní malba*, in: *České umění gotické 1350–1420*, Praha 1970, č. 401, s. 244–303, zejména s. 302–303; KRÁSA Josef, *Studie o rukopisech husitské doby*, *Umění* 22, 1974, č. 1, s. 17–50, zejména s. 24–37; STEJSKAL Karel – ŠVÁBENSKÝ Mojmír, *Iluminátor Cerroniánského rukopisu Pulkavy a jeho dílo*, *Umění* 36, 1988, č. 4, s. 340–365, zejména s. 345–351, 353; STEJSKAL Karel, *Der Meister des Prager Exameron und der Meister des Krumauer Speculums*, *Umění* 38, 1990, č. 5, s. 419–429; K. STEJSKAL Karel – VOIT Petr, *Iluminované rukopisy doby husitské*, s. 28 a č. 28, s. 51; BARTLOVÁ Milena, *Původ husitského kalicha z ikonografického hlediska*, *Umění* 44, 1996, č. 2, s. 167–183; STEJSKAL Karel, *Poznámky ke krumlovskému sborníku*, *Umění* 45, 1997, č. 1, s. 93–96; BARTLOVÁ Milena, *Odpověď Karlu Stejskalovi*, *Umění* 45, 1997, č. 1, s. 96; BRODSKÝ, *Katalog*, č. 25, s. 28–33; RYWÍKOVÁ Daniela, *Question of the Krumlov Miscellanea The Chalice as Utraquist Symbol*, *Umění* 57, 2009, s. 349–363; STUDNÍČKOVÁ, *Rožmberkové*, s. 499–501; GAUDEK Tomáš, *Misál Racka z Biříkova*, *Umění* 60, 2012, s. 230–243; HRADILOVÁ, *K dějinám knihovny*, s. 60–64; RYWÍKOVÁ, *Klášter minoritů*, s. 227, 235, 267.

Sborník modliteb

NK ČR, sign. XVII E 7

1450–1500; Čechy (Praha); papír; I + 188 ff.; 215×145 mm;
ornamentální iniciály; vazba z let 1481–1505

Iniciála K(dyz)
ve Sborníku modliteb.
(fol. 172r)

Do Národní knihovny se rukopis dostal z jezuitské koleje v Českém Krumlově, která byla zrušena v roce 1773. O tom vypovídá přípisek na fol. 1r. Jak se z kláštera dostal do jezuitské knihovny, není jasné. Sborník obsahuje množství modliteb, např. modlitby pro každodenní použití, hodinky o umučení Krista, nářek Panny Marie, modlitby o umučení Krista, mešní žaltář a Legendu o deseti tisících rytířů. Podle složení byl určen pravděpodobně ke každodenní potřebě. Text je psaný česky a užívá ženské koncovky, což ukazuje na užívání v rámci kláštera klarisek. V rukopisu je možné rozeznat dva písáře. Ruka A pracovala na fol. 1r–171v. Ruka B napsala zbývající část rukopisu. Z větší části není zdobený. Pouze na fol. 166v a 172r se objevují dvě zběžně a málo kvalitně provedené ornamentální iniciálky. Vazba rukopisu je silně poškozená, ale stylem odpovídá jihočeským knihvazačským dílnám z konce 15. století. Ve středu přední desky bývala původně umístěna puklice ve tvaru růže.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus II*, č. 183, s. 71; STUDNIČKOVÁ, Rožmberkové, s. 501, pozn. 75.

Reformovaný německý ženský klášter v Čechách

Klášter klarisek v Chebu

Renáta Modráková

Reformou procházely ženské kláštery v Čechách v různých fázích svého vývoje. Obvykle k nim vedla kombinace vnějších faktorů (sociopolitické změny, proměny uvnitř církve, tlak mecenášů kláštera a mnohé další) a vnitřních faktorů (neutěšený stav konventu, opomíjení povinných liturgických úkonů, klesající úroveň znalostí atd.). Například již představené benediktinky u sv. Jiří byly reformovány na sklonku 16. století. Na konci pozdního středověku se jediný ženský klášter v Čechách zapojil do širokého reformního proudu probíhajícího od poloviny 15. století v německých zemích. Byl jím klášter klarisek v Chebu.

V případě tohoto kláštera je klíčová jeho pozice v říšském městě Cheb. První zmínka o Chebu pochází z roku 1061. Roku 1146 připadlo císaři Friedrichu Barbarossovi (asi 1122–1190), který zde kolem roku 1180 nechal postavit falc a zároveň Cheb povýšil na město. V roce 1322 město Ludvík IV. Bavorský (1287/1288–1347) zastavil českému králi Janu Lucemburskému, a přestože mu byla přislíbena nezávislost, pozbylo statut svobodného říšského města. Zástava nebyla nikdy vyplacena a město se stalo nezávislou součástí Koruny zemí českých. Jeho poloha při hranicích s Bavorskem určovala složení obyvatelstva, které bylo v drtivé většině německé. Zároveň si obyvatelé města udržovali čilé kontakty především v sousedních bavorských oblastech.

Chudé sestry svaté Kláry (zkráceně klarisky) byly založeny svatým Františkem z Assisi (asi 1182–1226) roku 1212 jako tzv. druhý řád menších bratří, a to na podnět svaté Kláry (1194–1253). Ona sama se stala první představenou prvního konventu u sv. Damiána (San Damiano) v Assisi a po jejím svatořečení přijal řád její jméno. Řádová řehole byla schválena v roce 1253 papežem Inocencem IV. (asi 1195–1254) a řád se začal velice rychle šířit po celé Evropě. Ženské kláštery byly obvykle budovány společně s mužskými kláštery a v čele konventu stála abatyše. Řeholní oděv klarisek je hnědé barvy (dnes i černé) přepásaný cingulem a doplněný hnědým (později černým) závojem. Laické sestry a novicky mají závoj bílé barvy. Nejstarším klášteřem klarisek u nás (a zároveň i v celém Zaalpí) byl konvent sv. Anežky na Starém Městě pražském. Klášter v Chebu byl tak druhým nejstarším v Čechách.

Začátek Řehole sv. Kláry.
ALVEDER Augustin, *Glosse über
die Regel der hl. Clara.*
(NK ČR, sign. XVI H 1, fol. 1r)

Nejstarší dějiny kláštera jsou nejisté a souvisí se společenstvím terciářek, které bylo ustanovené někdy kolem poloviny 13. století.¹ Samotný klášter byl zřízen místní šlechtou a významnými patricijskými rody. K roku 1256 je zmíněn špitál panen v Chebu (listina řezenského biskupa z 16. 11. 1256). S konečnou platností existenci kláštera stvrzuje listina Přemysla Otakara II. z roku 1273², v níž panovník věnoval klášteru ves Dřenice.³ Od počátků byly dějiny kláštera spjaty se sousedícím klášterem minoritů, který byl založen v roce 1247 měšťany Hechtem z Pograthu a Honigarem Schmidlem ze Seebergu. Během osmdesátých let 13. století (nejspíše v roce 1278) po vysvěcení konventního kostela minoritů vytyčil řádový provinciál klauzuru jeptišek. Do nově konstituovaného kláštera byly povolány sestry z kláštera v Seusslitzu. První abatyší byla Adelheida z Lobhausu. Nově vzniklý klášter získal četné dary od chebských měšťanů a majetkově jej podpořil také římský král Albrecht Habsburský (1255–1308). O své statky sestry nepřišly ani během husitských válek (na rozdíl od

1 VLČEK Pavel – SOMMER Petr – FOLTÝN Dušan, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 243–245.

2 Listina z 14. 1. 1273, NA ČR, AZK, ŘKI Cheb 1323, CDB V/2 č. 689, s. 327–329, <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK%7CCheb/1323/charter> [cit. 1. 4. 2025].

3 Zaniklá obec na místě dnešní vodní nádrže Jesenice nedaleko Chebu.

jiných klášterů). Naopak, Zikmund Lucemburský jim daroval list (23. 8. 1422), podle kterého se jim všechny zcizené majetky měly vrátit.

Podle jednoho listu z roku 1473 se domníváme, že v této době mohl u kláštera existovat dům bekyň. V polovině 15. století došlo v sousedních bavorských oblastech k rozsáhlé vlně reforem, které zasáhly kazatelské řády (tj. dominikánský a františkánský). V roce 1463 vydal papež Pius II. (1405–1464) na základě žádosti chebských měšťanů a šlechticů bulu vyzývající k reformě františkánských klášterů. Reforma klarisek v Chebu se uskutečnila až na základě buly následujícího papeže Pavla II. (1417–1471). K reformě podle všeho vedl neuspokojivý stav konventu, rozvolněná liturgická praxe a společné bohoslužby s bratry minority. Reforma měla navrátit konvent zpátky ke kořenům přísné klauzury a kontemplativní duchovní praxe. Pomoci měly sestry povolané z kláštera sv. Kláry v Norimberku, který již reformou prošel.⁴ Sestry dostaly na vybranou – mohly přijmout reformu a zůstat, nebo reformu odmítnout a odejít.

Po reformě přikročily sestry k výstavbě vlastního kostela a prostory byly striktně odděleny od vnějšího světa. Klášter se uzavřel do přísné klauzury. Zároveň došlo k revizi klášterní knihovny podle kodexů, které s sebou přinesly norimberské sestry.⁵ Takovým rukopisem byl s největší pravděpodobností rukopis se sbírkou mystických traktátů z druhé poloviny 15. století (NK ČR, sign. **XVI G 24**). S klášterem klarisek v Norimberku sestry i nadále udržovaly pevné vazby. Konvent přestál vlnu německé reformace v 16. století, která vedla k přerušení činnosti mnohých bavorských klášterů. Klášterní budovy byly fatálně poničeny během obléhání Chebu v roce 1647, a řeholnice se dokonce musely obrátit na císaře Ferdinanda III. (1608–1657). Následující obnova kláštera nebyla moc důkladná, protože v roce 1697 se zřítla část konventní budovy. Abatyše Bernardina Vetterlová von Wildenbrunn (1688–1723) musela iniciovat rozsáhlou opravu. Přestavby zasáhly i původní klášterní kostel. Základní kámen k němu položil valdsaský opat Albert Hausser (v úřadu 1690–1710) v roce 1708 a vysvěcen byl v roce 1711 za přítomnosti řezenského biskupa Alberta Karla z Vartemberka.

Klášter byl zrušen 7. února 1782 na základě reskriptu Josefa II., vystěhován byl 15. října. Statky propadlé Náboženskému fondu se posléze dražbou dostaly do světských rukou. Vlastní konventní budovy koupil v roce 1816 c. k. Kriminální

4 K reformám ženských klášterů v Norimberku blíže BENNEWITZ Nadia, *Weibliche Lebensformen im Mittelalter. Beginen und Seelfrauen in der Reichsstadt Nürnberg. Eine Dokumentation über die religiöse Frauenbewegung des Mittelalters unter besonderer Berücksichtigung der Nürnberger Verhältnisse*, Nürnberg 1997.

5 K okolnostem reformy blíže STEINKE Barbara, *Paradiesgarten oder Gefängnis? Das Nürnberger Katharinenkloster zwischen Klosterreform und Reformation*, Tübingen 2006.

Vlastnický přípisek abatyše Johanny Pentzové na předním přidešті tisku HUEBER Fortunatus, *Dreyfache Cronickh von dem dreyfachen Orden des grossen h. seraphinischen Ordens-Stiffters Francisci*, München: Johann Jäcklin, 1686. (NK ČR, sign. Cheb 09/043)

fond a v roce 1822 přešly do držení justičního úřadu v Chebu. Až do roku 1905 zde bylo vězení, v roce 1906 byla část budov zbourána a ve zbylých budovách se v roce 1911 usídlil městský archiv. V roce 1923 kostel odkoupily soukromé osoby, které v odsvěceném kostele zřídily památník obětem první světové války. Dnes zde funguje koncertní a výstavní síň.

Listiny byly podobně jako v případě dalších klášterů uloženy v Klementinu a dnes se nacházejí v Národním archivu ČR.⁶ Řada úředních materiálů se dosud nachází v Okresním archivu v Chebu, část zatím nebyla zkatalogizována. Margi-nální materiály se také nalézají v pobočce plzeňského archivu v Nepomuku.

Rekonstrukce klášterní knihovny je složitá hned z několika důvodů. Za prvé, dosud se nepodařilo nalézt předávací protokoly knihovny.⁷ Za druhé, do Klementina byly s největší pravděpodobností odeslány výběrově rukopisy a některé inkunábule. Staré tisky byly s největší pravděpodobností přednostně nabídnuty klášteru minoritů, následně dalším chebským institucím a jednotlivcům. Podobně

6 NA ČR, AZK, klarisky v Chebu; NA ČR, fond Česká státní účtárna; NA ČR, fond Zemské gubernium.

7 ANK ČR, VUK, klarisky v Chebu.

jako v případě jiných klášterů předpokládáme, že určitá část byla prodána jako makulatura. Za třetí, v době reformy kláštera v 15. století mohla být zlikvidována část původní knihovny jako nevyhovující reformovaným představám. I když nemáme pro toto tvrzení oporu v pramenech, soudíme tak zejména podle analogické situace u dominikánek v Norimberku.⁸ Za čtvrté, za redukci knihovny stojí i četné požáry, které klášter opakovaně zasáhly. V současnosti je identifikováno 30 rukopisů a 4 rukopisné zlomky (drobné listy z přelomu 15. a 16. století), 2 inkunábule⁹ a 9 starých tisků. Inkunábule a staré tisky byly po zrušení kláštera součástí knihovny kláštera minoritů v Chebu.¹⁰

Pomyslnou první skupinu knih tvoří rukopisy vzniklé před klášterní reformou, které jsou zčásti latinské, zčásti německé (například *Breviarium* s německými komentáři z přelomu 14. a 15. století, NK ČR, sign. **VII G 26**, nebo *Spruch geschrieben um Jesus*, 14.–15. století, NK ČR, sign. **VII G 19**).

Další významná a zajímavá skupina obsahuje rukopisy vzniklé během reformy a v následujícím období (včetně inkunábulí). Výzdoba těchto rukopisů je potlačena nebo se omezuje na zjednodušené perokresebné obrázky často z rukou samotných pisatelek či pozdějších čtenářek. Mnohé rukopisy si sestry opisovaly samy. Tyto rukopisy měly korespondovat s reformovanou liturgií (například antifonář s německými přípisky z 15. století, NK ČR, sign. **XVI G 51**) a dále měly vhodně rozvíjet duchovní rozměry sester a novicek (například životy svaté Brigity Švédské a Kateřiny Sienské z druhé poloviny 15. století, NK ČR, sign. **XVI F 1**, a Život svaté Kláry od Augustina Alvedera z roku 1535, NK ČR, sign. **XVI H 1**). O hudbě u klarisek není k dispozici příliš informací, o to zajímavější je rukopis

8 Ke knihovně tohoto kláštera blíže SCHNEIDER Karin, *Die Bibliothek des Katharinenklosters in Nürnberg und die städtische Gesellschaft*, in: Studien zum städtischen Bildungswesen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit, eds. Bernd Moeller – Hans Patze – Karl Stackmann, Göttingen 1983, s. 70–82; METSCHOLI Ingrid, *Der Bibliotheksbestand des St. Katharinenklosters in Nürnberg vor der Klosterreform 1428*, Magisterarbeit, Fakultät für Geschichts- und Kunstwissenschaften, München 1987; HASEBRINK Burkhard, *Tischlesung und Bildungskultur im Nürnberger Katharinenkloster*, in: Schule und Schüler im Mittelalter: Beiträge zur europäischen Bildungsgeschichte des 9. bis 15. Jahrhunderts, ed. Martin Kitzinger, Köln 1996, s. 187–216; WILLING Antje, *Literatur und Ordensreform im 15. Jahrhundert. Deutsche Abendmahlsschriften im Nürnberger Katharinenkloster*, Münster 2004; STEINKE Barbara, *Paradiesgarten oder Gefängnis? Das Nürnberger Katharinenkloster zwischen Klosterreform und Reformation*, Tübingen 2006.

9 Inkunábule HOLKOT Robert, *Super sapientiam Salomonic*, Speyer: Peter Drach, 1483 (NK ČR, sign. Cheb 1/7) s vlastnickým přípiskem konventu; Bonifác VIII., *Liber sextus Decretalium. Cum additionibus Johannis Andree, etc. Pars 1–2*, Basel: Johann Froben, 1. 9. 1494 (NK ČR, sign. Cheb 2/22) s vlastnickým přípiskem Felicis Renftlin (Reuftlin).

10 *Libri catenati Egenses: knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku*, eds. Kamil Boldan – Jindřich Marek, Praha 2013.

Začátek textu k životopisu sv. Brigity Švédské z rukopisu TORTSCH Johannes (?), *„Leben und Wunderwerke St. Birgitten“*; *Leben der hl. Katharina von Schweden*; Bonaventura: *Soliloquium* (deutsche Übersetzung); Meister Eckhart, *Reden der Unterscheidung und kleinere Texte* z let 1473–1500. (NK ČR, sign. XVI F 1, fol. 194r)

Tractatus ad musicae theoriam et alii textus s vyobrazením guidonské ruky¹¹ z konce 15. století (NK ČR, sign. **XI F 2**). Mezi rukopisy zabírají značné množství modlitební knihy¹² (například *Rosenkranz und Gebete* z přelomu 15. a 16. století, NK ČR, sign. **XVI G 33 Bd.1** nebo třísvazkové *Gebetebetrachtungen* z přelomu 15. a 16. století, NK ČR, sign. **XVI G 30 a–c**). Ke společnému čtení se s největší pravděpodobností používaly řehole sv. Kláry (například *Clarissinenregel* z roku

11 Guidonská ruka je pomůcka pro vizuální a hmatové znázornění výškových vztahů mezi tóny v hexachordovém systému. Každé solmizační slabice v rámci hexachordů byla přiřazena konkrétní část prstů nebo dlaně. Tato metoda umožňovala zpěvákům a studentům vizualizovat a pamatovat si intervalové vztahy mezi tóny, a díky tomu zpívat z paměti ucelené melodie. Jedná se o praxi připisovanou benediktinovi a hudebnímu teoretikovi Guidovi z Arezza (991/992–1050), který zásadně ovlivnil výuku zpěvu ve středověku. Zavedl systém solmizace pomocí slabik *ut, re, mi, fa, sol, la* a notaci pomocí linek a písmen. Jeho nejvýznamnějším dílem je *Micrologus*, příručka o zpěvu a základních pravidlech hudební teorie.

HIRSCHBERG Jehoash, *Hexachord*, Grove Music Online 2001,

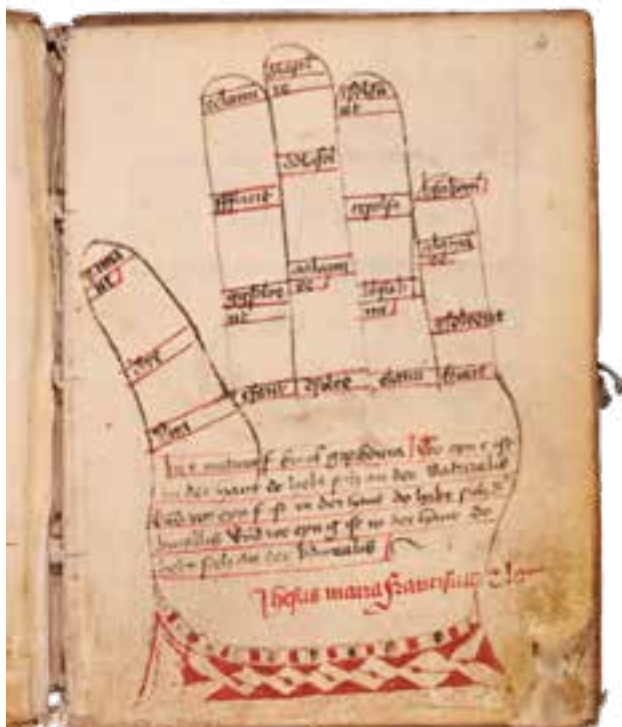
<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.12963> [cit. 29. 4. 2025];

PALISCA Claude V. – PESCE Dolores, *Guido of Arezzo*, Grove Music Online 2001,

<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.11968> [cit. 29. 4. 2025].

12 Blíže k modlitebním knihám z Norimberku RENNEN Peter, *Spätmittelalterliche Klosterpredigten aus Nürnberg*, Archiv für Kulturgeschichte 41, 1959, s. 201–217.

1505, NK ČR, sign. **XVI G 34**) a komentáře řehole (například Augustin Alvelder, *Glosse über die Regel der Hl. Clara*, 1535 NK ČR, sign. **XVI E 20**). Zajímavou skupinu tvoří mystické traktáty (například *Mystische Traktate* z přelomu 15. a 16. století, NK ČR, sign. **XVI G 31**) a traktáty významných dominikánských a augustiniánských autorů (například traktát Mistra Eckharta, Tomáše Kempenského, Heinricha Susa a Richarda Holkota v rukopise z druhé poloviny 16. století, NK ČR, sign. **XVI G 25**).

Guidonská ruka.
Tractatus ad musicae
theoriam et alii textus.
(NK ČR, sign. XI F 2, fol. 4r)

Dosud identifikované tisky byly bez výjimky nalezeny v knihovně minoritů v Chebu. Vesměs se jedná o témata duchovní literatury (například *Das Buch Granatapfel*, Strassburg: Johannes Knoblauch, 1511, NK ČR, sign., **Cheb 43/7** nebo *Rosarium Sermonum*, Hagenaw: Johannes Rynman, 1508, NK ČR, sign. **Cheb 16/233**), popřípadě o životy řádových svatých či liturgika (*Missale romanum*, Antverpiae: Joannes Meurs, 1640, NK ČR, sign. **Cheb 14/267** nebo *Rituale Franciscanum*, Nové Město pražské: Anna Uršula Hamplová, 1706, NK ČR, sign. **Cheb 69/39**).

Exempláře

Breviarium

NK ČR, sign. XI F 12

konec 15. století; 21 ff.; 170×130 mm;

původní usňová vazba

se slepotiskem v rámcích

Breviář.
(fol. 1r)

Liturgické knihy tvořily nezbytnou výbavu každého kláštera, kláštery klarisek nevyjímaje. Některé typy byly využívány k soukromé zbožnosti – nejčastěji žaltáře a breviáře. Breviáře určovaly, co se četlo během celého roku, kdy a v jaké podobě bylo to které officium, jaký žalm se zpíval... Před sklonkem 13. století se jejich obsah různil podle řádů a jednotlivých klášterů, postupně se však stabilizovala jejich podoba. Obvykle to byly rozsáhlé rukopisy, ale nechyběly ani menší části.

Tak tomu bylo v případě rukopisu NK ČR, sign. **XI F 12**, který si nechala objednat některá ze sester. Rukopis má užitnou formu. Nevylučujeme, že si jej sestra opsala sama. Pochází z druhé poloviny 15. století a s největší pravděpodobností byl opsán po klášterní reformě. Je latinsko-německý. Jeho součástí jsou oficia k umírající a zemřelé sestře. Ač my dnes ke smrti přistupujeme s obavami a hrůzou, pro řeholnice to byl tolik očekávaný příslib nového života po boku jejich nebeského manžela, Ježíše Krista. Odchod ze světa byl tedy ritualizovaným, jak se můžeme dobře přesvědčit v tomto rukopise.

Rukopis byl určen především pro soukromé potřeby sestry, nejedná se v žádném případě o reprezentativní kodex. Jediná zajímavá výzdoba je tvořena vstupní zdobenou iniciálou, kterou si mohla sestra namalovat sama.

Bibliografie: TRUHLÁŘ, *Catalogus*, č. 2074, s. 164; DOLCH, *Katalog*, č. 96, s. 41; MODRÁKOVÁ, *Knihovny*, s. 33.

**Meister Eckhart, *Reden der Unterscheidung*;
Thomas von KEMPEN, *Von der Nachfolge Christi*
NK ČR, sign. XVI G 25**

2. polovina 15. století; papír; 391 ff.; 155×105 mm;
iluminovaný; soudobá vazba

Iniciála S zahajující
Von der Nachfolge Christi
od Tomáše Kempenského.
(fol. 135r)

Tituly duchovní literatury tvoří vedle liturgik nejrozsáhlejší část knihovny klarisek v Chebu. Mysticky laděná duchovní literatura korespondovala s hlubokou kontemplací, ke které se sestry vstupem do řádu zaslíbily. Zároveň je měla provázet v temných chvílích pochybování, neúspěchů, psychických a zdravotních obtížích. Tento typ rukopisů si často sestry opisovaly, leč v tomto případě si tím nejsme jisti. Podle poznámky na zadním příděšti je však známa jedna z majitelek – sestra Markéta.

Mezi přední autory patřili dominikáni mistr Eckhart (1260–1327) a Heinrich Suso (1295–1366) a také augustinián Tomáš Kempenský († 1471). Díla mistra Eckharta v klášterech dominikánek a klarisek hluboce rezonovala. V tomto

rukopise je zachyceno jeho nejznámější a nejrozšířenější dílo *Traktat von der Unterscheidung*. Kolovalo zejména v klášterech, neboť obsahuje odpovědi a otázky ohledně duchovního života řeholníků a řeholnic. Doplnuje jej mystický traktát *Das Buch von den Sprüchen der Lehrer* a modlitby k večernímu společnému stolování. Značně oblíbený byl také spis *Von der Nachfolge Christi* (*O následování Krista*) augustiniána a mystika Tomáše Kempenského (1379/1380–1471), který byl pojímán jako příručka pozdně středověké osobní zbožnosti a patřil k nejčtenějším knihám vůbec. V knihovně kláštera klarisek se opakovaně ještě setkáváme s díly dominikánského mystika Heinricha Susa (1295–1366). Jeho spisy jsou řazeny do okruhu tzv. praktické mystiky, která rozvíjela zbožný život řeholníků a řeholnic a sblížovala je s Bohem a Kristem. Poslední text kodexu reaguje na *Buch der Weisheit* – v tomto případě s komentáři Roberta Holcota (asi 1290–1349), který byl dominikánským teologem.

Osobnost písaře či písařky zůstává prozatím skryta. Písařský projev, který koresponduje se stylem písařského provedení dalších rukopisů z této knihovny, umožňuje předpokládat, že to byla některá z klarisek. Tomu by mohly odpovídat i dvě poněkud naivní iluminace – ozdobně provedené IHS na štítu na předním foliu a iniciála S ozdobená nestvůrou (snad drakem). S podobně naivními kresbami se taktéž potkáváme v dalších rukopisech.

Bibliografie: DOLCH, *Katalog*, č. 147, s. 79–81; TOŠNEROVÁ, *Rukopisné fondy*, s. 127, č. 422; <http://www.handschriftencensus.de/13633>; *Manuscriptorium*.

Gebetsbetrachtungen
NK ČR, sign. XVI G 30a

15./16. stol.; papír; 300 ff.; 105×75 mm; ilustrace; soudobá vazba

Ježíš Kristus v podobě
malého dítěte v kalichu
pozvedající hostii.
(fol. 116v)

Modlitební knihy byly běžnou součástí knihovniček příslušnic pozdně středověkých klášterů. V omezené míře se s nimi setkáváme již dříve (viz modlitební knihy abatyše benediktinek u sv. Jiří Kunhuty z počátku 14. století. NK ČR, sign. **XII D 11** a **XII D 12**), ale ve zvýšené míře se v různých jazykových variantách pořizovaly během 15. století. Silně rezonovaly mezi světskou společností (viz například Modlitební kniha Jana z Rožmberka NK ČR, sign. **XVII J 8**) a potom zejména v ženských řeholních společenstvích. Jejich účelem bylo rozvíjet kontemplativní činnosti a prohloubit modlitby jak soukromé, tak i společné.

Do této skupiny patří *Gebetbetrachtungen* (NK ČR, sign. **XVI G 30a**) z přelomu 15. a 16. století určené pro čtyři adventní neděle, tři vánoční mše, k novému roku a také k epifaniím. Jejich majitelka podle nich mohla sledovat jak společné liturgické slavnosti tohoto významného ročního liturgického období, tak se věnovat i vlastním modlitbám.

Podle stylu písma předpokládáme, že písarkou byla některá ze sester, i když její jméno zůstává skryto. Nelze vyloučit dvě písářské ruce. Méně kvalitní písářské práci a obsahu odpovídá i výzdoba iniciálek, která je prokazatelně spíše nižší umělecké kvality (na fol. 185v v iniciále P Narození Páně, dále zdobené iniciálky rostlinnými dekory).

Podívejme se však ještě na samotný závěr rukopisu. Na fol. 266r je dochován těstotisk. V již poněkud nevýrazných liniích a stínech je rozpoznatelná scéna Klanění tří králů. Těstotisk (také těstový tisk) je grafická technika využívaná v samotných počátcích knihtisku. Je známo jen zhruba 200 kusů těchto tisků na celém světě. Přesný postup není jasný. Na štoček ze dřeva nebo měkkého kovu (olova) byla vyřezána kresba, následně byla na připravené matrici vyplněna netisknoucí plocha jednoduchými ornamenty a vystupující linie byly obarveny. Matrice byla otisknuta do těstovité hmoty, předem obarvené a nalepené hustým lepidlem na podložce. Otisk byl následně posypán vlněným prachem, dodávajícím mu sametového vzhledu, nebo pokryt tenkým lístkem kovu. Výsledkem byl reliéfní tisk, který je velmi choulostivý. Jeho dochování v knihovně klarisek je tichým mementem toho, že tato knihovna byla sestrami neustále rozvíjena a obohacována.

Bibliografie: DOLCH, *Katalog*, 1909, č. 152, s. 92; DELUGA, *Einblattdrucke*, č. 53, s. 130–131; <http://www.handschriftencensus.de/13636>; *Manuscriptorium*.

Gebetsbetrachtungen
NK ČR, sign. XVI G 30b

15./16. století; papír; 336 ff., 105×75 mm; ilustrace; soudobá vazba

Těstotisk se scénou
Ukřižování s Pannou Marií
a Janem Evangelistou.
(fol. 69v)

Modlitební knihy byly oproti knihám hodinek méně reprezentativní. Jejich účel byl především praktický, tedy měly doprovázet své majitele během významných okamžiků vhodnými modlitbami, popřípadě čteními a žalmy. Jejich časté používání dokládají nejen ohmatané rohy, ale také četné vpisky a dodatečně malované či vlepované obrázky. Dokladem toho je rukopis NK ČR, sign. **XVI G 30b**. Není to druhý díl předcházejícího rukopisu, ale rukopis se stejným (jen lehce modifikovaným obsahem). Je beze sporu psaný jednou písařskou rukou, která je odlišná od písařských rukou předcházejícího kodexu.

Součástí rukopisu jsou jednoduché iniciály zdobené zlacením (například písmeno R na fol. 70v). Na zadním příděstí bylo namalováno možná některou ze sester srdce s Kristovým jménem. Dále se v něm vyskytuje různorodý výčet jednotlivců z 15. a 16. století. Již na samotném příděstí byl nalepen kolorovaný dřevořez

zobrazující Dítě Ježíš ve Slunci. Podle textu informujícího o odpustcích udělených papežem Sixtem IV. (1414–1481) usuzujeme na limburský původ a dataci kolem roku 1475. Na fol. 49v se nachází německý mědiryt Zvěstování Panny Marie z doby kolem roku 1500. Již výše byla zmíněna metoda těstotisku – další těstotisk se nachází v tomto kodexu na fol. 69v. Podchycena je scéna Ukřižování s Pannou Marií a Janem Evangelistou, dřevorez zhotovený pravděpodobně ve Štrasburku kolem roku 1490. Za zmínku ještě stojí kolorovaný dřevorez sv. Agáty italského původu z doby kolem roku 1480. Dále jsou na okrajích některých listů nalepeny kolorované dřevorezy jihoněmeckého původu datované zejména do poslední čtvrtiny 15. století (sv. Jakub Větší, sv. Matěj, sv. Tomáš, sv. Šimon Zélota, sv. Juda Tadeáš, sv. Matouš). Jediným datovaným obrázkem je kolorovaný dřevorez Madony s Ježíškem na fol. 314 a datací 1514. Velice zajímavý je potom také poslední dřevorez na fol. 335v, v jehož středu je umístěn Ukřižovaný obklopený kategorií světců, nahoře s veraikonem a dvěma modlícími se osobami, dole se zástupem poutníků.

V dalších rukopisech klarisek se sice obrázky vyskytují, ale už ne v takovém množství. Dokazují umělecké a trochu také sběratelské rysy své majitelky, která neváhala objednávat zajímavé tisky i ze vzdálenějších oblastí. Zároveň jsou dokladem rozvíjejícího se knižního trhu, který začaly využívat i sestry klarisky v Chebu, a to zejména německou cestou přes bavorskou oblast.

Bibliografie: DOLCH, *Katalog*, č. 153, s. 92; DELUGA, *Einblattdrucke*, č. 10, s. 44–45, č. 24–29, s. 72–83, č. 35, s. 94–95, č. 54, s. 132–133, č. 63, s. 150–151; <http://www.handschriftencensus.de/13637>; *Manuscriptorium*.

Klarissinenregel

NK ČR, sign. XVI G 34

1505; papír, 63 ff; 110×80 mm; soudobá vazba

Kolorovaný dřevorez vyobrazující
stigmata sv. Františka z Assisi
nalepený na zadním přidešti.

Rukopisy s řeholemi byly běžnou součástí klášterních knihoven. Ostatně řehole toho kterého řádu, v případě klarisek Řehole svaté Kláry, určovaly život klášterní komunity, specifikovaly průběh liturgie a podmiňovaly povinnosti a práva jednotlivých členů konventu od nejmladších až po nejstarší. Jejich znalost byla nezbytná pro všechny mladé řeholníky a řeholnice – obvykle se je učili od nejnižšího věku nazpaměť. Byly také jedním z textů, který se předčítal při společných jídlech a pracích. Pro společné předčítání a zároveň také pro výuku se písemně fixovaly, často v rozšířené verzi s komentáři (viz příklad rukopisu NK ČR, sign. **I F 29** z knihovny benediktinek u sv. Jiří), dále specifikujícími consuetudines a dalšími texty.

Rukopis NK ČR, sign. **XVI G 34** obsahuje nejen Řeholi sv. Kláry, ale také dva klíčové texty určené přímo pro klarisky v Chebu. Prvním z nich jsou Statuta klarisek v Chebu od Heninga, minoritského vikáře datované původně do roku 1466, tedy do období reformy. Druhým je mladší opis statut papeže Benedikta XII. pro klarisky v Chebu z roku 1337. Všechny tři texty dohromady tvoří takřka kánonový rukopis, který odráží nejen počátky klášterní komunity, ale také její reformu během šedesátých let 15. století.

Rukopis je psán jednou písařskou rukou užívající běžnou bastardu. Jedinými zdobnými prvky jsou červené iniciálky a zejména kolorovaný dřevorez dodatečně nalepený na zadní příděstí, který vyobrazuje stigmata sv. Františka z Assisi. Dřevorez umístěný na předním příděstí se bohužel nedochoval.

Bibliografie: DOLCH, *Katalog*, č. 159, s. 101; TOŠNEROVÁ, *Rukopisné fondy*, s. 127, č. 431; <http://www.handschriftencensus.de/13642>; *Manuscriptorium*.

Paměť v tichu klauzury

Kláster bosých karmelitek

u sv. Josefa v Praze

Lucie Heilandová

V období pobělohorské rekatolizace sehrál významnou roli příliv nových řeholních řádů do českých zemí. Mezi nimi zaujímal zvláštní postavení kontemplativní řád bosých karmelitánů a karmelitek, jejichž původ sahá do Španělska a duchovně navazuje na reformní dílo svaté Terezie z Ávily (1515–1582).¹ Uvedení tohoto řádu do Čech nebylo jen součástí rekatolizační politiky, ale také gestem duchovní vděčnosti, neboť založení klášterů bosých karmelitánů ve Vídni i v Praze bylo spojeno s vítězstvím katolických vojsk na Bílé hoře. V českých zemích se bosí karmelitáni usadili již v roce 1624 v Praze na Malé Straně² a řád se od počátků těšil silné podpoře nejen panovnického rodu, ale také příslušníků významných šlechtických rodin, zejména pak nové katolické šlechty, která po Bílé hoře získala majetky v českých zemích a svou společenskou legitimitu upevňovala i prostřednictvím mecenášské činnosti. Jeden z nejceněnějších darů získali karmelitáni v roce 1628 od Polyxeny z Lobkovic, která jim věnovala voskovou sošku Pražského Jezulátka, a ta se stala předmětem mimořádné úcty, rozvíjené zejména bosými karmelitány. Úctě k Jezulátku převzaly i bosé karmelitky, jejichž spiritualita se soustředila na dětství Ježíše a jeho vtělenou přítomnost v každodenním kontemplativním životě.

Rozvoj karmelitánské spirituality v českých zemích, včetně rostoucí úcty k Pražskému Jezulátku, byl úzce propojen s kulturními a duchovními vlivy přicházejícími ze španělského prostředí. Právě během třicetileté války česko-španělské vztahy zesílily a španělský vliv se projevoval nejen v politické, ale i duchovní oblasti, mimo jiné skrze příchod nových řádů, jako byli právě bosí karmelitáni

-
- 1 Řád karmelitánů vznikl ve 12. století z poustevníků ve Svaté zemi, kteří za svůj vzor považovali proroka Eliáše pobývajícího na hoře Karmel. Řádová statuta pro ně sepsal sv. Albert († 1214); v roce 1247 byla papežem Inocencem IV. upravena tak, že laičtí poustevníci získali status řeholních osob a řád byl zařazen mezi žebravé řády. Papež Mikuláš V. dne 7. října 1452 povolil zakládat kláštery ženské kontemplativní větve řádu jako II. řád karmelitánů. V 16. století řád reformovala sv. Terezie z Ávily (svatá Terezie od Ježíše, křestním jménem Teresa de Cepeda y Ahumada) a sv. Jan od Kříže, kteří usilovali o návrat k asketickému a rozjímavému způsobu života v duchu prvotních poustevníků.
 - 2 V roce 1622 se císař Ferdinand II. rozhodl na počest vítězství bitvy na Bílé hoře založit klášter karmelitánského řádu. Klášter byl založen u bývalého protestantského kostela Nejsvětější Trojice na Malé Straně, který byl na památku císařova vítězství na Bílé hoře zasvěcen Panně Marii Vítězné a sv. Antonínu Paduanskému.

BIRKHARDT Anton, *Gratioso IESULO*
 aput P.P. Carmelit: Disc. Pragae.
 Emericus a Sancto Stephano,
 Pragerisches Groß und Klein..., Prag:
 Mathias Adam Höger, 1737.
 (NK ČR, sign. 51 E 10)

nebo jejich ženská větev. Myšlenka na založení kláštera karmelitek se objevila již v době příchodu bosých karmelitánů do Čech a už podle původního záměru měl být klášter karmelitek situován na levém břehu Vltavy, v blízkosti mužského konventu, pod jehož pravomoc spadal. Založení prvního kláštera bosých karmelitek v Čechách, Karmelu sv. Josefa, v roce 1656 umožnila především výrazná podpora panovnického dvora. O vznik ženského konventu se osobně zasadili císař Ferdinand III. Habsburský, jenž inicioval již založení kláštera karmelitek ve Vídni a Štýrském Hradci, a jeho manželka Eleonora Magdalena Gonzagová, která byla velkou podporovatelkou karmelitánské spirituality. V roce 1655 nechal císař pro budoucí klášter za 25 000 zlatých zakoupit dům se zahradou Adama z Valdštejna. Císařský pár se také osobně zúčastnil uvedení prvních bosých karmelitek do jejich nového působiště,³ neboť v té době pobývali v Praze a Eleonora Magdalena

3 Prvními karmelitkami byly Marie Elekta a Marie Terezie od Ježíše, které původně pocházely z kláštera ve Štýrském Hradci, ve Vídni se k nim připojila Eufrasie od Ježíše Marie, Paula Marie od Ježíše a Josefa Marie od Ježíše. Do Prahy přijely 1. září, kde je uvítali bosí karmelitáni, pražští církevní představitelé i nadšený dav Pražanů, neboť Marii Elektu už tehdy provázela pověst svaté ženy. KALISTA Zdeněk, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova. Po stopách španělské mystiky v českém baroku*, Kostelní Vydří 1992, s. 124–131.

Gonzagová byla krátce nato, 11. září 1656, v Praze korunována českou královnou.⁴ Vedle pěti bosých karmelitek příchozích z Vídně a Štýrského Hradce pobývaly v klášteře až do roku 1657 také karmelitky z Krakova, které byly nuceny opustit svůj klášter kvůli postupu švédských vojsk a našly dočasné útočiště právě u pražských karmelitánů. Bohužel toto soužití přineslo řadu nepříjemností, řádový život narušovala zejména jazyková bariéra, odlišnost zvyků i určitá rivalita, spolu se vzrůstající nevraživostí polských karmelitek vůči striktní a asketické Marii Elektě od Ježíše, což v komunitě vyvolávalo napětí.⁵ Teprve když se polské karmelitky v roce 1657 vrátily do vlastního konventu, mohla se pražská komunita konečně nerušeně soustředit na řeholní život v duchu reforem sv. Terezie z Ávily.

Titulní list. Teresa de Jesús, *OPERA*
Oder Gott-seelige Bücher und
Schrifften. Der H. Seraphischen
Jungfrauen Teresa von Jesu,
Stifterinn und Mutter der Discalceaten
Carmeliteren und Carmeliterinnen...,
Cöln: Franz Metternich, 1730.
(NK ČR, sign. 36 B 69/T.1)

4 PETR Stanislav, *Soupis rukopisů kláštera bosých karmelitek v Praze*, Praha 2022, s. 7.

5 KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova*, s. 127.

Již od příchodu bosých karmelitek do Čech stála v čele nového konventu Marie Elekta od Ježíše (1605–1663),⁶ která byla jmenována vikářkou a po vizitaci generála bosých karmelitánů Dominika od Nejsvětější Trojice v roce 1660 převorkou. I přes své chatrné zdraví skoro sedm let vzorně zastávala svůj úřad a pod jejím vedením se komunita pozvolna rozrůstala o další karmelitky i laické sestry. V roce 1657 měl konvent již sedm členek, v roce 1662 se počet zvýšil na dvanáct mnišek, z nichž většina pocházela především z okruhu císařského dvora, později i z českých šlechtických rodů. Marie Elekta od Ježíše žila přísným asketickým životem v duchu reforem sv. Terezie z Ávily, jejichž zásady důsledně uplatňovala i ve své každodenní řeholní praxi. Vynikala nejen duchovní horlivostí, ale také intelektuálními schopnostmi, i proto byla vybrána jako vhodná osobnost pro vedení kláštera karmelitek jak ve Štýrském Hradci, tak v Praze. Její hluboce prožívaná spiritualita a důslednost v dodržování řeholních pravidel podle reforem sv. Terezie z Ávily se promítly i do řádu pro klášterní novicky, který sama sestavila a jehož opis je dnes uložen ve fondu Strahovské knihovny.⁷ Po smrti Marie Elekty se kolem její osoby rozvinul silný kult, který zesílil zejména po roce 1666, kdy bylo při otevření hrobky nalezeno její tělo v neporušeném stavu.⁸ Tato událost byla vnímána jako znamení její svatosti a výrazně posílila úctu, kterou k ní chovaly nejen bosé karmelitky, ale i širší veřejnost.

K zařízení kláštera a potřebným stavebním úpravám obdržely bosé karmelitky od nejrůznějších donátorů již v době jeho založení částku převyšující 40 000 zlatých. Založení kláštera podpořila Kateřina Benigna z Lobkowicz, jež se přimlouvala u provinciála P. Gerarda od sv. Lukáše, nebo Frebonie z Pernštejna, která před svou smrtí v roce 1646 odkázala pro projektovaný klášter svůj dům na Malostranském náměstí. Ten byl v roce 1647, kvůli své pro bosé karmelitky nevyhovující

6 Marie Elekta od Ježíše (Kateřina Tramazzoli), pocházející z italského Terni, složila 17. června 1627 profesní sliby, na podzim 1629 odešla do nově zřízeného kláštera ve Vídni, v roce 1643 se stala spoluzakladatelkou a po roce převorkou nového konventu ve Štýrském Hradci a v roce 1656 na přání Ferdinanda III. a jeho manželky Eleonory Magdaleny Gonzagové pomohla se založením a vybudováním nového kláštera karmelitek v Praze.

7 Řád pro klášterní novicky podrobně stanovuje pevně strukturovaný každodenní režim novicek – od chvíle ranního probuzení až po noční klid. Příručka také obsahuje duchovní cvičení a poučení pro život v klášterní komunitě. Rukopis pochází až z první poloviny 19. století a je pravděpodobné, že byl text v klášterní komunitě opisován již od druhé poloviny 17. století. *Geistliche Übungen auf alle Tage on unserer seligen Mutter Maria Elekta*. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV II 152.

8 KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova*, s. 166–173. Antropologický průzkum ostatků Marie Elekty, jejíž tělo dodnes spočívá vzpřímeně na trůně bez jakékoli opory, provedl Emanuel Vlček, který potvrdil, že její tělo bylo zachováno díky přirozené mumifikaci, bez jakýchkoliv známek balzamování. Viz VLČEK Emanuel, *Přirozená mumie matky Marie Elekty od Ježíše*, *Vesmír* 84, 2005, č. 3, s. 160–164.

poloze, prodán za 18 000 zlatých.⁹ Významnou donátorkou kláštera byla také vévodkyně sasko-lüneburská Kristýna Alžběta, jež karmelitkám odkázala roční rentu ve výši 3 000 zlatých určenou k částečnému zajištění každodenního chodu kláštera. Samotný císař Ferdinand III. pak klášteru přislíbil roční důchod 3 000 zlatých z pivní, vinné a solní daně a přispěl i na stavbu kostela sv. Josefa.¹⁰

Štědré donace byly zejména v počátcích určeny na přestavbu zakoupeného komplexu, úpravu prostor pro řeholní život a pořízení základního vybavení pro chod konventu. Kvůli nevyhovujícímu stavu zakoupeného objektu se karmelitky rozhodly přistoupit k vybudování nového kláštera, jehož základní kámen byl položen 13. března 1662.¹¹ Vlastní stavba zahájená o rok později byla provedena podle návrhu Carla Luraga a dokončena byla po deseti letech. Samotné karmelitky se nastěhovaly ještě do nedokončené budovy v prosinci 1671 a uzavřely klauzuru, kterou předtím vysvětil pražský arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka.¹² Stavba nového kláštera, na kterou císař Ferdinand III. vyčlenil roční rentu 3 120 zlatých, byla dokončena v roce 1672. Základní kámen kostela sv. Josefa byl položen 9. září 1673 za osobní účasti císaře Leopolda I., kterého převorka Eufrasie a Jesu Maria požádala, aby tento slavnostní akt vykonal. Během výstavby kostela, který byl v říjnu 1692 vysvěcen, ale jeho zařízení a výzdoba byla dokončena až v roce 1702, využívaly bosé karmelitky pro běžné modlitby a bohoslužby konventní kapli. Stavební aktivity probíhaly v klášterním komplexu i v první polovině 18. století a stavební úpravy zde např. prováděl Bartolommeo Scotti. Na náklad Eleonory z Valdštejna byla postavena kaple sv. Terezie a v roce 1748 byla vedle chrámového chóru zřízena kaple blahoslavené Marie Eleky, která se stala vyhledávaným místem, kde zejména zbožné návštěvnice trávily dlouhé chvíle v rozjímání a modlitbách před ctihodnou Marií Elektou od Ježíše.¹³ O význačnosti kláštera sv. Josefa svědčí i to, že v letech 1695–1752 bylo při kostele sv. Josefa založeno patnáct fundací na 567 mší s jistinami 9 700 zlatých.¹⁴

9 KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova*, s. 121.

10 EKERT František, *Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého*, Nakladatelství Dědictví sv. Jana Nepomuckého, Praha 1883, s. 31.

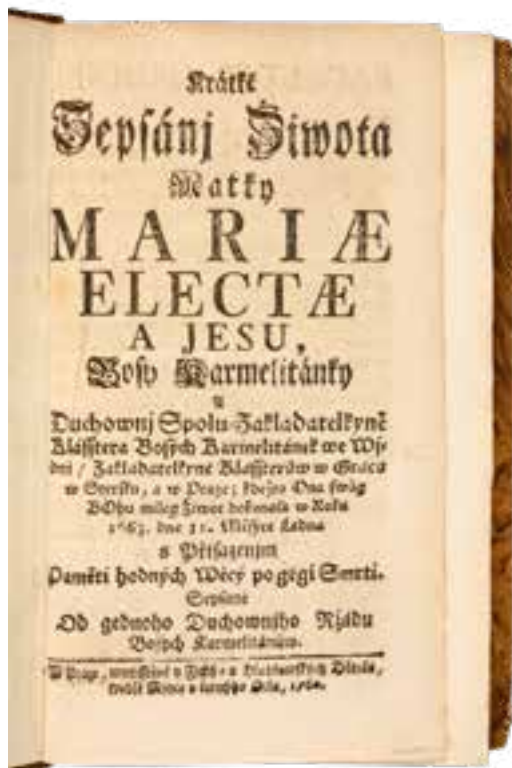
11 Novou zakládající listinu klášter obdržel od císaře Leopolda I. 13. září 1662. KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova*, s. 129.

12 NOVOTNÝ Antonín, *Pražské Karmelitky. Kus historie staré Prahy*, Praha 1941, s. 81–83.

13 BLAŽÍČEK Oldřich J., *Malostranský klášter sv. Josefa*, Praha 1946; *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, ed. Pavel Vlček, Praha 1999, s. 185.

14 BÍLEK Tomáš V., *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 244.

Krátké Sepsánj Žiwota Matky
 Mariae Electae A Jesu, Bosy
 Karmelitánky A Duchownj
 Spolu-Zakladatelkyně Klássteru
 Bosých Karmelitánek we Wjdni,
 Zakladatelkyně Klássterůw
 w Grácu w Styrsku, a w Praze...
 Praha: Fický a Hladký, 1760.
 (NK ČR, sign. 54 F 274)

S dokončením stavebních prací a ustálením duchovního provozu se mohla klášterní komunita naplno věnovat svému řeholnímu poslání a vnitřnímu životu, jehož pevný rámec určovala nejen přísná klauzura, ale i hierarchické uspořádání a duchovní vedení. Komunitu kláštera sv. Josefa tvořily již od počátku především příslušnice významných šlechtických rodů. V čele konventu stála převorka, volená na tři roky, a podpřevorka, které dohlížely na dodržování řehole, šly příkladem a zajišťovaly duchovní i každodenní chod klášterního společenství. Převorka měla také pravomoc řešit vnitřní spory a přijímat nové členky, čímž udržovala řád a jednotu v komunitě.¹⁵ Nejvyšší autoritou v klášteře byla kapitula složená z řádových sester, které měly hlasovací právo při volbě převorky.¹⁶ Duchovní správu kláštera karmelitek zajišťovali bosí karmelitáni, kteří sídlili v nedalekém klášteře s kostelem Panny Marie Vítězné a svatého Antonína Paduánského, sloužili mše, zpovídali

- 15 Převorka i podpřevorka byly volené na tři roky a mohly být zvoleny vícekrát. JIRÁSKO Luděk – KLIMEŠ Josef, *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991, s. 122; BUBEN Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. III. díl, II. svazek. *Žebravé řády*, Praha 2007, s. 199.
- 16 JUNGOVÁ Michaela, *Liturgický život a navazující řádové zvyklosti sester karmelitek po roce 1989*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Praha 2014, s. 18.

mnišky nebo udělovali svátosti. Klášter sv. Josefa podléhal přímo papežskému stolci a odpovědnost za něj, stejně jako i další kláštery bosých karmelitánu či karmelitek, nesl řádový představený (provinciál) či diecézní biskup.

Bosé karmelitky vedly hluboce kontemplativní a přísně asketický život, jehož cílem byla hluboká duchovní jednota s Kristem. Základními prvky jejich spirituality byly ustavičná modlitba, mlčení, pokora, půst a tělesné umrtvování, včetně praktik jako nošení ostnatých pásků, sebebičování či spaní bez matrace. Tyto formy dobrovolného utrpení a pokání chápaly jako duchovní obět přinášenou za spásu světa, odpuštění hříchů a obrácení hříšníků. Jejich přísná askeze nebyla cílem sama o sobě, ale prostředkem následování Krista – výrazem touhy spojit vlastní strádání s jeho obětí, přispět k duchovní obnově světa a sloužit ke spáse druhých. Ve svých modlitbách pamatovaly na živé i zesnulé, zvláště pak na své donátory a dobrodince, jimž chtěly oplatit jejich štědrost duchovní obětí.

Karmelitská spiritualita se promítala i do každodenního uspořádání života v klauzuře. Bosé karmelitky žily již od počátku skrytým způsobem života, zcela oddané modlitbě, liturgii hodin, rozjímání Božího slova, práci a pokání. Tomuto rozdělení odpovídal i jejich poměrně striktní denní režim vycházející ze stanov sv. Terezie z Ávily. Ten byl řízen pravidelným zvoněním, které určovalo jednotlivé části dne, a zároveň zohledňoval jak střídání ročních období, tak rytmus církevního roku. Liturgická období, jako advent a postní doba, měla svá specifická pravidla, přísnější rozvrh a větší důraz na ztišení a kajícnost. Zvláštní úprava denního řádu se týkala také slavnostních a svátečních dnů, mezi nimiž významné místo zaujímaly mariánské svátky, neboť pro řád je charakteristická hluboká úcta k Panně Marii, zvláštní význam pro karmelitány i karmelitky měla zejména Škapulířová Panna Marie. Karmelitánská spiritualita zároveň klade důraz na ústřední postavení Krista a jeho následování, a proto byly pro bosé karmelitky zvlášť významné i svátky spojené s Kristovým životem a utrpením. K liturgicky význačným dnům dále patřil svátek sv. Bartoloměje, sv. Josefa a svátky zasvěcené řádovým světcům, jako jsou sv. Terezie z Ávily či sv. Jan od Kříže. Důležité postavení měly v životě pražských bosých karmelitek také svátky spojené s místní tradicí a historií kláštera, především s osobností Marie Elekty od Ježíše.¹⁷ Za běžného klášterního dne karmelitky vstávaly v 5 hodin, v zimě pak o hodinu později. Den začínaly tichou vnitřní modlitbou, po níž následovala recitace liturgických modliteb, tzv. malých

17 Svatý Josef byl na základě dekretu Ferdinanda III. prohlášen českým patronem, současně je i patronem reformovaného karmelitánského řádu, svátek sv. Bartoloměje je spjatý se začátkem reformace sv. Terezie z Ávily. TIEFENBACH Liane, *Das Stiftung und gebew buch dieseß unsereß Closterß St. Josephß*, Magisterarbeit, Universität Wien, Philosophische Fakultät, Wien 2015, s. 154–155.

hodinek. Mše svatá se sloužila v 8 hodin (v zimě v 9 hodin), poté se mnišky věnovaly studiu, zpytování svědomí nebo práci, mezi obvyklé činnosti patřily zejména ruční práce jako například šití, vyšívání, což mimo jiné dokládá i rukopisný vzorník 56 vzorů výšivek ze 17. století.¹⁸ Poledne opět začínalo modlitbami a pokračovalo společným jídlem v refektáři, během něhož jedna ze sester předčítala z Písma svatého, úryvky z duchovní literatury, články ze stanov, řádovou řeholi nebo nejruznější zprávy či oznámení týkající se církevního dění. Odpoledne bylo vyhrazeno duchovní četbě, meditaci, vnitřní, tiché nebo kontemplativní modlitbě či každodenním povinnostem. V podvečer následoval kompletář, závěrečná modlitba dne. Po osmé hodině večerní se klášter ponořil do tzv. „posvátného ticha“, které trvalo až do ranní modlitby.¹⁹

Poklidný, pravidelný a vnitřně soustředěný rytmus klášterního života, narušovaný pouze občasnými návštěvami rodinných příslušníků, donátorů či členů císařského dvora, však neměl trvat navždy. Již ve čtyřicátých a padesátých letech 18. století byl klášter sv. Josefa opakovaně ohrožován válečnými událostmi. V listopadu 1741, během obléhání Prahy vojsky Karla Albrechta, patřil klášter k budovám zasaženým dělostřelbou. Po skončení bojů byly bosé karmelitky ještě nuceny zaplatit válečnou kontribuci ve výši 2 000 zlatých. Ještě vážnější situace nastala v roce 1744, kdy Praha padla do rukou pruského krále Fridricha II. Tentokrát byla karmelitkám uložena kontribuce ve výši 20 000 zlatých, a když ji odmítly zaplatit, byl v jejich areálu ubytován pruský důstojník spolu se svými vojáky. Také v roce 1757, během sedmileté války, byl klášter znovu zasažen dělostřelectvem a karmelitky se po dobu bombardování schovávaly v klášterním sklepení.²⁰

Od 60. let 18. století klášter bosých karmelitek postupně ztrácel podporu svých dosavadních příznivců, jak ze strany panovnického dvora, tak i mezi příslušníky šlechty, což se v průběhu let promítlo i ve složení klášterní komunity, v níž se vedle šlechticů začínaly objevovat také příslušnice měšťanského stavu. Ve druhé polovině století se navíc řeholní život dostal pod rostoucí tlak státních reforem, které prostřednictvím císařských nařízení výrazně zasahovaly do vnitřního života konventu a nakonec vedly k jeho zrušení v rámci josefínských reforem.

Konvent bosých karmelitek byl zrušen dekretem císaře Josefa II. z 12. ledna 1782.²¹ Šest dní po jeho vydání byl ke karmelitkám arcibiskupem Antonínem Petrem Příchovským z Příchovic vyslán sufragán Erasmus Krieger, vzápětí dne

18 Vzorník výšivek. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV II 174.

19 JUNGOVÁ, *Liturgický život*, s. 53–57.

20 NOVOTNÝ, *Pražské Karmelitky*, s. 133–139.

21 BERÁNEK Karel – BERÁNKOVÁ Věra, *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994, s. 211.

19. ledna 1782 zrušil arcibiskup předpis o klauzuře a 29. ledna 1782 klášter navštívili komisaři v čele s hrabětem Kristiánem ze Šternberka. Ti na základě císařského dekretu převzali od převorky klíče a formálně zajistili veškerý klášterní majetek, jenž tímto přešel pod státní správu. Po veřejném přečtení císařských nařízení byla zapečetěna sakristie i knihovna a následně se přistoupilo k sepsání inventáře.²²

V době vydání císařského dekretu žilo v klášteře 19 mnišek, které se měly rozhodnout, jestli se vrátí ke světskému životu, odejdou do některého jiného kláštera bosých karmelitek mimo území rakouské monarchie, přestoupí do jiného řádu, jehož činnost byla v monarchii povolena, nebo jestli dožijí podle zásad vlastní řehole a pod dohledem duchovního komisaře v některém ze zrušených klášterů, které byly pro tento účel určeny. Na výběr dostaly klášter premonstrátek v Doksanech nebo klášter cisterciáček v Pohledu u Havlíčkova Brodu.²³ Protože bosé karmelitky nemohly zůstat ve svém klášteře, který byl přislíben kongregaci anglických panen, a musely ho do pěti měsíců opustit, zvolily za své nové působiště klášter v poklidnějším Pohledu, kam nakonec dne 23. září 1782 odešly vedené převorkou Pavlou Marií od Dítěte Ježíše. Spolu s nimi se do Pohledu uchýlilo také několik dominikánek od sv. Anny a sv. Vavřince. S sebou si bosé karmelitky mohly vzít jen osobní věci, některé předměty z klášterního majetku (vedle liturgických předmětů s sebou pravděpodobně vzaly i několik knih, především rukopisů, mezi nimiž byly i svazky klášterní kroniky) a také tělo první převorky ctihodné Marie Elekty od Ježíše, které bylo po roce 1666 uctíváno jako nejcennější relikvie.²⁴ V Pohledu strávily karmelitky deset let.²⁵ Po smrti Josefa II. jim v roce 1792 císař Leopold II. umožnil návrat do Prahy, ne však do jejich původního malostranského kláštera, ale do konventu uvolněného po barnabitech u sv. Benedikta na Hradčanském náměstí, kam se přestěhovaly 4. června 1792 a působily zde až do roku 1950.²⁶

Četba představovala pro karmelitky významný aspekt jejich každodenního života, přičemž lze předpokládat, že již v době založení kláštera v 17. století byla gramotnost mezi mniškami poměrně rozšířená, neboť většina z nich pocházela z prostředí panovnického dvora či šlechtických rodin. V současné době je původní fond klášterní knihovny rozptýlen a uložen hned v několika institucích, řada

22 Jméno kláštera bylo odhadnuto na 195 424 zlatých a 10 krejcarů. NOVOTNÝ, *Pražské Karmelitky*, s. 158–165. Náboženskému fondu připadly po zrušení kláštera sv. Josefa jistiny ve výši 64 700 zlatých. BÍLEK, *Statky a jmění*, s. 245.

23 NOVOTNÝ, *Pražské Karmelitky*, s. 158–165.

24 PETR, *Soupis rukopisů*, Praha 2022, s. 9.

25 HLOUŠKOVÁ Helena, *Z historie kláštera v Pohledu*, Havlíčkovobrodsko 15, 1999, s. 24.

26 Karmelitek do Pohledu přišlo devatenáct a během desetiletého pobytu zde čtyři zemřely. HLOUŠKOVÁ, *Z historie kláštera v Pohledu*, s. 24; PETR, *Soupis rukopisů*, s. 9–10.

svazků z klášterní knihovny byla rovněž po zrušení kláštera prodána v knižních aukcích nebo jako makulatura.²⁷

Jako celek se knihovna bosých karmelitek nedochovala, ale na základě identifikovaných tisků a povahy řádového života lze předpokládat, že měla převážně duchovní a asketický charakter, který odpovídal kontemplativnímu zaměření řádu. První tisky si s sebou přivezly bosé karmelitky z vídeňského kláštera již při zakládání kláštera; mezi nimi byl i život sv. Terezie z Ávily,²⁸ který patřil k nejstarším tiskům, jež nově založený klášter vlastnil, dále pak řada mystických a asketických textů. V knihovně bosých karmelitek dominovaly spisy mystiků, duchovních autorit a karmelitánských autorů. Přední místo zaujímaly spisy a životopisy zakladatelky reformovaného karmelitského řádu sv. Terezie z Ávily, jejíž odkaz byl pražskými karmelitkami trvale udržován a rozvíjen.²⁹ K dalším autorům, jejichž díla v knihovně karmelitek nesměla chybět, patřili sv. Jan od Kříže, Joan de Jesús Maria, Tomás de Jesús, José de Santa Teresa nebo Juan de Palox y Mendoza.³⁰ Vedle vlastních řádových textů byla zastoupena i širší katolická duchovní literatura – hagiografická díla, zejména životy svatých žen,³¹ spisy spojené s mariánskou zbožností, meditativní literatura, asketicko-mystická literatura zaměřená na vnitřní

27 Klášter bosých karmelitek figuruje v seznamu z 30. prosince 1784 mezi knihovnami zrušených klášterů, jejichž knihy byly prodány jako makulatura. Celkem šlo o tři koše knih velkého formátu (folio a kvart) a čtyři koše knih malého formátu (osmerky a dvanáctky); výtěžek z prodeje činil 8 zlatých a 30 krejcarů. ANK ČR, VUK, kláštery všeobecné 1782–1824, kart. 1; ANK ČR, VUK, karmelitánky sv. Josef.

28 Na titulním listu se nachází rukopisná provenienční poznámka vídeňského kláštera bosých karmelitek s kostelem sv. Josefa „*del Conuento di S. Guiseppe, delle Carme[lita]no Scalze di Vienna*“. Teresa de Jesús, *DELL'OPERE SPIRITUALI...*, Roma: [Francesco Moneta], 1641. NK ČR, sign. 36 C 21.

29 Ve fondu bosých karmelitek se např. nacházel čtyřdílný spis *Las Obras De La S. Madre Teresa De Iesvs Fvndatora. De La Reformacion De Las Descalças y De Scalcos De N. Senora Del Carmen*, Anveres: Balthasar Moreto, 1661. NK ČR, sign. 36 B 38/P.1–4, pozdější vydání *OBRAS DE LA GLORIOSA MADRE SANTA TERESA DE JESUS, FUNDADORA DE LA REFORMA DE LA ORDEN DE NUESTRA SEÑORA DEL CARMEN, DE LA PRIMITIVA OBSERVANCIA...*, Brusel: Francisco Foppens, 1675. NK ČR, sign. 36 A 46 nebo dílo Teresa de Jesús, *CARTAS DE SANTA TERESA DE JESUS...*, Brusel: Francisco Foppens, 1674. NK ČR, sign. 36 A 45.

30 Z fondu bosých karmelitek byla identifikována např. díla: JESÚS MARÍA José de, *Historia de la vida y excelencias de la sacratissima Virgen Maria Nvestra Señora...*, Madrid: Imprenta Real, 1657. NK ČR, sign. 21 B 60; Francisco de Jesús Maria, *Vortreffliche Eigenschafften Der Lieb Vnd Anderer Tugenden...*, Prag: Johann Carl Gerzabek, 1702. NK ČR, sign. 46 C 30.

31 *Das Leben vnd die Geschichte der Heyligen Hedwigis, geborner Fürstin von Meranien, Großhertzogin in Polen vnd Schlesien*, Breslau: Baumann, 1631. NK ČR, sign. 21 J 319; *Das Leben vnd seelige Ableiben der Gottgeliebten, sehr würdigen Tochter, deß heiligen Seraphischen Vatters Francisci von Assisio, ins gemein die Gute Betha von Reütin genandt*, Regensburg: Johann Schröter, 1624. NK ČR, sign. 21 J 201; *Vita Della Ven. Madre Paola Maria Di Giesv Carmelitana Scalza, Fondatrice de' Monasteri della Riforma nell'Alemagna...*, Roma: Filippo Maria Marcini, 1669. NK ČR, sign. 21 G 150.

život,³² pokoru a následování Krista,³³ příručky ke zpytování svědomí či k přípravě na smrt. Součástí knihovního fondu byly také výklady Písma, homiletické sbírky, breviáře a modlitební knihy určené pro individuální i společné užívání. Nechyběla ani díla teologicko-katechetická, spisy církevních otců a občas i překlady z cizích jazyků. V prostředí kláštera bosých karmelitek můžeme rovněž předpokládat příležitostné tisky spojené se slavnostními událostmi řádového i širšího církevního významu. Jednalo se především o texty vydávané při příležitosti svatořečení, řádových svátků nebo mimořádných pobožností konaných na počest karmelitánských světců. V českém prostředí měly zvláštní význam tisky věnované uctívání Pražského Jezulátka, jehož kult aktivně šířili pražští bosí karmelitáni, a dále texty vztahující se k osobnosti Marie Elekty od Ježíše.³⁴ Kromě modlitebních textů a pobožností se jednalo i o životopisné spisy, které dokládají rostoucí úctu k této převorce. Tyto tisky sloužily nejen v rámci klášterní komunity, ale někdy také jako prostředek komunikace s vnějším světem a nástroje řádové identity.

Díky výzkumu Stanislava Petra máme k dispozici soupis fondu rukopisů vzniklých z činnosti malostranského kláštera bosých karmelitek u sv. Josefa od jeho založení v roce 1656 až do jeho zrušení roku 1782.³⁵ V rukopisném fondu se ale nedochoval žádný starší katalog nebo soupis rukopisů knihovny, který by umožnil vytvořit si představu, kolik rukopisů bylo v knihovně uloženo. Stejně tak se do dnešní doby nedochoval ani katalog klášterní knihovny, která vedle rukopisů obsahovala značné množství tištěných knih.³⁶ Vzhledem k tomu, že klášter vznikl až v polovině 17. století, tedy v době, kdy byl knihtisk již plně etablovaným a rozšířeným médiem, lze předpokládat, že tištěné knihy postupně zaujímaly v knihovní sbírce dominantní postavení. Rukopisná produkce v klášteře tak pravděpodobně neměla sloužit k pokrytí základních liturgických či studijních potřeb, jak tomu bylo ve středověku, ale spíše k vnitřní klášterní praxi, rukopisy byly určeny pro osobní zbožnost, duchovní cvičení, meditaci nebo duchovní vedení. Tematicky se vážou k poslání řádu bosých karmelitek. V rukopisné sbírce jsou dochovány

32 *Fünffzehnen hochwichtige Religions-Fragen...*, Prag: Universitet Druckerey, 1668. NK ČR, sign. 46 E 87.

33 KEMPENSKÝ Tomáš, *DELLA IMITATIONE DI CHRISTO LIBRI QVATTRO...*, Roma: Per Bartholomeo Zanetti, 1617. NK ČR, sign. 36 F 409.

34 Životopis Marie Elekty od Ježíše, jehož autorem byl Ildephons a Praedestinatione B. V. Mariae, byl mezi lety 1749–1766 vydán v české, německé a francouzské jazykové mutaci.

35 Soupis 122 rukopisů: 95 rukopisů uložených v knihovně kláštera premonstrátů na Strahově, 26 rukopisů nacházejících se dnes v knihovně Karmel sv. Josefa v Drastech a jeden rukopis ve fondu Národního archivu. V rukopisném fondu převažují německy psaná díla, druhou nejpočetnější jazykovou vrstvu tvoří latinské texty. PETR, *Soupis rukopisů*, s. 11–12.

36 Protože se v některých dochovaných svazcích objevují starší rukopisné signatury, lze předpokládat existenci katalogu knihovny.

biblické texty a jejich výklady, u nichž můžeme předpokládat, že se v knihovně nacházely i v tištěné podobě. Mezi biblickými rukopisy se např. nachází mystický výklad *Písně písní*, jež byla pro komunitu bosých karmelitek, které byly obecně nazývány Kristovými nevěstami, zásobárnou podnětů pro jejich každodenní chvíle duchovního rozjímání, zdrojem inspirace a poznání.³⁷ Podobný duchovní obsah a kontemplativní funkci měly i hagiografické spisy, pojednání o životech a skutcích významných světců či blahoslavených z řádu, jako například opis třídílného spisu *Decor Carmeli religiosi* obsahujícího 270 životopisů světců a významných členů řádu sepsaných generálem řádu bosých karmelitánů Filipem od Nejsvětější Trojice a vydaného roku 1665 v Lyonu.³⁸ K důležitým prvkům karmelitánské zbožnosti patřil také kult sošky Pražského Jezulátka v kostele P. Marie Vítězné při konventu bosých karmelitánů v Praze na Malé Straně. V rukopisném fondu se například dochoval rukopis ze 17. století s anonymním textem *Kurzer Bericht von der holdseeligen Bildnis des Kindlein Jesu...*³⁹ a lze předpokládat, že se v knihovně karmelitek nacházela i obdobná tištěná díla.

Vedle biblických a hagiografických textů tvořily výraznou část rukopisné sbírky také příručky duchovních cvičení, převážně anonymního původu. Část textů pochází od bosých karmelitánů, mezi častěji zastoupenými autory se objevuje Emericus a Sancto Stephano (Imrich od sv. Štěpána), někdejší provinciál rakouské řádové provincie, převor kláštera Panny Marie Vítězné a autor populárního tisku týkajícího se historie kultu Pražského Jezulátka.⁴⁰ Opis jeho příručky modliteb *Allerliebliche Betrachtungen* je v rukopisném fondu zachován v šesti rukopisech.⁴¹ V opise z první poloviny 19. století se dochovala také duchovní cvičení připravená první převorkou pražského kláštera karmelitek Marií Elektou od Ježíše. Lze předpokládat, že texty Marie Elekty od Ježíše, určené ke každodennímu duchovnímu cvičení, poučení o řádovém životě či liturgické přípravě na jednotlivé modlitby, byly v komunitě nejen opisovány, ale také předcítány při společném stolování

37 Antologii výkladů na knihu *Písně písní* zapsala bosá karmelitka Teodora od sv. Eliáše. PETR, *Soupis rukopisů*, s. 15.

38 Tištěný exemplář nacházející se ve fondu NK ČR pochází z kláštera bosých karmelitánů. ESPRIT Julien, *Decor Carmeli Religiosi...*, Lyon: Antoine lullieron, 1665. NK ČR, sign. 21 A 107/P.1.

39 Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV II 96.

40 Emericus a Sancto Stephano, *Pragerisches Groß und Klein...*, Prag: Mathias Adam Höger, 1737.

41 PETR, *Soupis rukopisů*, s. 13. Jedná se o rukopisy: *Geistliche Übungen auf alle Tage on unserer seligen Mutter Maria Elekta*. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV II 152; *Allerlieblichste Betrachtungen...* Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV II 119–122 a DV II 149; *Verzeichnus deren Betrachtungen von die 10 tägige Exercitien ueber besondere heilige Evangelien...* Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV II 163.

v refektáři.⁴² Mezi rukopisy se zachovala klášterní kronika,⁴³ nekrologia a další rukopisy vzniklé z činnosti kláštera.⁴⁴

Liturgické knihy, které často tvořily jádro středověkých rukopisných fondů, nejsou v případě bosých karmelitek z doby před zrušením kláštera doloženy.⁴⁵ Na rozdíl od většiny středověkých rukopisných fondů postrádá sbírka bosých karmelitek notované rukopisy, rukopisné bible nebo jejich části i jejich komentáře. Nenacházejí se zde ani chorální knihy, zpěvníky či sbírky duchovních písní a o pěstování chórového zpěvu v klášteře sv. Josefa nesvědčí ani dochované prameny.⁴⁶

Vedle rukopisů knihovna bosých karmelitek obsahovala také značné množství tištěných knih. Přímé doklady o jejím rozsahu se však nedochovaly. Lze předpokládat, že několik svazků si bosé karmelitky spolu s rukopisy zřejmě odvezly s sebou do exilu, o čemž svědčí také současný knižní fond řádu. Po restituci v 90. letech 20. století bylo přibližně 1 000 tisků ze 17.–20. století navraceno konventu bosých karmelitek u sv. Benedikta v Praze na Hradčanech, kde tvoří jádro dnešní knihovny.⁴⁷

Císařský dekret ze dne 12. ledna 1782, na jehož základě byl klášter bosých karmelitek zrušen, pamatoval také na osud klášterních knihoven a archivů. Komisařům byla uložena povinnost věnovat zvláštní péči dokumentům, rukopisům a knihám, pořídit jejich přesný soupis. Na základě dekretu z 20. května 1782 měly tyto dokumenty připadnout univerzitní knihovně, kde je měl knihovník Karel Rafael Ungar převzít a roztřídit. Knihy byly rozděleny do tří kategorií: jednak ty, které byly zařazeny do fondu univerzitní knihovny, dále duplicity určené k prodeji, a nakonec svazky označené jako bezcenné, které byly prodány jako makulatura. Jak již bylo výše zmíněno, část knih z knihovního fondu pražských bosých karmelitek skončila po zrušení kláštera jako makulatura. Vzhledem k tomu, že byly ve stejné době zrušeny i kláštery bosých karmelitánů, jejichž knihovny obsahovaly totožné tituly a tematicky shodná díla, je možné, že při výběru svazků pro univerzitní knihovnu byly upřednostněny tituly z jejich fondů a knihy karmelitek tak mohly být považovány za duplicitní a byly při výběru vyřazeny.⁴⁸

42 *Geistliche Übungen auf alle Tage on unserer seligen Mutter Maria Eleka*. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV II 152. PETR, *Soupis rukopisů*, s. 12, č. 72.

43 *Chronic oder historische Geschichts Verfassung ... Anderter Theil – Dritter Theil*. 18.–19. století. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DV I 24–25.

44 Nekrologium s životopisy 109 mnišek pražského konventu bosých karmelitek zemřelých v letech 1663–1894 edičně vydala HUDÁKOVÁ Monika, *Životné osudy sestier karmelu sv. Jozefa v Prahe na základe rukopisu z Knižnice kráľovské kanonie premonstrátů Strahov so signatúrou DV I 31, vrátane edície jeho najstaršej časti*, Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc 2021.

45 PETR, *Soupis rukopisů*, s. 12.

46 Tamtéž, s. 15.

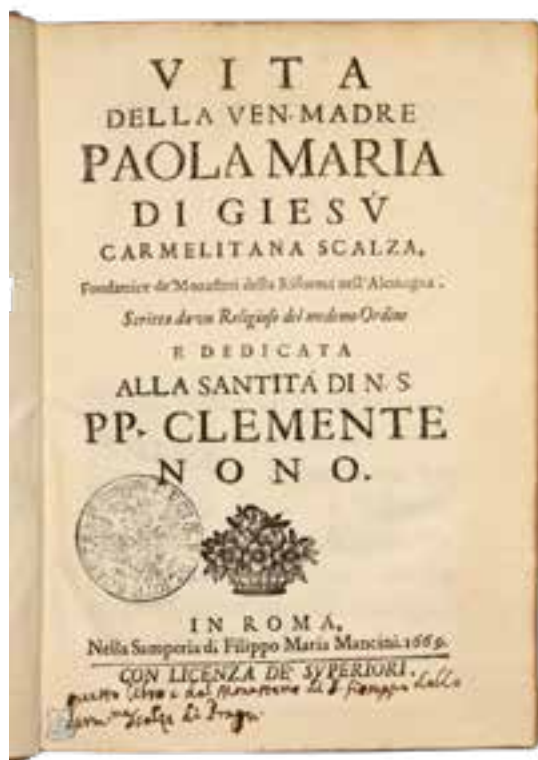
47 Tamtéž, s. 11.

48 KAŠPAROVÁ Jaroslava, *Španělská karmelitánská literatura v originálech i překladech a český čtenář 16.–18. století*, Slánské rozhovory 2004, s. 11–20.

Titulní strana s rukopisnou provenienční poznámkou. *Fünffzehn hochwichtige Religions-Fragen...*, Prag: Universitet Druckerey, 1668. (NK ČR, sign. 46 E 87)

Titulní strana s italskou rukopisnou provenienční poznámkou: „questo libro del Monasterio di S. Giuseppe delle Carm. discalze di Praga“. *Vita Della Ven. Madre Paola Maria Di Giesv Carmelitana Scalza, Fondatrice de' Monasteri della Riforma nell'Alemagna*. Roma: Filippo Maria Mancini, 1669. (NK ČR, sign. 21 G 150)

V současné době se ve fondu Národní knihovny ČR podařilo identifikovat třináct exemplářů pocházejících z knihovny bosých karmelitek. K identifikaci přispěla zejména rukopisná exlibris nacházející se na titulních stranách, mezi nimi jsou rukopisné poznámky psané španělsky, např. „*del conbento de las carmelitas descalsas de Sac. Josef de Praga*“⁴⁹ či „*de las carmelitas descalsas de Praga*“⁵⁰ německy, např. „*Dis buch gehört in das Closter der berfüssiger Carmeliterin bey S. Joseph zu Prag*“⁵¹ „*Dis büchel gehört im des Closter der barfüssige carmeliterin bey S. Joseph zu Prag*“⁵² nebo „*Dieses Buch gehört in daß Closter S. Joseph der barfüßigen Carmelitanij zü Prag, hat zur unser R. P. Prior gestählt P. M. 1717*“⁵³ či italsky, např. „*questo libro del Monasterio di S. Giuseppe delle Carm. discalze di Praga*“.⁵⁴ Identifikovaná díla jsou tištěná španělsky, latinsky a německy, jsou vázána v jednoduchých usňových či pergamenových vazbách, pouze jeden dochovaný exemplář zdobí slepotiskové supralibros tvořené znakem řádu bosých karmelitánů, kterým je stříbrný štít, z jehož spodní části vystupuje hnědá snižená prohnutá špice zakončená tlapatým křížem a doplněná třemi hvězdami. Prohnutá špice symbolizuje horu Karmel v Galileji, zatímco stříbrná hvězda symbolizuje Pannu Marii a hvězdy po stranách zastupují starozákonní proroky Eliáše a Elišu. Nad štítem je mariánská koruna, z níž vyrůstá paže proroka Eliáše držící plamenný meč. Nad znakem se vine mluvicí páska s řádovým heslem *ZELO ZELATVS SVM PRO DOMINO DEO EXERCITUUM*.⁵⁵

Ve fondu knihovny bosých karmelitek se nacházela díla psaná latinsky, německy, italsky i španělsky, a to jak v originálních verzích, tak v překladech. Tato jazyková rozmanitost odráží široké kulturní vazby řádu i sociální složení konventu tvořeného příslušnicemi císařského dvora a předních šlechtických rodin. Přestože se od bosých karmelitek očekávalo, že si pro komunikaci osvojí němčinu, knihovní

49 Teresa de Jesús, *CARTAS DE SANTA TERESA DE JESUS...*, Brusel: Francisco Foppens, 1674. NK ČR, sign. 36 A 45.

50 Teresa de Jesús, *Las Obras De La S. Madre Teresa De Iesvs Fvndatora...*, Anveres: de Balthasar Moreto, 1630. NK ČR, sign. 36 B 38/P.1–4.

51 HUEBER Fortunatus, *Zeitiger Granat-Apfel Der allerscheinbaristen Wunderzierden in denen Wunderthätigen Bildsaulen unser I. Frawen*, München: Lucas Straub, 1671. NK ČR, sign. 21 J 318.

52 *Fünffzehen hochwichtige Religions-Fragen...*, Prag: Universitet Druckerey, 1668. NK ČR, sign. 46 E 87.

53 Francisco de Jesús María, *Vortreffliche Eigenschafften Der Lieb Vnd Anderer Tugendten. Mit beygefügter Andachts-Ubung Gegen die Allerseeligste Jungfrau Maria...*, Prag: Johann Carl Gerzabek, 1702. NK ČR, sign. 46 C 30.

54 *Vita Della Ven. Madre Paola Maria Di Giesv Carmalitana Scalza...*, Roma: Filippo Maria Mancini, 1669. NK ČR, sign. 21 G 150.

55 *Vita Della Ven. Madre Paola Maria Di Giesv Carmelitana Scalza, Fondatrice de' Monasteri della Riforma nell'Alemagna*. Roma: Filippo Maria Mancini, 1669. NK ČR, sign. 21 G 150.

fond z velké části odpovídal jejich přirozenému jazykovému prostředí a vzdělání, což se projevilo zejména ve výrazném zastoupení latinských, italských a španělských tisků. Věříme, že se díky probíhajícímu výzkumu podaří identifikovat další dochované tisky, které byly po zrušení kláštera bosých karmelitek začleněny do fondu univerzitní knihovny, a tím vytvořit ucelenější obraz knihovního fondu pražského kláštera bosých karmelitek.

Slepotiskové supralibros se znakem bosých karmelitek, kolem něhož se vine stuha s mottem řádu: „ZELO ZELATVS SVM PRO DOMINO DEO EXERCITVVM“. Vita Della Ven. Madre Paola Maria Di Giesv Carmelitana Scalza, Fondatrice de' Monasteri della Riforma nell'Alemagna. Roma: Filippo Maria Mancini, 1669. (NK ČR, sign. 21 G 150)

Exempláře

Teresa de Jesús, *Cartas de Santa Teresa de Jesus...*,

Brussel: Francisco Foppens, 1674.

NK ČR, sign. 36 A 45

268+242 s.; 4° (340 mm)

Titulní list.

Tato edice obsahuje 107 dopisů svaté Terezie z Ávily (1515–1582), zakladatelky reformované větve karmelitánského řádu. Její korespondence představuje jeden z nejautentičtějších, nejživějších a nejintimnějších pramenů tereziánské spirituality. Dopisy byly určeny širokému okruhu adresátů – od představených řádů přes šlechtice až po duchovní vůdce – a svědčí o výjimečné schopnosti spojovat každodenní realitu s hlubokou duchovní zkušeností. Předpokládá se, že sv. Terezie během svého života napsala až 15 000 dopisů, z nichž se dochoval jen zlomek. Bruselské vydání z roku 1674 dokládá šíření jejího odkazu za hranicemi Španělska a jeho recepci ve středoevropských duchovních kruzích.

Exemplář obsahuje španělsky psanou provenienční poznámku svědčící o jeho umístění v klášterní knihovně „*del convento de las carmelitas descalsas de Sac. Josef de Praga*“.

Bibliografie: BORRIELLO Luigi ed. a kol., *Slovník křesťanských mystiků*, Kostelní Vydří 2012, s. 730–767.

Francisco de Jesu Maria, Vortreffliche Eigenschafften Der Lieb Vnd Anderer Tugendten. Mit beygefüger Andachts-Übung Gegen die Allerseeligste Jungfrau Maria, Praha: Jan Karel Jeřábek, 1702.

NK ČR, sign. 46 C 30

756 s.; 4° (210 mm)

Titulní list.

Dílo bosého karmelitána Františka od Ježíše Maria (*Franciscus a Jesu Maria*, 1566–1649), teologa a mystika působícího ve Španělsku a Itálii, představuje barokní pojednání o ctnostech křesťanské lásky, pokory a vnitřního zbožného života. Text je doplněn oddílem věnovaným mariánské zbožnosti, která zaujímala v prostředí karmelitánské spirituality ústřední postavení. Tisk pražského nakladatele Jana Karla Jeřábka z roku 1702 dokládá šíření španělské karmelitánské mystiky v českých zemích. Jeho přítomnost v knihovně pražského kláštera bosých karmelitek vypovídá o zaměření řádové četby na texty hluboce zakořeněné v karmelitánské spiritualitě a španělské mystické tradici.

Exemplář obsahuje španělsky psanou provenienční poznámku svědčící o jeho umístění v klášterní knihovně „*del conbento de las carmelitas descalsas de Sac. Josef de Praga*“.

Bibliografie: BCBT11628.

**Ildefons a Praedestinatione B. V. Mariae, Kurtze Lebens-Beschreibung
Der Gottseeligen Mutter Mariae Electae A Jesu, Praha: František
Karel Hladký, 1749.**

NK ČR, sign. 51 E 20

135 s.; 8° (170 mm)

Apertura
s vyobrazením
Marie Elekty.

Životopis Marie Elekty od Ježíše (1605–1663), převorky a zakladatelky pražského kláštera bosých karmelitek sv. Josefa, představuje významný tisk dokumentující ranou fázi vzestupu jejího kultu. Autorem textu je bosý karmelitán Ildefons a Praedestinatione B. M. V., který působil jako kazatel a zpovědník u karmelitek. V díle líčí Marii Elektu jako mimořádně ctnostnou řeholnici, vyzdvihuje její hlubokou spiritualitu, mystické dary i přísnou asketickou kázeň. Tisk vyšel v Praze v roce 1749, tedy v době, kdy se úcta k Marii Elektě začínala upevňovat nejen uvnitř klášterní komunity, ale i v širším církevním prostředí. Tisk je doplněn dvojicí anonymních mědirytinových portrétů, které měly napomoci šíření úcty k Marii Elektě i mimo hranice klášterní komunity. Na levé straně je zobrazena s hořícím srdcem, křížem a lilií – symboly její vnitřní vroucnosti, asketismu a čistoty. Pravý portrét vychází z její posmrtné podoby a zachycuje Marii Elektu s lilií, křížem a korunou na hlavě, jako výraz pocty a náznak svatosti. Oba obrazy doprovázené německy a latinsky psaným biografickým medailonkem spoluvytvářejí vizuální základ pro formující se památku této mimořádné karmelitky.

Bibliografie: BCBT10778; KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova*; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F1163.

**Ildefons a Praedestinatione B. V. Mariae, Abregé de la Vie
de la Venerable Mere Marie Electe de Jesus,**

Praha: Johann Joseph Klauser, 1766.

NK ČR, sign. 65 E 2164

212 s.; 8° (180 mm)

Apertura
s vyobrazením
Marie Elekty.

Druhé vydání životopisu Marie Elekty od Ježíše, které vyšlo v Praze v roce 1766 ve francouzštině, svědčí o rozšiřování jejího kultu i mimo německo- a českojazyčné prostředí. Autorem textu je bosý karmelitán Ildefons a Praedestinatione B. M. V., zpovědník pražských karmelitek a výrazný propagátor úcty k Marii Elektě.

Také tento text provází mědirytinový frontispis Antona Birkharta tvořený dvojportrétem Marie Elekty v oválných medailonech zasazených do bohaté barokní kartuše. Oba portréty – kontemplativní a posmrtný – jsou spojeny společným nápisem a vytvářejí jednotný vizuální symbol duchovní výjimečnosti této řeholnice. Vydání představuje důležitý doklad pokračující snahy o upevnění veřejné paměti a posílení pověsti svatosti Marie Elekty v druhé polovině 18. století.

Bibliografie: BCBT10841; KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova*.

Teresa de Jesús, Opera, Köln am Rhein: Franz Metternich, 1730.

NK ČR, sign. 36 B 69/T.1

440 s.; 4° (210 mm)

Titulní list.

První svazek souborného vydání děl sv. Terezie z Ávily obsahuje její *Život* (*Libro de la vida*) a *Cestu k dokonalosti* (*Camino de perfección*) – dva klíčové texty karmelitánské reformátorky a mystičky, které zásadně ovlivnily duchovní formaci v řádových komunitách. *Život* je autobiografickým vyprávěním o osobní konverzi, vnitřním zápasu i duchovních vizích autorky, zatímco *Cesta k dokonalosti* sloužila jako praktický návod k modlitbě, mlčení, poslušnosti a komunitnímu životu.

Vydání Franze Metternicha v Kolíně nad Rýnem z roku 1730 dokládá přetrvávající zájem o tereziánskou spiritualitu. Mědirytinový frontispis se zobrazením sv. Terezie z Ávily vytvořil kolínský mědirytec Johann Jakob Sartor (činný 1706–1737).

Bibliografie: BORRIELLO Luigi ed. a kol., *Slovník křesťanských mystiků*, Kostelní Vydří 2012, s. 730–767.

Teresa de Jesús, *Las Obras*, Anveres: Balthasar Moreto, 1630.

NK ČR, sign. 36 B 38/P.1–4

[42], 489 s.; [2], 620 s.; 351, [86] s.; XLVIII, 578, [34] s.; 4° (240 mm)

Mědirytinový titulní list.

Soudobá slepotisková vazba se znakovým supralibros kláštera bosých karmelitek.

Čtyřsvazkové vydání *Las Obras* z antverpské tiskárny Balthasara Moreta z roku 1630 patří k nejvýznamnějším raným edicím souborného díla sv. Terezie z Ávily. Zahrnuje její hlavní mystické a reformní spisy – *Libro de la vida* (*Život*), *Camino de perfección* (*Cesta k dokonalosti*), *Castillo interior* (*Vnitřní hrad*) a *Fundaciones* (*Založení*) – spolu s výběrem z dopisů a dalších duchovních textů.

Tereziiny spisy byly pro karmelitánské řehole nejen teologickým a mystickým východiskem, ale zároveň každodenní četbou, formující identitu komunit. Přítomnost tohoto rozsáhlého španělského vydání v knihovně pražských bosých karmelitek svědčí o kontinuitě s původní tereziánskou tradicí, jazykové kompetenci členek kláštera i o mimořádném významu, který byl přikládán autentickým textům zakladatelky řádu.

O někdejší vlastnictví karmelitek svědčí reprezentativní usňová vazba s rostlinným slepotiskem v rámcích a znakovým supralibros karmelu sv. Josefa. Znak bosých karmelitek tvoří křížem zakončený hrot hory Karmel, symbolizující Krista. V jednotlivých polích jsou umístěny tři hvězdy připomínající Pannu Marii a proročky Eliáše a Elizea. Štít doplňuje koruna Panny Marie, která je obklopená dvanácti hvězdami a z níž vystupuje ruka s ohnivým mečem. Erb je umístěn v kruhovém medailonu lemovaném mottem řádu bosých karmelitánů: *ZELO ZELATVS SVM PRO DOMINO DEO EXERCITVVM* („Velice jsem horlil pro Hospodina, Boha zástupů“, 1 Kr 19,10). Na hřbetě nalepená původní signatura *B.38* pak připomíná místo všech čtyř svazků v katalogu klášterní knihovny.

Proměny ženské vzdělanosti a zbožnosti v 17. a 18. století

Kláster voršilek u sv. Jana Nepomuckého na Hradčanech

Lucie Heilandová

Zatímco v období středověku dominovaly ženskému řeholnímu životu v českých zemích především tradiční řády, jako byly benediktinky, klarisky či dominikánky, pobělohorská rekatolizační politika vedla nejen k obnově starších konventů, ale zároveň podnítila i příchod nových řeholních společenství. Vedle kontemplativně orientovaných bosých karmelitek se ve druhé polovině 17. století v českých zemích etabloval také Řád svaté Voršily (*Ordo Sanctae Ursulae*), jehož příslušnice, tzv. voršilky, se zaměřovaly primárně na výchovu a vzdělávání dívek. Na rozdíl od převážně mužských řádů, jež sehrály klíčovou roli v misijní a pastorační činnosti rekatolizačního procesu, byl přínos voršilek v této oblasti spíše okrajový a jejich působení se soustředilo především na doposud přehlížené dívčí vzdělávání.

Řád svaté Voršily vznikl z podnětu svaté Angely Merici (1474–1540), která dne 25. listopadu 1535, na svátek Kateřiny Alexandrijské, založila v italské Brescii Společnost svaté Voršily. Toto původně laické sdružení žen z různých společenských vrstev podporujících se navzájem a žijících ve vlastních domovech a ve všedním zaměstnání představovalo zcela novou formu ženského duchovního života usilujícího o duchovní dokonalost prostřednictvím modlitby, zbožnosti a charitativní činnosti. Členky Společnosti sv. Voršily se věnovaly zejména péči o nemocné a vedle léčby se zaměřily i na duchovní přípravu na dobrou smrt. Zároveň rozvíjely i mravní a náboženskou výchovu dívek, která byla do té doby v rámci církevní péče spíše opomíjená. Angela Merici si uvědomovala, že vzdělávání a duchovní výchova dívek má zásadní význam nejen pro jejich osobní život, ale i pro obnovu celé společnosti, a právě proto je učinila jedním z pilířů voršilské identity. Vedle toho kladla důraz na vnitřní zbožnost, svědomité naplňování křesťanských ctností a službu potřebným v každodenním životě, čímž položila základy novému řádu i formě ženského duchovního života.

Pro laickou Společnost sv. Voršily Angela Merici vytvořila soubor pravidel, který upravoval nejen duchovní život členek, ale také organizaci společenství. Řehole (*Regola*) Angely Merici byla vůbec první řeholí, která byla sestavena ženou

pro společenství žen a nebyla odvozena od žádného mužského řeholního vzoru. Pozoruhodné je, že Angela do řehole vědomě začlenila ustanovení umožňující budoucím představeným provádět změny, pokud si to vyžádají nové okolnosti či potřeby společnosti. Tato otevřenost svědčí o její schopnosti spojit duchovní ideál s praktickým uvažováním. Protože Angela Merici neuměla psát, zapsal ji podle diktátu Gabriel Cozzano.¹ Řehole byla schválena 8. června 1536 a Angela Merici byla jednoznačně zvolena hlavní představenou a správkyň.² Patronkou řádu se stala sv. Voršila.³

Frontispis, na kterém je sv. Voršila zachycena s královským hermelínem, korunou, šípem a pláštěm rozprostřeným nad svými družkami. Damasus a Sancto Ludovico, *Das Leben Der Heiligen URSULAE Einer Obsiegerin der Hertzen, der Hölle, und deß Himmels...*, Wien: Philipp Fievet, 1695. (NK ČR, sign. 65 E 8211/adl.3)

1 MACKOVÁ Marie, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, Pardubice 2007, s. 30.

2 ANGELI Paola, *Anděla Merici. Charisma ženy v životě církve*, Praha 2007, s. 48.

3 Sv. Voršila († 4. stol.), křesťanská mučednice, byla podle legendy zabita spolu s tisíci družkami a druhy při obraně víry. Jakub de Voragine ve *Zlaté legendě* zdůrazňuje její misijní působení a schopnost obracet na víru nejen ženy, ale i muže. Angela Merici si ji zvolila za patronku svého společenství právě kvůli ideálu duchovního panenství, chápaného jako snoubenecký vztah ke Kristu. Voršila se tak stala vzorem pro ženský život zasvěcený Bohu mimo tradiční klášterní rámec.

Po smrti Angely Merici v roce 1540 se její společenství rychle rozšířilo do většiny severoitalských měst a brzy poté i do Francie, kde se těšilo značné oblibě. V roce 1544 byla její *Regola* i Společnost sv. Voršily oficiálně schváleny papežem Pavlem III. bulou *Regimini Universalis Ecclesiae*. Již roku 1568 byl v Brescii zahájen kanonizační proces, který svědčí o mimořádném duchovním odkazu zakladatelky, jež byla již v době svého života považována za „svatou ženu“.⁴ Tento odkaz, stejně jako rostoucí význam voršilského působení v oblasti vzdělávání, vedl postupně k hlubším institucionálním proměnám řádu.

Do vývoje Společnosti svaté Voršily výrazně zasáhl milánský arcibiskup Karel Boromejský (1538–1584), který se v duchu tridentské reformy snažil dát tomuto dosud laickému společenství pevnější institucionální rámec. Dosavadní pravidla stále vycházející z původních Angeliných textů upravil podle augustiniánského vzoru a přetvořil společenství v řeholní instituci. Zároveň zvýraznil klíčové poslání řádu, kterým byla výchova a vzdělávání dívek.⁵ Poté, co se školský řád etabloval ve Francii, došlo i k formálnímu přechodu voršilek k uzavřenému řeholnímu životu s klauzurou. Začlenění vyučování do řádových závazků bylo v roce 1612 potvrzeno papežem Pavlem V. bulou *Inter universa*. V roce 1623 byla řehole vydána tiskem, což završilo institucionální proměnu řádu v plně školskou kongregaci. Rychlé šíření a upevňování řádu voršilek v západní a střední Evropě úzce souviselo s jejich aktivním zapojením do náboženské výchovy, především výuky katechismu. Ve Francii sehrály výraznou roli v rámci reformního katechetického hnutí, které iniciovali César de Bus a otec Ramillon. Kromě vzdělávání dívek se voršilky aktivně věnovaly i náboženské osvětě mezi dětmi i dospělými, čímž reagovaly na potřeby společnosti poznamenané reformací a katolickou snahou o obnovu náboženského života.

Do Prahy byly voršilky uvedeny v roce 1655 z podnětu hraběnky Sibylly z Lamboy, jejíž dcery byly vychovávány u voršilek v Kolíně nad Rýnem. Právě na kolínský klášter se hraběnka nejprve obrátila s žádostí o vyslání řeholnic k založení nové komunity v Praze. Vzhledem k tehdejšímu personálním možnostem však kolínská komunita její žádosti nemohla vyhovět, a proto hraběnka oslovila konvent v belgickém Lutychu (Liège), odkud byly nakonec do Prahy vyslány první řeholnice.⁶ „*Schließlich, ist auch Prag, die weitberühmte Hauptstadt deß Königreichs Böheimb, mit gleichen Glück von Gott gewürdiget worden, in dem zu End deß 1655. Jahrs daselbst ein außerlesene Schaar von Lüttich angekommen und allda mit grossem*

4 Roku 1768 ji blahorečil papež Klement XIII., kanonizována byla v roce 1807.

5 CONRAD Anne, *Zwischen Kloster und Welt, Ursulinen und Jesuitinen in der katholischen Reformbewegung des 16. Jahrhunderts*, Mainz 1991; ANGELI, *Anděla Merici*, s. 51–73.

6 Voršilky s sebou přinesly řeholi platnou v Lutychu, černý řeholní oděv se závojem černým pro chórové sestry a bílým pro laické sestry a novicky, heslo *Sicut lilium inter spinas* (Jako lilie mezi trny) a znak, ve kterém byly v modrém poli tři rostoucí lilie s bílými květy ve zlatém okruží na zelené půdě. MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, s. 48.

*Nutzen Göttlicher Ehr, vnd Heyl deß Nechsten, einen beständigen Sitz gefasset.*⁷

Nejenže Sibylla z Lamboy příchod voršilek iniciovala, ale zároveň se postarala i o jejich hmotné zajištění a sedmi lutyšským řeholnicím poskytla potřebné prostředky k založení nového kláštera.⁸ K příznivcům školského řádu v habsburské monarchii se připojila i tzv. nová šlechta – zejména císařští důstojníci a úředníci, kteří se během třicetileté války usadili v Čechách a získali zde majetek a společenský vliv, nebo císařovna Eleanora Magdalena Gonzagová, která v roce 1660 založila klášter sv. Voršily ve Vídni, i její nevlastní syn Leopold I.⁹

Pražské voršilky zprvu pobývaly v domě na Újezdě u zámeckých schodů, až roku 1672 zakoupily na Novém Městě dům hrabat Příchovských se sousedními domy a zahradami a na jejich místě začaly stavět nový klášter, do něhož se o čtyři roky později přestěhovaly.¹⁰ Pražský arcibiskup a kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu je přijal do své jurisdikce a vyzval šlechtu, aby své dcery svěřovala do výchovy právě tomuto řádu.¹¹

V následujících desetiletích voršilky sehrály významnou roli při formování dívčího školství v raně novověké společnosti, neboť do té doby se školy pro dívky objevovaly jen sporadicky a byly zpravidla spjaté s působením některého z církevních řádů. V Čechách byly možnosti klášterní výuky značně omezené, proto část šlechtických dcer odcházela do zahraničních klášterů, což byl i případ dcer Sibylly z Lamboy. Jedinou možností vzdělání pro dívky do poloviny 17. století představovala soukromá domácí výuka. Voršilky, jejichž jedním z hlavních poslání byla výchova a vzdělávání dívek, tak naplnily tehdejší společenskou potřebu kvalitní výchovy a vzdělání pro dívky z vyšších vrstev i měšťanského prostředí. Svou školu otevřely již v roce 1657 a nabízely dvoustupňové vzdělání: po absolvování elementární výuky mohly nadané žáčky pokračovat ve studiu na kolejích nebo penzionátech.¹²

7 S. VRSVLAE Ehr vnd Preyß. Oder S. VRSVLAE der Königlichen Jungfräwlichen Mitgesellin, Leben vnd glorwürdiger Marterkampf..., Prag: Urban Balthasar Goliasch, 1669, s. 516.

8 České voršilky patří historicky do kongregace Bordeaux, neboť klášter v Lutychu byl založen roku 1622 klášterem v Bordeaux. Sibylla z Lamboy a její manžel klášteru věnovali základní kapitál 5 000 zlatých. MACKOVÁ Marie, *Voršilky v Čechách a jejich pojetí veřejné prospěšnosti*, Theatrum historie 3, 2008, s. 323.

9 SOCHOROVÁ Ludmila, *Školský řád sv. Voršily v Čechách v době baroka a osvícenských reforem Marie Terezie*, Paginae historiae 11, 2003, s. 70.

10 BASTL Ondřej, *Novoměstské kláštery v 18. století*, Documenta Pragensia 17, 1998, s. 207–208.

11 ČORNEJOVÁ Ivana, ed., *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*, Praha 2003; MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, s. 48.

12 LENDEROVÁ Milena, *Dívčí vzdělání*, in: *Velké dějiny zemí koruny české. Tematická řada školství a vzdělanost*, Praha 2020, s. 81.

První voršilky, které přišly do Prahy, se s velkým odhodláním pustily do budování nové komunity i školy, přestože se musely vyrovnat s celou řadou obtíží. Nejenže začínaly ve skromných a provizorních podmínkách, ale zároveň čelily i jazykové bariéře, neboť neovládaly češtinu ani němčinu, což jejich působení v novém prostředí výrazně ztěžovalo. Zpočátku se proto zaměřily na výuku francouzštiny, kterou oceňovaly především mladé šlechtičny. Teprve poté, co si osvojily místní jazyk, mohly výuku rozšířit i pro širší okruh žaček. Na počátku 18. století došlo k rozdělení na elementární školu, která sloužila pro všechny dívky od čtyř do jedenácti let bez rozdílu, a školu vyšší většinou pro bohaté šlechtičny a měšťanky od dvanácti do patnácti let bydlící zároveň i v penzionátu. Vnější škola byla určena pro dívky z okolí, vnitřní (tzv. penzionát) k ubytování děvčat ze vzdálenějších míst.¹³

Učitelkami na školách byly především chórové sestry. Při výuce byl kladen důraz spíše na obsah než rozsah vzdělání, nešlo jim jen o vzdělávání ve věcech víry, ale výuka byla koncipována tak, aby odpovídala nárokům na prestižní výchovu urozených slečen či dívek z rodin šlechty i zámožného měšťanského patriciátu. Mezi vyučovanými předměty nechybělo čtení, psaní, včetně umění korespondence, počty nezbytné pro vedení domácnosti a základy zeměpisu nebo přírodovědy. Součástí výuky byly samozřejmě také církevní dějiny a katechismus, přičemž náboženské výchově byl často dáván větší prostor než získávání věcných znalostí. V kanonizovaném souboru vzdělávacích knih dominovala nábožensko-morální literatura, životy svatých, zejména svatých žen, výchovné příběhy, kuchařské a lékařské knihy nebo výběr z krásné literatury. Součástí výuky byly rovněž ruční práce, výtvarné umění, hodiny tance a hudby nebo hry na hudební nástroj.¹⁴

S rozvojem školní výuky samozřejmě souvisela i potřeba vhodné vzdělávací a duchovní literatury. V počátcích však voršilky narážely na jazykovou bariéru i nedostatek materiálů, které by odpovídaly jejich duchovnímu zaměření. Bylo proto nezbytné nejen osvojit si jazykové kompetence, ale také vytvořit či zajistit základní texty potřebné pro výchovu, formaci i každodenní duchovní život. Z iniciativy pražských a později i vídeňských voršilek proto vznikaly tisky, které seznamovaly s učením svaté Angely Merici, životem svaté Voršily a životy dalších svatých žen i s duchovním posláním řádu. Kromě katechetických a vzdělávacích textů se soustředily i na liturgické potřeby komunity. Významným dokladem této ediční aktivity je sbírka liturgických hodin *Officia Propria, Ad usum Religiosarum*,

13 MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, s. 116–121.

14 Tamtéž, s. 105–130; SOCHOROVÁ Ludmila, *Sicut lilium inter spinas, k tradici aristokratické výchovy dívek doby barokní*, Acta Universitatis Carolinae. Studia Ethnologica XI, 1998, s. 69–88.

Ex Ordine S. Ursulae,¹⁵ vytištěná v roce 1666 v pražské jezuitské tiskárně. Tato kniha, sestavená přímo pro řádové potřeby, představuje nejstarší známý liturgický tisk pro voršilky vydaný v Čechách a je zároveň výmluvným svědectvím o tom, že pražské voršilky kladly důraz na kvalitní liturgickou formaci a aktivně usilovaly o vytvoření vlastního duchovního zázemí.

Teresa de Jesús, *Die Von der Heiligen Seraphischen Jungfrau und Mutter Theresia von Jesu Über das Vatter Unser gemachte Betrachtungen...*, Prag: Hampelischen Druckerey, 1707. (NK ČR, sign. H 14263)

Voršilky rovněž samy aktivně nakupovaly vhodnou literaturu, především v německém jazyce, a zároveň se podílely na překladech duchovních děl, zejména z francouzštiny. Tyto texty, často zaměřené na duchovní cvičení, rozjímání nebo životopisy svatých žen, sloužily nejen pro potřeby klášterní komunity, ale i jako exempla pro širší ženské publikum. Mezi publikace, které vznikly z jejich podnětu nebo s jejich přispěním, patří například překlad díla *S. Ursulae Ehr und Preyß*, jehož vydání vzešlo z iniciativy pražských voršilek. Tento spis obsahuje dedikaci podepsanou *Geistliche Ursulinerin in der Newen Statt Prag* a představuje duchovní

15 *Officia Propria, Ad usum Religiosarum, Ex Ordine S. Ursulae*, Pragae: Typis Universitatis, in Coll. Societ. Jesu, ad S. Clementem, 1666. NK ČR, sign. 46 F 189.

portréty svaté Voršily, Angely z Brixenu (Angela Merici) a Anny de Beauvais.¹⁶ Za pozornost stojí také překlad duchovního spisu *Geistliche Wasser-Quelle*, vydaný s předmluvou Marie Eleonory Kajetany Aloysie hraběnky Šporkové. Tento text, původně vzniklý ve francouzském prostředí, byl určen nejen k osobnímu rozjímání, ale i jako pomůcka pro duchovní vedení a výchovu.

V roce 1691 získaly voršilky od arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna povolení zřídit další konvent. Řeholnice tehdy získaly dům na Malé Straně, avšak jeho velikost ani okolí nedovolovaly založit konvent.¹⁷ Roku 1700 proto představená malostranské komunity, Marie Anna Eleonora od Nejsvětější Trojice, rozená hraběnka Berková z Dubé († 1726), ze svého věna zakoupila Talmberský dům na Hradčanech.¹⁸ V první etapě byl zakoupený objekt zřejmě jen upraven pro základní potřeby řádového života, zdejší voršilky měly k dispozici pouze prozatímní kapli sv. Anny, a proto docházely do tehdy ještě malé kaple v Loretě, avšak přímý přístup přes zahradu jim kapucíni nedovolili.¹⁹ Ve skromných podmínkách byla také zahájena výuka, které se zpočátku věnovalo jen několik řeholnic.

Významným mezníkem v dějinách hradčanského kláštera se stal rok 1701, kdy se jeho konvent stal dějištěm jednoho ze zázraků, které byly později oficiálně zahrnuty mezi důkazy v procesu kanonizace sv. Jana Nepomuckého. V době příprav na jeho beatifikaci došlo v klášteře k zázračnému uzdravení ochrnuté paže Terezie Veroniky Krebsové († 1717), dcery mosteckého rychtáře, jejíž sestra žila jako řeholnice v místním klášteře. Tato událost přitáhla pozornost široké veřejnosti i církevních kruhů a výrazně přispěla k nárůstu prestiže voršilského kláštera. Voršilky se díky tomu dostaly do popředí zájmu, získaly nové mecenáše a byly začleněny do svatojanských slavností, které měly nejen duchovní, ale i reprezentativní charakter.²⁰ Tento zázrak přitáhl pozornost nejen věřících, ale i církevních autorit, a významně přispěl k růstu prestiže hradčanského kláštera.

S rostoucí prestiží kláštera i počtem členek i žaček se potřeba výstavby nového konventu a kostela jevila jako stále naléhavější. Nejpozději od roku 1713 začaly voršilky tuto myšlenku vážně zvažovat. Stavba nového komplexu byla nakonec zahájena na místě původní zástavby, částečně na pozemku Císařského špitálu, který jim dvorní erár oficiálně postoupil až roku 1720. V červnu téhož roku proběhlo

16 CROMBACH Herman, S. *Vrsvlae Ehr vnd Preyß. Oder S. Vrsvlae der Königlichen Jungfrauen, vnd eyff Tausend jhrer Jungfräwlichen Mitgesellin, Leben und glorwürdiger Marterkampff...*, Prag: Urban Balthasar Goliasch, 1669.

17 Klášter sv. Voršily založený 1655 se stal mateřským klášteřem nejen pro voršilský klášter na Hradčanech, ale i pro Olomouc (1697), částečně Vídeň (1660) a Kutnou Horu (1712).

18 VLČEK Pavel – SOMER Petr – FOLTÝN Dušan, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 455.

19 PREISS Pavel, Václav Vavřinec Reiner: *dílo, život a doba malíře českého baroka*, Praha 2013, s. 509.

20 VLNAS Vít, *Sv. Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 2013, s. 178–181.

komisionální jednání za účasti Kryštofa Dientzenhofera, jenž se ujal vedení stavby severního křídla budovy. Základní kámen klášterního kostela byl položen 15. října 1720 a stavební práce postupovaly podle plánů Kryštofa a jeho syna Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Celý projekt směřoval k tomu, aby nový kostel, zasvěcený sv. Janu Nepomuckému jako vůbec první v Praze, mohl být slavnostně vysvěcen v roce jeho kanonizace, tedy v roce 1729.²¹ Již o rok dříve, v roce 1728, završil duchovní i výtvarné ambice stavby slavný český barokní malíř Václav Vavřinec Reiner (1689–1743),²² který v klášterním chrámu sv. Jana Nepomuckého vytvořil rozsáhlý freskový cyklus na počest světce. Mezi výjevy ze života sv. Jana Nepomuckého a zázraky, které se mu připisují, zakomponoval mimo jiné i zázračné uzdravení Terezie Krebsové, k němuž došlo právě v hradčanském klášteře – na fresce je zachyceno dívčino noční vidění Jana Nepomuckého a následné zázračné zhojení její ochrnuté paže.

Chrám sv. Jana Nepomuckého byl vysvěcen 21. srpna 1729 svatovítským proboštem a světícím biskupem pražským Danielem Josefem Mayerem z Mayeru. Jak se předpokládalo již při plánování výstavby, stal se poté i dějištěm části slavností spojených s kanonizací světce. Ačkoliv se hlavní ceremonie odehrávaly v katedrále sv. Víta, hradčanské voršilky se do svatojánských oslav aktivně zapojily – právě v jejich chrámu byla 17. října slavnostní pontifikální mši zahájena osmidenní slavnost kanonizace sv. Jana Nepomuckého: „*Welebné Duchownj Panny z Towarýšstwa swaté Worssyly na Hradčanech také sedmnáctého Dne Měsýce Ržjgna, osmi Dennj Slawnost Swato-Ržčenj, swatého Jana Nepomuckého, w swém, welmi pěkně ozdobeném Koste, který w Městech Pražských, témuž swatému Diwotworci poswěcený prwnj Kostel gest, držeti začaly, což přes celých osm Dnj, každý den 6 Kázanjm a Spiwanau Mssy swatau, od Poledne s Nesspory, s Letanyemi, a s Požehnánjm Welebne Swátostj, s Plnomocnýma Odpustkami trwalo.*“²³

Stavba celého klášterního areálu pokračovala až do čtyřicátých let 18. století. Velkolepá stavba klášterního komplexu byla umožněna díky věnu Marie Anny Eleonory od Nejsvětější Trojice, pocházející z vymírajícího rodu Berků z Dubé a Lipé, ale i díky příspěvkům dalších členek řádu. Přijetí do řádu voršilek bylo podmíněno vysokým věnem a významnou roli při něm hrály rodové a sociální vazby, neboť vstup do kláštera byl chápán jako prestižní záležitost. S hradčanským založením byla spjata Kateřina Polyxena z Lamingen, rozená Popelová z Lobkovic,

21 PREISS, Václav Vavřinec Reiner, s. 510.

22 Tamtéž, s. 509–571.

23 *Wypsanj té w Hlawnjm Koste, Na Hradu Pražském Strany Slawného 19. Dne Měsýce Března Léta 1729...*, Praha: Karel František Rosenmüller mladší, [1729], fol. G2v.

Titulní list. Wypsanj té w Hlawnjm Kosteie
Kosteie Na Hradu Pražském Strany
Slawného 19. Dne Měsíce Března
Léta 1729..., Praha: Karel František
Rosenmüller, [1729].
(NK ČR, sign. 54 C 73/adl.1)

od níž voršilký za 10 500 zlatých zakoupily tzv. Talmberský dům se zahradou a která klášter podporovala do konce svého života.²⁴

Součástí nově budovaného klášterního areálu byl kromě kostela také penzionát a škola určená pro dívky z vyšších vrstev a měšťanského prostředí. Vyučování patřilo k hlavnímu poslání voršilek. Na počátku 18. století se mu věnovalo devět sester z celkových 36; v létě 1740 zajišťovalo výuku ve zdejších školách 11 konventuálek, v jejichž čele stála 52letá Mater Maria Agnes od Srdce Ježíšova, světským jménem Terezie Alžběta Stařímská z Libštejna (1688–1750), zároveň asistentka představené; v polovině století již v klášterní škole na Hradčanech výuku vedlo patnáct voršilek. Osm z nich pocházelo z urozených domácích rodů, zbylých sedm z vážených měšťanských rodin.²⁵

Zejména v první polovině 18. století, kdy se hradčanský klášter těšil značné oblibě, do něj často vstupovaly dívky z konzervativně smýšlejících aristokratických rodin, z úřednických rodin, rodin vyšších důstojníků či městských elit. Vstup do řádu nepředstavoval pouze duchovní rozhodnutí, ale i společenskou událost, jak dokládají četné slavnostní tisky vydávané při obláčkách, slavných slibech i výročích.

24 MACKOVÁ, *Voršilký v Čechách do roku 1918*, s. 50; BÍLEK Tomáš V., *Statky a jmění koleji jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 293.

25 SOCHOROVÁ, *Školský řád*, s. 72–76.

Tyto drobné tisky nebyly určeny pouze pro vnitřní potřebu klášterní komunity, ale cílily především na širší aristokratické a duchovní publikum. V oslavných textech se vyzdvihoval nejen duchovní rozměr řeholního povolání, ale také šlechtický původ novicек, jejich mravní čistota, ctnosti a symbolické poslání v rámci církve. Součástí tisku bývala často i slavnostní kázání jezuitských kazatelů či zpovědníků voršilek, básnické dedikace i emblémy.

Nejstarší z těchto tisků, dochovaných dnes ve fondu Národní knihovny ČR, vznikl v roce 1726 při obláčce Anny Marie Josephy, Freyin von Rohowecz Przichowska von Przichowicz, která byla přijata do řádu 26. února téhož roku pod řeholním jménem *Maria Joanna Nepomucena von der Geißlung Christi*. Tisk nesl titul *Glorreicher Tauben-Schwung...* a představuje jednu z prvních doložených ukázek tohoto žánru v prostředí hradčanského kláštera.²⁶ Další slavnostní spis s názvem *Dreyfaches Opffer* byl vydán roku 1736 při obláčce příslušnic rodu Mladota ze Solopysk.²⁷ Ve stejném roce byl publikován také text *Jesus gefunden in dem Tempel...* u příležitosti obláčky Anny Joanny Rosiny von Mortoigne, která vstoupila jako *Maria Felicitas von der Barmherzigkeit Gottes*.²⁸ V roce 1740 doprovodil vstup Marie Anny Josephy von Vernier, řeholním jménem *Maria Anna Josepha von dem Hertz Jesu*, tisk *Ein Hertz in zweyen Hertzen*.²⁹ Téhož roku vznikl i spis *Der Ausgang aus der Welt...* při obláčce Anny Franciscy von Wiecznik, která přijala řeholní jméno *Anna Emmanuela vom Heiligen Geist*.³⁰ Roku 1748 byla do novoměstského konventu přijata 23letá Marie Filipina hraběnka z Pöttingu, klášterním jménem Filipina Terezie od Jména Marie (1725–1788).³¹

26 PICZONN Josephus, *Glorreicher Tauben-Schwung, AuSS dem gefährlichen Welt- Meer in die geistliche Archen...*, Prag: Carolo-Ferdinandeischen Buchdruckerey, 1726. NK ČR, sign. 46 A 90/adl.24.

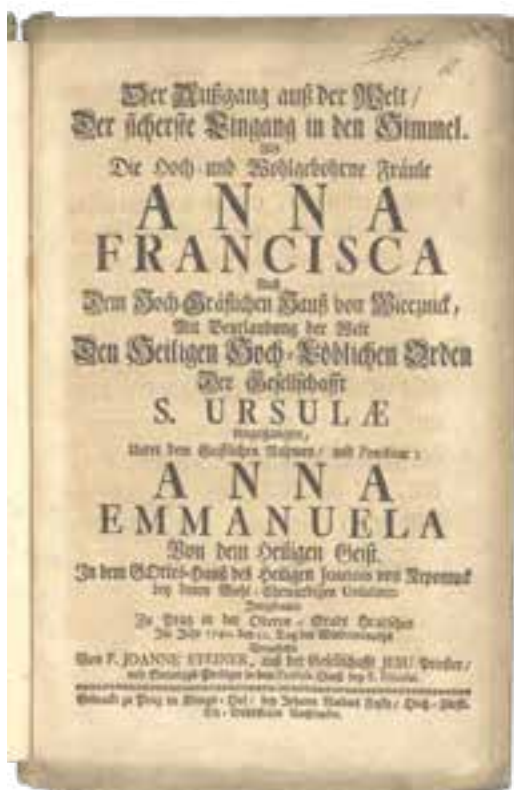
27 MAYR Casparus, *Dreyfaches Opffer, Welches Durch offentlichen Eingang Jn die Hoch-Löbliche Gesellschaft S. Ursulae, Die Wohl-Edel-Gebohrne Fräule, Fräule, Maria, Anna, Ludmilla, Mladota, Aus dem Alten Böhmeisch-Ritterlichen Geschlecht Von Solopisk, Unter dem Geistlichen Nahmen, und Praedicat Maria, Josepha Vom Heiligen Xaverio, Gott dem Allmächtigen Jungfräulich, freywillig, und früh-zeitlich schencket...*, Prag: Carolo-Ferdinandeischen Buchdruckerey, 1736. NK ČR, sign. 54 S 416/adl.16.

28 STEINER Johann, *Jesus gefunden in dem Tempel, Durch den Eingang in die wahre allein seeligmachende Kirche...*, Prag: Carolo-Ferdinandeischen Buchdruckerey, 1736. NK ČR, sign. 46 F 37/adl.30.

29 STEINER Johann, *Ein Hertz In zweyen Hertzen Bey Geistlichem Eingang In Die Hoch-Löbliche Gesellschaft S. Ursulae...*, Prag: Johann Norbert Fitzky, 1740. NK ČR, sign. 46 A 134/adl.40.

30 STEINER Johann, *Der Außgang auß der Welt, Der sicherste Eingang in den Himmel...*, Prag: Johann Norbert Fitzky, 1740. NK ČR, sign. 46 A 90/adl.11.

31 SOCHOROVÁ, *Školský řád*, s. 75.

Titulní list. STEINER Johann,
*Der Außgang auß der Welt, Der
 sicherste Eingang in den Himmel...*
 Prag: Johann Norbert Fitzky, 1740.
 (NK ČR, sign. 46 A 90/adl.11)

Hradčanský klášter sv. Voršily, který si v rekatolizovaných Čechách vydobyl značnou prestiž, sloužil čas od času také jako místo duchovních cvičení významných osobností náboženského i politického života. Kromě toho byl dějištěm ceremonií a slavností, jež odrážely vnitřní duchovní život komunity i její reprezentativní ambice. Hradčanské voršilky se v roce 1755 zapojily do oslav stého výročí příchodu voršilek do Čech, ve stejném roce probíhala i oslava k příležitosti výročí řeholních slibů představené, sedmdesátileté R. M. Anny Konstancie de Corde Mariae, rozené von Widman, k této události byla uvedena slavnostní scénická kompozice s názvem *Der zu König deren Baumen erwählte Todt Dorn – Bäsch in der einmahl Glückliche erlebten Wahl*, s podtitulem *In einem musikalische Opella vergestellt von einem gesambten Musicalischen Chor*, jejíž libreto se dochovalo. Šlo zřejmě o jednu z barokně stylizovaných klášterních slavností inspirovaných ceremoniálním řádem sv. Karla Boromejského, na níž se pod vedením Mater Anny Kajetány od Panny Marie, rozené Sandtnerové, která v klášteře vyučovala hudbu, podílely i místní chovanky.³²

32 SOCHOROVÁ, Školský řád, s. 78.

Ačkoli se hradčanský klášter těšil značné oblibě a vstupovala do něj řada dívek z aristokratických i měšťanských rodin, které s sebou přinášely vysoké věno, potýkala se komunita dlouhodobě s finančními obtížemi. Hlavní příčinou zadlužení nebyla pouze velkoryse pojatá a nákladná výstavba klášterního komplexu, která svým rozsahem výrazně přesahovala skutečné potřeby komunity a zanechala klášter trvale zadlužený, ale také válečné události probíhající ve 40. a 50. letech 18. století. Během nich byl klášter nejen ostřelován, ale voršilky musely opakovaně hradit vysoké výpalné, a to jak během francouzského obléhání Prahy v roce 1741, tak během pruského vpádu v roce 1757.

Kritická finanční situace, kdy celkový deficit kláštera dosáhl téměř 100 000 zlatých, vedla k rozprodeji některých statků a uvalení nucené správy. Ani tento krok však ke zlepšení situace nestačil. V kontextu sílicího státního dozoru nad církevním majetkem a celkové finanční krize se Marie Terezie rozhodla zadlužený konvent nadále nepodporovat. Svou přízeň i prostředky směřovala k institucím, které lépe odpovídaly jejím reformním představám, například klášterům sv. Voršily v Trnavě a ve Vídni nebo Ústavu šlechticů na Hradčanech, který se stal jedním z nových center dívčího vzdělávání. V roce 1766 bylo proto rozhodnuto hradčanský klášter zrušit. Zbývající řeholnice se měly přemístit do mateřského kláštera. Rozhodnutí však nebylo nakonec realizováno. Již v následujícím roce po tragické ztrátě snachy Marie Josefy Bavorské, malé vnučky a vlastní dcery Josefy během epidemie neštovic císařovna změnila svůj postoj a symbolickým gestem piety se zavázala hradit zaopatření jedné z hradčanských řeholnic na vlastní náklady. Pro tento zbožný účel si Marie Terezie zvolila 40letou Marii Innocentii, rozenou hraběnku von Schönau, příbuznou někdejšího pruského generála ve službách Benátské republiky za války s Turky, která byla členkou řádu 23 let a vykonávala tehdy funkci fortnýřky hradčanského kláštera.³³ Po vzoru císařovny se k podobným závazkům rozhodli i někteří členové panovnické rodiny a vídeňského dvora, např. arcivévodkyně Marie Alžběta si pro tento účel vybrala 28letou sestru Annu Emanuelu od sv. Aloisia, rozenou Riedlovou; ovdovělá vévodkyně von Sachsen si zvolila 41letou Mater Annu Benignu od Srdce Ježíšova, rozenou hraběnku von Schönau, a Mater Annu Michaelu, rozenou Enkewoirt, působící jako ošetřovatelka nemocných, princezny Alžběta a Kunigunda se rozhodly pro 46letou Mater Annu Magdalenu od Kříže Kristova, rozenou Bachmannovou, která byla pověřena péčí o klášterní šatstvo. Vévodkyně Emanuela Savojská hodlala podporovat 54letou Mater Annu Františku od Sedmi bolestí Panny Marie, rozenou Azzoni, která působila v klášterním pensionátu, 76letou Annu Wenceslavu, rozenou Voglovou, dřívější Chor Regentin, jež

33 SOCHOROVÁ, *Školský řád*, s. 75.

měla na starosti hudební průběh liturgických hodin i hudební výuku, a 27letou Annu Peregrinu od Anděla Strážce, rozenou Harbigovou. Josef kníže Fürstenberg se zavázal podporovat 64letou Mater Annu Adalbertu rozenou Voglovou, asistentku představené, a 59letou Mater Annu Augustinu, rozenou baronesu Kocovu z Dobrše, která byla představenou vnějších škol hradčanských voršilek.³⁴ Roku 1767 byla představenou obnoveného hradčanského kláštera zvolena se souhlasem pražské arcibiskupské konzistoře 46letá Mater Anna Xaveria Terezia od Vůle Boží, rozená slečna von Germetten, působící dosud ve funkci magistra convictualium (představená penzionátu).³⁵

V době obnovy kláštera se významným duchovním impulsem stalo prohlášení Angely Merici za blahoslavenou, které 30. dubna 1768 vyhlásil papež Klement XIII. Tento symbolický akt posílil v komunitě vědomí zakladatelského odkazu právě ve chvíli, kdy se řád znovu upevňoval po období nejistoty a hrozby zrušení. Po zrušení jezuitského řádu 21. července 1773 a zavedení povinné školní docházky v prosinci 1774 se reformní snahy státu promítly i do činnosti voršilek. Ty musely svou pedagogickou práci nově přizpůsobit požadavkům osvícensky orientovaného státního školství.

Klíčovým měřítkem pro zachování řeholních domů se tehdy stala jejich veřejná užitečnost, jejich aktivní zapojení v charitě, zdravotnictví a školství. V tomto ohledu obstály v Čechách pouze dva ženské řády: alžbětinky a voršilky. Oběma bylo umožněno nadále působit, přijímat nové členky i začlenit řeholnice z rušených komunit, pokud byly schopny se aktivně zapojit do služeb řádu. O tom, že voršilky měly zůstat ve svých kláštorech, výslovně hovoří dekret z 8. března 1782, vydaný cíleně pro české gubernium.³⁶

Navzdory veškerému úsilí o záchranu kláštera, trvající podpoře ze strany mecenášů, naplněné škole, početné komunitě a snaze přizpůsobit se požadavkům školské reformy, čelil hradčanský konvent nakonec stejnému osudu jako mnohé jiné řeholní domy. Klášter voršilek u kostela sv. Jana Nepomuckého na Hradčanech byl z rozhodnutí dvorské kanceláře ke dni 28. září 1784 zrušen.³⁷ Nikoli pro nedostatek veřejné prospěšnosti, ale z důvodu dlouhodobě neudržitelné finanční situace. Dluhy kláštera, který byl už od 60. let 18. století pod nucenou správou, byly vyčísleny na více než 60 000 zlatých.³⁸ Řeholnice, kterých tehdy v klášteře

34 SOCHOROVÁ, *Školský řád*, s. 80–81

35 Tamtéž, s. 81.

36 MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách a jejich pojetí veřejné prospěšnosti*, s. 321.

37 BERÁNEK Karel – BERÁNKOVÁ Věra, *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994*, Praha 1994, s. 209–225.

38 BÍLEK, *Statky a jmění*, s. 293–294.

žilo 59, byly převedeny do pražského novoměstského kláštera sv. Voršily a budovy i závazky hradčanského domu převzal Náboženský fond, který následně většinu nemovitého i movitého majetku rozprodal, aby pokryl dluhy kláštera.³⁹ Budovy klášterního komplexu přešly nájemní smlouvou do správy vojenského eráru, který zde umístil kasárny dělostřelectva, zatímco nákladně postavený a vyzdobený klášterní kostel sloužil jako vojenské skladiště.⁴⁰

Mezi movitým majetkem se samozřejmě nacházely také knihy, které se při rušení kláštera nacházely v refektáři, v místnostech školy a penzionátu i v celách jednotlivých řeholnic. Jak však vyplývá z dochovaného inventáře, knihovní fond hradčanského kláštera byl překvapivě skromný. Obsahoval především tituly s morálně-naučným, meditačním a modlitebním obsahem, případně knihy určené ke soukromé duchovní četbě a vnitřní formaci. Podle inventáře byl jejich soupis odevzdán císařsko-královské biskupské kurii, konkrétně Raphaelu Ungarovi.⁴¹ Soupis archiválií pak provedl první skriptor knihovny Josef Karmaschek.⁴²

Knihy měly i řeholní sestry, bohužel z inventáře se dozvídáme pouze počet bez bližší specifikace, např. převorka Maria Anna Freyin von Vernier měla ve své cele 60 *Beth- und Lesebücher*, v cele užívané Marií Rosalií hraběnkou Sparrovou bylo evidováno 40 *Beth- und Lesebücher*, Ludmila von Mühlendorf vlastnila 20 *Beth-bücher* a i u dalších řeholnic komise zaevidovala v průměru 15–20 knih souhrnně označovaných jako *Beth- und Lesebücher* nebo *Beth-bücher*.⁴³ Tyto knihy si ovšem řeholnice mohly při opouštění kláštera vzít s sebou.

Ve fondu Národní knihovny ČR se dosud nepodařilo identifikovat žádnou publikaci přímo pocházející z hradčanského kláštera. Lze předpokládat, že část učebnic, školních a duchovních knih, životů svatých, včetně sbírek exemplar, byla po zrušení kláštera začleněna do knihovny novoměstského mateřského kláštera, kam hradčanské voršilky po zrušení kláštera odešly.

39 Mimo jiné kostelní stříbro a jiné skvosty byly oceněny na 5 000 zlatých, další movité věci byly odhadnuty na 4 605 zlatých a 33 krejcarů. BÍLEK, *Statky a jmění*, s. 293–294; MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách a jejich pojetí veřejné prospěšnosti*, s. 321.

40 VLČEK – SOMMER – FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 456.

41 „An Büchern ist ein kleiner Vorrath, besonders in moralischen, dann Lese-, Meditationes- und Bethbüchern bestehend, und laut nebengehenden Inventarien der K. K. Bistums-Kurie dem P. Raphael Ungar ut notatur übergeben worden, wie nicht einer das [in Zweifel] ziehet.“ NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2066, kart. 328.

42 NA ČR, ČSÚ, inv. č. 2066, kart. 328.

43 Tamtéž.

Hudební kultura voršilek

Alžběta Bendová, Markéta Merková

Řád školských sester Voršilek je spojen s rozmanitou hudební produkcí. Hlavním posláním řádu byla již od jeho vzniku výchovná a pedagogická činnost, a právě proto, že se jednalo o školský řád, měla hudba v klášterním prostředí mimo jiné výchovný charakter. Základní hudební produkcí společnou s ostatními kláštery byla pravidelná modlitba oficia. Ta probíhala společně, pravděpodobně i s chovankami, které měly sestry zrovna na starosti.⁴⁴ Ve stanovách řádu, které napsala Angela Merici, je důraz na provádění liturgie, kterou tvoří již zmíněné officium a mše. Pro tyto příležitosti sestry důsledně vybíraly hudební repertoár, přičemž jedna sestra měla většinou na starosti funkci organistky a regenschori kostela. Liturgie byla doprovázena buď chorálně, nebo i figurálně, tedy s hudebními nástroji, a to zejména při větších svátcích. Z dochovaného instrumentáře bratislavského kláštera víme, že zde sestry měly velké množství hudebních nástrojů, jako jsou housle, loutna, mandolína nebo citara. Další součástí nástrojového vybavení byly také violy a trubky, později dokonce i flétny, hoboje a klariny.⁴⁵ Zajímavým faktem je, že specifikem pro voršilský řád bylo mariánské zaměření, které zdůraznila již sama zakladatelka Angela Merici. Toto zaměření také mohlo ovlivňovat užívaný hudební repertoár.⁴⁶

Co se týče hudebních aktivit ve spojení s pedagogickou funkcí řádu, můžeme i přes nedostatek pramenných materiálů zjistit, že se žákyně voršilské školy aktivně zapojovaly do liturgického i mimoliturgického hudebního dění. Voršilky takto dokázaly propojit pedagogickou i liturgickou hudební funkci. Zajímavým spojením hudby a divadla bylo provozování školských her, o kterých nacházíme zmínky v mnoha pramenech. Jelikož tyto hry, kromě jiného, obsahovaly používání divadelních prvků, zpěvu a tance, těšily se velké oblibě jak mezi žáky, tak i mezi učiteli a návštěvníky těchto představení. Mezi návštěvníky pak nebyli pouze příbuzní a přátelé dívek nebo dobrodinci kláštera, ale i představitelé vyšší šlechty a vládních kruhů. Jedním z účelů školských her také bylo, aby se žáci cvičili ve vystupování na veřejnosti. Hry se konaly zejména při mimořádných příležitostech, jako byly knížecí návštěvy nebo významná jubilea sester a samotného řádu.⁴⁷ Konkrétní repertoár můžeme doložit ve vídeňském klášteře, kde byla v roce 1670 žačkami hrána komedie o svaté Dorotě, údajně inspirovaná voršilskou školskou hrou z Prahy.⁴⁸

44 KRÁLOVÁ Markéta, *Hudební činnost sester Voršilek v Kutné Hoře během 18. století*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2014.

45 ANTALOVÁ Lenka, *Hudobná kultúra uršulínok v Bratislave v 18. a 19. storočí*, Bratislava 2011, s. 24.

46 KRÁLOVÁ, *Hudební činnost*, s. 34.

47 ANTALOVÁ, *Hudobná kultúra*, s. 22–23.

48 KRÁLOVÁ, *Hudební činnost*, s. 24.

Exempláře

Georg Adam MAYER, Auff- und Fortgang Deß Jungfräwlichen Ursuliner-Ordens, Oder Außführliche Beschreibung von wem, zu was Zihl und End, und wo, die Gesellschaft der H. Ursulae seye gestiftet, wie und wann sie in einen wahren Ordens-Stand seye verwandelt worden Sambt dem Lebens-Wandel dero Stiffterin ANGELÆ BRIXIANÆ..., Würzburg: Martin Richter Zinckischer, Erben, 1692. NK ČR, sign. 21 H 75

[8], 175, [2] s., [3], [4] příl.; 4° (200 mm)

Titulní strana.

Tento obsáhlý tisk představuje řádovou kroniku a souhrnné pojednání o vzniku, vývoji a poslání řádu sv. Voršily. Autor, Georg Adam Mayer, působící jako ředitel voršilského kláštera v Kitzingenu, zde podává systematický přehled o duchovním záměru, institucionální proměně a rozšíření řádu v evropském i mimoevropském prostoru. Kniha obsahuje životopis zakladatelky Angely Merici (zvané Angela Brixána), detailní popis řádového života a duchovních zásad i seznam známých klášterů, včetně pražského založeného v roce 1655.

Bibliografie: VD 17 12:113986X.

**Herman CROMBACH, S. Vrsvlae
Ehr vnd Preyß. Oder S. Vrsvlae
der Königlichen Jungfrawen, vnd
eylff Tausend jhrer Jungfräwlichen
Mitgesellin, Leben und gloriwürdiger
Marterkampff. Wie auch Etlicher
jhrer geistlichen Töchter, So hernach
in S. Vrsvlae Orden, vor und nach
dem Todt, in Ruhm der Heiligkeit
gewesen, Leben vnd Tugenden ...
Erstlich In Frantzösischer Sprach
von einem der Soc. Iesv Priestern
in Druck gegeben, zu Valencen
bey Iohann Bouscher, Anno 1656.
Hernacher aber Zu grösserem Nutz
vieler andern, auch von einem
Priestern bemeldter Soc. Jesu,
in die Teutsche Sprach versetzt,
Prag: Urban Balthasar Goliasch, 1669.
NK ČR, sign. 51 E 24**

[16], 530, [6] s.; 8° (160 mm)

Titulní list.

Tisk z roku 1669 představuje německý překlad původně francouzského díla jezuitu Hermana Crombacha, který se věnoval legendárnímu životu sv. Voršily a jejích jedenácti tisíc družek. Kromě hlavního mučednického příběhu obsahuje také biografie několika dalších řeholnic řádu sv. Voršily (Angely Merici a Anny de Beauvais), které byly považovány za vzory svatosti. Text navazuje na barokní duchovní literaturu kombinující hagiografii s řádovou propagací a duchovní formací. Kniha sloužila jako exemplum pro duchovní četbu a formaci řádových novic.

Překlad i pražské vydání iniciované zdejšími voršilkami, jak dosvědčuje dedikace podepsaná *Geistliche Ursulinerin in der Newen Statt Prag*, jsou výmluvným dokladem ediční aktivity pražských voršilek i jejich úzké spolupráce s jezuitským prostředím, které se podílelo nejen na vydání, ale i samotném překladu.

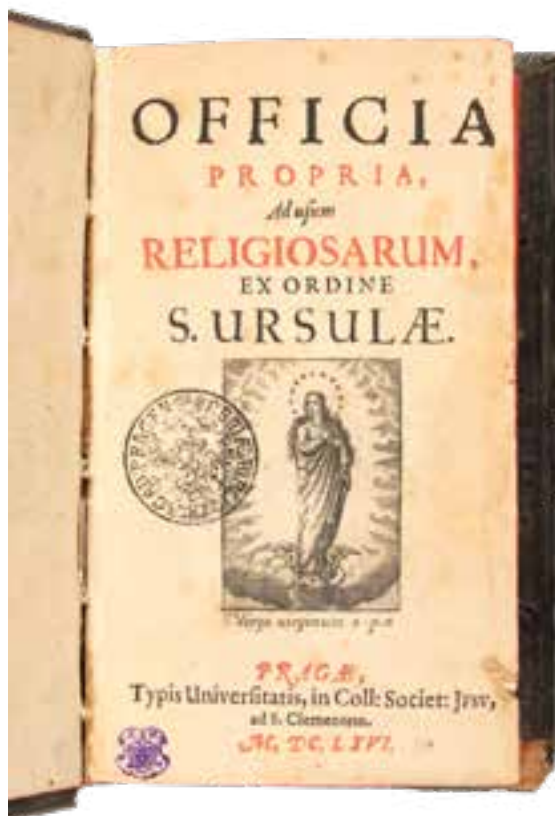
Bibliografie: BCBT26197; PUMPLA, *Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci I*, č. 1351; VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 218; BERÁNKOVÁ, *Barokní frontispisy*, F0137.

Officia Propria, Ad usum Religiosarum, Ex Ordine S. Ursulae, Pragae:
Typis Universitatis, in Coll. Societ. Jesv, ad S. Clementem, 1666.

NK ČR, sign. 46 F 189

[2], 416 s.; 8° (150 mm)

Titulní strana.

Liturgická sbírka hodin (*officia propria*) určená řeholnicím sv. Voršily, vytištěná v roce 1666 v jezuitské univerzitní tiskárně v Praze, představuje nejstarší doložený tisk svého druhu pro voršilky v českých zemích. Obsahuje texty pro denní hodinky (jitřní, ranní, nešpory apod.), slavnostní antifony a žalmy, zpěvy k významným svátkům (např. Narození Páně, Zelený čtvrtek) a mariánské chvalozpěvy.

Bibliografie: BCBT35723.

Resumé

Legacies of Women's Monasteries in Clementinum

The suppression of women's monasteries during the Josephine reforms represents one of the most striking chapters in the spiritual and cultural history of the eighteenth century. The reforms of Emperor Joseph II profoundly affected the lives of religious communities, bringing about not only a transformation of ecclesiastical structures but also irreparable losses to the cultural memory of the nation. Manuscripts, printed books, and archival documents that for centuries bore witness to the spiritual lives of monks and nuns form the foundation of the project *Written Heritage of Suppressed Monasteries in Bohemia* (NAKI III DH23P03OVV056). One of its outcomes is the exhibition *Legacies of Women's Monasteries in Clementinum*, through which the curators seek to recall these institutions as centres of spiritual life, learning, and artistic creativity – institutions that for centuries embodied both tradition and continuity of faith.

Women's monasteries constituted a distinctive phenomenon in the history of the Church. They were places of prayer, education, and spiritual service. Some orders were dedicated to the education of girls, the care of the sick, and charitable work; others lived in silent contemplation, devoting their lives to prayer for the world beyond the enclosure. This diversity became crucial during the Josephine reforms, when the state began to assess religious institutions according to their perceived "usefulness." Contemplative orders devoted to silence and prayer were labelled "unproductive," and many of them were subsequently dissolved.

The exhibition focuses on women's communities in Bohemia that were dissolved during these reforms – Benedictines, Premonstratensians, Poor Clares, Cistercians, Carmelites, and Magdalene Sisters – and seeks to evoke their daily lives, devotional practices, and written legacy. The lives of nuns were shaped by obedience, humility, silence, and spiritual contemplation. The strict daily rhythm prescribed by the monastic rule expressed both profound piety and service to the world. Although these monasteries were dissolved at the end of the eighteenth century, part of their spiritual and cultural legacy has survived in the form of manuscripts, books, and documents that now form an important part of the historical collections held in memory institutions.

The catalogue presents twelve women's monasteries in Bohemia that shared a common destiny – from the oldest Czech convent of the Benedictines at St George's on Prague Castle, through the important Premonstratensian foundations at Doksany and Chotěšov, the Dominican nuns in Prague's Old Town, the Cistercians at Pohled, to the Poor Clares in Český Krumlov and Cheb, the Magdalene Sisters at Zahražany near Most, the Discalced Carmelites of St Joseph in Prague, and the Ursulines at Hradčany. Each of these houses offers a distinct image of religious life, a particular conception of service, and diverse cultural expressions – from liturgical manuscripts to texts of personal devotion.

Special attention is devoted to the libraries and written heritage of these convents, which after their dissolution were for the most part transferred to Clementinum in Prague. Thanks to the efforts of the then librarian Karel Rafael Ungar, numerous exceptional manuscripts were preserved, including the *Passional of Abbess Kuningunde* and the *Chotěšov Missal*. Today these works rank among the most precious treasures of Czech cultural heritage and bear witness to the high intellectual culture of the nuns, whose lives were filled with faith, learning, and creative endeavour.

The exhibition *Legacies of Women's Monasteries in Clementinum* commemorates the spiritual and cultural inheritance of these convents, which has endured through the centuries as a living testimony to the past. At the same time, it opens a space for renewed understanding of women's education, culture, and spirituality – dimensions of history whose significance within the Czech lands cannot be overlooked.

Seznam zkratek

AHMP	Archiv hlavního města Prahy
APA	Archiv pražského arcibiskupství
ANK ČR	Archiv Národní knihovny České republiky
BCBT	Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
ČČM	Časopis českého museum
ČG	České gubernium
ISTC	Incunabula Short Title Catalogue
Knihopis	Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. (https://www.knihopis.cz)
KNM	Knihovna Národního muzea
MZK	Minulostí západočeského kraje
NGP	Národní galerie Praha
NK ČR	Národní knihovna České republiky
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
OeStA	Österreichischen Staatsarchiv
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
UPM	Umělecko-průmyslové museum v Praze
VD 17	Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts
VD 18	Verzeichnis Deutscher Drucke des 18. Jahrhunderts
VKOL	Vědecká knihovna v Olomouci

Seznam pramenů a literatury

Primární prameny

Erlangen – Nürnberg: Universitätsbibliothek
Gumbertusbibel

H62/MS 1

Olomouc
Vědecká knihovna v Olomouci
Boskovická Bible

M III 3

Praha
Archiv Národní knihovny ČR
fond Veřejná a univerzitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919)

Národní archiv ČR

fond Archivy zrušených klášterů
fond Archiv pražského arcibiskupství
fond Česká státní účtárna
fond České gubernium

Archiv hlavního města Prahy

fond Magistrát hlavního města Prahy 1
Sbírka rukopisů, sign. 2307
Sbírka rukopisů, sign. 7952
Sbírka rukopisů, sign. 7953

Československá akademie věd

Bible martinická

bez signatury

Knihovna Národního muzea

Krumlovský sborník

KNM III B 10

Mater Verborum

KNM X A 11

Františkánská bible

KNM XI B 13

Augustinus super Johannem

KNM XIII A 13

Breviarium

KNM XIV D 13

Karlštejnský žaltář

KNM XVI A 18

(Latinský) procesyonál bratra Jiříka, rodiče Prostějovského, českého kazatele u sv. Klementa v Starém městě pražském. 1507

KNM XVI G 17

Národní galerie

Madona Lannova

Sbírka starého umění, inv. č. O 494

Assumpta Lannova

Sbírka starého umění, inv. č. O 495

Národní knihovna ČR

Agenda Ulrici, praepositi monasterii Chotiessoviensis

– *Agenda monasterii Chotiessoviensis.*

NK ČR, sign. Teplá Ms. D 4

Albertanus Brixiensis, *Knihy čtvery o rozličných ctnostech.*

NK ČR, sign. XVII F 13

ALVELDER Augustin, *Glosse über die Regel der Hl. Clara.*

NK ČR, sign. XVI E 20

ALVELDER Augustin, *Glosse über die Regel der hl. Clara.*

NK ČR, sign. XVI H 1

Annales Monasterii Chotieschoviensis.

NK ČR, sign. XV B 4

Antiphonar.

NK ČR, sign. XVI G 51

Antiphonarium.

NK ČR, sign. XII C 3

Antiphonarium.

NK ČR, sign. XIII C 4

Antiphonarium.

NK ČR, sign. XIII C 7

Antiphonarium.

NK ČR, sign. XIV B 13

Antiphonarium.

NK ČR, sign. XIV G 46

BANDHAUER Zacharias, *Diarium, in quo triplex rebellio et excidium civitatis Magdeburgensium continentur...*

NK ČR, sign. Teplá Ms. C 17

BANDHAUER Zacharias, *Leben Hroznatas 1642.*

NK ČR, sign. Teplá Ms. d 10

BANDHAUER Zacharias, *Tagebuch über die Eroberung von Magdeburg 1631.*

NK ČR, sign. Teplá Ms. C 27

- Bible Zamojských.*
Blume der Seele. Traktát o svátosti oltární.
Breviarium abbatisae Cunegundis de Kolowraty.
Breviarium abbatisae Cunegundis de Kolowraty.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Breviarium.
Clarissinenregel.
Collectarius.
Conradus Holtznicker de Saxonia, Speculum beatae Mariae virginis;
Vincentius Bellovacensis: Liber laudum beatae virginis Mariae.
Corpus officiorum.
Corpus officiorum.
David de Augusta, Regula S. Benedicti.
Dialogus beatae Mariae virginis et Anselmi de passione domini;
orationes; hymni; Hieronymus Stridonensis:
Epistola 22 ad Eustochium de custodia virginitatis.
Evidence obláček a profesí chotěšovských
premonstrátek v letech 1640–1657.
Gebetebetrachtungen.
Hymnarium.
Chartularium et urbarium monasterii Vallis sanctae Mariae.
Chronica monasterii s. Georgii.
Johannes Tortsch (?), Leben und Wunderwerke St. Birgitten;
Leben der hl. Katharina von Schweden; Bonaventura: Soliloquium
(deutsche Übersetzung); Meister Eckhart: Reden der Unterscheidung
und kleinere Texte.
Knihy hodinek.
KRUSIUS Michal Vojtěch, Koruna knížecí.
Laus Mariae
Leccionarium.
Leccionarium.
Leccionarium.
Legenda aurea.
Lekcionář Arnolda Míšeňského.
- NK ČR, sign. XVII C 56
NK ČR, sign. XVI E 14
NK ČR, sign. XIII E 1
NK ČR, sign. XIII E 14a
NK ČR, sign. VI E 13
NK ČR, sign. VI E 4c
NK ČR, sign. VII G 17d
NK ČR, sign. VII G 26
NK ČR, sign. XI F 12
NK ČR, sign. XII D 8a
NK ČR, sign. XII D 8b
NK ČR, sign. XII D 9
NK ČR, sign. XII F 9
NK ČR, sign. XIII C 1a
NK ČR, sign. XIII E 14e
NK ČR, sign. XIII E 14f
NK ČR, sign. XIII H 3r
NK ČR, sign. XIV F 12
NK ČR, sign. XVI G 34
NK ČR, sign. XIII C 11
- NK ČR, sign. XIV D 13
NK ČR, sign. I H 7
NK ČR, sign. XII E 15b
NK ČR, sign. I F 29
- NK ČR, sign. XII D 10
- NK ČR, sign. Teplá Ms. c 31
NK ČR, sign. XVI G 30 a–c
NK ČR, sign. XII E 15c
NK ČR, sign. XIV E 13
NK ČR, sign. XIV B 2–c
- NK ČR, sign. XVI F 1
NK ČR, sign. XVII G 3
NK ČR, sign. XVII F 34
NK ČR, sign. XVI D 13
NK ČR, sign. XII E 16
NK ČR, sign. XIII A 1a
NK ČR, sign. XIII A 1b
NK ČR, sign. XIII B 11
NK ČR, sign. I A 59

<i>Liber praecum.</i>	NK ČR, sign. XII D 11
<i>Liber praecum.</i>	NK ČR, sign. XII D 12
<i>Liber precum de mortuorum.</i>	NK ČR, sign. VI G 16b
<i>Majestát Ferdinanda II.</i>	NK ČR, sign. XVII D 28
Meister Eckhart, <i>Traktat von der Unterscheidung</i> ; Thomas KEMPEN, <i>Von der Nachfolge Christi.</i>	NK ČR, sign. XVI G 25
<i>Memorabilia monasterii Chotěšoviensis sub regimine Michaëlis Norberti Kastl.</i>	NK ČR, sign. VI C 13
<i>Memorabilia monasterii Vallis beatae Virginis in regno Bohemiae siti, vulgo Frawenthal dicti, fundati anno 1267.</i>	NK ČR, sign. VI B 13
<i>Missale monasterii Chotěšoviensis.</i>	NK ČR, sign. XIV C 3
<i>Modlitební kniha Jana z Rožmberka.</i>	NK ČR, sign. XVII J 8
<i>Mystische Traktate.</i>	NK ČR, sign. XVI G 31
<i>Necrologium.</i>	NK ČR, sign. VI B 9
<i>Necrologium.</i>	NK ČR, sign. XIII G 20
<i>Necrologium.</i>	NK ČR, sign. XIV B 15
<i>Nekrologium kláštera sv. Anny.</i>	NK ČR, sign. XIV C 10
<i>Notule (= návod liturgický) napsané od kněze Jiříka rodiče.</i>	NK ČR, sign. XVII E 20
<i>Officia varia, Barlaam a Josafat.</i>	NK ČR, sign. XI D 3
<i>Opera Johna Wicklefa.</i>	NK ČR, sign. III B 5
<i>Opis protokolu z vizitace opata Kašpara z Questenberka z roku 1614.</i>	NK ČR, sign. Teplá Ms. b 22
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. VI G 10a
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. VI G 10b
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. VI G 15
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. VI G 3a
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. VI G 5
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. VII G 16
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. XII E 15a
<i>Processionale.</i>	NK ČR, sign. XIV D 21
<i>Psalterium cum antiphonis et hymnis (Bernazardus: Sermones de tempore).</i>	NK ČR, sign. XIII C 14
<i>Psalterium.</i>	NK ČR, sign. I H 8a–b
<i>Psalterium.</i>	NK ČR, sign. XII G 20b
<i>Psalterium.</i>	NK ČR, sign. XIII E 14b
<i>Quod dicitur Passionale abbatisae Cunegundis.</i>	NK ČR, sign. XIV A 17
<i>Registrum censuum et proventuum monasterii Chotěšoviensis latino-bohemicum.</i>	NK ČR, sign. XV A 4
<i>Registrum censuum et proventuum monasterii Chotěšoviensis.</i>	NK ČR, sign. XV A 5
<i>Rituál.</i>	NK ČR, sign. Teplá Ms. A 16
<i>Rosenkranz und Gebete.</i>	NK ČR, sign. XVI G 33 Bd.1
<i>Řád obláčení.</i>	NK ČR, sign. XVII G 31
<i>Řehola sv. Augustina (jeptiškám upravená).</i>	NK ČR, sign. XVII F 14
<i>Sborník modliteb.</i>	NK ČR, sign. XVII E 7
<i>Sedlecký antifonář.</i>	NK ČR, sign. XIII A 6
<i>Sermones fratrum minorum.</i>	NK ČR, sign. XII F 36
<i>Spruch geschrieben um Jesus.</i>	NK ČR, sign. VII G 19

<i>Statuta ordinis Praemonstratensis.</i>	NK ČR, sign. Teplá Ms. B 40
<i>Textus varii.</i>	NK ČR, sign. XII D 13
<i>Textus varii.</i>	NK ČR, sign. XII D 6
<i>Textus varii.</i>	NK ČR, sign. XIII E 14c
<i>Textus varii.</i>	NK ČR, sign. XIV E 10
Thomas de Aquino, <i>Catena aurea.</i>	NK ČR, sign. I A 55
Thomas de Aquino, <i>Catena super evangelium s. Matthei.</i>	NK ČR, sign. XIII B 15
<i>Tractatus ad musicae theoriam et alii textus.</i>	NK ČR, sign. XI F 2
<i>Urbář kláštera domnikánek u sv. Anny na Starém Městě pražském z let 1653–1668, Zápisy nadání a odkazů ve prospěch kláštera sv. Anny z let 1613–1625.</i>	NK ČR, sign. XVII E 44
<i>Urbář kláštera sv. Anny a sv. Vavřince v Starém Městě Pražském.</i>	NK ČR, sign. XVII C 34
<i>Vitae sanctorum.</i>	NK ČR, sign. VI E 1
<i>Zpěvy rorátní s notami.</i>	NK ČR, sign. XVII D 27
<i>Životopis chotěšovského probošta Pavla Herolda.</i>	NK ČR, sign. Teplá Ms. b 2
<i>Životy některých svatých krátce sepsané a v rytmy složené.</i>	NK ČR, sign. XVII H 10
<i>Żywot blahoslaweně Panny Katerżyny Senenské Rządu trżetiho Kazatelúw s. Domynika sepsaný od S. Antonina téhoż Rządu Arczybyskupa Florentskeho, a niny z Rżeczy Latynske w Yazyk Czesky s pilnosti przelożený Od Daniela Kašpárka z Palatýnu Letha Panie Tisyczyho Pietisteho dewadesateho Ssesteho.</i>	NK ČR, sign. XVII H 8
Anastasius Pragensis, <i>Maiestas Beatissimae Virginis Mariae. To gest, O Welebnosti a Sláwě Neyblahoslaweněssj Panny Marye...</i> , Praha: Urban Goliáš, 1677.	NK ČR, sign. 54 E 157
Anastasius Pragensis, <i>Zrcadlo Žiwota wěčného Z rozličných Swatě[h]o Pjsma též některých Swatých Otcůw a giných Maudrých Propoweděnj složená,</i> Praha: Urban Goliáš, 1660.	NK ČR, sign. 54 G 29
BALBÍN Bohuslav, <i>Diva wartensis, oder Ursprung und Mirackel. Der Großmächtigsten Gottes und der Menschen Mutter Mariae...</i> , Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1657.	NK ČR Praha 51 D 8
BALBÍN Bohuslav, <i>Epitome historica rerum bohemicarum</i> , Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, 1677.	NK ČR, sign. 50 A 21
BALBÍN Bohuslav, <i>Přepodiwná Matka SwatoHorská MARYA, W Zázcacych, a Milostech swých na Hoře Swatě nad Městem Přjbrami Hor Strjbrných, den po dni wjc a wjc se stkwěgjc</i> , Litomyšl: Jan Arnolt z Dobroslavína, 1666.	NK ČR Praha 54 G 7
BECKOVSKÝ Jan František, <i>Kurtzer Entwurff, der Gott geheiligten, Und zu Ehren des S. Martyrers Viti, auff dem S. Wenzeslai-Berg zu Prag auffgeführten Metropolitan-Kirche</i> , Prag: gedruckt bey Carl Joseph Gerzabeck, 1721.	NK ČR, sign. 65 F 95
BECKOVSKÝ Jan František, <i>Milá choť nebeského miláčka, blahoslawená Anežka panna ...</i> , Praha: Jan Karel Jeřábek, 1701.	NK ČR, sign. 54 G 249
BECKOVSKÝ Jan František, <i>Studnice Wod Žiwých...</i> , Praha: Jan Karel Jeřábek, 1694.	NK ČR, sign. 54 F 157

BIBLIA SACRA Vulgatae Editionis SIXTI V. PONT. MAX. IVSSV recognita atque edita, Anverpy: Officina Plantiniana, 1605. NK ČR, sign. 26 F 7

BÖCKLER Georg Andreas, *Theatrum Machinarum Novum, das ist: Schauplatz der mechanischen Künsten*, Nürnberg: in Verlegung Rudolph Johann Helmers, 1703. NK ČR, sign. 17 A 22.

Bonifác VIII., *Liber sextus Decretalium. Cum additionibus Johannis Andreae, etc. Pars 1–2.*, Basel: Johann Froben, 1. 9. 1494. NK ČR, sign., Cheb 2/22

BRIDEL Bedřich, *Co Bůh? Człowěk? Kdo koliwěk? Co gá? Co ty? Bože Swatý?*, [S.l.: s.n., 1659]. NK ČR, sign. 54 G 278

BRUEKNER Vavřinec Karel, *Hauß Der Heiligeung und Herrlichkeit Isaiae 64. v. 11. In Sittliches Seelen-Gebäu, Eines Lebendigen Tempel Gottes Erneueret; An der Hoch-Wohlgebohrnen Freyle Feyle MARIA ELISABETHA, SIDONIA, EVA, ROSALIA Gebobrner Gräfin von SALM, Mit Feyerlich-Geziemen der Geistes-Einrichtung gebildet; Und als Selbe Jhren GEwünschten Stand-Wechsel anzutretten Nach Herrlichen Einzug durch die Königliche Prager-Städte, In der Jungfräulichen Kirche S. Laurentij M. den Heiligen Orden S. Dominici, in Hoch-Adelichen Alt-Pragerischen Jungfrauen-Closter bey S. Anna, mit öffentlicher Einkleydung, als Schwester: MARIA, VINCENTIA, WENCESLAA, CORDULA, JOSEPHA, à S. JOANNE Nepomuceno, Angenommen, Zu Dero Hochzeitlichen Freundenfest, einem Hoch-Fürstlich-Adelichem Reich-Gesambten Auditorio. Rednerisch erbauet Den 21. April, Annô 1716. von P. Laurentio Carolo Brückner, Prediger-Ordens, Priester*, Prag: bey Johann Wentzl Helm, 1716. NK ČR, sign. 65 E 8434

Das Buch Granatapfel, Strassburg: Johannes Knoblauch, 1511. NK ČR, sign. Cheb 43/7

Caramuel z LOBKOWICZ Jan, *Sac. Rom. Imperii Pacis Licitae Demonstratae, Variis Olim Consiliis Agitatae, Nunc Demum Medullitus Discussae, Et Ad Binas Hypotheses Reductae; Prodrromus & Syndromus, Sive Additamentum. Est Opus Theologico-Policum...*, Frankfurt am Main: Johann Gottfried Schönwetter, 1648. NK ČR, sign. 46 C 38

CARTAS DE SANTA TERESA DE JESUS..., Brusel: Francisco Foppens, 1674. NK ČR, sign. 36 A 45

CROMBACH Hermann, *S. Ursulae Ehr und Preyß...*, Prag: Urban Balthasar Goliasch, 1669. NK ČR, sign. 51 E 24

Eusebios z Caesareje, *AVTORES HISTORIAE ECCLESIASTICAE*, Basileae: Apvd Io. Frobenium, 1523. NK ČR, sign. 21 B 70

Francisco de Jesús Maria, *Vortreffliche Eigenschafften Der Lieb Vnd Anderer Tugendten...*, Prag: Johann Carl Gerzabek, 1702. NK ČR, sign. 46 C 30

Ein fruchtbahre Reben der Heiligkeit, Die An dem wahren Weinstock Christo JESU gepflantzte, Und Zur grösten Zierde deß außerwählten Weinbergs Christi, durch die jüngst geschehene Heilig-Sprechung der Welt vorgestellte Heilige AGNES de Monte Politiano deß Heiligen Prediger-Ordens Erste Canonizirte Closter-Jungfrau, In einer Kurtz versassten Beschreibung ihres Lebens Gezogen auß der Bulla und Actis Canonizationis, auch approbirten Lectionibus, und Zeügnüssen B. Raymundi de Capua, zur Verehrung dargegeben An dem Ihr zu Ehren errichteten Octavario Canonizationis, Prag: Johann W. Holm, 1727. NK ČR, sign. 65 E 1648

Fünffzehen hochwichtige Religions-Fragen..., Prag: Universitet Druckerey, 1668. NK ČR, sign. 46 E 87

HAMMERSCHMIEDT Jan Florián, *Prodromus gloriae Pragenae: continens urbium Pragenarum foundationes...*, Praegae: Wolfgang Wickhart, 1723. NK ČR, sign. 65 B 80

HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC Kryštof, *Putowánj aneb Cesta z Královstwj Čžeského do Města Benátek...*, Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1608. NK ČR, sign. 54 C 21

HAY Romanus, *AVLA ECCLESIASTICA De BENEFICIIS ECCLESIASTICIS, PRAESERTIM REGULARIBUS, EROVMQVE EXTINCTIONE, DEVOLUTIONE, COLLATIONE, ET spe iuridica...*, Francofvrti: Typis Caspari Rötelli, 1648. NK ČR, sign. 24 G 38

HOFFMANN Johann Anton, *Corona exultationis in virtute Dei, per arma iustitiae a dexteris*, Praegae 1770. NK ČR, sign. 52 A 22/adl.44

HOLKOT Robert, *Super sapientiam Salomonic*, Speyer: Peter Drach, 1483. NK ČR, sign., Cheb 1/7

Hortulus anime. Zahradka Dusse, Plzeň: nákladem Jana Mantuana a Tomáše Bakaláře, 1533. NK ČR, sign. 54 F 256

HUEBER Fortunatus, *Dreyfache Cronickh von dem dreyfachen Orden des grossen h. seraphinischen Ordens-Stifters Francisci*, München: Johann Jäcklin, 1686. NK ČR, sign. Cheb 9/43

HUEBER Fortunatus, *Zeitiger Granat-Apfel Der allerscheinbaristen Wunderzierden in denen Wunderthätigen Bildsaulen unser l. Frawen*, München: Lucas Straub, 1671. NK ČR, sign. 21 J 318

HUGO Charles Louis, *Vita Sancti Norberti Sacri Ordinis Praemonstratensium Canoniorum Regularium Patriarchae*, Vetro-Praegae: apud Haered. Helmin. per Dominicum Pflieger Factorem, 1732. NK ČR, sign. 51 A 33

Ildefons a Praedestinatione B. V. Mariae, *Abregé de la Vie de la Venerable Mere Marie Electe de Jesus*, Praha: Johann Joseph Klauser, 1766. NK ČR, sign. 65 E 2164.

Ildefons a Praedestinatione B. V. Mariae, *Kurtze Lebens-Beschreibung Der Gottseeligen Mutter Mariae Electae A Jesu*, Praha: František Karel Hladký, 1749. NK ČR, sign. 51 E 20

JESÚS MARÍA José de, *Historia de la vida y excelencias de la sacratissima Virgen Maria Nvestra Señora...*, Madrid: Imprenta Real, 1657. NK ČR, sign. 21 B 60

KEMPENSKÝ Tomáš, *DELLA IMITATIONE DI CHRISTO LIBRI QVATTRO...*, Roma: Per Bartholomeo Zanetti, 1617. NK ČR, sign. 36 F 409

Das Leben vnd die Geschichte der Heyligen Hedwigis, geborner Fürstin von Meranien, Großhertzogin in Polen vnd Schlesien, Breslau: Baumann, 1631. NK ČR, sign. 21 J 319

Das Leben vnd seelige Ableiben der Gottgeliebten, sehr würdigen Tochter, deß heiligen Seraphischen Vatters Francisci von Assisio, ins gemein die Gute Betha von Reütin genandt, Regensburg: Johann Schröter, 1624. NK ČR, sign. 21 J 201

LOMBARDUS Petrus, *Quattuor sententiarum volumina*, Benátky: Lazarus Soardus, 23. 3. 1507. NK ČR, sign. Teplá B 134

MAYER Georg Adam, *Auff- und Fortgang Deß Jungfräwlichen Ursuliner-Ordens, Oder Außführliche Beschreibung von wem, zu was Zihl und End, und wo, die Gesellschaft der H. Ursulae seye gestiftet, wie und wann sie in einen wahren Ordens-Stand seye verwandelt worden Sambt dem Lebens-Wandel dero Stiffterin ANGELAE BRIXIANAE...*, Würzburg: Martin Richter Zinckischer, Erben, 1692. NK ČR, sign. 21 H 75

- MERIAN Matthaeus – ZEILLER Martin, *Topographia Bohemiae Moraviae et Silesiae*, Frankfurt am Main: Matthaeus Merian, 1650. NK ČR, sign. 50 A 69
- MIKA Josef, *Das ruhmwürdige Doxan*, Leitmeritz: František Jiří Josef Škrochovský, 1726. NK ČR, sign. Cheb 48/185
- MLADOTA ze SOLOPIŠK Adam Ignác, *Humilitas Exaltata Et Virtus Coronata*, Praha: Jezuitská tiskárna, [1691]. NK ČR, sign. 54 D 83/adl.1
- MOERBECIUS Adrianus von, *Scala purpurea*, Antverpy: Hieronymus Verdussius, 1634. NK ČR, sign. 34 A 151
- NATALI Pietro, *Catalogus sanctorum et gestorum eoru[m] ex diuersis voluminibus collectus*, Lyon: Jacques Sacon, 1514. NK ČR, sign. Teplá D 81
- OBRAS DE LA GLORIOSA MADRE SANTA TERESA DE JESUS, FUNDADORA DE LA REFORMA DE LA ORDEN DE NUESTRA SEÑORA DEL CARMEN, DE LA PRIMITIVA OBSERVANCIA..., Brusel: Francisco Foppens, 1675. NK ČR, sign. 36 A 46
- PEZ Bernhard, *EPISTOLAE APOLOGETICAE PRO ORDINE SANCTI BENEDICTI...*, Kempten: Johann Mayr, 1715. NK ČR 35 F 445
- Pobožnost páteční*, Praha: Jezuitská tiskárna, 1672. NK ČR, sign. 54 G 137
- Psalterium latinum*, Leipzig: Mauritius Brandis, 30. 3. 1485. NK ČR, sign. Teplá B 40
- QUORLI Filippo, *HISTORIA CONCILII TRIDENTINI PETRI SVAVIS POLANI*, Panormi: Apud Augustinum Bossio, 1661. NK ČR, sign. 21 H 164
- Rituale Franciscanum*, Praha: Anna Uršula Hamplová, 1706. NK ČR, sign. Cheb 69/39
- Rosarium Sermonum*, Hagenaw: Johannes Rynman, 1508. NK ČR, sign. Cheb 16/233
- Sac. Rom. Imperii Pacis Licitae Demonstratae, Variis Olim Consiliis Agitatae, Nunc Demum Medullitus Discussae, Et Ad Binas Hypotheses Reductae; Prodromus & Syndromus, Sive Additamentum...*, Francofurti: Apud Joan. Godofridum Schönwetter, 1648. NK ČR, sign. 46 C 38
- SATTLER Johann Rudolph, *De Epistolis germanice conscribendis LIBRI III.*, Basel: In verlegung Ludwig Königs, 1624. NK ČR, sign. 10 G 83
- SEUSE Heinrich, *Diss buch das da gedicht hat der erleicht vater Amandus...*, Öhringen: Johann Rynman, 1512. NK ČR, sign. 36 A 124
- STEPLING Joseph, *Exercitationes Geometrico-Analyticae de Ungulis, Aliisque Frustis Cylindrorum, Quorum Bases sunt Sectiones Conicae infinitorum generum Adjungitur Descriptio Automati Planetarii*, Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae Soc. Jesu ad S. Clementem, [1751?]. NK ČR, sign. 49 B 52
- TANNER Matěj, *Societas Iesu usque as sanguinis et vitae profusionem militans, in Europa, Africa, Asi aer America, contra gentiles, mahometanos, judaeos, haereticos, impios, pro Deop, fide, ecclesia, pietate*, Pragae: typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, per Joannem Nicolaum Hampel Factorem, 1675. NK ČR, sign. 51 A 24
- Teresa de Jesús, *Cartas de Santa Teresa de Jesus...*, Brussel: Francisco Foppens, 1674. NK ČR, sign. 36 A 45
- Teresa de Jesús, *Las Obras De La S. Madre Teresa De Iesus Fvndatora. De La Reformation De Las Descalças y De Scalcos De N. Senora Del Carmen*, Anveres: Balthasar Moreto, 1661. NK ČR, sign. 36 B 38/P.1–4

Teresa de Jesús, *Opera*, Köln am Rhein: Franz Metternich, 1730. NK ČR, sign. 36 B 69/T.1.

Teresa de Jesús, *DELL'OPERE SPIRITVALI...*,

Roma: [Francesco Moneta], 1641.

NK ČR, sign. 36 C 21

VERNULZ Nicolas de, *Libri Tres*, Lovanii: Typis Iacobi Zegeri, 1640. NK ČR, sign. 22 G 59

Vita Della Ven. Madre Paola Maria Di Giesv Carmalitana Scalza, Fondatrice de' Monasteri della Riforma nell'Alemagna..., Roma: Filippo Maria Marcini, 1669.

NK ČR, sign. 21 G 150

Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově

Chronic oder historische Geschichts Verfassung ... Anderter Theil – Dritter Theil.

DV I 24–25

Geistliche Übungen auf alle Tage on unserer seligen Mutter Maria Elekta.

DV II 152

Maculare Catalogi Liborum Bibliothecae Abbatiae Doxanensis.

DK II 28

Vzorník výšivek

DV II 174

Umělecko-průmyslové museum

Missale

UPM 6979

Moralia papae Gregorii I.

UPTM 5600

Třeboň

Státní oblastní archiv, pobočka Český Krumlov

Soupis z kláštera minoritů a klarisek

v Českém Krumlově.

Fond Vrchnostenská správa, sign. I 3Kß 50

Wien

Kunsthistorisches Museum

Madona z Vidně

Nr. 1738

Österreichische Nationalbibliothek

Liber depictus

ÖNB/Wien, Cod. 370

Psalterium

ÖNB/Wien, Cod. 1939

Österreichisches Staatsarchiv

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Alter Kultus, Benediktinerinnen 851 I

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Alter Kultus, Nonnen in Böhmen, 931

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Alter Kultus, Stiftungshofbuchhaltung 591

Edice

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V. 1–V. 2, eds. Josef ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, Praeae 1974–1981.

Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými, ed. Josef EMLER, Praha 1881.

Kosmova kronika česká, ed. Karel HRDINA, 4. vyd. Praha 1950.

Legenda o bratru Hroznatovi. Vita fratris Hroznatae, ed. Petr KUBÍN, Praha 2017.

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus prodromus, ed. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Praeae 2003.

Pokračovatelé Kosmovi, eds. Karel HRDINA – Václav Vladivoj TOMEK – Marie BLÁHOVÁ, Praha 1974.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II–IV, ed. Josef EMLER, Praeae 1882–1892.

Statuta Capitulorum Generalium Ordinis Cisterciensis. Tomus III, ed. Joseph CANIVEZ, Louvain 1935.

Sekundární literatura

ANDEĚL Rudolf, *Hrady a zámky Severočeského kraje*, Liberec 1962.

ANGELI Paola, *Anděla Merici. Charisma ženy v životě církve*, Praha 2007.

ANTALOVÁ Lenka, *Hudobná kultura uršulínok v Bratislave v 18. a 19. storočí*, Bratislava 2011.

BALCÁREK Evermod Vladimír, *Doksany: Ehemaliges Prämonstratenserinnenkloster. Kurzgefasster Führer durch dessen Geschichte und Kunstdenkmäler mit 13 Bildbeilagen*, Doxan 1931.

BARTLOVÁ Milena, *Původ husitského kalicha z ikonografického hlediska*, Umění 44, 1996, č. 2, s. 167–183.

BARTLOVÁ Milena, *Odpověď Karlu Stejskalovi*, Umění 45, 1997, č. 1, s. 96.

BÁRTOVÁ Lenka – BAĐUROVÁ Anežka, *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky). I.–III.*, Praha 2002–2008.

BARTOŠ František Michálek, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze II*, Praha 1927.

BASTL Ondřej, *Novoměstské kláštery v 18. století*, Documenta Pragensia 17, 1998, s. 205–214.

BASTL Ondřej, *Rušení klášterů v Čechách a na Moravě za Josefa II.*, Historická geografie 28, 1995, s. 155–173.

BASTL Ondřej, *Zrušení kláštera sv. Jiří na Pražském bradě*, in: Omnibus caritas: Sborník Katolické teologické fakulty, sv. IV, eds. Petr Kubín – Mlada Mikulicová, Praha 2004, s. 61–73.

BASTL Ondřej, *Osudy statků a knihovny kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě po jeho zrušení v době josefinských reforem*, in: HEILANDOVÁ Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustrilibus. Ženské kláštery zrušené v době josefinských reforem*, Praha 2023, s. 17–60.

BECK Antonín Jaroslav, *Starožitnosti w jižných Čechách*, ČČM 17, 1843, č. 3, s. 420–422.

BENNEWITZ Nadia, *Weibliche Lebensformen im Mittelalter. Beginen und Seelfrauen in der Reichsstadt Nürnberg*, Nürnberg 1997.

BENZ Stefan, *Geschichtsschreibung der Frauenklöster Zentraleuropas im 18. Jahrhundert*, in: *Between Revival and Uncertainty: Monastic and Secular Female Communities in Central Europe in the Long Eighteenth Century*, eds. Veronika Čapská – Edward Morgan Forster, Opava 2012, s. 241–266.

BERÁNEK Karel, *Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v Universitní a Strahovské knihovně v Praze*, Sborník archivních prací 21, 1971, s. 185–234.

BERÁNEK Karel – BERÁNKOVÁ Věra, *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994, s. 209–224.

BERÁNKOVÁ Hana, *Barokní frontispisy v tiskařské bohemikální produkci*, Dolní Břežany 2020.

BERINGER Jan, *O českých miniaturách*, Památky archeologické a místopisné 15, 1890–1891, s. 15–22, 85–94, 145–148, 275–280.

BÍLEK Tomáš V., *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893.

BLAŽÍČEK Oldřich J., *Malostranský klášter sv. Josefa*, Praha 1946.

BOLDAN Kamil, *Krumlovský Mistr dvou stylů: K počátkům renesanční knižní vazby v Čechách*, Umění 70, 2022, s. 58–75.

BORKOVSKÝ Ivan, *Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě*, Praha 1975.

BRODSKÝ Petr, *Katalog iluminovaných rukopisů Národního muzea v Praze*, Praha 2000.

BUBEN Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek. Žebravé řády*, Praha 2007.

BUCHBERGER Michael, *Lexikon für Theologie und Kirche VI*, Freiburg am Breisgau 1934.

CIBULKA Josef, *Koronovaná Assumpta na půlměsíci*, in: Sborník k 70. narozeninám Karla B. Mádl, ed. Jan Štenc, Praha 1929, s. 80–128.

CONRAD Anne, *Zwischen Kloster und Welt, Ursulinen und Jesuitinen in der katholischen Reformbewegung des 16. Jahrhunderts*, Mainz 1991.

CORI Johann Nepomuk – SIEGEL Franz, *Geschichte der königl. Stadt Brück bis zum Jahre 1788*, Brück 1859.

ČAPSKÁ Veronika, *Framing Young Nun's Initiation: Early Modern Convent Entry Sermons in the Habsburg Lands*, Austrian History Yearbook 45, 2014, s. 33–60.

ČERMÁK Dominik Karel, *Premonstráti v Čechách a na Moravě: stručné vypsání osudů jednotlivých bud' ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů toho řádu dle roků jich založení*, Praha 1877.

ČERNUŠÁK Tomáš, *Vznik provincie a její rozvoj do husitských válek*, in: *Historie dominikánů v českých zemích*, eds. Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, Praha 2001, s. 11–102.

Dějiny českého výtvarného umění I/1, ed. Taťána Lorenzová et al., Praha 1984.

Dějiny českého výtvarného umění I/2, ed. Taťána Lorenzová et al., Praha 1984.

DELUGA Walther, *Einblattdrucke des 15. Jahrhunderts in der Nationalbibliothek in Prag*, Praha 2000.

DELUGA Waldemar J. – RYWIKOVÁ Daniela, *Medieval and Early Modern Art in Central Europe*, Ostrava 2017.

DENKSTEIN Vladimír, *Jihočeská gotika*, Praha 1953.

DIENTSBIER Jan – SKALICKÝ Petr, *Nástěnné malby na kruchtě klarisek a v kostele Božího Těla a Panny Marie v Českém Krumlově*, in: *Ordo et paupertas: českokrumlovský klášter minoritů a klarisek ve středověku v kontextu řádové zbožnosti, kultury a umění*, eds. Daniela Rywiková – Roman Lavička, Ostrava 2017, s. 167–185.

DOLCH Walther, *Katalog der deutschen Handschriften der k. k. Universitätsbibliothek zu Prag. I. Teil. Die Handschriften bis etwa z. J. 1550*, Prag 1909.

DRAGOUN Michal – EBERSONOVÁ Adéla – DOLEŽALOVÁ Lucie, *Středověké knihovny augustiniánských kanonií v Třeboni a Borovanech*, Praha 2021.

DROBNÁ Zoroslava – TICHÝ Josef, *Iluminované nejkrásnější rukopisy Národního muzea v Praze*, Praha 1965.

EKERT František, *Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého*, Praha 1883.

EKERT František, *Posvátná místa král. hl. města Prahy: Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. II. svazek*, Praha 1884.

EMLER Josef, *O nekrologiu kláštera sv. Anny v Praze*, Zprávy o zasedání královské české společnosti v Praze, ročník 1878 (*Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag*, Jahrgang 1878), Praha 1879, s. 69–79.

EMLER Josef, *Dvě nekrologia krumlovská*, Věstník Královské české společnosti nauk (Přednášky v sezeních třídy pro filosofii, dějepis a filologii), Praha 1887, s. 198–227.

FREISLEM Modestus, *Vita Maximilianae Zamuskin*, Pragae 1718.

FROLÍK Jan – BOHUŠOVÁ Dominika, *Ctihodná Mlada, kněžna a abatyše: 1050 let od založení Svatojiřského kláštera a 1030 let od smrti první abatyše, ctihodné Mlady Marie České*, Praha 2024.

GAUDEK Tomáš, *Misál Racka z Biříkova*, *Umění* 60, 2012, s. 230–243.

HAMANOVÁ Pavlína, *Z dějin knižní vazby*, Praha 1959.

HASEBRINK Burkhard, *Tischlesung und Bildungskultur im Nürnberger Katharinenkloster*, in: *Schule und Schüler im Mittelalter: Beiträge zur europäischen Bildungsgeschichte des 9. bis 15. Jahrhunderts*, ed. Martin Kintzinger, Köln 1996, s. 187–216.

HEILANDOVÁ, Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefinských reforem*, Praha 2023.

HEILANDOVÁ Lucie, *K výzkumu písemného bohatství klášterů zrušených v době josefinských reforem*, Bibliotheca antiqua 2024, s. 118–122.

HEJDOVÁ Dagmar, *K původu románských rukopisů z kláštera sv. Jiří na Pražském hradě*, Umění 9, 1961, s. 221–235.

HEJNIC Josef, *Českokrumlovský soupis knih z roku 1502*, Listy filologické 99, 1976, č. 3, s. 172–181.

HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Alžběta, dcera Václava III.*, in: Svět české středověké církve, Praha 2010, s. 247–253.

HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Kalendáře rukopisů kláštera sv. Jiří*, Acta universitatis Carolina – Philosophica et Historica 2, Z pomocných věd historických 8, 1988, s. 35–79.

HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Das Passionale der Äbtissin Kunigunde*, La collaboration dans la production de l'écrit médiéval. Actes du XIIIe colloque du Comité international de paléographie latine (Weingarten, 22–25 septembre 2000), ed. Herrad Spilling, Paris 2003, s. 169–182.

HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Poznámka ke svatojiřskému skriptoriu kolem roku 1300*, Documenta Pragensia 10, 1990, č. 1, s. 31–49.

HLINOMAZ Milan, *Dějiny chotěšovského kláštera ve zkratce*, Na Hroznatově míse 4, 2002, s. 9–10.

HLINOMAZ Milan, *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*, České Budějovice 2009.

HLINOMAZ Milan, *Několik tezí k dějinám kláštera Chotěšov s přihlédnutím k tepelským fondům*, Minulosti západočeského kraje 28, 2003, s. 185–201.

HLOUŠKOVÁ Helena, *Z historie kláštera v Pohledu*, Havlíčkobrodsko 15, 1999, s. 5–69.

HOFFMANN František, *Soupis rukopisů knihovny Kláštera premonstrátů Teplá = Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae Monasterii Teplensis Ordinis Praemonstratensis*, Praha 1999.

HRADILOVÁ Marta, *K dějinám knihovny minoritů v Českém Krumlově*, Český Krumlov 2014.

HRADILOVÁ Marta, *Habent sua fata libelli. Osudy knihovny premonstrátského kláštera v Chotěšově v době josefinských reforem*, in: HEILANDOVÁ Lucie a kol., *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefinských reforem*, Praha 2023, s. 61–78.

HRADILOVÁ Marta, *Prameny k dějinám knihoven premonstrátských klášterů v Doksanech a Chotěšově*, Knihy a dějiny 30, 2023, č. 1–2, s. 114–127.

HRADILOVÁ Marta – PÁTKOVÁ Hana, *Sources on the history of Premonstratensian nunneries in medieval Bohemia in Czech archives and libraries*, Studia Źródłoznawcze 62, 2024, s. 171–182.

HRBEK Jiří, *České barokní korunovace*, Praha 2010.

HUDÁKOVÁ Monika, *Životné osudy sestier karmelu sv. Jozefa v Prahe na základe rukopisu z Knihnice kráľovské kanonie premonstrátů Strahov so signatúrou DV I 31, vrátane edície jeho najstaršej časti*, Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Olomouc 2021.

CHARVÁTOVÁ Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. 1. svazek. Fundace 12. století. 2. vyd.* Praha 2013.

CHARVÁTOVÁ Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. 2. svazek. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, 2. vyd. Praha 2014.

Chotěšov a jeho dominantu, Chotěšov 2002.

CHYTIL Karel, *Vývoj miniaturního malířství v době králů rodu Lucemburského: Drobnomalba první poloviny XIV. století v Čechách*, Památky archeologické a místopisné 13, 1885, s. 1–10.

CHYTIL Karel, *Malířství drobné a tabulové*, Památky archeologické a místopisné 15, 1892, č. 9, s. 533–539.

JAREŠ Stanislav, *Traktát Zrcadlo člověčího spasení jako hudebně ikonografický pramen*, Hudební věda 13, Praha 1976, s. 81–86.

JENNI Ulrike – THEISEN Maria, *Mitteleuropäische Schulen III. (ca. 1350–1400)*, Wien 2004.

JINDRA Petr – OTTOVÁ Michaela, *Obrázky krásy a spásy*, Plzeň 2013.

JIRÁSKO Luděk – KLIMEŠ Josef, *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991.

JUNGOVÁ Michaela, *Liturgický život a navazující řádové zvyklosti sester karmelitek po roce 1989*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Praha 2014.

KABÁTKOVÁ Barbora, *St Scholastica's Office in Medieval Manuscripts of St George's Convent at Prague Castle*, Hudební věda 51, 2014, s. 34–36.

KALISTA Zdeněk, *Ctihodná Marie Eleka Ježíšova. Po stopách španělské mystiky v českém baroku*, Kostelní Vydří 1992.

KAŠPÁRKOVÁ Jarmila, *Úhelný kámen zakládání a života. Regula pro sorores minores inclusae v Českém Krumlově*, in: *Ordo et paupertas: českokrumlovský klášter minoritů a klarisek ve středověku v kontextu řádové zbožnosti, kultury a umění*, eds. Daniela Rywíková – Roman Lavička, Ostrava 2017, s. 63–73.

KAŠPAROVÁ Jaroslava, *Španělská karmelitánská literatura v originálech i překladech a český čtenář 16.–18. století*, Slánské rozhovory 2004, s. 11–20.

KAZBUNDA Karel, *České hnutí roku 1848*, Praha 1929.

KLEMM Elisabeth, *Gab es eine Windberger Buchmalerei?*, Anzeiger des Germanischen Museums, 1980, s. 7–29.

KLIMESCH Johann Matthäus, *Urkunden- und Regestenbuch des ehemaligen Klarissinnen-Klosters in Krummau*, Prag 1904.

KLUTSCHAK Franz, *Chronik des Annaklosters in Prag*, Prag 1887.

Kniha a závoj: 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily, eds. Renáta Modráková – Jan Vojtíšek, Praha 2022.

Knižní kultura českého středověku, eds. Michal Dragoun – Jindřich Marek – Kamil Boldan – Milada Studničková, Praha 2020.

KOLÁŘ František, *Oficium sv. Ludmily v rukopisech kláštera sv. Jiří v Praze*, Hudební věda 51, 2014, č. 1–2, s. 53–88.

KOLDA Jindřich, *Benediktinky u sv. Jiří na Pražském hradě v raném novověku*, Disertační práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Hradec Králové 2019.

KOLDA Jindřich, *Potridentské překračování hranic klauzury Svatojiřského kláštera na Pražském hradě jako potvrzení „odvěké“ prestiže*, *Theatrum historiae* 22, 2018, s. 75–100.

KÖPL Robert C., *Das ehemalige Prämonstratenser-Chorfrauen-Stift Chotieschau im Pilsner Kreise Böhmens: aus Tepler und Chotieschauer Archivsschriften*, Prag 1840.

KRÁLOVÁ Markéta, *Hudební činnost sester Voršilek v Kutné Hoře během 18. století*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2014.

KRÁSA Josef, *Nástěnná a knižní malba 13. století v českých zemích*, in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, Roztoky u Prahy 1982, s. 23–69.

KRÁSA Josef, *České iluminované rukopisy 13./16. století*, Praha 1990.

KRÁSA Josef, *Knižní malba*, in: *České umění gotické 1350–1420*, Praha 1970, č. 401, s. 244–303.

KRÁSA Josef, *Studie o rukopisech husitské doby*, *Umění* 22, 1974, č. 1, s. 17–50.

KRÁSA Josef, *Výstava rukopisů Knihovny národního muzea v Praze*, *Umění* 14, 1966, č. 6, s. 600–609.

KRÁSA Josef, *Bible Purkarta Strnada z Janovic a Zikmundův Comestor*, *Umění* 17, 1969, č. 6, s. 591–603.

KRATOCHVÍL Josef Vladimír, *Bývalý klášter dominikánek u sv. Anny v Praze*, *Růže dominikánská* 5, 1891, s. 6–12, 56–63, 160–163, 197–202, 317–320.

KROPÁČEK Pavel, *Malířství doby husitské*, Praha 1946.

KUBÍN Petr, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011.

KUBÍN Petr, *Ctihodná Vojslava. Nejstarší životopis české šlechtičny*, *Minulostí západočeského kraje* 28, 2003, s. 35–44.

KUBÍN Petr, *Bl. Hroznata z Teplé ve světle nového bádání*, *Minulostí západočeského kraje* 52, 2017, s. 10–35.

KUBÍNOVÁ ENGSTOVÁ Kateřina, *Misál Sulka z Chotěšova*, *Minulostí západočeského kraje* 28, 2003, s. 105–112.

KUCHAŘOVÁ Hedvika, *Juliana Alžběta Sekerková ze Sedčic, převorka kláštera premonstrátek v Doksanech a spoluautorka válečných pamětí*, *Bohemiae occidentalis historica* 5, 2019, č. 1, s. 81–105.

KUCHAŘOVÁ Hedvika, *Klášter premonstrátek v Doksanech v 2. polovině 17. a na začátku 18. století v zrcadle rukopisu XVI G 6 z Národní knihovny v Praze*, in: *Locus pietatis et vitae*, eds. Ivana Čornejová – Hedvika Kuchařová – Kateřina Valentová, Praha 2008, s. 203–225.

KUCHAŘOVÁ Hedvika, *Klášter v Doksanech: historie, spiritualita, homiletika*, *Slánské rozhovory* 2012: *Klášter premonstrátek v Doksanech a Slánsko*, s. 9–14.

KUCHAŘOVÁ Hedvika, *Skrytý život. Milevská expremonstrátka Terezie Hlaváčová a možnosti biografického výzkumu řeholnic zrušených klášterů*, in: *Prácheňské muzeum v Písku v roce 2022*, Písek 2023, s. 69–96.

KRÁSA Josef, *České iluminované rukopisy 13.–16. století*, Praha 1990.

KRČEK Jakub, *Rušení klášterů na Plzeňsku: Kladruby, Plasy a Chotěšov v době josefinských reforem*, Plzeň 2013.

KYSUČAN Lubor – OPPELTOVÁ Jana, *Portrétní galerie proboštů a opatů kanonie premonstrátek v Chotěšově*, MZK 52, 2017, s. 101–148.

LEINSLE Ulrich Gottfried, *Eine deutsche Übersetzung und eine Bearbeitung der Statuten von 1630 aus dem Frauenstift Doksany/Doxan*, *Analecta Praemonstratensia* 94, 2018, s. 160–187.

LENDEROVÁ Milena, *Dívčí vzdělání*, in: *Velké dějiny zemí koruny české. Tematická řada školství a vzdělanost*, Praha 2020, s. 252–266.

Libri catenati Egrenses: knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku, eds. Kamil Boldan – Jindřich Marek, Praha 2013.

LIFKA Bohumír, *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, Praha 1982.

Ludmila. Kněžna a světice, ed. Jakub Izdný et al., Praha 2020.

MACEK, Josef, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001.

MACKOVÁ Marie, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, Pardubice 2007.

MACKOVÁ Marie, *Voršilky v Čechách a jejich pojetí veřejné prospěšnosti*, *Theatrum historie* 3, 2008, s. 321–326.

MACH David, *Svatá Ludmila jako přímělkyně v průběhu 16. až 18. století*, in: *Kniha a závoj. 1100 let od úmrtí kněžny a světice Ludmily*, eds. Renáta Modráková – Jan Vojtíšek, Praha 2022, s. 130–140.

MACH František – ŠITTLER Eduard, *Oprava chrámu sv. Jirského na hradě Pražském*, *Památky archeologické a místopisné* 21, 1906, č. 6, s. 372.

MAREŠ František – SEDLÁČEK Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu českokrumlovském, díl II. Město Český Krumlov, svazek 1*, Praha 2017.

MARTÍNKOVÁ Dana, *Frater Coldi ordinis praedicatorum De strenuo milite. De mansionibus celestibus*, Praha 1997.

MATĚJČEK Antonín, *Iluminované rukopisy svatojirské XIV. a XV. věku v univerzitní knihovně pražské*, *Památky archeologické* 34, Praha 1924, s. 15–22.

MATĚJČEK Antonín – ŠÁMAL Jindřich, *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze XIV. století*, Praha 1940.

MERHAUTOVÁ Anežka – STEJSKAL Karel, *St. Georgs-Stift auf der Prager Burg*, Praha 1991.

METSCHOLI Ingrid, *Der Bibliotheksbestand des St. Katharinenklosters in Nürnberg vor der Klosterreform 1428*, *Magisterarbeit, Fakultät für Geschichts- und Kunstwissenschaften, München* 1987.

MEZIHORÁKOVÁ Klára, *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*, Praha 2016.

MEZIHORÁKOVÁ Klára, „...nástroj okružlý, kterýžto kolo nazýváme...“ – rota a její funkce v ženském klášteře, in: *Ordo et paupertas: českokrumlovský klášter minoritů a klarisek ve středověku v kontextu řádové zbožnosti, kultury a umění*, eds. Daniela Rywíková – Roman Lavička, Ostrava 2017, s. 87–96.

MEZIHORÁKOVÁ Klára, *Život v krumlovském klášteře*, in: Ordo et paupertas: českokrumlovský klášter minoritů a klarisek ve středověku v kontextu řádové zbožnosti, kultury a umění, eds. Daniela Rywiková – Roman Lavička, Ostrava 2017, s. 101–128.

MEZIHORÁKOVÁ Klára – DIENSTBIER Jan – PANUŠKOVÁ Lenka, *Ženské kláštery a jejich obrazy*, in: *Imago imagines*, eds. Kateřina Kubínová – Klára Benešová, Praha 2019, s. 104–142.

MODRÁKOVÁ Renáta, *The Change of Historical Periods in the Light of Manuscripts and their Scribes from the Benedictine St. George's Convent at the Prague Castle at the Beginning of the 14th Century*, in: „Change“ in medieval and Renaissance scripts and manuscripts, eds. Eeuw Overgaauw – Martin Schubert, Turnhout 2019, s. 277–288.

MODRÁKOVÁ Renáta, *Abatyše s knihou v českém středověku*, Knihovna 34, 2023, s. 5–21.

MODRÁKOVÁ Renáta, *Přemyslovský kult v rukopisech Kunhuty, abatyše svatojiřského kláštera*, in: Panovnická reprezentace v písemné kultuře ve středověku, eds. Marie Bláhová – Mlada Holá – Klára Woitschová, Praha 2021, s. 40–50.

MODRÁKOVÁ Renáta, *Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě*, Praha 2022.

MODRÁKOVÁ Renáta, *Kunhuta: královská dcera a svatojiřská abatyše*, Praha 2023.

MODRÁKOVÁ Renáta, *Knihovny ženských klášterů v pohusitském období*, Acta Musei Nationalis Pragae. Historia litterarum 65, 2020, č. 3–4, s. 24–39.

MODRÁKOVÁ Renáta, *Středověké rukopisy z knihoven zrušených českých ženských klášterů: Vzdělávací zdroje pro dívky a mladé ženy ve středověku a na prahu novověku*, Knihovna: knihovnická revue 35, 2024, č. 2, s. 34–61.

MODRÁKOVÁ Renáta, *Zdeňka (Sidonie) of Poděbrady*, in: The Palgrave Encyclopedia of Medieval Women's Writing in the Global Middle Ages, Cham 2025, s. 1–3.

MOYANO Lucía, *Svatojiřský poklad ve středověku*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2024.

MRÁČKOVÁ Veronika, *Chorální notace rukopisů kláštera sv. Jiří na Pražském hradě*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2008.

Nebeský žebřík: pozdně středověké modlitební knihy ze sbírek Národní knihovny ČR, ed. Jindřich Marek, Praha 2019.

NOVÁKOVÁ Zdeňka, *Doksany: kulturní památka*, Ústí nad Labem 1973.

NOVOTNÝ Antonín, *Pražské Karmelitky. Kus historie staré Prahy*, Praha 1941.

NOVÝ Rostislav, *Studie o předhusitských urbářích I*, Sborník historický 9, 1962, s. 137–192.

NOWAK Ignaz Eugen, *Erinnerungen an Sanct Georg*, Prag 1836.

Otevři zahradu rajsskou, eds. Dušan Foltýn – Jan Klípa – Pavlína Mašková – Petr Sommer – Vít Vlnas, Praha 2015.

PACOVSKÝ Karel, *Kult první svatojiřské abatyše ve středověku*, Studia mediaevalia Bohemica 8, 2016, s. 125–132.

PACOVSKÝ Karel, *Svatojiřský klášter očima pisatelů předhusitské doby*, Praha 2024.

- PACOVSKÝ Karel, *The Canons of St. George's Church in Prague. Men in the Service of Women*, in: *The Ladies on the Hill*, eds. Jeffrey Hamburger – Eva Schlotheuber, Böhlau 2024, s. 101–118.
- PACOVSKÝ Karel, *Svatojiřské abatyše a korunovace českých královen*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2016.
- PÁTKOVÁ Hana, *Chotěšov a Doksany ve 13. století. Dva kláštery premonstrátů v době posledních Přemyslovců*, in: Kościół w monarchiach Przemysławów i Piastów. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 21–24 września 2006 roku, Poznań 2009, s. 251–258.
- PAVLÍKOVÁ Marie, *Pražská universitní knihovna za správy K. R. Ungara*, Ročenka Universitní knihovny 1957, Praha 1958, s. 5–47.
- PELCL František Martin, *Paměti*, Praha 1956.
- PETR Stanislav, *Soupis rukopisů kláštera bosých karmelitek v Praze*, Praha 2022.
- PLOCEK Václav, *Zwei Studien zur ältesten geistlichen Musik in Böhmen*, Köln 1985.
- PLOCEK Václav, *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur I–II*, Pragae 1973.
- PODAVKA Ondřej, *Edice vybraných dopisů Bohuslava Balbína a Aloise Hackenschmidta s komentářem a úvodní studií*, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2021.
- Podobizny abatýši kláštera sv. Jiřského v Praze*, Kwěty 56, 18. května 1847.
- POCHE Emanuel, *Plenáře Svatojiřské*, Umění 20, 1972, č. 3, s. 226–232.
- POKORNÁ Magdalena, „Dobře zvolená a účelně vedená četba působí nanejvýš povzbudivě.“ *Konflikty F. J. Řezáče kvůli zakládání knihoven a jejich navrhovanému obsahu*, in: *V obecném zájmu I: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české literatuře 1749–1938*, eds. Pavel Janáček – Petr Píša – Petr Šámal – Michael Wögerbauer a kol., Praha 2015, s. 463–475.
- POPELKA Kristina, *Příběh barokní vizionářky*, Tajemství české minulosti, 2014, č. 35, s. 60–63.
- PRAŽÁK Jiří, *Ke studiu knižního umění 13. století. Kodikologické poznámky k iluminovaným rukopisům*, in: Josef KRÁSA et kol., *Umění 13. století v českých zemích*, Praha 1983, s. 575–583.
- PREIS Pavel, *Domus sponsorum – domus nostra liliosa. Poznámky k ikonografii chotěšovského kláštera*, *Minulostí západočeského kraje* 28, 2003, s. 11–34.
- PREISS Pavel, *Václav Vavřinec Reiner: dílo, život a doba malíře českého baroka*, Praha 2013.
- PROFANTOVÁ Naďa, *Kněžna Ludmila. Vládkyně a světice, zakladatelka rodu*, Praha 1996.
- PROKOP Augustin, *Česká provincie v 15.–19. století*, in: *Historie dominikánů v českých zemích*, eds. Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, Praha 2001, s. 103–116.
- PUMPRLA Václav, *Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci. I–V*, Olomouc 1974–1996.
- RAYMUND von der hl. Elisabeth, *Der hohen Geistlichkeit in Böhmen unbewegte Grundlage: das achthundertjährige Gotteshaus und das allererste uralte Klosterstift St. Georgen*. Prag 1782.
- RENNER Peter, *Spätmittelalterliche Klosterpredigten aus Nürnberg*, *Archiv für Kulturgeschichte* 41, 1959, s. 201–217.

RÖSENER Werner, *Haushalt und Gebet – Frauenklöster des Mittelalters als Wirtschaftsorganismen*, in: Krone und Schleier: Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern: Ruhrlandmuseum: Die frühen Klöster und Stifte 500–1200: Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland: Die Zeit der Orden 1200–1500, eds. Jutta Frings – Jan Gerchow, München 2005, s. 78–87.

ROYT Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a. 18. století*, Praha 1999.

RUTH František, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, sv. I., Praha 1903.

RYNEŠOVÁ Blažena, *Beneš kanovník svatojiřský a „Pasionál abatyše Kunhuty“*, *Časopis Archivní školy* 3, 1926, s. 13–35.

RYWIKOVÁ Daniela, *Klášter minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, Český Krumlov 2015.

RYWIKOVÁ Daniela, *Question of the Krumlov Miscellanea The Chalice as Utraquist Symbol*, *Umění* 57, 2009, s. 349–363.

Ordo et paupertas, eds. Daniela Rywиковá – Roman Lavička, Ostrava 2017.

RYWIKOVÁ Daniela, *Art and Devotion in the Female Religious Communities of Late Medieval Český Krumlov*, in: *Medieval and Early Modern Art in Central Europe*, eds. Waldemar J. Deluga – Daniela Rywиковá, Ostrava 2019, s. 61–87.

RYWIKOVÁ Daniela, *Medieval Art in the Czech Lands through the Prism of Gender*, in: *Premodern History and Art Through the Prism of Gender in East-Central Europe*, eds. Daniela Rywиковá – Michaela Antonín Malaníková, Ostrava 2021, s. 35–58.

Saint Ludmila – Women in the Christianization of Central Europe: Heilige Ludmila – Frauen in der Zeit der Christianisierung Mitteleuropas, ed. Jakub Izdný et al. (v tisku)

SCHERZER Augustinus, *Der Prager Lektor Fr. Lektor und seine mystischen Traktate*, *Archivum fratrum Praedicatorum* 18, 1948, s. 337–396.

SCHMIDT Gerhard, *Der Codex 370 der Wiener Nationalbibliothek*, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 17, 1956, s. 14–48.

SCHMIDT Gerhard, *Malerei bis 1450*, in: *Gotik in Böhmen*, ed. Karl Maria Swoboda, München 1969, s. 167–322.

SCHMIDT Gerhard – UNTERKIRCHER Franz, *Krumauer Bilderkodex: Österreichische Nationalbibliothek Codex 370*, Graz 1967.

SCHNEIDER Karin, *Die Bibliothek des Katharinenklosters in Nürnberg und die städtische Gesellschaft*, in: *Studien zum städtischen Bildungswesen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, eds. Bernd Moeller – Hans Patze – Karl Stackmann, Göttingen 1983, s. 70–82.

SEHNAL Jiří, *Figurální mše na Moravě od 17. století do současnosti*, Brno 2020.

SOCHOROVÁ Ludmila, *Školský řád sv. Voršily v Čechách v době baroka a osvícenských reform Marie Terezie*, *Paginae historiae* 11, 2003, s. 69–89.

SOMER Tomáš, *Pohledský urbář (kolem 1328)*, Havlíčkovobrodsko 30, 2016, s. 7–37.

SOMER Tomáš, *Smil z Lichtenburka. Příběh velmože bouřlivého věku*, České Budějovice 2012.

SOMER Tomáš, *Víra, zbožnost, mecenát. Páni z Ronova a Přibyslavi a církev ve středověku*, Olomouc 2017.

SOUKUPOVÁ Helena, *Kláster minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, Průzkumy památek 6, 1999, č. 2, s. 69–86.

STANGE Alfred, *Deutsche Malerei der Gotik*, Berlin 1936.

STEINKE Barbara, *Paradiesgarten oder Gefängnis? Das Nürnberger Katharinenkloster zwischen Klosterreform und Reformation*, Tübingen 2006.

STEJSKAL Karel, *O některých výsledcích uměleckohistorického zkoumání středověkých rukopisů v Národní knihovně České republiky*, Documenta Pragensia 10, 1990, č. 1, s. 59–64.

STEJSKAL Karel, *Le chanoine Beneš, scribe et enlumineur du Passionaire de l'abbesse Cunégonde*, Scriptorium 23, 1969, s. 52–68.

STEJSKAL Karel, *Malířství*, in: Praha středověká, Praha 1983, s. 493–626.

STEJSKAL Karel, *Výstava „La librairie de Charles V“ a některé otázky českého umění XIV. století*, Umění 18, 1970, č. 1, s. 31–60.

STEJSKAL Karel – ŠVÁBENSKÝ Mojmír, *Iluminátor Cerroniánského rukopisu Pulkavy a jeho dílo*, Umění 36, 1988, č. 4, s. 340–365.

STEJSKAL Karel, *Der Meister des Prager Exameron und der Meister des Krumauer Speculums*, Umění 38, 1990, č. 5, s. 419–429.

STEJSKAL Karel, *Poznámky ke krumlovskému sborníku*, Umění 45, 1997, č. 1, s. 93–96.

STEJSKAL Karel, *Iluze a symbol v knižní malbě první pol. 15. století*, Umění 35, 1987, č. 3, s. 240–259.

STEJSKAL Karel – VOIT Petr, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1990.

STEJSKAL Karel, *Nové poznatky o iluminovaných rukopisech husitské doby*, Český časopis historický 93, 1995, č. 3, s. 419–425.

STEJSKAL Karel, *Poznámky ke krumlovskému sborníku*, Umění 45, 1997, č. 1, s. 93–96.

STRAKA Cyril Antonín, *Přenesení ostatků sv. Norberta z Magdeburku na Strahov (1626–1628)*, Praha 1927.

STUDNIČKOVÁ Marta, *Rožmberkové a knižní malba*, in: Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami, ed. Peter Balog et al., České Budějovice 2011, s. 496–529.

SVOBODOVÁ Marta, *„Zapomenuté“ breviáře z kláštera benediktinek u sv. Jiří*, Studie o rukopisech 36, 2005–2006, s. 3–56.

SWARZENSKI Hanns, *Die lateinischen illuminierten Handschriften des XIII. Jahrhunderts in den Ländern an Rhein, Main und Donau*, Berlin 1936.

ŠÁMAL Petr, *Kláster Doksany v pozdním středověku (cca 1420–1526)*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2021.

ŠPINAR Jindřich, *Knihovny v konventu minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, in: Klášter minoritů a klarisek v Českém Krumlově, ed. Daniela Rywiková, Český Krumlov 2015, s. 223–240.

ŠRÁMEK Josef, *Sociální síť konventu cisterciáček Vallis Sanctae Mariae v Pohledu ve středověku*, Havlíčkovobrodsko 31, 2017, s. 7–25.

ŠRÁMEK Josef, *Klášter cisterciáček Vallis Sanctae Mariae v Pohledu ve víru doby vymknuté z kloubů*, Havlíčkobrodsko 28, 2014, s. 51–89.

ŠUBRTOVÁ Jana, Antifonář sedlecký a česká malba 13. století, Diplomová práce, Karlova univerzita, Katolická teologická fakulta, Praha 2011.

TIEFENBACH Liane, *Das Stifftung und gebew buch dieseß unsereß Closterß St. Josephß*, Magisterarbeit, Universität Wien, Philosophische Fakultät, Wien 2015.

TICHÝ František, *Frater Colda O.P.*, Časopis Národního muzea 113, 1939, s. 81–88.

Tisíc a padesát let pražského biskupství, eds. Jan Kotous – Petr Sommer – Vratislav Vaniček, Praha 2023.

TOUSSAINT Gia, *Das Passional der Kunigunde von Böhmen: Bildrhetorik und Spiritualität*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2003.

TRNKA Pavel, *Vztah Chotěšova a Teplé na konci středověku*, Minulostí západočeského kraje 52, 2017, s. 36–46.

TRUHLÁŘ Josef, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum: qui in C.r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur. I.*, Pragae 1905.

TRUHLÁŘ Josef, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum: qui in C.r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur. II.*, Pragae 1906.

TRUHLÁŘ Josef, *Polozapomenutý rukopis*, Časopis musea království českého 58, 1884, č. 1, s. 22–36.

Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003, ed. Ivana Čornejová, Praha 2003.

Umělecké památky Prahy. Malá Strana, ed. Pavel Vlček, Praha 1999.

URBÁNKOVÁ Emma – STEJSKAL Karel, *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, Praha 1975.

VINTR Josef, *Die älteste tschechische Psalterübersetzung. Kritische Edition*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1986.

VLČEK Emanuel, *Přirozená mumie matky Marie Elekty od Ježíše*, Vesmír 84, 2005, č. 3, s. 160–164.

VLČEK Pavel, ed. a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

VLČEK Pavel – SOMMER Petr – FOLTÝN Dušan, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 2015.

VLNAS Vít, *Sv. Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha 2013.

VOIT Petr, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2008.

VOIT Petr, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*, Praha 2017.

VOZKOVÁ Jana, *Allatio capillorum Beatae Mariae Virginis: chorální liturgie neznámého mariánského svátku v klášteře sv. Jiří v Praze*, Hudební věda 53, 2016, č. 4, s. 365–388.

VOZKOVÁ Jana, *Vzestup mariánské úcty v klášteře sv. Jiří na příkladu chorálních mší ze 14. století*, in: *Salve regina. Mariánská úcta ve středních Čechách*, eds. Markéta Holubová – Marcela Suchomelová, Praha 2014, s. 15–26.

WALTER, Pavel, *Kázání pro dominikánky v klášteře u sv. Anny na Starém Městě pražském na začátku 18. století*, *Studia Theologica* 22, 2020, č. 1, s. 89–111.

WALTER Pavel, *Život dominikánek v konventu u sv. Anny a sv. Vavřince na Starém Městě pražském od poloviny 16 století do začátku 18. století*, Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2012.

WILLING Antje, *Literatur und Ordensreform im 15. Jahrhundert. Deutsche Abendmahlsschriften im Nürnberger Katharinenkloster*, Münster 2004.

WISCHIN Franz E., *Die Krummauer Madonna im Reigen der Schönen Madonnen: eine Dokumentation über Legenden und Wahrheit ihrer Herkunft und Entdeckung*, Grafenau 1988.

WOLFF Jiří, *Sny a umrlci v rukopisných pramenech českého baroka*, *Historie – otázky – problémy* 11, 2019, č. 1, s. 97–108, zejména s. 102–103.

ZAJÍC Radek, *Historický vývoj obce Pohled*, in: *750 let obce Pohled*, Pohled 2015, s. 10–43.

ZOUHAR Jakub, *Česká dominikánská provincie v raném novověku (1435–1790)*, Praha 2010.

ŽÁKOVÁ Michaela, *Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě*, Praha 2021.

Online odkazy

<https://bcbt.lib.cas.cz>

<https://www.farnostdoksany.cz/historie>

<http://www.handschriftencensus.de>

<https://new.manuscriptorium.com>

<https://www.hist-einband.de>

<https://www.monasterium.net>

<https://new.manuscriptorium.com>

BOYNTON Susan, *Hymn*, Grove Music Online 2001,

<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.13648> [cit. 3. 4. 2025].

DYER Joseph, *Benedictine monks*, Grove Music Online 2019,

<https://doi.org/10.1093/omo/9781561592630.013.90000369479> [cit. 5. 4. 2025].

HIRSCHBERG Jehoash, *Hexachord*, Grove Music Online 2001,

<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.12963> [cit. 29. 4. 2025].

HUGLO Michel – HALMO Joan, *Antiphon*, Grove Music Online 2001,

<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.01023> [3. 4. 2025].

MODRÁKOVÁ Renáta, *Corpus officiorum, XII E 15b*, Manuscriptorium:

A slovo se stalo hudbou, [online].

<https://www.manuscriptorium.com/?q=node/17438&json=17434> [cit. 29. 4. 2025].

PALISCA Claude V. – PESCE Dolores, *Guido of Arezzo*, Grove Music Online 2001,

<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.11968> [cit. 29. 4. 2025].

Lucie Heilandová – Renáta Modráková a kol.

Odkazy ženských klášterů v Klementinu

Autoři: Alžběta Bendová, Lucie Heilandová, Cosima Jánská,
Markéta Merklová, Julie Mizerová, Renáta Modráková, Tomáš Somer

Překlad resumé: Ondřej Fúsik

Jazyková korektura: Veronika Rákocy

Obálka: Pavel Hrych

Grafická úprava a sazba: Karolína Bendová

Vydala Národní knihovna České republiky

Vydání první

Praha 2025

Tisk: powerprint, s. r. o.

Distribuce:

Národní knihovna České republiky

Mariánské náměstí 190/4

110 00 Praha 1

e-mail: vydavatelstvi@nkp.cz